

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITLÆ HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2015

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume* 4, číslo | *Issue* 1, rok | *Year* 2015

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: doc. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – *TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*

prof. Dr. KÄFER István, PhD. – *Gál Ferenc Főiskola Szeged*

prof. Dr hab. Józef MARECKI – *Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – *GTF, Prešovská univerzita v Prešove*

HEDr. Ľuboslav HROMJÁK, PhD. – *TI TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – *Segreteria di Stato, Citta del Vaticano*

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – *Istituto storico domenicano Roma*

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Jazykový redaktor:

- **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ
- **anglického textu** | *English text Editor*: ThLic. Tatiana JANOČKOVÁ, PhD.

Technický redaktor | *Technical Editor*: JUDr. Milan MOLOKÁČ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher*:

© 2015 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH | CONTENTS

Úvod <i>Editorial</i>	5
Staroveké herézy v dejinách cirkvi	7
<i>Ancient heretical movements in the Church history</i>	
Miroslav Strakoš	
Didaktické prostriedky kresťanského vzdelávania v prvom období kresťanského staroveku	26
<i>Didactic sources of christian education in the first period of the christian ancient era</i>	
Gabriela Genčúrová	
Dvojité kanonie v premonštrátskom ráde	53
<i>Double canonries in premonstratensian order</i>	
Angelus Štefan Kuruc	
Listina Ondreja II. z roku 1214 vo svetle súdneho sporu prepozitúry z Lelesa a šľachticov z Pavloviec o majetky Kráľovský Chlmec a Malý Horeš (1488 –1519)	64
<i>Letter of Andrew II from 1214 in the light of law dispute of leles provostry and the nobles from Pavlovce about possessions Kralovsky Chlmec and Malý Hores</i>	
Konštantín Daniel Boles	
Inventarizácie farnosti Stará Ľubovňa v 17. storočí	74
<i>Inventories of the parish of Stará Ľubovňa in the 17th century</i>	
Peter Žarnovský	
Existencia pútnických miest v Zemplínskej župe v polovici 18. storočia	88
<i>Existence of places of pilgrimage in the Zemplin county in the mid-18th century</i>	
Štefan Lenčič	
Ján Špavelko a Henrik L. Náhlík, významní kňazi pôsobiaci v Košickej diecéze v 19. storočí	105
<i>John Špavelko and Henrik L. Náhlík, significant priests working in the diocese of Košice in the 19th century</i>	
Peter Sedlák	

Činnosť Ústrednej Karity na Slovensku a vydávanie časopisu	
Dobročín v povojnovom období.....	115
<i>Activities of the Central Karita in Slovakia and publishing of the journal Dobročín in the post-war period</i>	
Milan Molokáč	
Prešovský gréckokatolícky eparcha Ján Hirka vo	
vybraných dokumentoch štátnej bezpečnosti.....	129
<i>Ján Hirka – the eparch of greekcatholic church in Prešov in selected documents of the state security</i>	
Tatiana Janočková	
Prehľadne o výskume obsahu a názve gotického artefaktu	
„Trónu milosti“ v roku milosrdenstva	143
<i>Summary of the research, content and name of the Gothic artifact "Throne of grace" in the year of Mercy</i>	
Mária Spoločníková	
Listina čanádskej kapituly potvrdzujúca predaj Kendíc v roku 1322	115
<i>Charter of Canad canonry confirming the sale of Kendice in 1322</i>	
Konštantín Daniel Boleš, Lenka Straková	
Recenzie <i>Reviews</i>	153
Recenzenti príspevkov <i>Reviewers</i>.....	155

ÚVOD | *EDITORIAL*

Vážení čitatelia!

Redakcia nášho časopisu ponúka týmto prvým číslom opäť niekoľko príspevkov z oblasti cirkevných dejín. Ich obsah je pestrý, nakoľko dávame autorom príležitosť pre publikovanie v takej oblasti výskumu, ktorá im je vlastná. Aj tieto príspevky ukazujú, že cirkevné dejiny sa dotýkajú nielen jednotlivých širokých dejinných etáp, ale aj skutočnosť, že vždy rôznym spôsobom vplývali na kvalitu ľudského života.

Prvý príspevok nášho časopisu otvára téma zo starovekých cirkevných dejín, ktorá sa zaoberá v prehľadnom obraze najvýznamnejšími starovekými herézami v dejinách Katolíckej cirkvi. Autor tohto príspevku – Miroslav Strakoš – v závere ešte ponúka pre čitateľa aj krátky prehľad východných cirkví, ktoré vznikli na báze nestorianizmu a monofyzitizmu.

Dejinám staroveku sa venuje aj druhý príspevok od Gabriely Genčúrovej, ktorá sústredila svoj výskum na problematiku didaktických prostriedkov kresťanského vzdelávania v prvom období kresťanského staroveku. Jadrom jej výskumu sa stala otázka predmetu a obsahu starovekého katechetického vyučovania.

V poradí tretí príspevok od Angelusa Štefana Kuruca O.Praem. predstavuje zaujímavú prax v 12. storočí – existenciu dvojitých kláštorov. Autor ponúka chronologicky vývoj týchto premonštrátskych kláštorov, ktoré netrvali dlho a mali podobu dvojitých kláštorov: kanonikov a sestier.

Rozborom jednej z najstarších listín z územia Zemplína od kráľa Ondreja II. z roku 1214 sa zaoberá Konštantín Daniel Boleš O.Praem. Jej obsah sa dotýka majetkových sporov leleskej prepozitúry proti šľachticom z Pavloviec.

Zaujímavý príspevok je aj od historika Petra Žarnovského z Ľubovnianskeho múzea, ktorý sa venuje výskumu šiestich inventarizačných súpisov zo 17. storočia Farnosti a Kostola sv. Mikuláša v Starej Ľubovni.

Výskumu v 18. storočí sa venoval Štefan Lenčíš, ktorý urobil sondu v oblasti pútnických miest v Zemplínskej župe na podklade vizitácie jágerského biskupa Františka Barkóciho v roku 1749.

V poradí siedmy príspevok je venovaný životu a dielu dvom významným kňazom, ktorí v pôsobili v 19. storočí v Košickej diecéze: Jánovi Špavelkovi a Henrikovi L. Náhlíkovi. Autorom príspevku je Peter Sedlák.

Milan Molokáč čitateľom ponúka na základe svojho archívneho bádania cenné informácie o činnosti Slovenskej charity, ktorá sa ešte aj v povojnovom období nazývala Ústredná Karita. Príspevok sa venuje osobitne vydávaniu časopisu Dobročin.

V poradí ako posledný príspevok od Tatiany Janočkovej je o archívnom výskume dokumentov štátnej bezpečnosti, ktoré sa týkajú prešovského gréckokatolíckeho eparchu Jána Hirku.

V časti *Pramene a preklady* ponúkajú prekladatelia Lenka Straková a Konštantín Daniel Boleš O.Praem. preklad listiny čanádskej kapituly, ktorá bola vydaná v roku 1322 a dosvedčuje predaj majetku Kendíc synmi a vnukmi Niguta.

Akademická maliarka Mária Spoločníková ponúka svoj príspevok o výskume obsahu a názve gotického artefaktu „Trón milosti“, ktorý sa nachádza v Bazilike minor sv. Egídia v Bardejove. Obsah tohto textu je zvlášť aktuálny v tomto v roku milosrdenstva a predmetná polychrómovaná drevorezba sa nachádza aj na obálke tohto časopisu.

Obsah časopisu uzatvára recenzia Cyrila Hišema na publikáciu historika Miloslava Pojsla s názvom *Velkomoravské otázky*.

Príjemné a obohacujúce čítanie!

Redakcia

STAROVEKÉ HERÉZY V DEJINÁCH CIRKVI

Miroslav Strakoš

ANCIENT HERETICAL MOVEMENTS IN THE CHURCH HISTORY

Abstract: This paper analyses heretical movements in the history of the Catholic Church which origins can be seen in the early times of its existence and which resurgence occurred in medieval and modern times. These movements are placed within certain historical framework and briefly characterized according to their doctrinal teachings. One of the sub-chapters looks into the problematic of Eastern Orthodox Churches that arose as an outcome of heretical movements of nestorianism and monophysitism.

Keywords: Church. Heresy. Adoptionism. Arianism. Bogomils. Docetism. Donatism. Ebionites. Gnosticism. Chiliasm. Manicheism. Marcionism. Monophysitism. Montanism. Nestorianism. Paulicians. Pelagianism. Priscillianism. Sabellianism.

Úvod

Niet pochybností o tom, že aj Cirkev, ako spoločenský útvar, má svoju históriu, lebo dejinnosť patrí k základným atribútom ľudskej existencie. I ona vyplňala určitý časový a geografický priestor, kde žili vedľa seba rôzne národy a kultúry a už od počiatku sa musela vyrovnávať aj s problémami ako boli herézy a sektárstvo.¹ Previazanosť Cirkvi na dejiny a jej snaha o adaptáciu na okolie, kde pôsobila, neboli jedinými dôvodmi vzniku heréz. Totiž duchovné a myšlienkové bohatstvo kresťanského zjavenia v zložitom kultúrno-spoločenskom priestore niekedy plodilo odlišné interpretácie. Cirkev si preto veľmi dobre uvedomovala svoju zodpovednosť za neporušené uchovanie vzácneho pokladu božskej pravdy zjavenia, najmä s prihliadnutím na slabosť a nestálosť ľudskej povahy. Zvlášť nebezpečnými sa javili rôzne synkretické náuky relativizujúce obsah viery. Tieto škodlivé tendencie sa nevyhli ani ranému kresťanstvu a najlepšie to asi vystíhol otec cirkevnej histórie Eusebius, keď povedal, že Cirkev v 2. storočí neohrozovali ani tak vonkajšie vplyvy (prenasledovanie zo strany štátnej moci), ako skôr rôzne herézy vo vnútri Cirkvi neustále hroziace rozkolmi.²

¹ HANUS, Ladislav. *Pokonštantínska Cirkev*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 23 – 24, 29 – 30.

² FRANZEN, August. *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 41 – 42.

Dôležitou a ťažkou sa ukázala najmä polemika s antickým dualizmom, platonizmom a hlavne gnosticizmom. Tieto náuky vo všeobecnosti pokladali dočasné bytie na zemi len za prechodné a vcelku neužitočné zlo. Aj v Novom zákone nachádzame prorocké slová o rizikách, ktoré budú sprevádzať Cirkev na jej ceste. Sú to varovania pred kúkoľom medzi pšenitou (Mt 13, 26n), falošnými prorokmi (Mt 24, 11), či nepravými mesiášmi (Mk 13, 5n; Jn 5, 43n). Svätý apoštol Pavol varuje pred rozbrojmi, nezdravou náukou i samozvanými učiteľmi (Rim 16, 17; Kor 11, 19; Gal 1, 6n; Tim 1, 3n).³

Keď pátrame po pôvode slova heréza, ponúka sa možnosť, že pochádza z gréckeho αἰρεῖν (*hairein*),⁴ čo znamená vyberať si, alebo z gréckeho αἵρεσις (*haireisis*),⁵ čo znamená predsavzatie. Pokiaľ v Starom zákone nachádzame obsah viery vyvoleného národa relatívne súžený a málo vypracovaný, čím nevznikal ani tak priestor pre herézy, ako skôr k odpadu či modloslužbe, v Novom zákone sa pojem heréza objavuje v plnom slova význame (2Pt 2, 1; Tit 3, 10). Pritom treba rozlišovať medzi pojmami *schizma*, ktorý znamená vážne a trvalé rozdelenie kresťanov, prinášajúce trhlinu v hierarchickej jednote a pojmom *heréza*, ktorý znamená trhlinu vo viere samotnej. Slovník biblickej teológie vysvetľuje z hľadiska sémantického aj pojem *blud*, kde ho jednoznačne a jasne odlišuje od pojmu nevedomosť. Taktiež ho nestotožňuje s oklamaním zmyslov a následným omylom ani s nepozornosťou, ktorá môže zapríčiniť zlo či nespravodlivosť, ale jednoznačne ho označuje za nevernosť a odmietnutie pravdy.⁶

Nasledujúca práca sa v krátkom historickom exkurze pokúša sprehľadniť najdôležitejšie herézy staroveku, ktoré ovplyvňovali život Cirkvi a formovali jej učenie.

Ebioniti

Označovali tak príslušníkov asketickej sekty vytvorenej židokresťanmi, ktorí sa nedokázali celkom rozísť so starým židovstvom a jeho náukou. Podobné heretické skupiny vznikali po celej Palestíne, najmä po smrti sv. Jakuba (patrili tam aj nazarejci a elkesaiti) a ich hlavný doktrinálny omyl spočíval v tom, že Ježiša síce uznávali za Mesiáša, ale odmietali jeho božstvo.⁷ Ebioniti sa pridržali tóry, vykonávali obriezku a dodržiavali šabat vrátane židovských sviatkov, pričom zásadne odmietali teológiu sv. Pavla kvôli jeho negatívnemu vzťahu k Zákonu.⁸ Ebioniti obývali najmä oblasti východne od Jordána a ich členov tvorili jeruzalemskí kresťania, ktorí sa tam vystahovali ešte pred pádom Jeruzalema. Je známe, že používali iba Matúšovo evanjelium a žili podľa predpisov Mojžišovho zákona. Niektorí z nich podľahli gnostickým vplyvom a začali klásť dôraz na kultové očisťovanie a askézu. Už z konca 1. storočia je známy Kerinthos, ktorý spájal strohý judaizmus

³ KÖNIG, Franz – WALDENFELS, Hans. *Lexikon náboženství*. Praha : Victoria Publishing, 1994, s. 170; *Sväté písmo*. Trnava, 2006.

⁴ Pojem heréza sa objavuje aj v Novom zákone (Tit 3, 10), kde spojenie αἰρετικός άνθρωπος znamená blúdaci (heretický) človek – HUDYMAČ, Peter – PRISTÁŠ, Peter. *Grécko-slovenský slovník k Novému zákonu*. Košice : Verbum, 2000, s. 17.

⁵ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I*. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 67.

⁶ LÉON-DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblickej teológie*. Bratislava : Dobrá kniha, 1990, s. 286 a 82.

⁷ FRANZEN, August. *Malé dějiny Církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 42.

⁸ ELIADE, Mircea – CULIANU, Ioan P. *Slovník náboženství*. Praha : Argo, 2001, s. 174.

a gnostické špekulácie. Bol súčasníkom evanjelistu Jána a sv. Ireneja. Píše, že práve proti Kerinthovi napísal Ján svoje evanjelium. Druhým historicky známym ebionitom bol Symmachos, ktorý na konci 2. storočia napísal jeden z prekladov Starého zákona do gréčtiny.⁹

Chiliazmus

Rovnako ako učenie ebionitov, ktorí zostali pod silným vplyvom judaizmu, vzniklo medzi ranými kresťanmi aj hnutie chiliastov (grécke *chílios* = tisíc). Podľa neho Kristus na konci sveta vzkriesi najprv iba spravodlivých, čo bude takzvané prvé vzkriesenie a vyvolení s ním budú panovať na Zemi tisíc rokov. Až potom nastane druhé všeobecné vzkriesenie. Pôvod tohto učenia sa zakladá na zlej interpretácii textu Zjavenia sv. Jána (Zjv 20, 1-7), kde nebol braný do úvahy celkový kontext novozákonných spisov a osobitný literárny štýl apokalypsy.¹⁰ Predstavám chilizmu sa darilo najmä v ťažkých časoch prenasledovania. Zaujímavé je, že chilizmu podľahli nielen montanisti, ale aj také osobnosti ako Papias, biskup z Hierapolisu (Malá Ázia), žiak sv. Jána apoštola a spoločník sv. Polykarpa a taktiež sv. Justín, filozof a mučeník (+ asi 165).¹¹ Hoci tieto idey, spravidla po skončení prenasledovania upadli do zabudnutia, niekde sa ujali a prežívali ďalej. V súčasnosti sa myšlienok chilizmu pridržajú napríklad Svedkovia Jehovovi.

Marcionizmus

Táto heréza sa považuje za jednu z najškodlivejších, s ktorou musela raná Cirkev v 2. storočí bojovať. Jej pôvodcom bol Marción, syn biskupa z čiernomorského Sinope, ktorý vlastného syna pre nemravný život vyobcoval z Cirkvi. Okolo roku 139 prišiel Marción do Ríma, kde začal propagovať svoje myšlienky.¹² Keďže jeho náuka pozostávajúca z gnosticizmu absorbovala spomedzi súasných heréz najviac z kresťanstva, bola pre Cirkev zvlášť nebezpečná. Jej podstatou bolo dualistické chápanie sveta, ktoré aj ľudské telo prijímalo veľmi nepriateľsky. Podľa nej Boh Starého zákona Jahve bol hnevliwym bohom zla, avšak príchodom Krista sa v Novom zákone zjavuje Boh lásky a dobra. Židia síce prenasledovali a zabili Krista, ale ten prijal iba zdanlivé telo, preto ani jeho smrť nebola skutočná. Marción zavrhol celý Starý zákon a z Nového zákona prevzal iba upravené Lukášovo evanjelium a listy apoštola Pavla. Podľa Marcióna apoštoli Kristovo evanjelium sfalšovali a jedine Pavol ho pochopil a interpretoval správne. Marcionizmus vynikal prísnyim etickým rigorizmom a vyžadoval, aby sa jeho prívrženci zriekli nielen manželstva (ktoré plodí nové životy do ríše boha zla), ale aj mäsitých pokrmov a boli neustále ochotní podstúpiť mučenícku smrť. Pri analýze jeho učenia však zistujeme, že nebolo čistým gnosticizmom, lebo Marción neprijímal jeho alegóriu vo

⁹ HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 329.

¹⁰ HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 486.

¹¹ MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 27, 40 a 57.

¹² Pre svoje neortodoxné názory bol aj v rímskej cirkevnej obci v roku 144 exkomunikovaný.

výklade Písma ani špekulácie o eónoch či astrológiu a odmietal aj preceňovanie samotnej gnózy. Napriek všetkým rozporom si jeho učenie stále nachádzalo fanatických prívržencov, a tak ním založená a prísne vedená cirkev sa udržala až do 6. storočia.¹³

Manicheizmus

Bol vo svojej podstate synkretickým náboženstvom perzského pôvodu, ktoré založil sýrsky hovoriaci Babylončan Mani (215 – 273).¹⁴ Jeho učenie vykazovalo znaky pársizmu¹⁵, budhizmu i kresťanstva a vynikalo radikálnym dualizmom, ktoré charakterizoval neustály boj dobra a zla. V praktickom živote presadzoval extrémny asketizmus, pretože hmota sa považovala za zlo, človek sa mal zdržiavať telesnej práci, mäsitých jedál i vína a taktiež sa zavrhovalo manželstvo, lebo skrze neho sa plodilo ďalšie potomstvo. Mani považoval samého seba za završenie Božieho zjavenia, za posledného vyslanca po Budhovi, Zarathuštrovi a Ježišovi. V oblasti vierouky Mani zavrhol všetky knihy Starého zákona i väčšiu časť Nového zákona a prijal iba apokryfy. Zanechal po sebe kázne, hymny a systematický katechizmus, zachovaný v koptštine. Manicheizmus mal škodlivý vplyv na kresťanstvo, a preto viacerí cirkevní Otcovia (Efrém Sýrsky, Epifánus, Augustín) ho zásadne odsúdili a bojovali proti nemu. Hoci do oblasti Rímskej ríše prenikol až na konci 3. storočia, rýchlo sa šírila, a tak sa v 4. storočí stal pre kresťanstvo reálnym nebezpečenstvom. Osobitne zvláštnym spôsobom zasiahol aj do života sv. Augustína, ktorý v mladosti podľahol jeho učeniu a vyznával ho až do svojho krstu. Ako výrečný dôkaz činnosti tejto sekty v staroveku boli v roku 1933 v Egypte objavené mnohé koptské papyruses s textami manichejského pôvodu. Je pozoruhodné, že toto učenie sa pod rôznymi menami zachovalo až do stredoveku. Medzi najznámejšie sekty tohto druhu patrili katari.¹⁶

Pauliciáni

Základy učenia sekty tvorí manichejský dualizmus, ale nachádzame tam aj stopy po iránskom mazdaizme.¹⁷ Táto sekta má svoje korene v Malej Ázii (Arménsko), kde prvé stopy po nich nachádzame v 7. storočí. Jej zakladateľom bol Konštantín (Silvanus) a pomenovanie dostala podľa apoštola Pavla, ktorého teológiu o večnom zápase dobra a zla si sekta veľmi vážila. Pauliciáni sú známi aj z ormánskej oblasti (južné Maďarsko), kde správy o nich pochádzajú z 8. storočia, kedy ich učenie a náboženskú prax odsúdila

¹³ FRANZEN, August. *Malé dejiny Cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 44 – 45; ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I. Martin* : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 71; MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2004, s. 58 – 59.

¹⁴ Údaje o jeho narodení a smrti sa u rôznych autorov líšia. Použité boli roky prevzaté od Augusta Franzena z jeho diela *Malé dejiny cirkve* (2006).

¹⁵ Pársizmus je synonymum pojmov zarathuštrizmus, zoroastrizmus či mazdaizmus, čo je staré iránske náboženstvo uctievané najvyššie božstvo a stvoriteľa Ahura Mazdu. Jeho protivníkom bol zloduch Ahriman.

¹⁶ HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 662; FRANZEN, August. *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 44. ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I. Martin* : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 71 – 72.

¹⁷ HRABAL, F. R. (ed.). *Lexikón náboženských hnutí, sekt a duchovných spoločností*. Bratislava : Cad Press, 1998, s. 295; ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – II. Martin* : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 268.

synoda v Dvine (r. 719). Sekta zavrhovala celý Starý zákon, časť Nového zákona, krst, Eucharistiu i manželstvo. Odmietala tiež cirkevnú hierarchiu, kult kríža a ikon. Jej pôsobenie na východe Byzancie spôsobilo veľké problémy a ohrozovalo integritu ríše. Paradoxne, až po taktickom spojení Byzancie a arabského emirátu v Melitene, sa podarilo ich činnosť eliminovať (r. 872). Tri roky na to bola veľká časť pauliciánov presťahovaná do Trácie. Ich históriu opísal Peter Siceliot¹⁸ a polemiku s nimi viedol aj patriarcha Fócius.¹⁹

Bogomili

Túto sektu založil v prvej polovici 10. storočia macedónsky kňaz Bogumil a jej doktrína bola silne ovplyvnená názormi pauliciánov, usadených v 9. storočí v Trácii, vychádzala teda z manichejského dualizmu. Svet bol podľa nich podriadený satanovi a Kristus – Boží syn bol anjelom, ktorý prišiel spasť iných anjelov. Tak, ako Kristus, i Kristovi bratia boli podriadení Bohu Starého zákona.²⁰ Bogomili v snahe oslobodiť sa spod jarma tohto sveta zavrhovali údajnú pýchu ortodoxnej Cirkvi, manželstvo, požívanie mäsa, pitie vína i manuálnu prácu. Požadovali život v čistote, modlitby a pôsty. Sekta sa rozšírila najmä v 11. a 12. storočí na Balkáne a jej idey sa dostali až do južného Francúzska, kde jej učenie a prax z väčšej časti prevzali katari.²¹

Adopcianizmus

Učenie, ktoré v svojej podstate popiera božstvo Ježišovo, keď učí, že Ježiš prišiel na svet len ako človek, ktorého si potom Boh adoptoval za Syna. Hlásateľmi tohto učenia na Východe boli Teodotos (Theodorus), pôvodom remeselník, ktorý vystúpil so svojím učením na konci 2. storočia a ktorého odsúdil pápež Viktor I. v roku 198. Druhou známou postavou bol Pavol zo Samosaty, ktorý bol biskupom v Antiochii. Jeho učenie neskôr vyvrcholilo kristologickým - nestoriánskym bludom a bolo odsúdené na synode v Antiochii v roku 268. Na kresťanskom Západe sa tento blud objavuje až v 8. storočí, kedy ho začal hlásať arcibiskup z Toleda Elimpandus a tiež urgelský biskup Felix. Podstata ich omylu spočívala v zlom chápaní Kristovho synovstva, lebo Kristus nebol iba prijatý Syn Boží, ale vlastný Syn Boha – Otca (Rim 8, 32) a zároveň druhá osoba Najsvätejšej Trojice. Západný adopcianizmus odsúdili viaceré synody, medzi nimi aj snem vo Frankfurte nad Mohanom (r. 794), ktorého uznesenie potvrdil aj pápež Hadrian I.²²

¹⁸ Peter Siceliot napísal okolo roku 870 dielo *Dejiny manichejcov a pauliciánov*.

¹⁹ KUMOR, Boleslaw. *Cirkevné dejiny - 2* (Raný kresťanský stredovek). Levoča : Polypress, 2001, s. 232.

²⁰ Bogomili robili rozdiel medzi dobrým a zlým Bohom – ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – II*. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 268.

²¹ KUMOR, Boleslaw. *Cirkevné dejiny - 2* (Raný kresťanský stredovek). Levoča : Polypress, 2001, s. 232.

²² HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 173; MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 115; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikón*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 13 – 14.

Sabelianizmus

Nazýva sa tiež modalizmus a jeho vieroučný omyl spočíval v tom, že v Kristovi videl iba javovú formu (modus) jedného jediného Boha, ktorý sa podľa potreby zjavoval raz ako Otec, inokedy ako Syn alebo Duch Svätý. Sabelianizmus spolu s adopcianizmom²³ vznikol ako reakcia na učenie gnosticizmu, ktorý považoval Ježiša Krista len za tvora (demiurga) a snažil sa nájsť odpoveď na otázku, ako riešiť jednosť Boha a zároveň Ježišovo božstvo. Tento výklad explicitne pripúšťal, že na kríži trpel vlastne Otec. Oba heretické smery odsúdil najprv pápež Viktor (2. stor) a potom, keď ako okolo roku 215 v Ríme vystúpil so svojim učením Sabelius, aj pápež Kalist. Proti sabelianizmu bojoval aj rímsky teológ Novatianus (*De trinitate*), hoci sám neskôr založil vlastnú sektu (novaciáni).²⁴

Arianizmus

Hoci toto bludné učenie popierajúce božstvo Ježiša Krista nesie meno alexandrijského kňaza Áriusa (asi 256 – 336), na jeho počiatku bol Lucián, zakladateľ antiochijskej exegetickej školy, ktorá presadzovala náuku o subordinácii Slova (Logos). A keďže jeden blud často plodí druhý, Luciána ovplyvnil adopcianizmus, ktorý hlásal Pavol zo Samosaty.²⁵ Árius vystúpil so svojim učením okolo roku 318, kedy začal hlásať, že Kristus, keďže je inou osobou ako Otec, nie je Bohom, nie je večný a nie je zrodený z Boha, ale je len Božím tvorom, hoci v dokonalosti prevyšujúci všetky iné stvorenia. Svojou náukou sa tak dostal do sporu s Alexandrom, biskupom z Alexandrie, ktorý jeho učenie za prítomnosti 100 biskupov odsúdil na alexandrijskej synode (320). Keďže Árius sa svojho bludu nevzdal, cisár Konštantín zvolal do Nicei (Bithýnia v Ázii) prvý všeobecný snem (325) a ten Ária a jeho prívržencov rovnako odsúdil. Bolo tu sformulované základné (nicejské) vyznanie viery a koncil potvrdil rovnosť Otca i Syna. Dvaja biskupi, ktorí odmietli podpísať vyhlásenie koncilu, boli poslaní do vyhnanstva a vyznanie viery vyhlásil cisár za ríšsky zákon. Rímsky biskup Silvester sa koncilu osobne pre vysoký vek nezúčastnil, ale zastupovali ho poverení kňazi.²⁶ Árius bol nútený odísť do ústrania, ale vypracoval apológiu svojho učenia (vierovyznanie), ktoré predostrel cisárovi Konštantínovi. Napriek tomu, že svätý Atanáž (otec ortodoxie, ako ho nazývali) jeho náuku spoľahlivo vyvrátil, cisár ho rehabilitoval. Jeho návrat medzi carihradské duchovenstvo prekazila až jeho náhla smrť (r. 336).²⁷

²³ Adopcianizmus ako aj modalizmus sabeliánov označujeme za osobitné druhy monarchianizmu, ktorý vyznával prísny monoteizmus.

²⁴ FRANZEN, August. *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 63.

²⁵ MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 115.

²⁶ JEDIN, Hubert. *Malé dejiny koncilů*. Praha : Česká katolická charita, 1990, s. 12 – 14.

²⁷ ŠPIRKO, Jozef. *Patrológia. Životy, spisy a učenie sv. otcov*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1995, s. 122; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikon*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 37.

Nestorianizmus

Je zaujímavé, že toto bludné učenie sa dostalo na svet ako nežiadúci dôsledok predchádzajúcich ariánskych sporov, lebo aj keď boli pochybnosti o božstve Ježiša Krista vyvrátené, vyvstal nový problém, a to ohľadom pomeru božskej a ľudskej prirodzenosti v Ježišovi Kristovi. Vyhranili sa dve teologické školy, pričom alexandrijská zdôrazňovala vnútorné spojenie (zmiešanie) oboch prirodzeností a antiochijská (v obave o neporušenosť oboch prirodzeností) prízvukovala ich vnútornú oddelenosť. Pokiaľ prvý názor zastával Cyril Alexandrijský, antiochijskú školu reprezentoval Teodor z Mopsvestie. Problém, pôvodne chápaný ako spor dvoch teologických škôl, nabral na vážnosti v okamihu, kedy sa stal carihradským patriarchom mních Nestorius (+ 439), ktorý učil, že v Kristovi sú dve odlišné a nespojené prirodzenosti, božská a ľudská. Z toho vyplývalo, že Mária porodila Krista ako človeka, a preto nie je Bohorodičkou (*Theotokos*), ale iba Kristorodičkou (*Christotokos*). Hoci jeho učenie odsúdil tretí všeobecný cirkevný snem v Efeze (431),²⁸ Nestorius ani jeho stúpenci rozhodnutie snemu neprijali, ale svoje idey šírili ďalej prostredníctvom teologickej školy v Edesse a strediska založeného v Perzii. Učenie sa pomerne rýchlo šírilo, a tak sa onedlho jeho prívrženci k nemu hlásili po rôznych miestach Arábie, Indie, Strednej Ázie ba dokonca Číny. Hoci nestoriánov po nástupe islamu prenasledovali, prežili v izolovaných enklávach v Sýrii, Iraku a Libanone a dnes sú známi ako tzv. asýrski kresťania.²⁹

Monofyzitizmus

Hlásal náuku, podľa ktorej mal Kristus len jednu prirodzenosť. Tento blud vznikol ako následok potierania nestorianizmu, ktorý natoľko rozlučoval dve prirodzenosti Kristove, že porušil jeho osobnú jednotu, takže protivníci Nestoriovi upadli do opačného bludu, kedy z prílišnej horlivosti brániť osobnú jednotu zmiešali dve prirodzenosti Ježiša Krista v jednu, preto ich aj nazývame monofyziti. Podľa ich učenia dve prirodzenosti boli v Kristovi len pred jeho Vtelením, po ňom bola prítomná už len jedna – božská prirodzenosť. Toto tvrdenie však prinášalo problém, lebo Kristus by tak trpel na kríži vo svojej božskej prirodzenosti, čo sa javilo neprijateľným. Preto sa zrodila idea o inom než ľudskom tele, v ktorom Spasiteľ vykonal akt Vykúpenia. Bola to téza o zdanlivo ľudskom tele (docketizmus) vytvorenom v nebesiach, ktoré sprostredkovala Matka Božia.³⁰

Medzi prvými, ktorí presadzovali monofyzitizmus, bol aj carihradský archimandrita Eutyches, ktorého však carihradský snem zosadil a exkomunikoval. Do sporu vstúpili aj pápež Leo I. a cisár Teodosius II., ktorí stáli v opozícii. Problém sa definitívne vyriešil až po smrti cisára Teodosia II., keď bol v roku 451 zvolaný ďalší snem do Chalcedónu (Štvrtý všeobecný),³¹ ktorý po skončení vyhlásil (proti nestoriánom a monofyzitom), že

²⁸ Hoci pápež Celestín zavrhol Nestoriovo učenie už na synode v Ríme (430), cisár Teodosius II. musel zvolať novú synodu, najmä aby urovnal spor medzi dvomi patriarchátmi – alexandrijským a carihradským. Snem mal búrlivý priebeh a skomplikoval sa. Napokon sa cisár pridal na stranu Cyrila z Alexandrie a Nestoria poslal do vyhnanstva – ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny* – I. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 121 – 122.

²⁹ VNUK, František. *Príručný slovník kresťanstva*. Bratislava : Smaragd, 2003, s. 202.

³⁰ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny* – I. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 123.

³¹ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny* – I. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 124.

treba „*vyznávať jedného a toho istého Syna a Pána nášho Ježiša Krista; toho istého dokonalého v božstve a toho istého dokonalého v človečenstve; opravdivého Boha a opravdivého človeka... Jedného a toho istého Krista, Syna, Pána, jednorodeného treba vyznávať v dvoch prirodzenostiach nezmiešane, nezmeniteľne, nerozdelene, nerozlučiteľne, takže vôbec neprestala rozdielnosť prirodzeností pre spojenie, ba práve bola zachovaná svojráznosť oboch prirodzeností, ktoré sa spojili v jednej osobe, v jedinej hypostáze a nie je (Kristus) rozdelený v dve osoby*”.³²

Proti monofyzitizmu ostro vystúpili neskorší cisári Justín I. a Justinián I., následkom čoho sa väčšina vyznávačov vrátila do pôvodnej Cirkvi. Len cirkvi v Egypte, Etiópii, Sýrii a Arménsku sa svojej viery nevzdali a vznikli tam lokálne – národné cirkvi, ktorých základom zostal monofyzitizmus. Tomuto vývoju napomohla aj izolácia spomínaných krajín od vplyvu Byzantskej ríše počas expanzie islamu.³³

Doketizmus

Učenie, ktorého názov je odvodený od gréckeho *dokéo*, čo znamená zdať sa, javiť sa. Podstatou jeho náuky bolo učenie, podľa ktorého Ježiš Kristus nemal počas svojho pozemského života skutočné hmotné telo, ale iba zdanlivé, z čoho explicitne vyplývalo, že jeho utrpenie spojené s ukrižovaním nebolo skutočné. Toto učenie ďalej tvrdilo, že telo, tak ako všetka hmota, je v rozpore s Bohom a popieralo aj historickú skutočnosť Ježišovho života na Zemi. Nečudo preto, že na počiatku rodiacej sa Cirkvi túto bludnú náuku vyznávali najmä teológovia, ako Valentinus a Marción (2. stor.), silno ovplyvnení gnosticizmom. Toto učenie bolo pre Cirkev neprijateľné najmä preto, že spochybňovalo fakt, že Kristovo utrpenie, ktorým priniesol spásu celému ľudstvu, bolo naozaj skutočné. Medzi argumentmi, ktoré oprávňovali Cirkev k jeho odsúdeniu, bolo najmä svedectvo apoštola Jána (1 Jn 4,2-3) a taktiež autorít, akými boli apoštolskí a cirkevní otcovia (sv. Ignác z Antiochie, sv. Polykarp zo Smyrny).³⁴

Gnosticizmus

Tento pojem, niekedy tiež označovaný ako gnóza, predstavuje súhrn rôznych filozoficko-náboženských názorov týkajúcich sa primárne spásy človeka. Možno povedať, že pojmom *gnóza* sa chápe raná forma týchto náuk a pojmom *gnosticizmus* jeho rozvinutá fáza. Zásadným znakom gnosticizmu bolo presvedčenie, že spásu môže človek dosiahnuť len vyšším stupňom poznania sveta a jeho božských tajomstiev, ktoré sú dostupné len vyvolenej elite. Toto učenie sa koncipovalo postupne v priebehu 1. až 4. storočia po Kr. a to jak na pôde helenizmu, tak i judaizmu a kresťanstva. Za pôvodnú lokalitu jeho vzniku sa považuje Sýria alebo Palestína a na pochopenie jeho učenia a vývoja malo veľký vplyv objavenie knižnice v Nag Hammadi v Severnom Egypte. Tieto dokumenty

³² VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikon*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 189.

³³ V Egypte sa menovali monofyziti koptami a tvorili kopticko-egyptskú národnú cirkev, kým gréckych katolíkov nazývali *melchitmi* (kráľovsky zmýšľajúcimi). V Sýrii a Mezopotámii volali monofyzitov *jakobitmi* (po Jakubovi Baradajovi, biskupovi v Edese) – ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I*. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 125.

³⁴ HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Slovenský ústav svätého Cyrila Metod : Rím, 1992, s. 321 – 322.

potvrďujú domnienku, že gnosticizmus nepochádza z kresťanstva, ale sa formoval súbežne s ním, približne v tom istom čase.³⁵ Medzi klasických zástancov tohto učenia patrili v čase jeho rozkvetu v 2. storočí po Kr. Marción, Basilidés a Valentinus. Títo predstavujú jeho rané formy teozofického charakteru. Proti nim vystúpili na obranu zdravej náuky autority ako boli Tertulian, sv. Irenej, sv. Hipolit Rímsky a Origenes.³⁶ Podstatu gnosticizmu nie je ľahké definovať, lebo ju tvorí syntéza rôznych kresťanských i antických filozofických prvkov orientálnej mytológie a taktiež zmes židovských, perzských, babylonských a egyptských náboženských doktrín.³⁷ V zásade možno rozlišovať dva druhy gnosticizmu. Monistický, ktorý hlásal, že z Boha sa emanáciou vynorili eóni – duchovia (anjeli), bytosti stojace medzi Bohom a hmotou. Čím sú ďalej od Boha, tým sú nedokonalejšie. Jeden z eónov, zvaný Demiurg sa prehrešil tým, že napriek Božej vôli stvoril viditeľný svet. O človeku učili, že v jeho duši je zárodok dobra, ale ten treba vyslobodiť z väzenia zlej hmoty.³⁸ Tento druh gnosticizmu delil ľudí na hylikov (telesných, u ktorých prevládalo materiálne telo), pneumatikov (duchovných, kde prevládal duch a múdrosť) a psychikov (duševných, kde vládla duša a duševnosť). Dualistický gnosticizmus učil, že existujú dva princípy a bytosti: prvým je dobro, ktoré reprezentuje svetlo, duša a Boh a druhým je zlo, ktoré zosobňuje tma, telo a diabol. V zásade možno povedať, že gnostici podceňovali rozumové poznanie a za jedinú spoľahlivú cestu ku spáse považovali mystickú cestu vyššieho poznania.³⁹ Proti doketizmu a gnóze bojovali najmä sv. Atanáz Antiochijský (r. 35 – 101), sv. Irenej Lyonský (r. 130 – 200), Tertulian z Kartága (r. 160 – 220) a rímsky teológ sv. Hypolit (r. 170 – 236).⁴⁰

Montanizmus

Jeho zrodeniu zrejme napomohol aj extrémny odpor voči gnosticizmu. Pôvodcom tohto profeticko-apokalyptického učenia bol Montanus z Frýgie, pôvodne kňaz bohyne Kybely, ktorý v prvej polovici 2. storočia v Malej Ázii vystúpil s radikálnou požiadavkou zrieknutia sa tohto sveta. Vyzýval kresťanov, aby všetko zanechali a očakávali príchod novej doby –

³⁵ V rokoch 1945 – 1946 tu objavili 13 papyrusových zvitkov písaných v koptskom jazyku. Medzi nimi zaujali najmä apokryfné evanjeliá – Tomášovo evanjelium, Filipovo evanjelium a Evanjelium pravdy. Tieto spisy mali veľký význam pre objasnenie vzniku ranej kresťanskej gnózy – HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 721.

³⁶ HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 420.

³⁷ Tento vplyv bol zrejme obojstranný. Vplyv gnosticizmu sa totiž prejavil aj pri formovaní židovskej kabaly v prvých storočiach po Kr. Jeden z najväčších znalcov modernej kabaly – Geršom Scholem potvrdil, že židovská mystika si vypožičala od gnosticizmu metafory, pričom gnosticizmus označuje za „jednu z posledných veľkých mytológií v náboženskom myslení“ – SMOLEY, Richard: *Zakázaná viera*. Bratislava : Slovart, 2009, s. 111.

³⁸ Pojem *eón* sa v primárnej podobe chápe ako vek, doba či epocha, ktorá nemá bližšie určenú dobu trvania. V zmysle mytológie gnosticizmu týmto pojmom označovali zosobnený vek, neskôr i nebeskú sféru – HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 353; MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojašáka, 2004, s. 55 – 56.

³⁹ VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikón*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 166 – 167.

⁴⁰ SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 67.

príchod Mesiáša. Montanus učil, že doba Starého zákona patrila Bohu Otcu, novozákonná Bohu – Synovi a tretia bude patriť Duchu Svätému, ktorého nástrojom je on – Montanus. Jeho hnutie, ktoré cirkevný historik Eusebius spomína ako „frýgijskú sektu“, sa v Cirkvi usilovalo o zrušenie monarchického vedenia biskupmi a zavedenie charizmatických vodcov. V oblasti mravouky montanizmus hlásal prísnejší pôst ako u katolíkov. Tých nazývali psychikmi, kým seba považovali za pneumatikov. Odmietali druhé manželstvo, vojenskú službu, pohrdali umením a ich ženy sa nesmeli okrášľovať. Učili, že hriechy spáchané po krste nemôžu byť odpustené a počas prenasledovania nedovoľovali zachraňovať si život útekem alebo skrývaním. Vcelku sa toto učenie vyznačovalo prehnaným entuziazmom a morálnym rigorizmom. Napriek tomu si získavalo prívržencov a jedným z nich sa stal aj Tertulián (r. 160 – 220), významný apológét, ktorého považujú popri Augustínovi za jedného z najväčších latinských spisovateľov. Cirkev odsúdila toto hnutie pre jeho extrémne názory a bludné učenie. Najdlhšie sa montanizmus udržal v Malej Ázii a zanikol koncom 5. storočia.⁴¹

Donatizmus

Rigoristické schizmatické hnutie, ktoré vzniklo v Afrike v roku 311, kedy viacerí africkí biskupi odmietli uznať v Kartágu za biskupa Ceciliána, pretože ho ordinoval biskup, ktorý počas Diokleciánovho prenasledovania vydal pohanom posvätné knihy, čím sa podľa nich previnil zradou (*traditor*). Biskupi vysvätili svojho kandidáta Majorima a po ňom Donáta, po ktorom hnutie dostalo aj svoje pomenovanie. Donatisti nielenže neuznávali platnosť sviatostí vysluhovaných kňazmi a biskupmi, ktorí v čase prenasledovania sklamali, ale učili, že veriaci, ktorí upadnú do ťažkého hriechu, musia sa dať znova pokrstiť.⁴² Medzi teológov, ktorí proti nim vystúpili, patrila aj sv. Augustín, no keď opatrenia proti nim zavedené cisárom Konštantínom v r. 316 – 321 neboli úspešné, odsúdil ich aj Nicejský snem v roku 325.⁴³ Napriek opakovanému úsiliu cirkevnej i svetskej moci rozkol trval ďalej a zanikol až v 7. – 8. storočí, kedy najprv pod tlakom Vandalov a potom i Arabov africká Cirkev postupne zanikla.⁴⁴

Priscilianizmus

Na jeho počiatku bolo učenie Markusa z Menfidy, ktorý v Španielsku začal s propagovaním gnosticko-manichejských bludov už v prvej polovici 4. storočia. Pôvodne

⁴¹ ELSEY, Michael et al. *Encyklopedie náboženství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 225; VNUK, František. *Průruční slovník křesťanstva*. Bratislava : Smaragd, 2003, s. 194; ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I*. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 74 – 75; MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 56 – 57.

⁴² Medzi zástancov týchto rigoristických názorov patrila už sv. Cyprián, biskup z Kartága, mučeník, ktorý vyžadoval pre odpadlíkov dlhé pokánie (*De lapsis*) a taktiež krst heretikov považoval za neplatný. Hoci pápež Štefan I. jeho náuku zamietol, Cyprián sa nepodriadil. Až neskôr dochádza k zmierneniu jeho postojov, a to vďaka vonkajším okolnostiam. Zomrel pápež Štefan I. a začalo nové prenasledovanie kresťanov za cisára Valeriána, kedy zomiera aj sv. Cyprián (r. 258) – MORDEL, Štefan. *Patrológia*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 93 – 94.

⁴³ JUDÁK, Viliam – ČEKOVSÁ, Edita. *Prehľadné cirkevné dejiny*. Bratislava : Lúč, 1996, s. 31.

⁴⁴ VNUK, František. *Průruční slovník křesťanstva*. Bratislava : Smaragd, 2003, s. 80.

neveľká a nevýznamná sekta sa začala šíriť a našla svojho horlivého zástancu v Prisciliánovi (asi 340 – 386), ktorý pochádzal z bohatej a vznešenej kresťanskej rodiny. Za biskupa avilského ho vysvätili jeho dvaja prívrženci – biskupi Salvián a Instancius. Priscilián sa nazdával, že mnohé apokryfy sú napriek viacerým heretickým názorom tiež inšpirované, pričom argumentoval prorockou charizmou prítomnou v prvotnej Cirkvi. Napriek tomu, že Priscilián nebol výslovne manicheistom, jeho náuka silne pripomínala dualistickú koncepciu sveta, ako ju podával gnosticizmus. Prvý, kto upozornil na jeho heretické učenie, bol Hyginus, biskup z Cordovy, potom ho následne odsúdila synoda v Saragose (r. 380), takže musel so svojimi prívržencami odísť do vyhnanstva v Triere. Následkom intríg jeho nepriateľov motivovaných aj politickými záujmami bol však na rozkaz cisára Maxima popravený, a to aj napriek protestom biskupa z Tour, ktorým bol sv. Martin. Jeho smrťou sa však učenie neprestalo šíriť a muselo byť znovu odsúdené na synode v Brage (r. 561). K jeho hlavným vieroučným omylom patrí popieranie Svätej Trojice, stvorenia sveta Bohom, zmŕtvychvstania ako aj inštitúcie manželstva.⁴⁵

Pelagianizmus

Pravdepodobne aj v súvislosti so všeobecným úpadkom rímskeho cisárstva sa na začiatku 5. storočia zrodilo v Ríme ďalšie heretické učenie, ktorého pôvodcom bol britský mních Pelagius. Ten zrejme v dobrom úmysle vystúpil na obranu tých hodnôt, ktorých začínalo po uzákonení kresťanstva vplyvom zosvetštenia akosi ubúdať. Vo svojich stoických kázňach zdôrazňoval prirodzenosť a slobodu, zákon a cnosti. Z učenia, ktoré potom sformuloval jeho žiak Celestius vyplývalo, že človek má úplnú slobodu, ktorá môže pri voľbe medzi dobrom a zlom viesť človeka ku spásu. Hriech sa chápal ako osobné rozhodnutie každého jednotlivca spáchať zlo. Pelagius a Celestius takisto neuznávali dedičný hriech, ktorého pôvodcom bol Adam, iba ak pripúšťali, že môže škodlivo pôsobiť ako zlý príklad v jeho potomstve.⁴⁶ Podľa pelagiánov človek vo svojej prirodzenosti stojí so svojou žiadostivosťou ako aj nevyhnutnosťou smrti tam, kde bol aj Adam pred svojím hriechom. Preto aj Kristovo vykupiteľské dielo sa obmedzuje na odpustenie osobných hriechov a človek nevyhnutne nepotrebuje pomáhajúcu Božiu milosť na to, aby plnil prikázania Božie a dosiahol tak spásu. Milosť pomáhajúca sa chápala výlučne ako prostriedok na osvietenie úsudku človeka a uľahčenie mravného činu. Proti týmto bludom sa hneď postavil svätý Augustín, učiteľ milosti. Učil, že každý človek je dedičom hriechu a len milosť mu znovu umožní schopnosť správnej voľby medzi dobrom a zlom. Napriek tomu táto milosť nie je určená každému, ale len určitému počtu vyvolených (predestinácia) podľa tajomného Božieho výberu.⁴⁷ Pelagianizmus bol

⁴⁵ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny – I. Martin* : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 116; HERIBAN, Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 844.

⁴⁶ Zástancom názoru, že dedičný hriech nejestvuje bol aj Teodor z Mopvestie (350 – 428), ktorého žiakom bol Nestorius – autor známeho kristologického bludu – ŠPIRKO, Jozef. *Patrológia. Životy, spisy a učenie sv. otcov*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1995, s. 125.

⁴⁷ ELIADE, Mircea – CULIANU, Ioan P. *Slovník náboženství*. Praha : Argo, 2001, s. 160 – 161.

odsúdený na partikulárnom cirkevnom sneme v Kartágu (r. 418) a na všeobecnom cirkevnom sneme v Efeze (r. 431).⁴⁸

Krátky prehľad východných cirkví vzniknutých na báze nestorianizmu a monofyzitizmu

Asýrska cirkev

Nazýva sa tiež východoasýrska alebo nestoriánska cirkev a svoje pôsobisko mala východne od Sýrie. Podľa tradície sa tu kresťanstvo šírilo ešte za čias apoštolov priamo z Jeruzalema a prvým sýrskym biskupom bol apoštol Jakub (Malý). Pomenovanie nestoriánska dostala až v stredoveku, a to podľa konštantinopolského biskupa Nestória (5. stor.), ktorého vystúpenie spôsobilo vieroučný spor, ktorý riešil všeobecný snem v Efeze (r. 431). Jeho závery vyústili do rozdelenia Sýrčanov na západných (monofyziti – Antiochia) a východných (nestoriáni). Títo odvtedy vyznávali diofyzitizmus, no pred byzantským prenasledovaním ich chránil fakt, že žili na území Perskej ríše.⁴⁹ Príznačné pre príslušníkov tejto cirkvi bola mníšska spiritualita a značná misijná horlivosť. Ich zásluhou sa dostalo kresťanstvo nielen do Perzie a Turkménska, ale aj Číny a Indie. Medzi významné osobnosti tejto cirkvi patrili Tacián (2. stor.), žiak sv. Justína – mučeníka. Hoci konvertoval na kresťanstvo, neskôr sa stal vyznávačom gnosticizmu a založil vlastnú gnostickú sektu tzv. Enkratitov (zdržanlivých). Tí odmietali nielen manželstvo ale aj mäso a víno, ako niečo hriešne. Tacián je známy svojím dielom Diatessaron, kde skompiloval život Ježiša Krista na základe štyroch evanjelií. Ďalšou významnou osobnosťou sýrskej cirkvi bol Efrém Sýrsky (4. stor.), cirkevný učiteľ a tiež biskup Rabulla z Edessy (5. stor.), ktorý nahradil Diatessaron novým prekladom evanjelií s názvom Pešita. Centrom cirkvi bola do 8. stor. Seleucia, potom Bagdad, kde boli pod ochranou abásovských kalifov (r. 750 – 1258).⁵⁰ Dnes je pôvodne jednotná cirkev rozdelená na dve (Asýrsku cirkev Východu a Starovekú apoštolskú katolícku cirkev Východu), pričom časť cirkvi zjednotená s Rímom sa nazýva Katolícka chaldejská cirkev. Nestoriáni síce prijali Nicejské vyznanie viery, ale bez *Filioque*. Majú svoj vlastný názor na dve prirodzenosti Ježiša Krista⁵¹ a hoci uctievali Pannu Máriu, upierajú jej titul *Theotokos* (Bohorodička). Špecifickým je aj úcta ku krížu ale zároveň aj jeho absencia v chráme. Podobne, hoci uctievali relikvie svätých, ikony nepoužívajú. Akceptujú však všetkých sedem sviatostí.⁵²

Arménska cirkev

Arménsko bolo vôbec prvou krajinou, ktorá prijala kresťanstvo za oficiálne náboženstvo. Aj keď sa niektorí Arméni počas stredoveku a novoveku konvertovali na katolicizmus,

⁴⁸ NEUNER, Josef – ROSS, Heinrich. *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej magistéria*. Trnava : Dobrá kniha, 1995, s. 392; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikon*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 351.

⁴⁹ Na základe rozhodnutia cisára Zenona (474-491) museli nestoriáni opustiť nielen Edessu ale aj impérium.

⁵⁰ ELIADE, Mircea – CULIANU, Ioan P. *Slovník náboženství*. Praha : Argo, 2001, s. 174.

⁵¹ Nestoriánske cirkvi ešte aj dnes vyznávajú vieru v Ježiša Krista slovami: „dve prirodzenosti, dve hypostázy, jedna osoba v Kristovi“.

⁵² SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 94, 97 a 100.

resp. protestantizmus, tri štvrtiny Arménov vyznáva monofyzitizmus a sú členmi starobylej gregoriánskej cirkvi, nazvanej podľa sv. Gregora Osvietiteľa, zakladateľa Arménskej cirkvi. Od 4. storočia sa Arménska cirkev vymanila spod vplyvu Cézarey, a tým sa postavila aj proti kontrole Ríma, Antiochie a Konštantinopolu. Arménske kresťanstvo spolu s koptskou, etiópskou a sýrskymi cirkvami neprijali závery snemu v Chalcedóne (r. 451)⁵³ a označili ho za nestoriánsky. Tento snem uznáva len katolícka a pravoslávna cirkev. Keďže Arméni neuznali závery Chalcedónskeho snemu a zostali verní alexandrijskej teológii, žili v konflikte s Byzanciou i Peržanmi a neskôr i Arabmi. Po invázii Turkov v roku 1071 stratili však svoju nezávislosť. Ešte pred prijatím kresťanstva u Arménov nachádzame zoroastrizmus, mitraizmus a grécku mytológiu. Predpokladá sa, že prví ohlasovatelia kresťanstva prišli z Palestíny. Podľa tradície prvým patriarchom Arménska bol Júda Tadeáš. Cirkevný historik Euzébius spomína Arménov v súvislosti s kresťanstvom už v 3. storočí. Arménske kresťanstvo v tých časoch malo židovský charakter, pravdepodobne vplyvom ebionitov a ich kristológia bola ovplyvnená adopcianizmom, ktorý sa sem dostal z Antiochie (Pavol zo Samosaty).⁵⁴

Sýrska cirkev

V Sýrii existovali tradične dve veľké cirkevné centrá – v Antiochiji a Edesse. Podľa Eusébia, Antiochijskú cirkev založil sám apoštol Peter. Napriek tomu sýrskych kresťanov označujú pojmom jakobiti. Spolu s koptskou, etiópskou a arménskou ju zaraďujeme k takzvaným predchalcedónskym cirkvám. Už na koncile v Nicei (r. 325) Antiochiju zastupovali niektorí biskupi, ktorí mali neortodoxné názory. Na treťom všeobecnom sneme v Efeze (r. 431) stála antiochijská cirkev spočiatku na strane Nestória, no napokon prijala monofyzitskú kristológiu. Počas prenasledovania monofyzitov byzantským cisárom Sýrska cirkev upadla, no po roku 542, kedy cisárovná Teodora vymenovala za metropolitu Edessy Jakuba Baradaja, dochádza k jej obnove a rozmachu. Následne prívrženci Chalcedónu nazvali sýrskych monofyzitov jakobitmi. Viera sýrskej ortodoxnej cirkvi sa zhoduje s Nicejským vierovyznaním, sídlo má v Damasku a na jej čele stojí patriarcha, ktorého vyberá synoda. V súčasnosti je asi 100 tisíc veriacich sýrskej cirkvi zjednotených s Rímom (Sýrska katolícka cirkev).⁵⁵

Koptská cirkev

Koptská alebo Alexandrijská cirkev, ktorá vznikla na báze monofyzitizmu, sa nazýva tiež Stolec sv. Marka, lebo Kopti autora najstaršieho kanonického evanjelia považujú za prvého alexandrijského patriarchu. Alexandrijská cirkev neprijala výsledky snemu v Chalcedóne a Kopti uznávajú len prvé tri všeobecné snemy. Keď alexandrijskí teológovia vystúpili proti nestoriánskej kristológii, chceli zabrániť tomu, aby sa hovorilo o Kristovi ako o dvoch osobách. Tiež nechceli prijať učenie o dvoch prirodzenostiach

⁵³ Na sneme v Chalcedóne sa zúčastnili iba štyria arménski biskupi.

⁵⁴ SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 36 – 38.

⁵⁵ SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 21, 26 – 27 a 30.

v Kristovi. Keď hovorili o jednej prirodzenosti, mysleli na jednu Kristovu osobu.⁵⁶ Hoci dnešní Kopti hovoria arabsky, koptštinu⁵⁷ používajú ako svoj liturgický jazyk. Už na konci 2. a na začiatku 3. storočia bola väčšina kníh Svätého písma preložená do koptštiny a veľká časť ich literatúry je orientovaná na mníšsky život (pachomiánski mníši). V koptskom jazyku sa tiež zachovalo viacero apokryfov Starého i Nového zákona, v ktorých vždy nie je zreteľná hranica medzi pravou náukou a gnosticizmom či manicheizmom. Hoci cirkevné dejiny Egypta boli z pohľadu heréz zvlášť spojené s gnózou (Valentinus, Bazilides) a arianizmom, pôsobili tu aj také osobnosti ako sv. Anton (zakladateľ koptského mníšstva), sv. Pachomius, sv. Cyril, Klement Alexandrijský či Origenes. Napriek všetkým rozporom Alexandrijská katechetická škola patrila k najstarším a najdôležitejším strediskám teológie starovekého kresťanstva. Tu vznikli dôležité exegetické diela a sformulované boli základy kresťanskej teológie, pričom sa uplatňovala špekulatívna veda a alegorický výklad Písma Svätého. V oblasti misijných aktivít sa koptská cirkev orientovala predovšetkým na Afriku, no Egyptskí mníši ohlasovali evanjelium aj v Írsku a Anglicku. V súčasnosti sa Kopti angažujú v oblasti ekumenizmu a vedú dialóg aj s Katolíckou cirkvou. Preto ich katolíci už nenazývajú monofyzitmi, ale predchalcedónskymi kresťanmi, lebo sa ukázalo, že kristologický „monofyzitizmus“ je skôr verbálneho charakteru a pochádza z odlišnej terminológie.⁵⁸

Etiópska cirkev

Po Chalcedónskom sneme (451) sa etiópska cirkev prihlásila ku koptskému monofyzitizmu a v dogmatických a vieroučných otázkach sa pridrža alexandrijskej náuky Koptskej cirkvi. Etiópska cirkev sa tiež rada odkazuje ku izraelsko – kresťanským koreňom, hoci tieto sú skôr legendárneho charakteru.⁵⁹ Historicky overené je, že ku kristianizácii Etiópie dochádza až v roku 340, kedy patriarcha Alexandrie sv. Atanáz vysvätil za etiópskeho biskupa Frumencia. Napriek tomu si Etiópcania osvojili niektoré židovské zvyky, ako napríklad zachovávanie soboty, obriezku chlapcov, delenie jedál na čisté a nečisté a niektoré židovské prvky má aj liturgia, ktorú slávia v starobyľom jazyku *gyyz*. Najstarším etiópskym chrámom je katedrála v Aksume, zasvätená najsvätejšej Panne zo Siona. Je tu údajne uchovávaná aj Mojžišova archa zmluvy a tu sa konali aj korunovácie cisárov. V Etiópii je veľmi rozvinutá mariánska úcta (33 mariánskych sviatkov, anafora k Matke Božej⁶⁰) a slávi sa 6 sviatkov k úcte svätého kríža, ktorý sa tu chápe nielen ako dôležité znamenie viery, ale aj ako účinný magický symbol. Najvýznamnejší sviatok kríža *Masqual* (kríž) sa slávi 27. septembra a je štátnym sviatkom. Vzhľadom ku konfesiónalne zmiešanému obyvateľstvu (kresťania, moslimovia, pôvodné domorodé animistické náboženstvá) musí každý etiópsky kresťan nosiť kríž, ako

⁵⁶ Takzvaní monofyziti zdôrazňovali jednotu Kristovej osoby oproti nestoriánom, ktorí ju rozdeľovali.

⁵⁷ Koptštinu možno považovať za posledné vývojové štádium staroegyptštiny.

⁵⁸ SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 54 – 59, 66, 72 – 75.

⁵⁹ Ide o údajný sobáš kráľa Šalamúna a kráľovnej zo Sáby a poukazujú tiež na dvorného úradníka etiópskej kráľovnej Kandaky, ktorého pokrstil apoštol Filip (Sk 8, 26-39).

⁶⁰ Pojmom anafora sa u východnej cirkvi označuje eucharistická modlitba.

znamenie svojej náboženskej príslušnosti. Z hľadiska ikonografického etiópske kríže nezobrazujú Corpus Christi (Telo Pána).⁶¹

Indickí kresťania

Kresťania tohto subkontinentu obývajú prevažne jeho južnú časť (Malabar) a ich existencia sa dáva do súvislosti s evanjelizáciou sv. Tomáša apoštola.⁶² Kresťania sv. Tomáša, ako sa im tiež hovorí, prijali nicejské vierovyznanie bez *Filioque*. Odmietajú vyhlásenia Chalcedónskeho snemu (r. 451), uznávajú len prvé tri všeobecné snemy, ale prijímajú všetkých sedem sviatostí. Spočiatku boli kresťania v Indii prepojení s nestoriánskou východosýrskou cirkvou (Asýrska cirkev), ktorej sídlo bolo v Seleucii – Ktezyfóne. Po príchode katolíckych a protestantských misionárov sa situácia skomplikovala a viedla ku vzniku sporov a frakcií.⁶³ Veriaci sa stávali príslušníkmi rôznych smerov (jakobitský, nestoriánsky, katolícky, anglikánsky). Za tejto situácie požiadali kresťania v Indii o vymenovanie vlastného biskupa. Keď neuspeli u svojej materskej Asýrskej cirkvi (nestoriáni), obrátili sa na Sýrsku cirkev (monofyzitskú), pričom svoj pôvodný východosýrsky chaldejský obrad vymenili za západosýrsky antiochijský obrad.⁶⁴ Aj následkom tejto premeny, ale tiež vznikom únie s Rímom, dnes môžeme v Indii napočítať päť rôznych kresťanských frakcií pôvodných Tomášových kresťanov. Chaldejského obradu sa pridávajú dve: Sýrsko-malabarská katolícka cirkev a Metropolia Malabaru a celej Indie (časť Asýrskej cirkvi) a antiochijského obradu tri: Sýrska malankarská ortodoxná cirkev, Autokefálna cirkev na čele s Katolikosom Východu a apoštolského trónu sv. Tomáša a Sýrska malankarská katolícka cirkev (únia z roku 1930). Problém schiziem sa snažil riešiť teologický dialóg medzi Katolíckou cirkvou a Jakobitskou sýrskou ortodoxnou cirkvou a Malankarskou sýrskou ortodoxnou cirkvou v Indickej Kerale (r. 2005).⁶⁵

Záver

Pri pohľade do neraz spleťtých dejín Cirkvi si môžeme položiť otázku, akú úlohu zohrali tieto heretické hnutia v dejinách spásy a aký bol ich hlbší význam. Svätý apoštol Pavol na to dáva v liste Korint'anom čiastočnú odpoveď, keď hovorí, že rozkolom a bludom sa nedá vyhnúť, lebo až pri nich sa zjaví, čo ukrýva ľudské srdce (Kor 11,19). Apoštol však zjavne nezdôrazňuje pozitívny dopad sektárstva pri hľadaní pravdy, ale naopak poukazuje na ohrozenie spásy jak jednotlivca, tak úlohy Cirkvi, ktorou je eschatologické učenie a všeobecná spása. Podobne Karl Rahner sa nazdáva, že „*Cirkev spoznáva svoju vlastnú pravdu jasnejšie, keď počuje jej opak... a odmieta ho.*“ Aj keď vieme, že nepriateľ Cirkvi zámerne

⁶¹ SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 46 – 51.

⁶² Styky Blízkeho Východu a Indie sú doložené už zo staroveku. Zo 4. stor. pochádza zmienka o Teofilovi z Indie a na Nicejskom sneme (r. 325) bol prítomný Ján z Perzie, biskup cirkvi celej Perzie a veľkej Indie.

⁶³ Keď v 15. storočí prišli do Indie Portugalci a po nich Holanďania a Angličania, postavenie indických kresťanov sa skomplikovalo, lebo neraz dochádzalo k násilnej rekristianizácii, resp. latinizácii.

⁶⁴ V roku 1655 sýrsky ortodoxný patriarcha poslal na Malabar biskupa, no žiadal prijatie antiochejského obradu a monofyzitskej náuky.

⁶⁵ SLODIČKA, Andrej. *Orientálne ortodoxné cirkvi*. Michalovce : Misionár, 2008, s. 85 – 88.

zasieva kúkol' medzi pšenicu, je potrebné si uvedomiť, že vieroučné omyly nemožno jednoducho stotožňovať so zlom ako takým, ale že sú často výsledkom aj zvlášť horlivého osobného hľadania spásy a pravdy. Takéhoto názoru bol napríklad sv. Hieronym, ktorý napísal, že „*nikto nemôže splodiť herézu, ak nemá horlivého ducha a prirodzené dary*“ a sv. Augustín podobne usudzuje, že „*bludy nestvorili nejaké malé duše ale veľkí ľudia*“ (Ž. 124), pričom ich však označuje za veľmi nebezpečné a varuje pred nimi.

A aké je dedičstvo týchto heréz z pohľadu religionistického? Napriek snahám v Cirkvi eliminovať heretické náuky a hnutia hneď po ich zrode, ukázali sa byť mnohé značne rezistentné. Príkladom môže byť montanizmus, ktorý vznikol v prvej polovici 2. storočia a zanikol až na konci 5. storočia. Idey adopcianizmu, ktoré vznikli v 2. storočí, sa na Západe znovu objavujú v 8. storočí. Dedičstvo bludných náuk manicheizmu a gnosticizmu si v stredoveku osvojili katari, nazývaní tiež albigénci.⁶⁶ Ich komunity sa rozšírili najmä v 12. a 13. storočí v južnom Francúzsku, takže v roku 1209 je proti nim vyhlásené križiacke ťaženie. Zanikajú až po dobytí hlavnej pevnosti, ktorú albigénci bránili – Montségur v roku 1244.⁶⁷ K stredovekým heretikom tiež rátame bogomilov (10. stor.), valdencov (12. stor.) a adamitov zvaných tiež pikarti (15. stor.).

Okrem už spomínaných tendencií v staroveku a stredoveku, môžeme nájsť prenikanie heretických ideí aj v novoveku. Príkladom môže byť vplyv gnosticizmu na formovanie teozofickej náuky Heleny Petrovny Blavatskej (Theosophical Society, New York 1875) či Antropozofickej spoločnosti Rudolfa Steinera (Nemecko, 1912).⁶⁸ Tu treba povedať, že gnóza je vo svojej podstate nielen nekresťanská, pretože popiera skutočné božstvo Ježiša Krista, ale je nebezpečná najmä pre svoje synkretické tendencie. Jej prítlačlivosť v súčasnosti spočíva v neutíchajúcej záľube človeka v tajomných a mystických špekuláciách o novom ponímaní sveta, spásy človeka, ako aj v celom rade obradov, zvláštnych znamení, tajných tradícií, ktoré hľadajú svoju ideovú oporu v apokryfoch označovaných ako „sväté písma“. Všetky spomínané znaky gnózy sú dnes obohacované o rôzne prvky ezoteriky, okultizmu, astrológie, či alchýmie a zlievajú sa do širokospektrálneho amorfného prúdu nazývaného New Age.⁶⁹

Zaujímavým príkladom kompilácie rôznych heréz je doktrína Svedkov Jehovových.⁷⁰ Práve u nich nachádzame celú plejádu pretrvávajúcich bludov a vieroučných omylov. Ide najmä o popieranie Svätej Trojice (podobnosť s modalizmom sabeliánov), popieranie rovnosti Boha Otca a Syna a explicitne druhej Božskej osoby, čo

⁶⁶ VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikon*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 19 – 20.

⁶⁷ ELIADE, Mircea – CULIANU, Ioan P. *Slovník náboženství*. Praha : Argo, 2001, s. 165.

⁶⁸ HRABAL, F. R. (ed.). *Lexikon náboženských hnutí, sekt a duchovních společností*. Bratislava : Cad Press, 1998, s. 23 – 24 a 417; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš – ŠOKA, Silvester. *Malý teologický lexikon*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo, 1989, s. 167; KOMOROVSKÝ, Ján a kol. *Religionistika a náboženská výchova*. Bratislava : Vydavateľstvo F. R. & G spol. s r. o., 1997, s. 27 a 348.

⁶⁹ FRANZEN, August. *Malé dějiny Církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 43 – 44; KÖNIG, Franz – WALDENFELS, Hans. *Lexikon náboženství*. Praha : Victoria Publishing, 1994, s. 563.

⁷⁰ Túto náboženskú spoločnosť založil Charlez Taze Russell ako *Watch Tower Bible and tract Society* v roku 1879. Na Slovensku získala nový štatút na základe zákona č. 308/1991 Zb., keď bola v roku 1993 zaregistrovaná pod názvom "Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia v Slovenskej republike". LOJDA, Miroslav (ed.). *Európa a nové náboženské hnutia*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2003, s. 10.

korešponduje s arianizmom, odmietanie faktu, že Ježiš Kristus vstal po svojej smrti na kríži⁷¹ vo vzkriesenom tele (podľa nich iba v duchovnom), pripomína učenie gnostikov a ebionitov. Učenie o tisícročnom kráľovstve po Harmagedone⁷² zasa zodpovedá názorom starovekých chiliastov. Pokiaľ ich odmietanie sviatostí, cirkevných inštitúcií, kultu svätých ako aj Matky Božej silne pripomína heretické praktiky stredovekých adamitov, albigéncov a bogomilov, ich negatívny vzťah k vojenskej službe zasa montanistov.⁷³ Možno práve preto ich jeden z bývalých členov – profesor Edmund C. Gruss označil za „apoštolov popretia“.⁷⁴

Po našom, hoci stručnom exkurze v dejinách je zrejmé, že Cirkev pri svojom zápase o čistotu viery nebojovala len proti synkretickým tendenciám z vonkajšej strany, ale často musela tlmiť aj príliš úzkoprsé a rigoristické požiadavky rôznych sektárov z jej vlastných radov. Aby sa tieto tendencie oslabili, respektíve úplne vylúčili, už v 2. storočí boli spísané zásady apoštolskej tradície a stanovil sa oficiálny zoznam biblických kníh (kánón). Naviac sa ukázalo prospešným, priam nevyhnutným, zvolávať biskupské synody, najmä keď v Cirkvi vyvstali vieroučné rozpory. Asi v polovici 3. storočia tak vznikla tradícia provincionálnych biskupských synod⁷⁵ a po Konštantínovom Milánskom edikte (r. 313) už nič nebránilo tomu, aby sa v roku 325 zvolal prvý všeobecný ekumenický koncil v Nicei.

Hoci pôsobením rôznych heréz sa život Cirkvi neraz skomplikoval a nadobúdal dramatický dej, zápasy o čistotu náuky boli nevyhnutné. Cirkev pri tom veľmi jasne definovala základné pravdy svojej viery, ktorej dedičstvo mala za povinnosť uchovať neporušené. Je iba smutné, že sa pri hľadaní pravdy kresťanstvo rozdelilo a zostalo nejednotné. Ako hlboká rana dodnes vyznieva veľká schizma z roku 1054, kedy sa kresťanstvo rozdelilo na dva hlavné prúdy a tiež reformácia Martina Luthera, ktorá priniesla ďalšie delenie a vznik rôznych partikulárnych cirkví, denominácií a siekt. Napriek tomu treba veriť, že prorocké slová Pána Ježiša sa naplnia a Cirkev potom, ako privedie celé ľudstvo ku spáse, dosiahne svoje víťazstvo (Mt 16, 18).

RESUMÉ

Cirkev, ako historický útvar majúca od svojho vzniku časové a geografické ohraničenie, absorbovala v zložitej kultúrnej a sociálnej situácii množstvo mnohorakých podnetov, ktoré plodili aj rozličné interpretácie zjavenej pravdy. Dochádzalo k tomu neraz z prílišnej horlivosti a entuziazmu, alebo tiež nesprávnym pochopením evanjeliového posolstva. Ohrozenia kresťanov zo strany štátnej moci tak sprevádzali aj riziká spojené so vznikom rôznych heréz vo vnútri samotnej Cirkvi, ktoré hrozili nielen deformáciou učenia ale aj

⁷¹ V skutočnosti Svedkovia Jehovovi učia, že Pán Ježiš nezomrel na kríži ale na kole. KOMOROVSKÝ, Ján a kol. *Religionistika a náboženská výchova*. Bratislava : Vydavateľstvo F. R. & G spol. s r. o. , 1997, s. 324.

⁷² Posledná zničujúca bitka medzi silami dobra a zla, majúca svoj pôvod v Zjavení sv. Jána (Zjv 16,16).

⁷³ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny* – I. Martin : Neografia, 1943 (faximilné vydanie), s. 75.

⁷⁴ ENROTH, Ronald et al. *Průvodce sektami a novými náboženstvími*. Praha : Návrat domů, 1995, s. 90.

⁷⁵ Pri týchto synodách sa schádzali biskupi zo svojimi metropolitmi – v Kartágu africkí, v Alexandrii egyptskí, v Antiochii a Cézarei ázijskí a v Ríme italskí. FRANZEN, August. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 46.

rozkolmi. Že k takejto situácii môže dôjsť, predpovedali aj svätopisci, o čom nám podávajú svedectvo niektoré evanjeliá a Pavlove listy.

Pri výbere a zoradovaní jednotlivých heréz bola snaha podať ich podľa možnosti v časovej následnosti, ale tiež s prihliadnutím na zdroje a podnety. V niektorých prípadoch ideový dosah heretických učení presiahol aj viacero storočí, na čo je poukázané pri ich charakteristike. Celkove je v práci spomenutých 17 rôznych heretických hnutí či názorových platforiem, ktoré najvážnejšie zasiahli do života Cirkvi. Práca sa nesnaží o vyčerpávajúci pohľad na problematiku (je to nemožné aj s prihliadnutím na rozsah príspevku) ale snaží sa podchytiť najmä tie idey, ktorých vznik zaznamenávame už v staroveku a ktorých dozvuky zasiahli aj vývoj stredovekej spoločnosti. Predkladaný príspevok si všima aj dopad heretických hnutí na vznik východných cirkví, ktoré sa sformovali na báze nestorianizmu a monofyzitizmu, lebo aj ich tradície a história patria ku dejinám kresťanstva.

Záver práce je venovaný zhodnoteniu dedičstva heréz z pohľadu religionistického. Je totiž nepochybné, že mnohé herézy, hoci neraz v oslabenej forme, prežili a implantovali do doktrínálneho systému rôznych náboženských spoločností a hnutí, ktorých činnosť zaznamenávame aj dnes. Typickým príkladom je znovuožiovanie gnózy s jej ideou samospásy, či učenie Svedkov Jehovových, ktorí prevzali celú plejádu vieroučných omylov majúcich svoj pôvod v herézach staroveku. Pre súčasnú situáciu, poznačenú sekularizáciou spoločnosti, je paradoxne príznačný aj vznik akéhosi trhu s náboženstvami, kde neraz dominuje nekresťanská - alternatívna religiozita. Výrečným príkladom je mnohotvaré a pestré hnutie New Age, ktoré okrem východných náboženských náuk s obľubou využíva aj biblicky veľmi dobre známe pokušenie človeka – byť ako Boh. Rôzne mystické náuky, ktoré to ponúkajú majú, svoj pôvod práve v starovekých gnostických špekuláciách.

Možno konštatovať, že aj keď sa pôsobením rôznych heréz život v Cirkvi neraz skomplikoval a nadobúdal znaky dramatického zápasu, tieto zápasy o čistotu náuky boli nevyhnutné a neraz prospešné. Cirkev pri nich jasne definovala základné pravdy svojej viery a mohla tak nasledujúcim generáciám odovzdať dedičstvo viery neporušené.

SUMMARY

Church as a historical phenomenon, having since its inception various temporary and geographic limits, absorbed many diverse stimuli shaping diverse interpretations of the revealed truth. The cause was often enthusiasm, zeal or simply misinterpretation of the evangelical message. Therefore Church was not only endangered by the state power, but also by heretical movements inside Church itself, threatening it with a deformation of teachings and schisms. This was already foreseen by hagiographers as can be seen in some Gospels and Paul's letters.

Subjects of our analysis were chosen mostly according to the chronological order with sources and inspirations taken into consideration. In some cases the ideological outreach spread over many centuries, which is shown in their characteristics. Generally,

there are 17 heretical movements mentioned in this paper, which had the most serious impact on life of the Church. The paper attempts to put an emphasis on those ideas which emerged in the antiquity and affected medieval society as well. It also analyses the effect of heretical movements on the origins of Eastern churches that were established on the foundations of nestorianism and monophysitism because they also constitute the part of the history of Christianity.

The final part of this paper is dedicated to the summary of the heritage of mentioned heresies from the point of view of the Study of Religions. Undoubtedly, many of these ideas were implemented into modern religious movements. A typical example is resurgence of gnosis with its conception of self-salvation or Jehovah's Witnesses that incorporated many theological errors which had their origins in these ancient movements. For contemporary situation marked by secularization, kind of a religion-market is typical, often dominated by non-Christian and alternative religiosity. Good example is the movement of New Age which, besides its Eastern spiritual teachings, offers a very well-known biblical temptation – to be like a God. Various mystical teachings that offer this thing have their origins in ancient Gnostic speculations.

We can conclude with the fact that even though these heretical movements complicated the life of the Church and seemed to be a dramatic confrontation, they were necessary and often helpful. Thanks to them the Church defined its teachings and was able to pass its heritage of faith to the following generations unharmed.

Adresa autora:

PhDr. Miroslav Strakoš

Vihorlatské múzeum Humenné

Nám Slobody č. 1, 066 01 Humenné

e-mail: mirostra59@gmail.com

DIDAKTICKÉ PROSTRIEDKY KREŠŤANSKÉHO VZDELÁVANIA V PRVOM OBDOBÍ KREŠŤANSKÉHO STAROVEKU

Gabriela Genčúrová

DIDACTIC SOURCES OF CHRISTIAN EDUCATION IN THE FIRST PERIOD OF THE CHRISTIAN ANCIENT ERA

Abstract: The study offers well-arranged elaboration of nonmaterial didactical tools used by the ancient Church. It chronologically describes their origin and subsequent development, which was running under the influence of historical circumstances and educational needs of the then Church. According to the didactical practices that Jesus Christ presented in his teaching, the study characterizes various methods, principles and teaching principles used by Church in the first period of Christian ancient times and it classifies their content. Applying the current knowledge of pedagogical science into the historical analysis of ancient Christian Education, it presents a comprehensive concept of using of didactical nonmaterial sources by the first Christian church.

Keywords: Ancient. Catechesis. Didactic methods. History. Christianity.

Úvod

Mnohé súčasné publikácie zaoberajúce sa dejinami pedagogiky akoby zabúdali na prínos tradičného kresťanského náboženského vzdelávania. Vykresľujú zväčša len profánnu (v našom ponímaní pohanskú) výchovu egyptského, gréckeho, rímskeho či dokonca i čínskeho vzdelávania, alebo sa opis kresťanského vzdelávania obmedzuje len na všeobecný charakter samotnej starovekej katechézy. Opis foriem, metód, cieľov či priebehu starovekého kresťanského vyučovania často chýba.

Spomínaná absencia starovekého náboženského vzdelávania nás motivovala k podrobnejšiemu bádaniu v tejto oblasti dejín pedagogiky. Podrobná deskripcia a hodnotenie kresťanského vyučovania a výchovy v prvom období kresťanského staroveku, pretransformovaná do súčasného pedagogického jazyka, poskytla jasný obraz o praktickom využívaní vzdelávacích metód, foriem a zásad kresťanského starovekého vyučovania a obsahovo obohacuje súčasné dejiny didaktiky náboženskej výchovy aj všeobecné dejiny pedagogiky.

Didaktické prostriedky kresťanských starovekých katechéz

Nemateriálne didaktické prostriedky používané v období kresťanského staroveku sa úzko viažu na dejinné okolnosti a spoločenský status prvých kresťanov v Rímskej ríši. Jeho metódy a formy jednoducho vystihujú profánne výchovy detí v rodinách ale aj náboženské vyučovanie, ktoré poskytuje novovzniknutá Cirkev potenciálnym veriacim za účelom prijímania iniciálnych sviatostí a ostatným, ako formáciu vo viere. Podobne, ako vyučovacie metódy, aj jeho kvalitu, charakter, ciele a organizáciu určujú historické udalosti danej doby a postoj, aký zaujali vtedajší veriaci, aby sa s nimi vedeli efektívne vysporiadať. Povahu kresťanského náboženského vzdelávania a praktické spôsoby jeho uskutočňovania určovala principiálne vernosť Kristovmu učeniu.

Rôzne metódy, formy, ciele a obsahy vyučovania pomáhajú všetkým tým, ktorí sa chcú stať kresťanmi, alebo nimi už sú, k ich posväcovaniu. Na ceste k zbožšteniu ich chápeme teologicky ako prostriedky, ktoré im pomáhajú ľahšie vniknúť do ťažko pochopiteľnej božej skutočnosti, do viery, i do samotnej teológie náboženstva. Najľahšie sa božie pravdy dajú sprístupňovať takými didaktickými prostriedkami, ktoré sú vlastné a ľahko pochopiteľné človeku. Tak, ako dobre poznáme človeka, tak si vieme aj dobre vybrať najvhodnejšie prostriedky výučby. Preto v kontexte teologického vzdelávania prezentujeme názor, že nikto nevie vybrať lepšie didaktické prostriedky ako Boh, lebo len ten pozná človeka v celej jeho podstate.

Principiálne považuje kresťanská tradícia za najkompetentnejšieho učiteľa ovládajúceho dokonale didaktiku vzdelávania Ježiša Krista. Práve podľa vzoru metód, obsahov učenia, cieľov či zásad ktoré používal, sa riadili pri vyučovaní svojich zverencov i jeho učeníci a ďalší ich nasledovníci.

Predmet a obsah starovekého katechetického vyučovania

Staroveké vyučovanie sa vyznačuje vlastnosťami, ktoré sú dané predmetom jeho učenia. Keďže predmetom Ježišovho učenia je Boh (Jn 15,1; 14,6; 7,37), preto počas svojho vyučovania opisuje seba a svoje poslanie (Jn 15,1; 14,6; 7,37; 8,12; 11,25; 6,35). Ježiš sa však snaží vysvetliť aj tajomstvá najsvätejšej eucharistie (Jn 6,51), v ktorej je prítomný, tiež ozrejmiť učenie o Najsvätejšej Trojici (Lk 10,22), o spáse (Jn 12,32), či o Cirkvi (Lk 17,37), ale predovšetkým o Kráľovstve Božom (Mt 13,11; 13,35).

Podstatným predmetom jeho vyučovania bol Zákon. Ježiš ho učil a vykladal za rôznych okolností. Vychádzajúc zo židovskej tradície, ktorú poznal už od mladosti (Lk 2,46; Mt 22,16.36) a bravúrne ju využíval, vyučuje vo sviatky (Jn 8,20) ale aj denne (Mt 26,55), čím z náboženského vyučovania robí rutinu, a tak, ako učelia v židovstve (Lk 4,16nn), aj on sa pred čítaním časti Písma, pri ktorom sa stálo, posadil (Mt 5,1; Mk 9,35; Lk 5,3; J 8,2) a nadväzujúc na prečítaný text ho vysvetľoval (Mt 5,21; 15,3; 22,37). Ježiš, i keď bol Bohom oprávnený hodnoverne vykladať Zákon – židovskú *Tóru* – ako ozajstný eschatologický učiteľ, jeho poslaním nebolo len sprostredkovať tradičnú múdrosť, ale šíriť múdrosť Božiu (Lk 7,35; 11,49), ktorá sa identifikuje s jeho osobou.¹ Tým sa

¹ VOUGA, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 28.

podstatne od židovských foriem vyučovania líšil. Avšak nikdy nespochybňoval pôvod Zákona, jeho recepcný zámer, ani nikdy nedeinterpretoval požiadavky Zákona i napriek tomu, že tieto otázky riešil a vysvetľoval inak. Z toho možno usúdiť, že problematika Zákona nebola jeho ústrednou témou ohlasovania jeho zvesti, len ju vysvetľoval vo vzťahu ku kresťanskému učeniu, naznačujúc jeho kontinuitu s dejinami spásy (Lk 16,16.17).²

Jeho učenie, tak ako aj samotný predmet, sa vyznačuje vznešenosťou a hĺbkou učenia.³ Z tohto ďalej vyplýva obsah následného kresťanského starovekého vzdelávania, ktoré určuje aj jeho charakter.

Kerygmatická katechéza, ako priama forma vzdelávania, nasledujúca hneď po Ježišom bezprostrednom vzdelávaní, sa výrazne líšila od Kristovej. Predmetom učenia apoštolov však boli tie isté kresťanské tajomstvá, ktoré prezentoval Ježiš. V prvom rade bolo potrebné ukázať veriacim predmet kresťanského učenia, až potom sprostredkovať pravdy viery. Najskôr teda ohlasovali Ježiša ako očakávaného Mesiáša, o ktorom hovorili proroci (Sk 2,16). Potom apoštoli predstavovali osobu Ježiša Krista (Sk 2,22 – 36), jeho život, smrť, zmŕtvychvstanie i oslávenie. Následne Ducha Svätého, ako ovocie slávenia Ježiša Krista (Sk 2,17 – 21.33). A nakoniec niekoľkomesačnú katechézu ukončili výzvou na obrátenie a na krst, ako prostriedok odpustenia hriechov a dosiahnutie večnej spásy pomocou darov Ducha Svätého (Sk 2, 38). Obsahom tohto učenia bola teda výzva k pokániu a prijatiu evanjelia (Mk 1,15), čím nepriamo apoštoli získavali ďalších Ježišových učeníkov. Toto rozhodnutie vôle mali prejavit' prijatím krstu, ktorý bol predpokladom učeníctva.⁴ Nakoniec sa k tomuto učeniu priradilo zvestovanie Kristovho vzkriesenia (Sk 4,2; 5,42; 15,35) a odpustenia hriechov (Sk 5,31; 20,21).

Globálne sa predmetom kerygmatického vyučovania stáva teda samotné ohlasovanie, ako vyplýva aj s jeho názvu. Preto charakteristickým znakom tohto učenia bolo oznamovanie všetkého, čo Ježiš prikázal, a tak samotné ohlasovanie tvorí aj obsah týchto kerygmatických katechéz.

Z takého zvestovania sa vyvodzujú aj praktické dôsledky pre život, ktoré možno sledovať v listoch sv. Pavla (1Kor 15,1 – 5; Rim 4,24 – 25 a i.). Štýl tejto katechézy sa bez zmeny obsahu prispôsobuje poslucháčom, historickým a kerygmatickým spôsobom, vo svojej podstate sa však nemení. Historické udalosti umučenia a smrti Ježiša Krista,

² S týmto tvrdením súhlasia i autori ako LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 379 a VOUGA, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 49 – 50.

³ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 353; NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; KUTARŇA, Jozef. *Idte a ohlasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 24; HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom IV. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom/clanek.php?clanek=21347>>, s. 241.

⁴ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1132.

predkladané na začiatku, vyvrcholia do interpretácie ohlasovania božských udalostí vzkriesenia a vystúpenia Ježiša do svojho kráľovstva.⁵

Až neskôr vznikla potreba dôkladnejšej, systematicky vyspelejšej, katechetickej prípravy. Táto pokročilejšia patristická katechéza spočívala, okrem tradičných prístupov, aj v kázaní a pokaní, ktoré sprevádzala aktívna účasť na liturgii. Obsah katechumenátnych katechéz sa takto mohol rozdeliť na duchovný, morálny a rituálny, snažiac sa formovať celú osobnosť veriacieho s ohľadom na jednotlivé obdobia katechumenátu.

Podpora spoločenstva vo vyučovaní, podobne ako aj predstaviteľov Cirkvi, na ktorých stála celá zodpovednosť vzdelávania, sa prejavovala v povzbudzovaní k obráteniu a podporovaniu vytrvalosti vo viere (1Jn 5,9 – 10). I vzhľadom na apologetickú povinnosť smerovala výhradne k spojeniu s Ježišom Kristom (Gal 2,20). Ďalej obsah tohto katechumenátneho vyučovania spočíval na dogmatickom poučovaní a mravnom formovaní kandidáta krstu a v poznávaní života Ježiša Krista a jeho učenia.

Ciele a princípy kresťanského vzdelávania v apoštolskom a poapoštolskom období

Každá výchova alebo vyučovanie má mať na zreteli určitý cieľ. Ježišova výchova smerovala k tomu, aby každý človek, ktorý sa ním nechá formovať, mohol uskutočňovať svoj život v súlade s Božím plánom a konať v živote podľa jeho príkazov a vôle. Tento blízky cieľ výchovy dopĺňoval cieľ vzdialený. Ježiš chcel vychovávať a učiť človeka tak, aby dosiahol večnú blaženosť a slúžil Bohu v jednote s ním. Ale predovšetkým vychovával ľudí tak, aby boli nielen prospešní pre spoločnosť ale predovšetkým, aby dosiahli večný život a spásu ľudskej duše (Mt 16,26; Lk 12,20). Na tento cieľ zameral Ježiš všetko svoje učenie a konanie.⁶

Cieľ vzdelávacích snáh Ježišových učeníkov v apoštolskom období, bol presne taký istý, ako mal Ježiš. Išlo vždy predovšetkým o ohlasovanie dobrej zvesti ľuďom a oboznámenie sa so základnými kresťanskými pravdami a pravidlami. Dôraz kerygmatickej katechézy sa kládol v prvom rade na schopnosť vyznať vieru a svedectvo o Kristovi, vysvetliť náuku Ježiša Krista ako Vykupiteľa, poznať ako sa má kajať a následne, ako a za akých podmienok môže prijímať sviatosti (Sk 2,41; 2,4; 8,39; 16,31). Podstatným pre Ježišových učeníkov bolo odôvodňovať zmysel jeho vykupiteľského posolania, aby kresťan vedel, ako a prečo má praktizovať kresťanský život a aktívne prežívať svoju vieru. V tej súvislosti sa často kritizovalo modloslužobníctvo, ktoré sa vzráňalo v Rímskom cisárstve. Nakoniec vlastnou náukou skúsenosti sv. Pavla, ktorá bola najzložitejšia, zvykli ukončiť formálne katechetické vyučovanie (Sk 17,22 – 31).⁷

⁵ VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 21; KUTARŇA, Jozef. *Idte a ohlasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 24 – 25; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 24.

⁶ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom II. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*. 1906, č. 2, s. 96 – 100. [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21287>>, s. 98.

⁷ ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 24.

Okrem pôvodných zámerov a cieľov kerygmatického vzdelávania bolo oboznámiť veriacich s kresťanskou vierou. V patristickom období zas vyzbrojiť veriacich aj s dostatočnou argumentáciou, aby vedeli obhajovať a brániť vieru pred vtedajšími herézami a stále sa stupňujúcim prenasledovaním.⁸

Exkurz: kerygmatická katechéza

Vyučovanie v apoštolskej dobe, vzhľadom na spôsob vyučovania vo viere, a teda ohlasovania Ježišovho učenia, sa v súčasnosti nazýva kerygmatická katechéza. Grécky pojem *kerygma* (gr. posolstvo, zvesť, kázanie) znamená verejné ohlasovanie dôležitej správy. V Biblii, špeciálne spásonosnú zvesť, ktorú hlásal Ježiš a neskôr apoštoli, prípadne iní nimi poverení členovia kresťanského spoločenstva. Kerygma však v plnosti svojho pojmu ukazuje aj dejinnú kontinuitu s prijímateľom tejto správy, ktorú ohlasuje, aby sa presne ozrejmil jej význam pre poslucháčov (Lk 8,1). Kerygma týmto prístupom priamo poukazuje na Ježišovu osobnú účasť. Jej predmetom je Ježiš sám, ktorý ohlasuje, ale zároveň je aj ohlasovaným (Gal 1,9; 2Jn 10). Aj keď samotná Ježišova zvesť, ako eschatologický Boží spásny čin ukrižovaného a zmŕtvychvstalého, historicky skutočného Ježiša Krista, nepatrí do samotných dejín kresťanstva, má podstatný význam pri činnosti, ktorú vykonáva Cirkev, teda pri kerygmatickom ohlasovaní tohto jeho spásonosného činu. Kresťanská viera preto môže existovať len vďaka ohlasovaniu tohto skutku. Dejiny starovekého kresťanstva tak začínajú práve zvesťou o Ježišových veľkonočných zjaveniach.⁹

Na začiatku kresťanských dejín teda začína kerygmaticky učiť sám Ježiš. Jeho vzdelávanie je sústredené na jeho vlastnú osobu a jej poslanie, na Otca i Ducha Svätého, pretože Boh je predmetom jeho učenia o spáse. Jeho kázanie je konkrétne, živé a verné. Okolo neho sa zoskupujú konkrétni učenici, ich žiaci i všetci ľudia, ktorí majú záujem počúvať a učiť sa.

Ježiš po skončení svojej pozemskej učiteľskej úlohy menuje týmto poslaním ním poverených dvanástich (Mt 5,13; Mk 3,13 – 19; 16,15; Lk 10,16; 24,47; Sk 1,8; 10,41). Slovom „*idte a učte!*“ (Mk 16,15 – 16; Lk 24,48; Mt 28,19) ich posielal, aby podľa jeho vzoru ďalej predávali toto učenie svojim učeníkom, podobne ako im ho on zveril. Ohlasovateľmi radostnej zvesti (gr. *kerygmy*) sa teda po Ježišovi stávajú jeho apoštoli a potom ich nástupcovia (Lk 10,1). Ohlasovatelia kerygmy zverujú toto učenie všetkým tým, ktorí Ježiša nasledujú (Mt 8,21) a v neho veria (Jn 2,11; 8,31; 20,29). Teda v zásade celej kresťanskej obci (Mt 18,15 – 20; Jn 14,16; 15,26; 16,13; 1Tim 3,15). Aby mohli splniť všetko tak, ako im prikázal (Jn 14,26), a naučil ich konať (Mt 28,19) zoslal na nich v deň Turíc Ducha Svätého, ako pred časom sľúbil, lebo vedel, tak ako aj oni, že ich ľudské dispozície boli nepostačujúce, nech by sa akokoľvek snažili (Hebr 5,12; Mt 28,20; Jn 14,18).

⁸ ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 25.

⁹ VOUGA, François. *Dějiny ranného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 9 – 10; BEINERT, Wolfgang. Učitelství úrad Církve. In BEINERT, Wolfgang. (ed.) *Slovník dogmatiky*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 405.

Pri ohlasovaní kerygmy, mala teda svoje významné a nezabudnuteľné miesto, okrem ohlasovateľa a prijímateľa tohto ohlasovania, aj ďalšia osoba, a to Duch Svätý, ktorý učiteľa i žiaka obohacuje o horlivosť pre ohlasovanie evanjelia a o lásku, ktorou otvára srdcia druhých (Sk 16,14). I po takomto dare milosti nikto nedokáže prevýšiť svojho svätého učiteľa. Žiadny učeník nemôže nastúpiť na Ježišovo miesto, ale stačí, keď sa bude snažiť byť mu podobný (Lk 6,40; Mt 10,25). Byť učeníkom Ježiša teda neznamenať mať nejaké výsostné spoločenské postavenie, či byť obdarený významnými charizmami, ale oddať sa mu celou svojou osobou. Osobným stretnutím sa s Ježišom a prijatím ho do svojho života, dostáva učeník podiel na Ježišovom živote i smrti (Mt 16,21 – 23) a priamo sa zapája do jeho spásenosného poslania i učenia (Mt 10). Možnosť stať sa jeho učeníkmi v pozícii katechizovaného, majú preto všetci veriaci, ktorí počúvajú Božie Slovo (Rim 10,17) a odpovedajú naň celým svojim bytím, uskutočňujúc zároveň tradíciu odovzdávania tohto prvotného ohlasovania. Božie slovo ako prameň katechézy, ako poklad, ktorý Ježiš v sebe zveruje svojím bratom, musí Cirkev interpretovať v hlbokom duchu viery (VKD 94). Jediné teda, čo si Ježiš od katechizovaného človeka vyžaduje, je obrátenie a odhodlanosť zdržiavať sa hriechu, oddanosť Bohu a vieru v jeho skutky a Slová (Mt 8,10 – 13; Lk 1,20.45). Zhromažďovanie učeníkov Ježišom a jeho nasledovanie má eschatologický charakter, lebo vždy vedie ku konečnému cieľu, ktorým je večná spása. Ježišove učenie môžeme charakterizovať ako kerygmatické učenie, avšak až apoštoli začínajú uskutočňovať takzvanú kerygmatickú katechézu, ktorej pôvod nachádzame práve v tomto Ježišovom ohlasovaní večného života a spásy.¹⁰ Predmetom kerygmatického vyučovania v tomto zmysle je formácia veriacich vo viere.

Štruktúra a ciele kerygmatickej katechézy

Apoštoli predávali učenie Ježiša a svoju úlohu vyučovať diakonom i iným svojim nástupcom spôsobom, ktorý dnes môžeme charakterizovať ako základné črty vyvíjajúcej sa katechézy všeobecne (CT 11). Celá činnosť apoštolov sa preto v tomto zmysle dá vo všeobecnosti definovať ako katechéza (Mt 20,19), ktorá sa ďalej bude vyvíjať vplyvom doby a historických udalostí vlastným smerom.

Jej základným cieľom bolo patrične pripraviť záujemcov o vstup do Cirkvi, na prijatie krstu a prehĺbenie viery v Boha a vo večnú spásu. Zamerala sa predovšetkým na dospelých a bola špeciálne prispôbena miestnym okolnostiam, kultúre či príslušníkom rôzneho vierovyznania (1Kor 3,2; 9,22). Táto kerygmatická katechéza apoštolov (Mk 1,15) mala charakter evanjelizácie a vykazovala prvky misijného ohlasovania (Lk 4,43; Mk 1,38 – 39). V dobe apoštolov sa vyučovanie katechumenov nepraktizovalo pravidelne. Katechéza bola krátka a všeobecná zvlášť u kresťanov zo židovstva. Preto medzi jej začatím a prijatím krstu nebol veľký časový odstup. Ako prípravu na krst, apoštoli len krátko vykladali základné pravdy viery. Ak potom preukázali duchovnú pripravenosť

¹⁰ LŐSER, Werner. Učedníctví. In BEINERT, Wolfgang. (ed.) *Slovník dogmatiky*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 399; LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř*, s. 260, 380; BEINERT, Wolfgang. Učitelství úřadu Církve. In BEINERT, Wolfgang. (ed.) *Slovník dogmatiky*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 405.

skutočne žiť vieru, následne ich pokrstili. Tieto katechetické prvotiny boli podporované Duchom Svätým, ktorého pomocou bolo možné lepšie pochopiť niektoré pravdy viery. Duch Svätý často udeľoval v tomto čase veriacim milosť rôznych chariziem. Predovšetkým prorocký dar učiť, vďaka ktorému tí, ktorí ním boli obdarení, mali úlohu poučovať o pravdách viery (1Kor 14,31).¹¹

Celá prvotná katechéza, teda katechéza zvlášť popísaná v Skutkoch apoštolov, bola podporená svedectvami jednotlivcov i spoločenstva (Sk 2,42 – 43). Individuálnym prístupom k jednotlivcom a morálnou i odbornou prípravou bez zvláštneho systému (Sk 2,14 – 36; 2,37 – 38.40; 8,36 – 38). Učeníci predávali Ježišove učenie len všetkým tým, ktorí preukázali vieru, že Kristus bol Boh, zomrel a vstal z mŕtvych (1Kor 15, 3 – 4). Ohlasovanie spásy sa tak stáva základným prvkom a podmienkou kerygmatickej apoštolskej katechézy. Dôkazom efektívneho vyučovania boli aj charizmatické prejavy a pôsobenie Ducha (Sk 2,18; 2,33; 10,38), ktorý sa v Cirkvi prejavoval v daroch jazyka, zázrakoch i pri riešení vážnych rozhodnutí vonku alebo vo vnútri Cirkvi (Sk 8,29 – 40; 10,44 – 47; 15,28).¹²

Existujú štyri typy dokumentov jednotlivých kníh Nového zákona, ktoré sebe vlastným spôsobom sprostredkujú túto katechézu. Prvou je katechéza synoptikov zaoberajúca sa predmetom katechézy. Druhým typom je katechéza Skutkov apoštolov. Tá podáva názorný spôsob a štýl, akým možno uskutočňovať katechézu. A katechézy sv. Pavla, ako tretí typ katechézy, ktorý jasne v Písme definuje osobu katechéty. Následne štvrtý typ katechézy, ako katechéza sv. Jána, vydávajúca svedectvo o viere, liturgii, teológii a histórii, podaných v kontexte najdôležitejších kategórií náboženského učenia.¹³

Apoštolské náboženské kerygmatické učenie nám ešte dopĺňajú aj apoštolské listy adresované kresťanským obciam (Jakubov, Júdov, Pavlove listy, Jánove, Petrove). Ale najväčší význam pre kresťanské vzdelanie mali predovšetkým samotné evanjeliá, ktoré vznikli nielen z úmyslu hlásať novú zvesť, ale aj z úmyslu učiť o nej všetkých ľudí bez rozdielu, spoločne i jednotlivo.¹⁴

¹¹ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva*, 1903, č. 6+7, s. 439 – 445. [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 440; EUSEBIUS, PAMPHILI. *Církevní dějiny. (Ecclesiastica historia)* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. V,9; EUSEBIUS, PAMPHILI. *Církevní dějiny*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1988, s. 91.

¹² KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 24 – 25; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 24.

¹³ VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I.* Bratislava : TFFU, 1999, s. 21; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 23 – 27.

¹⁴ Rozlišujeme 4 typy takejto katechézy. Katechéza synoptikov, Katechéza skutkov apoštolov, Katechéza sv. Pavla a Katechéza sv. Jána. KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 21; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 6; HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 17; BAGIN, Anton. *Církevní dějiny III. Patrológia*. Trnava : SSV, 1969, s. 14; KÍŠŠ, I. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)* VMV SECAV, 1994, s. 8.

Exkurz: patristická katechéza

Kerygmatická katechéza tvorila vývinové prepojenie medzi jednoduchým ohlasovaním spásy a katechetickým vyučovaním vo viere. Svoje opodstatnenie našla v ďalšom dejinnom období kresťanského staroveku, v dobe cirkevných otcov, ktoré v súčasnosti nazývame Patristickým. Poslaním každej katechézy bez rozdielu však je, aby ten, kto verí, lepšie pochopil Božie tajomstvá a zdokonaľoval svoj život vo viere. Inak tomu nebolo ani v nasledujúcom období. Podľa vzoru Ježišovho učenia prechádza v 2. storočí náboženské vyučovanie do fázy patristickej, kedy sa začína kryštalizovať klasická kresťanská katechéza. Zjavne sa však vplyvom dejinných udalostí kerygmatický charakter vzdelávania mení na apologetický. Ako bolo zvykom v apoštolskej dobe aj v patristickom období kresťanského staroveku, bolo prvoradým poslaním Cirkvi ohlasovať a šíriť kresťanstvo do celého sveta a brániť ho pred nepriaznivými podmienkami. Avšak stále častejšie útoky proti kresťanstvu a Cirkvi a ustavične sa stupňujúce prenasledovanie spôsobilo, že kresťania začali byť v prijímaní do svojich radov obozretnejší a opatrnejší. Z nevyhnutnosti prijať krst pre dosiahnutie spásy vznikla potreba dôkladnejšie pripraviť uchádzača v náuke viery, aby prejavil svoju spôsobilosť poznať tajomstvá Cirkvi.¹⁵

V tom čase sa vykryštalizovalo viacero kresťanských obcí, vzájomne od seba vzdialených s odlišnou kultúrou i zvykmi (Efez, Antiochia, Jeruzalem, Cézarea, Rím). Kruté prenasledovanie donútilo predstavených kresťanských obcí prispôbovať katechézu a meniť jej formu tak, aby uchádzačov o krst posilnili vo viere a dodali im odvahu v dokazovaní vernosti Bohu pred vonkajším svetom. Vznik rôznych heréz podobne donútil kresťanských učiteľov prispôbiť spôsob vyučovania dobe a dávať viac dôraz na správnosť učenia. Učitelia Cirkvi tak zabezpečili, že ak budú veriaci vystavení nepriaznivým podmienkam ťažkej doby kresťanského prenasledovania, aby obstáli v skúške obhajoby Kristovej viery. Veľký dôraz sa začal klásť okrem spôsobu a obsahu katechézy aj na dĺžku jej trvania. Tá sa čím ďalej, tým viac predlžovala. Z týchto zmien vystala potreba zorganizovať takú ustanovizeň, ktorá by žiadateľov nielen preskúmala a dostatočne pripravila na prijatie krstu, ale dohliadla aj na výsledky skúšok a dodržiavania stanovených predpisov. Vo všetkých kresťanských obciach preto vznikla inštitúcia katechumenátu, riadiaca sa dohodnutými zjednotenými pravidlami. Postup prijímania nových kresťanov do Cirkvi sa začal systematizovať a význam katechézy zvyšovať. Katechumenát, ako inštitúcia pre prípravu na krst vznikol so zriadením cirkevných obcí na prelome 2. – 3. storočia.¹⁶

¹⁵ KUTARŇA, Jozef. *Id'te a oblasajte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 28, 30 – 31, 33; HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 18; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 7; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 23.

¹⁶ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 440; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 25; HYPOLITUS. *Hippolytus of Rome* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.earlychristianwritings.com/hippolytus.html>>.

Ako prvá systematická vzdelávacia kresťanská ustanovizeň riadila katechumenát vyučovacie aktivity v dvoch dimenziách. Nároky na katechumena sa vyžadovali jednak vo sfére duchovnej spôsobilosti, ktorá overovala jeho vernosť ako jednotlivca voči Cirkvi a náuke Ježiša Krista, a potom v druhej dimenzii vzdelanostnej, ktorá spočívala vo vyučovaní náuky o Bohu a následných vedomostných skúškach (*skerutíniach*). Obe tieto zložky boli spolu úzko prepojené. Celá vzdelanostná príprava katechumena sledovala svojím obsahom, zameraním aj cieľom celostný vývoj katechizovaného, teda duševný i rozumový rozmer. Cílené náuky tematicky zamerané na jednotlivé otázky a tajomstvá viery sa nazývali katechézy.¹⁷

Tento fakt zriadenia katechumenátu si vyžadoval aj systematické triedenie kresťanov. Tertullián podobne ako aj Origenes rozlišujú v tom čase dve triedy kresťanov. Prvá sú tí, ktorí sa prihlásili ku kresťanstvu, ale neprijali ešte sviatosti, lebo neboli zatiaľ vyučení vo viere tzv. katechumeni (gr. *katechoimenoí*, *novitioi*). A druhá tí, ktorí prijali sviatosti a poskytujú už úplnú záruku kresťanského života tzv. veriaci (gr. *piotoi*).¹⁸

V počiatkoch patristického obdobia bol katechumenát a v ňom uskutočňované katechézy veľmi jednoduché. Starovekí kresťania si v dôsledku prenasledovania dávali veľký pozor, aby sa medzi nich nedostali nepovolani. Preto zo svojich radov ustanovujú isté osoby, ktoré kandidátov kresťanstva systematicky pozorujú, či ich presvedčenie vstúpiť do Cirkvi je úprimné. Správy z 2. storočia hovoria, že až keď dal katechumen biskupovi svoje meno (dal sa mu poznať) a on ho prijal, mohol byť od neho vyučovaný. Vyučovanie katechumena spájali s pôstom a modlitbami a trvalo približne 3 mesiace. Vzdelanostná príprava katechumena končila bližšou prípravou pred prijatím krstu, ktorá trvala od troch do desiatich dní. Katechumeni museli očistiť svoju dušu od všetkého zlého.¹⁹ Nejde tu o klasickú spoveď ako sviatosť, ale o skutok sebazaprenia vyplývajúci z pokory a oddanosti Bohu. Katechumeni sa mali pripravovať na krst modlitbou, pôstom

¹⁷ KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 28, 30 – 31, 33; HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 18; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 7; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 23; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 18.

¹⁸ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 440 – 441; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 18; ORIGENES. *Contra Celsum III*. [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.earlychristianwritings.com/text/origen163.html>>, kap. 50.

¹⁹ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 440 – 441; TERTULLIAN. *De spectaculis* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<https://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.spect.shtml>>, kap. 13; TERTULLIAN. *De paenitentia* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<https://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.paen.shtml>>, kap. 5, 7; TERTULLIAN. *De corona militis* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<https://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.corona.shtml>>, kap. 3.

a spoločným zrieknutím sa všetkých minulých hriechov (*cum confessione omnium retro delictorum*).²⁰

Krst sa udeľoval tradične v nedeľu. V čase Tertulliána (2. stor.) bolo udeľovanie krstu vzhľadom na poriadok a organizáciu obradov, obmedzené. Uskutočňovali ho zvyčajne dvakrát do roka, v čase Turíc a Veľkej noci. Avšak Tertullián nezabúda dodať, že krst je za istých okolností vhodné vysluhovať každý deň Pánov a v akejkolvek hodine. Slávnosť toho aktu je pre zúčastnené strany vždy rovnaká, kedykoľvek sa deje.²¹

V patristickom období už Cirkev pokračuje v učiteľskom poslaní v zmysle spoločenstva. Takýmto organizovaným spôsobom, v mene jej zástupcov biskupov a duchovných pastierov, písomne aj ústne podáva kresťanskú náuku, ktorej reprezentatívnym vyjadrením je katechumenátna katechéza (CT 12).²²

Štruktúra a ciele starovekej katechumenátnej katechézy

Prvotná Cirkev už poznala inštitucionalizované katechetické vyučovanie zo židovstva a nazývala ho začiatocnícke vyučovanie (gr. *tés archés logos*) (Hebr 6,1 – 2). Zároveň si uvedomovala, že v novom učení o Bohu, v ktorom má už svoje konkrétne miesto Vykupiteľ a Spasiteľ Ježiš Kristus, je úplne na začiatku (Hebr 5,12)²³ a musí si vytýčiť celkom iné ciele ako mali vo vzdelávaní vtedajší židia a svoje snahy nasmerovať na úplne rozdielne priority. Aj keď sa vo svojej podstate obe náboženstvá radikálne nelíšili, formálne sa vzdelávanie v tom čase poapoštolskej doby od židovstva už značne odlišovalo.

Cieľom katechumenátu bolo, okrem prípravy na prijatie krstu, viesť uchádzača k duchovnej dospelosti a uvedomelému vyznávaniu kresťanskej viery. Ak sa má stať uchádzač o krst údom Cirkvi – členom Cirkvi, musí preukázať svoju duchovnú dospelosť – zrelosť vo viere. Dosiahnuť duchovnú dospelosť je teda posledný no najdôležitejší cieľ katechumenátu (Ef 4,11 – 15).

Zaujímavé je, že pojem dospelý sa povie grécky *teleios*, čo v preklade znamená dokonalý. To teda značí, že ak dospievame vo viere, dosahujeme istú dokonalosť, ktorou sa približujeme k Bohu. Dosiahnutím duchovnej zrelosti, dokonalosti, dospelosti v Kristovi (Kol 1,28; 1Kor 14,20) sa približujeme k jedinému Bohu. Práve to je konečným cieľom kresťanskej výchovy a cieľom aj starovekého katechumenátu. Jeho absolvovaním sa završuje proces znovuzrodenia (lat. *palingenesia*), obrátenia (gr. *epistrofē*, *metanoia*, hebr. *šub*, *thub*, činiť pokánie), začatý v krste (Sk 15,3). Od staroveku až dodnes (Gal 2,20; 2Kor 4,11; Kol 3,4) je zmysel katechetického procesu vyslovene kristocentrický, keďže celý proces vzdelávania a obrátenia je zameraný na Krista (VKD 97 – 98).²⁴

²⁰ TERTULLIAN. *De baptismo*, kap. 20,1; KUPKA, Jos. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii*. I. *Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 441.

²¹ TERTULLIAN. *De baptismo*, kap. 19,2.

²² KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 28; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 23.

²³ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti*. (Kompendium katechetiky) VMV SECAV, 1994, s. 9.

²⁴ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti*. (Kompendium katechetiky) VMV SECAV, 1994, s. 27, 31.

V období Cirkevných otcov sa začína kryštalizovať tradičný katechumenát, ktorý podľa liturgických formulárov Gelaziánskeho sakramentára, zažil najväčší rozmach v 4. a 5. storočí, kedy v zapätí aj zanikol v dôsledku udeľovania krstu deťom (lat. *paedobaptizmus*). Na základe dokumentov spísaných zväčša v druhom období kresťanského staroveku však môžeme predpokladať, že jeho počiatky a uskutočňovanie prebiehalo v tradičnej forme už aj v 2. aj 3. storočí.²⁵

Exkurz: katechumenátna katechéza

Katechumenát pochádza z gréckeho slova *katechumenos* odvodené od slovesa *katechein*. Pojem označuje toho, prostredníctvom ktorého sa niečo predáva ústnym rozprávaním²⁶. Latinský otcovia prekladajú tento pojem, ako ozvena (lat. *audiens*) jediného pravého slova vysloveného otcom a vteleného Synom. Týmto pojmom sa označovalo ústne vyučovanie základných kresťanských pravdách.²⁷

Prvé dokumenty o tejto katechéze pochádzajú z druhej polovice 2. storočia²⁸ už sv. Klement, rímsky biskup²⁹ a Hermas,³⁰ hovoria o tých, ktorí sa chcú stať veriacimi a prijať krst (Kor 1, 42). Ďalšie správy podáva sv. Justín mučeník, ktorý dosvedčuje existenciu inštitúcie katechumenátu pri opise prijímania sviatosti a význame krstu. V prvej Apológii vytyčuje aj úlohu katechumenátu, vyučovať vo viere a dávať návody k modlitbe, pôstu a prosbám za odpustenie hriechov a povzbudzovať k bezúhonnému životu.³¹

Vznik katechumenátnych katechéz podmienila povinnosť katechumena zúčastňovať sa na katechézach, ktoré mali katechumena vedomostne pripraviť na prijímanie sviatostí. Zúčastňovalo sa ich celé kresťanské spoločenstvo, teda všetci kresťania, ktorí minimálne požiadali o krst a boli zapísaní do cirkevnej matriky. Pôvod tohto obmedzenia je v tzv. *disciplina arcana*, ktorá vyžadovala prísne rozlišovanie medzi

²⁵ HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 18; AUGÉ, Matias. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 99; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 8; KISŠ, I. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)* VMV SECAV, 1994, s. 12.

²⁶ Agrippov list Jozefovi Fláviovi. FLAVIUS, J. *Flavia Josefa život od neho samého sepsaný*. [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://texty.citanka.cz/flavius/flavius.html>>, kap. 65.

²⁷ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 439 – 440.

²⁸ Napr. HERMAS. *Pastier*. [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>; JUSTÍN. *Prvá apológia* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>> a KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Pobítka Řekům*. Praha : Herman – Synové, 2001. 222 s. ISBN (brož.); KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Stromata I*. Praha : Oikymen, 2004. 540 s. ISBN 80-7298-103-X.

²⁹ *Fil 4,3*; EUSEBIUS, PAMPHILI. *Církevní dějiny*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1988, s. 90; DRÁPAL, D. a kol. *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich, 2004, s. 59 – 60, 110.

³⁰ HERMAS. *Pastier*. [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>; NOVÁK, Josef. *Druhá patristická čítanka*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1985, s. 185 – 278.

³¹ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 440; JUSTÍN. *Prvá apológia* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, č. 62; NOVÁK, Josef. *Patristická čítanka*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1988, s. 11.

učení (gr. *sofia*) a hlásaním (gr. *kerygma*). Prvé náležalo len vnútornému životu Cirkvi a znamenalo zasvätenie do tajomstiev Cirkvi (gr. *mysterion*) a druhé bolo sprístupnené všetkým ľuďom bez rozdielu (prvá evanjelizácia).³²

Na konci prvého obdobia kresťanského staroveku (3. stor.) mal katechumenát už jasnú štruktúru. Žiadatelia sa hlásili u svojho biskupa, prípadne katechéty, ktorý nemusel byť ani klerikom. Do katechumenátu ich prijímal predstavený katechetickej školy alebo biskup.³³

Vyučovanie uskutočňovali s určitou postupnosťou, prispôbujúc sa duchovnému vývoju kandidátov. Celý proces vzdelávania v katolíckej náboženskej náuke sa skladal z dlhých formačných období a z intenzívnych sviatočných úkonov liturgického slávenia nazývaných stupne. Z dôvodu istého formačného postupu sa prísne skúmal najprv predchádzajúci život uchádzačov. Posudzovalo sa či žili čestne, či robili dobré skutky, či činili predpísané pokánie a podobne³⁴. Vyučovanie bolo spojené s pôstom a modlitbami. Pre pohanov trval katechumenát zvyčajne tri roky, ak biskup neurčil inak³⁵ a pre kresťanov zo židovstva, ktorí už tradične poznali Sväté písmo, 8 – 9 mesiacov.³⁶

Klasický katechumenát existujúci v prvotnej Cirkvi sa skladal z troch stupňov (lat. *audientes, genu flectens a illuminati*)³⁷ a troch období. V prvom období nazývanom predkatechumenát sa kandidát zaoberal hľadaním vlastnej náboženskej identity. Cirkev sa k takýmto hľadajúcim prihovára rečou prvej evanjelizácie. Oboznamuje, informuje. Katechéza má teda v patristickej dobe rozvoja katechumenátu formu ohlasovania novej zvesti. Neveriaci sa týmto dostávajú do kontaktu s kresťanmi a rozhoduje sa pre vstup do katolíckej Cirkvi.³⁸

³² SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*. Olomouc : Velehrad, 1997, s. 14 – 15; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 23.

³³ KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 441 – 442; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny. (Ecclesiastica historia)* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. VI, 3.8.15.

³⁴ HYPOLIT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. Olomouc : Velehrad, 2000, s. 27 – 28, kap. 16, 20.

³⁵ Pre rôzne priestupky mohol čakanie predĺžiť aj na päť rokov prípadne doživotne. Prvý apoštolský snem v článku 14 hovorí o treste, ktorý majú znášať katechumeni, keď z nejakého dôvodu odpadli od viery. *Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov*. Prešov : PETRA, 1999, s. 11; KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 443;

³⁶ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)* VMV SECAV, 1994, s. 11; HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohoslav Rupp, 1946, s. 19; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 31; AUGÉ, M. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 99; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 7; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 11.

³⁷ Často prevládala názor, že katechumenov je možné rozdeliť do týchto troch tried, avšak našli sa aj takí, ktorí ich delili na dve (lat. *audientes, competentes* alebo *electi*), avšak nemožno katechumenát deliť na triedy, pretože staroveká Cirkev poznala len katechumenov a pokrstených veriacich kresťanov. Názvy označujú len fázy, v ktorých sa jednotliví katechumeni nachádzajú počas prípravy na prijatie sviatosti. KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete:

<<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 443.

³⁸ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)* VMV SECAV, 1994, s. 10 – 11.

Prijatiu do katechumenátu predchádzalo oficiálne prihlásenie sa uchádzača o krst nazývaného v tejto fáze katechumenátu lat. *audientes* (načúvajúcí). Katechumen zvyčajne predstúpi pred učiteľa (lat. *doctores*) a vyjadrí sa, prečo sa uchádza o prijatie do Cirkvi. Toto prípravné obdobie nazývali starovekí kresťania *postulát*. Ako dôkaz svojho úprimného rozhodnutia potreboval uchádzač o prijatie do Cirkvi svedectvo iného kresťana (lat. *sponzores, patrini*), ktorý by pred biskupom dokázal, že jeho úmysel stať sa kresťanom je naozaj úprimný.³⁹

Katechumen povedal biskupovi svoje meno a ak biskup súhlasil s jeho prijatím do katechumenátu, oficiálne ho začlenil medzi ostatných katechumenov. Tento vstup sprevádzala tradičná ceremónia, počas ktorej biskup trikrát dýchol na uchádzača na znak prijatia Ducha (lat. *exsufflatio*). Zároveň ho požehnal a označil znakom kríža na čele (lat. *signatio, sigillatio*). Kňaz na neho položil ruky a na znamenie, že ho Cirkev berie pod svoju ochranu, sa nad ním pomodlil. V niektorých Cirkvách bol uvádzací obrad sprevádzaný, podľa oblasti, kde sa nachádzala kresťanská cirkev, aj sypaním trochou soli na pery katechumena (lat. *sacramentum salis*) na znak toho, aby boli slová, ktoré počujú soľou ich života tak, ako potom bude eucharistia. V spojitosti s týmto obradom hovorili aj slová exorcizmu. Týmto obradom prijatia do katechumenátu dosiahol katechumen prvý stupeň svojho katechumenátu a stal sa oficiálne kresťanom. Katechumen, nazývaný v tejto fáze *prozelita* (lat. *accedentes, prichádzajúci*) bol týmto obradom oficiálne oprávnený postúpiť do druhého obdobia katechumenátu. Po absolvovaní tohto prijímacieho obradu začal katechumen svoju duchovnú formáciu a nechal sa vyučovať vo viere. Katechéza a rítus s ňou spojený, bol základným charakteristickým prvkom druhého obdobia. Zvyčajne ho pripravoval ten klerik alebo *doctores*, u ktorého sa do katechumenátu prihlásil.⁴⁰

Druhé obdobie katechumenátu (lat. *genu flectens*) trvalo pôvodne niekoľko mesiacov, neskôr až niekoľko rokov.⁴¹ Súčasťou tohto obdobia bola predovšetkým vytrvalosť vo viere katechumena a skúmanie dôvodov, prečo chce prijať krst. Tieto opatrenia sa robili spočiatku, okrem tradičných osobných či osobnostných dôvodov, aj z dôvodov, ktoré vznikali z nepriaznivého postavenia kresťanov v starovekom Ríme v období prenasledovania, neskôr po milánskom edikte ostalo len pri duchovnom preverovaní. Ďalej v tomto období je dôležitý pre katechumena sprievod a duchovné vodcovstvo krstného rodiča, návšteva chrámu a výchova k účasti na modlitbách, vigíliách,

³⁹ HYPOLIT RÍMSKY. *Apoštolská tradície*. Olomouc : Velehrad, 2000, s. 27, kap. 15.

⁴⁰ Dosvedčuje to aj Gallikánsky sakramentár v kap. II.848 a Gelasiánsky sakramentár. HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 18 – 19; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 31; AUGÉ, Matias. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 100; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 10; ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 82; SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*. Olomouc : Velehrad, 1997, s. 15; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 24; SV. AUGUSTIN. *Kníha o vyučovaní katechumenů*. [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.skolasvatehoaugustina.cz/sites/default/files/De%20katech%20rudibus.pdf>>, kap. 16 – 26; KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 442.

⁴¹ HYPOLIT RÍMSKY. *Apoštolská tradície*. Olomouc : Velehrad, 2000, s. 28, kap. 17.

pôstoch a sebazapreniach. V kostoloch mali vlastné vyhradené miesto (lat. *nartex*), kde sa zúčastňovali na prvej časti sv. omše (do lat. *missa fidelium*), ktorá mala pre nich predovšetkým didaktickú funkciu. Po modlitbe za katechumenov a po bozku pokoja, poverený učiteľ alebo predstaviteľ Cirkvi, dáva ruky na katechumenov a následne ich prepustí.⁴² Predmetom prvého vyučovania bolo zamerať sa na výučbu o bezvýznamnosti modiel, predstaviť dejiny Božieho zjavenia, jednotu Božiu, Božiu prozreteľnosť, Božie prikázania, zmŕtvychvstanie a posledný súd. Zvláštny dôraz sa kládol na vyučovanie prezentované ako prvé a posledné. Vzdelávanie prebiehalo vo forme čítania a poučovania zo Svätého písma a jeho výklad, v počúvaní homílií a zúčastňovaní sa modlitieb, ktoré sa spoločenstvo modlilo za nich. Preverenie ich spôsobilosti sa skladalo zo skúšky z vedomostí prednesených počas príslušných katechéz a z miery uvádzania kresťanských zásad do života. Po uspokojivom splnení všetkých požiadaviek a po preukázaní, že skutočne vyrástli vo viere, boli kandidáti prijatí na bezprostrednú prípravu prijatia sviatostí. Rítom vyvolenia dosiahli žiadatelia krstu druhý stupeň katechumenátu, čím prešli do tretieho obdobia prípravy na krst.⁴³

Tretie obdobie katechumenátu (lat. *fortisomenát*) trvalo počas celého pôstneho času v atmosfére príprav na veľkonočné sviatky. Táto bezprostredná príprava na krst permanentne prebiehala 40 dní. Pred pôstnym obdobím boli katechumeni vyzvaní, aby o krst oficiálne požiadali. Preto ich potom tradične nazývali latinsky *competentes* – žiadatelia, alebo lat. *electi*, vyvolení, prípadne *iluminandi*, osvietení. Následne boli zapísaní do cirkevnej matriky (lat. *nomen dare*) a zasvätení do tajomstva sviatosti (gr. *mysterion*).⁴⁴

V období pôstu absolvovali katechumeni rôzne typické obrady zamerané na očisťovanie a vnútorné osvietenie, ktoré ich pripravovali na prijatie sviatosti. Okrem toho sa zúčastňovali na tzv. *skrutíniách*⁴⁵, teda akýchsi duchovných skúškach, ktoré spočívali v preverení či katechumeni dobre pochopili pravdy viery a morálky prednesené v jednotlivých katechézach. A tým dokázali, že sú dobre pripravení na prijatie sviatosti a viesť plnohodnotný kresťanský život. Samotný priebeh spočíval aj v skutočnosti, že Cirkev zverila kandidátovi modlitbu *Vyznanie viery* (lat. *Krédo*), ktorou symbolicky vyznal vernosť náboženskej tradícii (lat. *traditio symboli*) a modlitbu *Otče náš*, ktorou verejne

⁴² HYPOLIT RÍMSKY. *Apoštolská tradície*. Olomouc : Velehrad, 2000, s. 29, kap. 18 – 19.

⁴³ HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 18 – 19; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 31; AUGÉ, Matias. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 100; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 10; ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 82; SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*. Olomouc : Velehrad, 1997, s. 15; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 24.

⁴⁴ SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*. Olomouc : Velehrad, 1997, s. 14 – 15; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 23; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 15.

⁴⁵ V podstate bolo 7 skrutínií ako darov Ducha Svätého. Vo forme skrutínií sa zachoval krstný rítus aj po 5. – 6. storočí, prihládajúci na potreby vtedajšej doby, keď sa už krstili predovšetkým deti (lat. *ordo skrutinorum*). KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 444.

symbolicky vyzná aj svoj záujem dosiahnuť večný život (lat. *redditio symboli*). Tú sa modlia už ako príslušníci Cirkvi.⁴⁶

Slávnosťou sviatosti kresťanskej iniciácie, teda po absolvovaní liturgie krstu⁴⁷ na Bielu sobotu a súčasne po prijatí sviatosti birmovania a eucharistie, dosiahne katechumen tretí stupeň svojho katechumenátu. Liturgia kresťanskej iniciácie je nesmierne slávnostná udalosť, uskutočnená s obrovskou úctou a bážňou voči Bohu. Duchovný zážitok umocňujú odriekania symbolu Viery a iné úkony vrátane prevádzania exorcizmu, ktorý tvorí zásadnú časť obradu katechumenov. Neopísateľne ovplyvňuje nielen priebeh samotného krstného rítu, ale i celé nasledujúce obdobie takzvanej mystagogickej skúsenosti. Prijatím sviatosti kresťanskej iniciácie noví kresťania vstupujú do posledného, štvrtého obdobia katechumenátu.⁴⁸

V poslednej fáze, teda v štvrtom období katechumenátu, absolvujú *neofít* – novokrstenci tzv. *mystagogickú katechézu*. Vo veľkonočnom období pod vedením biskupa sú zasvätení do všetkých obradov, sviatostí a tajomstiev kresťanského života, aby sa úplne zžili so životom spoločenstva, ktoré ho celým procesom v katechumenáte sprevádza a podporuje. Tieto katechézy ozrejmuju tajomstvá o sviatostiach krstu, o sviatosti birmovania, o eucharistii ale aj sviatostnej liturgii. Všetko učenie sa dokladuje mnohými biblickými citáciami a ich výkladmi. Celá mystagogická katechéza však primárne smeruje a orientuje sa na sviatostné slávenie, v ktorom sa uskutočňuje spása celého človeka. Nimi sa z katechumenov stávajú plnohodnotní kresťania, schopní pristupovať k sviatostiam a obradom, určeným pre právoplatných kresťanov. Celý veľkonočný čas novokrstenci preukazujú svoju spôsobilosť žiť so životom kresťanského spoločenstva a prinášať ovocie svojej duchovnej skúsenosti.⁴⁹

V procese katechumenátneho kresťanského vzdelávania je možné si všimnúť, že učenie nie je samotným cieľom katechézy, ale len jej podstatnou súčasťou. Katechumenátna katechéza je iba prostriedkom, ktorý vedie kresťana k prijatiu sviatostí, potrebných pre dosiahnutie večného života.⁵⁰

⁴⁶ HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 19; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 31; AUGÉ, M. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 100; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 8; KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 444.

⁴⁷ HYPOLIT ŘÍMSKY. *Apoštolská tradice*. Olomouc : Velehrad, 2000, s. 31, kap. 21.

⁴⁸ HRONEK, Josef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 19; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 31; AUGÉ, Matias. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 100; KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 441.

⁴⁹ SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*. Olomouc : Velehrad, 1997, s. 7 – 8; BENEDIKT XVI. *Otcové církve. Od Klementa Římského po Augustína*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 65; KUPKA, Josef. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 444;

⁵⁰ KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 32; AUGÉ, Matias. *Liturgia Dejiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 100 – 101.

Katechéza ako integrálna súčasť sviatosti, je teda nevyhnutnou potrebou pre jej prijatie. Všetky etapy, obdobia stupne, katechetické formy, obsahy či ciele, či skúšky, ktorými sa vyznačuje katechumenát dospelých, rozvíjajú prvotne podstatu viery kresťana a jeho duchovný život. Celý proces katechumenátu ukazuje vieru nielen samotného katechumena, ale vieru celej Cirkvi, ktorá skrze pôsobenie Ducha Svätého spája každého človeka s Bohom a spoločenstvom.

Metódy a zásady starovekého kresťanského vzdelávania

Kvalita učiteľa sa odzrkadľuje nielen v jeho vedomostiach, ktorými oslovuje ľudský rozum, ale aj metódou, ktorá má na zreteli nielen vyučovať, ale predovšetkým vychovávať srdce človeka vo viere, k viere aj o viere.⁵¹

Ak má učiteľ úctu ku svojim žiakom vyberá si takú metódu, ktorou berie ohľad aj na poslucháča, ktorému je vyučovanie adresované. Ježišova metóda vyučovania je maximálne ohľaduplná. Vzhľadom k láske, ktorú cítil k svojim bratom a sestrám, synom a dcéram Boha, jeho Otca, prispôboval svoje učenie stavu, schopnosti i vzdelaniu svojich žiakov. Ináč pristupoval k obyčajným ľuďom, ináč k farizejom a vzdelancom, ináč jednal s budúcimi apoštolmi. Vždy k nim však pristupoval s láskou a porozumením.⁵²

Boh sa v osobe Krista približuje k ľuďom, znižuje sa k nim, aby im nezaobstarával len základné ľudské potreby (chlieb, ryby), ale aby im zjavil vieroučné i mravoučné pravdy. Najprv zjavuje jednoduchšie pravdy, ktoré predkladá tak, aby prispôbil svoje vyučovanie poslucháčom a ich duchovnej či rozumovej zdatnosti, ale aj od postavenia, ktoré veriaci zastávali v starovekej spoločnosti. Tieto pravdy im vykladal jednoducho a krátko, živo a obrazne, používa veľa príkladov a rozprávania. Až potom im kladie úlohy (Mt 14,15 – 21), ktorých splnením dokázali ako chápu jeho učenie. Následne podľa osobného hodnotenia vyvodzuje poučenie, ktorým im pomáha ľahšie pochopiť predkladané tajomstvá v koordinácii so životom. Alebo vydáva presné nariadenia (Mt 10,5,16) a potom žiada, aby mu verne referovali o jej vykonaní, čím akoby sa snažil fixovať u nich náuku, ktorú by už mali ovládať (Mk 6,30; Lk 10,17).⁵³

K tým, ktorí viac dostali (vzdelanie, talent, schopnosti) sa zdá, že pristupuje prísnejšie, pretože tuší, že nechápu, aké zámery má s nimi Boh. Preto im hovorí, že od tých, čo sa im viac dá, sa aj viac pýta. V tej súvislosti ich častým napomínaním učí pokore.

⁵¹ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom II. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21287>>, s. 99; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 21.

⁵² LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 353; NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; KUTARŇA, Jozef. *Idte a ohlasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 24.

⁵³ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 353; NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; KUTARŇA, Jozef. *Idte a ohlasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 24; HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom IV. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21347>>, s. 241.

Ale, v konečnom dôsledku, aj keď mu nerozumejú, im prejavuje svoju nekonečnú lásku a pozornosť (Mt 5, 22.23).⁵⁴

Naopak tým, čo vedia pochopiť jeho zámery, zjavuje zložitejšie tajomstvá. Poučuje o hlbokých pravdách o zmysle jeho príchodu na svet i o jeho smrti (Jn 3). Výchova sa stáva náročnejšou a ešte zodpovednejšou, preto Ježiš začína viac kárat' a napomínať pri akýchkoľvek chybách (Mt 16,22; 17,17; 19,19). Aj z nich však vždy vyvodzuje isté poučenie (Mt 20,24 – 28).⁵⁵

Najviac sa Ježišove umenie, akým využíva rôzne didaktické metódy, odzrkadlilo na apoštoloch. Jeho výchova prvotne smerovala k ich motivácii. Ježiš chcel nadchnúť apoštolov pre ich apoštolské povolanie (Mt 5,13.14) a povzbudiť ich k tejto veľmi náročnej práci tým, že im ukazoval ich výnimočnosť a večnosť (Lk 10,20). Obdarúva ich charizmami (Lk 10,23.24) a učí o vznešenosti pastierskeho úradu (Jn 20,21; Lk 10,16). Okrem tejto motivácie zvyšoval ako učiteľ nároky tým, že od nich žiadal hlbšie vedomosti. Napríklad, verejné kázne, na ktorých museli byť prítomní (Lk 16,1), im ešte zvlášť znovu vysvetľoval a doplňoval o nové tajomstvá a skutočnosti. Často ich poučoval, ako sa majú správať na apoštolských cestách (Lk 9,3; 10,3; 22,25.26). Napriek ich výnimočnosti ich ale viedol aj k pokore (Lk 9, 55), sebazapieraniu, odriekavaniu (Lk 14,28) k pracovitosti (Mt 6,31), k modlitbe a ale aj oddychovaniu (Mt 12,1). Ježiš ich cvičil v remese. Vždy sa ich pýtal, ako sa im v tom darilo a ďalej ich podporoval k zdokonaľovaniu a motivoval rôznymi darmi (Mt 6,30). Posielal ich (akoby na prax) kázať. Ale aj to nie bezúčelne. Najprv im kázal, aby predstavovali jeho zjavenie židom, ktorí lepšie chápali zmysel Mesiášstva (Mt 5,5.6). A až potom ak uspeli, odporučil ich kázať o spase aj ostatným. Ježiš však ani z jednotlivými apoštolmi nejednal rovnako. Učil ich podľa ich vzdelania, povahy či schopností. Zvlášť iný prístup volil k Petrovi, z ktorého cielene vychovával *skalú*, na ktorej postavil svoju Cirkev a inak k Jánovi, ktorý ostal s Jeho matkou.⁵⁶

Ježiš teda svoju náuku chcel podávať ľuďom jasne a zreteľne. Preto, aj keď používal isté metódy, vyberal si ich aj s týmto zámerom. Aby bol jasným, vyjadroval sa v krátkych jednoduchých vetách. Dokazuje to osem blahoslavenstiev, ktorými Ježiš jasne vyjadruje to, čo človeka oblaží a čo je základom svätosti spoločnosti (Mt 6,3). Touto stručnosťou ich, okrem jasného predloženia smeru, ktorým sa má človek uberať, aj motivoval. V poslucháčoch zbudil zvedavosť spôsobom, akým dokázal obyčajné skutočnosti vyjadriť obdivuhodným spôsobom úplne odlišným od bežných vyjadrovacích

⁵⁴ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom IV. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21347>>, s. 241.

⁵⁵ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom IV. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21347>>, s. 241, LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř*, s. 354.

⁵⁶ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom IV. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21347>>, s. 243 – 242; QUESNEL, M. *Ako vznikali evanjeliá*, s. 39.

literárnych foriem. Podobne, jednoducho ale zreteľne učí modliť sa. Predloží relatívne krátku jednoduchú modlitbu *Otče náš*, avšak jej obsah je nepopísateľný (Mt 6,9).⁵⁷

Ježiš ďalej učí konkrétne a určito, tým zvyšuje názornosť svojho učenia bez toho, aby predstavoval svojim poslucháčom nejaké obrázky alebo filmy. Jeho určitosť vyvierala z bežných skúseností každodenného života (Mt 11,11; 12,24; 13,25; 23,23). Vždy pomenúva veci konkrétne. Napríklad, ak hovorí o strome, tak je figový (Lk 13,6), ak o zrne, je horčičné (Lk 17,6), ak o vtákovi, je to orol (Lk 17,37). Podobne vysvetľuje svetské záležitosti (Lk 14,18), ale aj abstraktné pojmy vo svete sa prakticky nevyskytujúce, ako napr. posledný súd (Mt 25,35) či koniec sveta (Mt 24). Dokonca vie vecne vyjadriť aj vlastnosti ako bdelosť (Lk 11,21), bezstarostnosť (Lk 17,27), bolesť (Lk 13,28). A tiež jeho výchovné napomínania ani nemôžu byť výstižnejšie, keď hovorí tak otvorene o tom, čo znamená zomrieť (Mt 5,29; 5, 39; 6,3).⁵⁸

Ježiš však používa aj klasické vyjadrovacie prostriedky podobne ako Starý zákon. Vyjadruje sa napríklad vo forme prísloví. Predpokladá, že všetci poznajú ich účel a preto stavia na predporozumení a posolstve, ktoré prezentujú. Prostredníctvom nich umocňuje zážitky, ktoré s ním zúčastnení prežívajú (Lk 4,23.24), alebo uvádza veci na pravú mieru (Lk 5,31.39; Mk 4,22; 4,24), prípadne poučuje o morálke (Mk 4,25; 19,24; 23,24; Jn 4,37).

Ježišovi nie sú cudzie ani obrazy a prirovnania. Aby Ježiš lepšie vyjadril vlastnosti osôb, používa básnické vysvetľovanie prispôbené okolnostiam všeobecne známym, využívajúc pri tom príklad. Napríklad prácu apoštolov prirovnáva s rybolovom (Mk 1,17), alebo k svetlu, čo má svietiť všetkým (Mt 5, 14.15). Kňazov zas k roľníkom (Jn 4,35), alebo farizejov prirovnáva k hrobom (Mt 23,27), alebo k slepým (Mt 15,14). Človeka nesúceho dobré skutky, s figovníkom okopaným a pohnojeným (Lk 13,6). Obraz smrti a víťazstva nad ňou krásne prirovnáva k zrnú, ktoré len vďaka odumieraniu prináša úžitok (Jn 12,24) a nový život atď.⁵⁹

Ježiš vyučuje aj príkladom, nielen tým vlastným, ale využíva aj príklady z dejín. Na to, aby objasnil svoju náuku aj v kontexte historickom, vyberá príklady na základe ich historického významu a pozície. Podľa toho, akú dôležitosť v dejinách zohrávali, vyjadruje dôležitosť udalostí, ktoré sa práve odohrávali. Napríklad, výnimočnosťou návštevy princeznej zo Sáby u Šalamúna, odzrkadľuje ešte väčšiu výnimočnosť návštevy syna Boha na zemi (Mt 12,42). Podobne pripomína Dávidove činy, aby umocnil veľkosť jeho činov (Mk 2,25). Podobne sa odvoláva na Elizea a Eliáša (Lk 4,25.27), medeného hada Mojžišovho (Jn 3,4), potopou sveta a záhubu Sodomy (Mt 24,37). Príklady z dejín a iné príhody tak využíva na to, aby vyjadril vážnosť udalostí, ktoré práve prichádzajú.⁶⁰

⁵⁷ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom III. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*. 1906, č.3, s. 189 – 195. [online]. [cit. 2015-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21326>>, s. 189.

⁵⁸ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom III. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21326>>, s. 190.

⁵⁹ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom III. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21326>>, s. 191 – 192.

⁶⁰ HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom III. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21326>>, s. 192.

Ježiš vyučuje každého, kto je ochotný počúvať, najčastejšie prostredníctvom monologickej slovnej metódy výkladu alebo dialogickej metódy rozhovoru či kladením otázok. Rozpráva o tom, kým je a aké je jeho poslanie, čo robí a aký to má význam. Keď Ježiša ľudia spoznajú ako Mesiáša (Mt 13,51), posunie svoje vyučovanie ďalej. Robí tak zámerne prostredníctvom výkladu, predovšetkým vo forme podobenstiev (Mk 4,34). A to nielen preto, že to bolo o ňom predpovedané (Ž 77,2) alebo, že tak bolo zvykom hovoriť na Východe. Ale preto, lebo výklad má veľa výhod. Jak pre učiteľa, tak i pre jeho žiakov. Kristove rozprávania v podobenstvách vedelo osloviť viacero stavov súčasne. Oslovoval deti, starcov, ale aj rybárov či zákonníkov. Jednoduchých ľudí oslovil svojou duchaplnosťou i krásou a vzdelancov hĺbkou a duchaplnosťou výrokov. Podobenstvami pridával svojmu učeniu zvláštnu jasnosť a umocňoval krásu rozprávania. Chcel nielen poučiť na základe istých životných skúseností, ale aj prebudiť v ľuďoch túžbu po vysvetlení (Mt 13,10 – 13,36), čím ich povzbudzoval k ďalšiemu pátraniu po náboženských pravdách. Napríklad apoštoli sa aktívne domáhali ďalšieho vysvetľovania, keď niečomu nerozumeli. Ale boli i takí, ktorí sa viac nesnažili, a tak dobrovoľne zostávali v nevedomosti (Mk 4,12; Lk 6,9; Mt 13,14). Najvýznamnejším zmyslom Ježišovho rozprávania v podobenstvách bolo podať neprijemné skutočnosti šetrným spôsobom. Napríklad podobenstvom o svadbe a pozvaných (Lk 14,24) predpovedal Ježiš židom, že ich národ bude zavrhnutý. Aby k tomu nedošlo, používa rôzne spôsoby, ktorými ich chce priviesť na pravú cestu (Mt 8,27; Lk 4,36). Metóda výkladu v podobenstvách poskytla Ježišovi príležitosť zjaviť svoju múdrosť v celej jej hĺbke, kráse a láske.⁶¹

Špecifickou kategóriou Ježišovho výkladu bol výklad samotného Zákona. Ježiš ho praktizoval dvoma spôsobmi. Prvú vyučovaciu metódu, ktorou Ježiš vykladal Zákon, možno charakterizovať ako dišputy alebo didaktické dialógy, ktoré sa zvlášť často vyskytujú v Markovom evanjeliu (Mk 2,1 – 3,6; 7,1 – 23; 10,1 – 12; 11,27 – 12,37). Didaktické dialógy sa vyznačujú paradoxným aforizmom (Mk 7,15), ktorý využíva na to, aby vyjadril isté ťažko pochopiteľné fakty (Mk 7 – 18). Následne metaforou, ako ďalším literárnym výrazovým prostriedkom, posúva tento výklad do oblasti, ktorú chce tematicky zvlášť zdôrazniť (Mk 7,20 – 23). Okrem toho, že samotná Ježišova autorita zaručuje pravdivosť jeho výkladu, aj silná argumentačná schopnosť garantuje jeho výkonom nevyvrátiteľnú pravdivosť. Svoje slová niekedy zosilňuje dvojitém výkladom toho istého problému. Zároveň dialógom tak výpovede rozvíja a zosilňuje. A paradoxom zas podnecuje pravdivosť a zdôrazňuje naliehavosť. Príkladom je rozprávanie o hriechu a čistote, prostredníctvom ktorého vysvetľuje predpisy o sobote (Kol 2,16). Podobne, v zmysle zásady zlatého pravidla (Lk 6,31), paradoxne vysvetľuje zmysel lásky

⁶¹ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 353; NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete:

<http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; KUTARŇA, Jozef. *Id'te a oblasnjte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 24; HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom IV. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21347>>, s. 241; HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom III. In *Časopis katolíckeho duchovenstva* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21326>>, s. 192 – 193.

k nepriateľom (Lk 6,27 – 49). Touto metódou privádza k poznaniu, že človek, na rozdiel od zvierat, musí k skutočnému eschatologickému bytiu dospieť skrze múdrosť (Lk 9, 58). Byť múdry však neznamená všetko poznať, ale znamená „múdro veriť“. Mat' túto múdrosť, znamená ničoho sa nebáť (Lk 12,3 – 7). Paradoxne teda iba absolútna viera, ktorá navonok nemá nič spoločné s múdrosťou, zabezpečí človeku večný život.⁶²

Druhý spôsob, akým Ježiš vyučuje o Zákone a o spáse, môžeme charakterizovať podľa množstva antitéz v Písme. Napríklad, antitézy obsiahnuté v Matúšovom evanjeliu použité v kázani na hore (Mt 5,17 – 48), vychádzajú z nezvyčajnej modifikácie tradičného Zákona uskutočnenej novým, ale autoritatívnym prístupom k jeho výkladu. Podobne Ježišov hermeneutický princíp opísaný v Mt 9,19 zdôrazňuje na jednej strane nenarušiteľnú platnosť Zákona, avšak zároveň hovorí aj to, že nie všetko, čo povie zákonník či farizej, ktorý sedí na Mojžišovom stolci, je skutočne v plnej miere záväzné (Mt 23,2; Mt 23,23). Zdalo by sa, že Ježiš svojimi antitézami akosi kauzistickou metódou ruší Zákon, ale on ho neruší, len mení – modifikuje v zmysle svojej Božej moci. Tým ruší židovský radikalizmus v chápaní Zákona, zmiernuje dôsledky nedodržovania Zákona, a pritom, predovšetkým, stavia Zákon do pozície pomôcky, ktorá je smerodajná pri rozhodovaní v rôznych životných situáciách tak, aby sa tieto mravné normy dali uskutočniť a prispôbiť požiadavkám reality. Radikálnu poslušnosť Žida voči Zákonu tak nahrádza radikálnou poslušnosťou človeka voči Bohu a jeho vôli.⁶³

Ježiš sa nikdy neuspokojil iba s čistou exegézou Zákonodarného textu, ale vždy upozorňoval na správne rozhodovanie. Nie podľa striktného Zákona, ale predovšetkým podľa Božej vôle. Vedel, kedy sa Zákon vzdáva od Božej vôle, lebo vôľa Syna je totožná s vôľou Otca (Jn 8,26.29; Jn 8,28). Rozhodnutie a hodnotenie sa takto stáva podstatnou metódou výkladu Písma.⁶⁴

Ježiš často používal aj dialogickú slovnú metódu otázok a odpovedí. Zvlášť, vtedy keď sa dostal do dialógu s ľuďmi mimo svojho spoločenstva. Na konfrontačné otázky a chytáky odpovedal vždy obratne, trefne, logicky a dialekticky správne (Mt 22,16). Jeho všetky odpovede sa vyznačovali dvoma vlastnosťami. Ježiš vždy odpovedá (Mt 15,1 – 20; 12,5; Lk 5,30 – 32; 5,33; 20,27 – 44; 6,3.5; 19,3 – 12; Jn 5,17) protiotázkou, na ktorú sú si nútení opytujúci odpovedať sami. Následne vždy pripája aj všeobecne pozitívne napomenutie ako kvalifikovaný učiteľ.⁶⁵

Súhrnne jeho správanie i osobnosť je vyučovaním samým o sebe a smeruje k trvalému vstúpeniu predkladaných poučení. Poslucháčov chcel priamo oslovit' a pôsobiť nielen na ich rozum, ale i srdce. Môžeme povedať, že postupoval podľa zásad

⁶² VOUGA, Francois. *Dějiny ranného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 50 – 51, 59 – 60.

⁶³ VOUGA, Francois. *Dějiny ranného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 50 – 51.

⁶⁴ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku křesťanské dospelosti. (Kompendium katechetiky)* VMV SECAV, 1994, s. 8; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechika*. Trnava : SSV, 1968, s. 6; SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*, s. 5; PLEŠKOVÁ, Eva. *Teória katechetickéj metódy*, s. 3; NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1131; TRSTENSKÝ, František. *Aby si poznal spolehlivost' učenia*, s. 68.

⁶⁵ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblickéj teologie III. L – Ř*, s. 354.

od pochopenia k nadchnutiu, od prirodzeného poznania k nadprirodzenému a od rozumu k viere, od približného k presne definovanému, od oslovenia k odpovedi.

Metódy a zásady apoštolského a poapoštolského vyučovania

Apoštoli (gr. *apostoloi*) sa od začiatku svojho povolania učiť, snažili kresťanským obciam priblížiť Ježišove učenie v podobe jeho výrokov, podobenstiev, rozprávania i jeho metód tak, aby to všetci ľahko pochopili a ako oni hovorili, mohli rásť v Duchu. Apoštoli teda vyučovali presne tými istými prostriedkami a rovnakými formami ako Ježiš. Len s tým rozdielom, že učili v jeho mene jeho náuku.⁶⁶

Ich apoštolské vyučovanie bolo jednoduché využívajúc podobenstvá a prirovnania. Tiež postupné, nadväzujúce na Starý zákon (*Mt* 11,13 – 14) prípadne iné tézy, všeobecne dobre známe. Apoštoli učili svojich bratov a sestry ústne. Také dôležité poslanstvo, ako je zmŕtvychvstanie, si však po čase vyžadovalo lepšiu organizáciu. Predávanie novej zvesti iným kultúram a národom prinútilo predstavených ranej Cirkvi zriadiť učiteľský a kazateľský zbor. Niektorí sa venovali misijnej činnosti, iní evanjelizačnej a ďalší kňazskej či katechetickej. Takto vznikali rozprávania prispôbené jednotlivým potrebám okolností či oblastiam, ktoré sa postupne začali tradovať až do doby, keď vyvstala potreba túto ústnu tradíciu napísať. Všetko apoštolské učenie však stálo len na rozprávaní. Pre potreby formácie a výchovy vznikajú okrem evanjelií a listov apoštolov aj iné diela. Ustavičným odvolávaním sa na Ježišove výroky, skutky a rozprávanie a neskôr aj sústavným citovaním Nového zákona, apoštoli vytrvalo vyučovali kresťanov, podnecovali zhromaždenia a stretnutia pri modlitbách, požívali pokrm Boží a vzdávali chválu Bohu. Na príklade diakona Filipa, ktorý učí sluhu kráľovnej Kandáces z Etiópie (*Sč* 8,26 – 39), je možné vidieť prvotné prvky katechetického procesu. V ňom sa zdôrazňuje význam Svätého písma, krstu, svedectvo o ukrižovanom, rôzne vysvetľovania a výklady a vyznanie viery. Vychovávali spolubratov k srdečnému a láskavému životu, poučovali v Zákone a podporovali sa vo viere (*Sč* 2,41 – 47).⁶⁷

Metódy v poapoštolskej dobe, katechetické vyučovanie v patristike spočívalo predovšetkým v čítaní častí Svätého písma a v jeho výklade. Patristický výklad začal metódou rozprávania príbehov zo Starého zákona a vysvetľovaním existencie jediného Boha. Potom čítali zo života Ježiša s dôrazom na Božie prikázania a tiež ho komentovali. Zamerali sa hlavne na rôzne napomenutia, aby formovali svedomie veriaceho. Ich zámerom nebolo vykladať všetko čo obsahujú knihy Starého i Nového zákona, ale stačilo vybrať len tie najdôležitejšie udalosti a súhrnne ich vysvetliť. Výsledok výkladu, ktorý má vždy vyjadrovať Božiu lásku k ľuďom, má viesť k dojatiu poslucháčov, aby si uvedomili veľkosť mocného Boha a lásku, ktorú im tento mocný prejavuje. Vďačnosť a láska voči Bohu je preto podstatným citom, ku ktorému starovekí kresťanskí učitelia vedú svojich žiakov. Nakoniec v atmosfére radosti vysvetľovali zmŕtvychvstanie a vykupiteľské dielo Ježiša Krista. Rozprávanie používané v rámci katechumenátnych katechéz bolo ako

⁶⁶ VOUGA, Francois. *Dějiny ranného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 12 – 13.

⁶⁷ QUESNEL, Michel. *Ako vznikali evanjeliá*, s. 18, 29 – 32.

základná vyučovacia metóda, najvhodnejšia na začiatku vyučovania, pretože takému štýlu výkladu rozumel takmer každý z akéhokoľvek sociálneho stavu. Podľa tejto koncepcie katechéti rozprávali predovšetkým o živote Ježiša (Lk 7,21 – 23; Jn 17, 3 – 4), význame Ducha Svätého, i o zmysle zázrakov (Sk 2,18; 2,41; 2,4; 8,39; 19,6; 16,31 – 34). Často výklad obohatili o podobenstvá, pútavé mýtické rozprávania alebo o primerané vtipy. Pri vyučovaní vzdelanejších katechumenov používali aj iné metódy. Zvlášť dialogické, pretože často boli vystavení rôznym slovným konfrontáciám.

Ťažko sa vzdelávali v kresťanskej viere absolventi gramatických a rečníckych gréckych škôl. Preto práve im bolo potrebné zvlášť prispôbiť metódy vyučovania. Jednoduchosť Písma sa im často zdala prostá a nevýrazná. Cez závoj povrchnosti nevideli obsah posvätných textov. Preto sa v týchto prípadoch kresťanskí učitelia zamerali práve na symbolické odhaľovanie tajomstiev Písma. Pomáhali si prirovnaním, že tak, ako sa líši telo od duše, tak sa líšia slová Písma od ich významu.⁶⁸

Vedomosti, ktoré predali svojim žiakom, si patristickí katechéti overovali rôznymi formami skúšok (lat. *skrutíniá*). Formácia katechumena spočívala okrem slovných metód aj v cvičení sa modlitbe, pôste a mravnom živote. Povzbudzovaním a motivovaním učili odolávať veriacich svetským nástrahám, herézam a prenasledovaniu. Duchovný náboženský rast veriaceho v patristickej dobe zvlášť podporoval, okrem cirkevného spoločenstva, aj krstný rodič. Vo všetkých týchto dimenziách sa dáva prednosť metóde počúvaniu porozumením pred memorovaním z pamäti. Otcovia Cirkvi označujú takúto pedagogickú formáciu ako symbolickú s poukazovaním na profánne dôverne známe procesy.⁶⁹

RESUMÉ

Kristova katechéza je teda jednoduchá, prístupná chudobným i vzdelaným. Vychádza vždy zo života a prostredia tých, ktorých oslovuje. Inak tomu nebolo ani po jeho vystúpení na nebesia, keď jeho učenie prevzali na seba apoštoli a neskôr ich učeníci.

Prvé kresťanské katechézy sa vyznačovali jedinečnými metódami. Podľa vzoru Ježiša Krista využívajú apoštoli a neskôr aj ich učeníci pri vyučovaní predovšetkým slovné metódy ako výklad, rozhovor, dišputy či dialógy, podobenstvá. Ako Ježiš využívajú paradoxné aforizmy, príslovia, antitézy, prirovnania, dvojité výklady, modifikácie, konfrontácie, podobne popisujú aj príklady z dejín a obrazy vtedajšej skutočnosti.

⁶⁸ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)* VMV SECAV, 1994, s. 9; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 30; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 22; SV. AUGUSTIN. *Kníha o vyučovaní katechumenů*. [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.skolasvatehoaugustina.cz/sites/default/files/De%20katech%20rudibus.pdf>>, s. 10 – 11, 16 – 18, 25 – 26, 30 – 31; SV. AUGUSTIN. *Kníha o vyučovaní katechumenů*. [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.skolasvatehoaugustina.cz/sites/default/files/De%20katech%20rudibus.pdf>>, kap. II,4; III, 5; VII,11; IX,13.

⁶⁹ Formáciu kresťana pripodobňujú formácii vojaka, k udalosti Exodu alebo k tehotenstvu. JENČO, Ján. *Poznámky k skúške z Katechetiky*, s.15 – 16; KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 9; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 30; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 22; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 24.

Metódami sa tiež snažili prispôbiť veku, vzdelaniu, schopnostiam, postaveniu poslucháčov alebo ich predchádzajúcej náboženskej príslušnosti.

Počas celého prvého obdobia kresťanského staroveku sa snažili vysvetľovať náuku, ktorej predmetom bol Ježiš a jeho spásne dielo, prosto a krátko, jasne a zreteľne, určito a konkrétne. Jedinou zmenou boli úlohy a ciele, ktoré si v jednotlivých etapách tohto obdobia kládli, vzhľadom na dejinné okolnosti, prenasledovanie či iné cirkevné potreby alebo problémy. Ako dokumentujú prehľadné tabuľky (Tabuľka 1, 2, 3), v prvom období kresťanského staroveku existovali postupne sa vyvíjajúce rôzne druhy katechéz, ktoré boli charakteristické nielen predmetom náboženského vzdelávania, ale prezentovali aj proces zdokonaľovania sa vo využívaní rôznych učebných metód, foriem. Obsah vzdelávania prispôbovali potrebám doby a aj z toho vyplývajúce ciele. Od počiatočných cieľov Ježiša a jeho učeníkov, keď chceli oboznámiť a čo možno najviac ľudí osloviť samotným evanjeliom, sa neskôr ujali úlohy systematicky viesť veriacich náukou viery tak, aby nakoniec vedeli túto náuku ďalej sami upevňovať a udržiavať, prijať sviatosti alebo v čase prenasledovania ju relevantne obhájiť a obraňovať. V období tesne pred uznaním kresťanstva, ako štátneho náboženstva, sa snažili o to, aby bola náuka pevná a odolná voči nátlaku zvonku a neskôr, aby bola čistá a neovplyvňovaná vonkajšími či vnútornými vplyvmi rôznych filozofických smerov a názorov. Využívanie didaktických metód, foriem, stanovenie obsahov a cieľov, uskutočňovanie zásad a princípov v náboženskom vzdelávaní tieto tézy jednoznačne potvrdzujú.

SUMMARY

Catechesis of Christ is easy accessible to the poor as well as educated people. It is based on the life and background of those who it addresses. It was not different even after his Ascension, when his teaching was adopted by the apostles and later their disciples.

First Christian catecheses were characterized by their unique methods. The apostles and later their disciples used, following the example of Jesus Christ, especially verbal methods like interpretation, discussion, discourses, dialogues, and parables. Just like Jesus, they use paradoxical aphorisms, proverbs, antitheses, metaphors, double interpretations, modifications, confrontations, they similarly described the examples of history and images of the then reality. They tried to adapt their methods to age, education, skills, status of listeners or their previous religious affiliation.

During the first period of Christian antiquity they tried to explain the teaching of which Jesus and his salvation work was the main subject in a simple and brief way, clearly and distinctly, definitely and specifically. The only change were tasks and objectives which were given in different periods in regard to the circumstances of history, religious persecution or other needs or problems. As it is documented in the tables (table 1, 2, 3), in the first period of Christian ancient times there existed various gradually evolving types of catechesis, which were characterised not only by its subject of religious education, but also presented the process of improvement of the using different teaching methods and forms. They adapted educational content to the needs of the times and consequent goals.

From the initial objectives of Jesus and his disciples, when they wanted to acquaint and reach many people by gospel, they later undertook the task of systematical leadership of believers by the doctrine the way they themselves were able to know to strengthen and maintain this doctrine, receive the sacraments or in time of persecution to uphold and defend it. In the period closely before the recognition of Christianity as the state religion they tried to ensure that their teachings are strong and resistant to endure the outside pressure and later that it was not influenced by external or internal influences of various philosophies and opinions.

These theses clearly confirm using of didactical methods, forms, determination of the contents and goals, implementation of rules and principles in religious education.

PRÍLOHA: Prehľadné tabuľky

Tabuľka 1. Nemateriálne didaktické prostriedky starovekého kresťanského vzdelávania (Ježišove vyučovanie)

Predmet	Obsah	Metódy	Princípy a zásady	Ciele
- Boh a jeho vôľa - Ježiš a jeho spásne poslanie - Boží Zákon	- o tajomstvách eucharistie, - o najsvätejšej Trojici - o Kráľovstve Božom - o Cirkvi	- prispôsobenie vyučovania stavu a schopnostiam poslucháčov (integrácia) - jednoduchý a krátky výklad (monologické slovné metódy) - zadanie a kontrolovanie úloh (diagnostika) - otázky a odpovede, rozhovory, podobenstvá (dialogické slovné metódy) - prax v teréne – praktické metódy kázať. Používa: - príslovia - obrazy - prirovnania (podobenstvá) - vlastný ale aj cudzí príklad - zvláštne metódy a prístup používal k vyučovaniu apoštolov – praktické metódy	- učí láske a s láskou vedie k láske - napomína a učí pokore - vyvodzuje poučenie Vysvetľuje: - od jednoduchého k zložitému - od názorného k duchovnému - od konkrétneho k abstraktnému - od prirodzeného k nadprirodzenému - od pochopenia k nadchnutiu - od približného k presne definovanému - od rozumu k viere - od oslovenia k odpovedi	- konat' podľa príkazov a vôle Boha - slúžiť Bohu pre večný život a spásu ľudskej duše

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 2. Nemateriálne didaktické prostriedky starovekého kresťanského vzdelávania (**Kerygmatická katechéza**)

Predmet	Obsah	Metódy	Princípy a zásady	Všeobecné ciele
• Ježiš Mesiáš • ohlasovanie spásy • osobné svedectvo • osoba Ježiša Krista: • život • smrť • zmŕtvychvstanie • nanebovstúpenie	• vyučovanie vo viere, • Ježišove tajomstvá a sviatostí • výzva k pokániu a prijatiu evanjelia	• interpretácia • ohlasovanie Božích udalostí Podľa vzoru Ježiša Krista: • podobenstvá • rozprávanie • jednoduché a postupné vyučovanie Slovnými metódami: • rozprávanie • modlitba • memorovanie • výklad • dialóg	• vzor Ježiš Kristus a jeho učenie • význam Jeho Slova • láska základný princíp Zásady vyučovania a výchovy: podľa vzoru Ježiša Krista	• vedieť vyznať vieru • svedčiť o Kristovi • poznať, ako sa treba kajať a ako prijať sviatosti • nadchnúť sa pre zmysel Ježišovho vykupiteľského poslania • formovať návyk kresťanského života

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 3. Nemateriálne didaktické prostriedky starovekého kresťanského vzdelávania (**Patristická katechéza**)

Predmet	Obsah	Metódy	Princípy a zásady	Všeobecné ciele
• snaha o spojenie s Ježišom Kristom • sviatosti a ich význam • (a ako predchádzajúce)	• obsah katechéz rozdelený na duchovný, morálny a rituálny • formácia osobnosti katechumena v • apologetické argumentácie	• praktické poučovanie • čítanie Svätého písma a jeho výklad • rozprávanie • komentáre • homílie • skúšky	• tradičné dodržiavanie princípov viery a vyučovacích zásad podľa vzoru Ježiša Krista a apoštolov • (a ako predchádzajúce)	• povzbudzovať k obráteniu a vytrvalosti • vyzbrojiť veriacich dostatočnou argumentáciou pre obranu viery

Zdroj: vlastné spracovanie

Adresa autorky:

ThLic. PaedDr. Gabriela Genčúrová, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:gencurgabriela@gmail.com

DVOJITÉ KANONIE V PREMONŠTRÁTSKOM RÁDE

Angelus Štefan Kuruc

DOUBLE CANONRIES IN PREMONSTRATENSIAN ORDER

Abstract: The paper on the double monasteries in the Premonstratensian Order chronologically describes the development of these monasteries from their inceptions until the 12th century. Double monasteries were originating in the Premonstratensian Order during the 12th century and quickly spread from France to the neighboring countries. Later, however, some rules about coexistence of both sexes in the order had to be given. It was therefore decided to separate the double monasteries not only as to the distance, but also legally. Thus began gradual abolition of convents and relocation of nuns, which meant dissolution of double monasteries as well. The system of establishment of independent female monasteries was put into practice. Double monasteries had its own place in church history, which corresponded with the specific historical phase. However, they were only a temporary phenomenon at a time when economic cooperation of religioners was necessary, regardless of gender, to ensure an everyday life in the canonries.

Keywords: Canons. Canonesses. Double canonries. Premonstratensian Order. 12th century.

Skoro po vzniku materského kláštora v Prémontré začal narastať počet záujemcov o vstup do rehole nielen spomedzi mužov, ale aj žien. Už v roku 1121 vzniklo belgické opátstvo Floreffe;¹ v roku 1123 svätému Norbertovi prenechal gróf Gottfried z Kappenbergu svoj hrad Cappenberg,² aby ho mohol premeniť na kláštor – prvý na území dnešného Nemecka. Premonštrátsky rád sa už počas života svojho zakladateľa, sv. Norberta z Xantenu³ rozšíril takmer do všetkých oblastí Európy; v roku zakladateľovej smrti (r. 1134) mal rád okolo 100 kanónií, v roku 1260 sa generálnej kapituly zúčastnilo už 350 opátov⁴. Pri rozširovaní premonštrátskeho rádu je zjavný pohyb zo západu na

¹ BACKMUND, Norbert. Abbey of Floreffe. In FASTIGGI, Robert L. (ed.). *New Catholic Encyclopedia*. 5. Washington : Thomson Gale, Catholic University of America, 2003, s. 765 – 766.

² V severnom Porýní-Vestfálsku.

³ Svätý Norbert (z Xantenu) (okolo 1082, Xanten – 6. jún 1134, Magdeburg) bol magdeburský arcibiskup a zakladateľ premonštrátov.

⁴ ŘÍHA, Tomáš. *Svätý Norbert a jeho dílo*. Řím : Křesťanská akademie, 1971, s. 138, 145.

východ.⁵ V dobe medzi rokmi 1134 (smrť sv. Norberta) a 1161 (smrť bl. Huga de Fosse⁶) došlo k najväčšiemu rozšíreniu rádu takmer po celej Európe od dnešného Talianska a Španielska, Normandiu, Flandersko, Anglicko, Švédsko, až po Sliezsko. V tej dobe vzniklo okolo 140 nových fundácií. Do konca storočia (1161 – 1200) vzniklo ďalších 90 domov, ale okrem Frízska nešlo zväčša o nové regióny.⁷ Okrajové kláštory rádu v 12. storočí sa nachádzali vo Švédsku (Vä, 1170), Nórsku (pred 1171), Škótsku (Dryburgh, asi 1150), Poľsku (Witow 1179, Plock 1160 – 1179), Sv. zemi (Sv. Habakuk 1137/1138, Sv. Samuel 1141). Do tohto obdobia spadá aj príchod premonštrátskeho rádu do Uhorska. Prví premonštráti prišli do Uhorska medzi rokmi 1162 – 1172, alebo ešte skôr. Prvou fundáciou bol Veľký Varadín,⁸ ktorý bol filiou Prémontré. Okrem Varadína boli filiou Prémontré aj Leles, Sanctus Augustinus a Kláštor pod Znievom⁹.

Niektoré z týchto prvých kláštorov boli dvojitémi kanóniami. Sv. Norbert tak riešil „problém“ so ženami, ktoré chceli nasledovať jeho dielo a niekedy boli manželkami alebo dcérami šľachticov, ktorí prijali premonštrátsky habit v jeho kláštoroch, ako to vidieť na príkladoch sv. Gottfrída z Kappenbergu,¹⁰ sv. Gilberta z Neuffonts¹¹ a bl. Hroznatu z Teplej.¹² V Prémontré zriadil Norbert dom pre sestry, ktorý susedil s kláštorom kanonikov a hospic pre chudobných a pútnikov.¹³

⁵ CRUSIUS, Irene. Prämonstratenser als Forschungsaufgabe. In CRUSIUS, Irene – FLACHENECKER, Helmut. (ed.). *Studien zum Prämonstratenserorden*. Göttingen : Vandenhoeck u. Ruprecht, 2003, s. 22.

⁶ Bl. Hugo de Fosses (asi 1093 Fosses v Belgicku – 1164 Prémontré), kanonik kapituly vo Fosses, neskôr kurialista Biskupa Burcharda v Cambrai, od roku 1119 spoločník Norberta, prior v Prémontré, od roku 1128 prvý opát v Prémontré, druhý zakladateľ rádu.

⁷ KROLL, Hildegard. Expansion und Rekrutierung der Prämonstratenser 1120 – 1150. In *Analecta Praemonstratensia*, 1978, roč. 54, s. 36-56.

⁸ Promontorium Varadiense, Oradea, Rumunsko.

⁹ LÁSZLÓOVÁ, Henrieta. Premonštráti a ich vývoj v stredoveku. In *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava 2002, s. 120.

¹⁰ Sv. Gotfríd (Godefried, Gottfried) pochádzal zo šľachtickej rodiny. Narodil sa v r. 1097 vo Vestfálsku v záp. Nemecku. V r. 1121 sa Gotfríd stretol so sv. Norbertom, zakladateľom premonštrátskej rehole. Pod vplyvom jeho príkladu a jeho slov sa rozhodol i s mladším bratom Otom venovať sa Božej službe v premonštrátskej reholi. Keď získal súhlas manželky Judity (Jutty), 31. mája 1122 za účasti sv. Norberta, premenil svoj hrad Kappenberg na premonštrátsky kláštor. Okrem toho dal postaviť dva ďalšie: vo Varlare a Ilbenstadte. Onedlho jeho manželka Judita a jej dve sestry Gerberga a Beatrix vstúpili do ženského premonštrátskeho kláštora. Na pozvanie sv. Norberta prišiel i s bratom Otom do materského domu premonštrátov v Prémontré (v sev. Francúzsku), kde prijali nižšie svätenia. Gotfríd náhle ochorel a zomrel na ceste do Magdeburgu v premonštrátskom kláštore Ilbenstadt 13. januára 1127. BAUTZ, Friedrich Wilhelm. Gilbert. In *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Band 2, Bautz : Hamm, 1990, s. 272 – 273.

¹¹ Gilbert, otec rodiny, bol šľachtic z francúzskeho kraja Auvergne (v juž. Francúzsku). V r. 1146 sa zúčastnil na neúspešnej krížackej výprave kráľa Ľudovíta VII. Po návrate do rodného kraja sa rozhodol spolu s manželkou Petronilou a dcérou Ponciou, že sa zasvätia Bohu rehoľným životom. Časť majetku rozдали chudobným. Zo zvyšku založili ženský kláštor v Aubeterre. Opátkou sa stala Petronila a po jej smrti dcéra Poncia. Gilbert žil istý čas ako pustovník v Neuffonts. Potom postavil mužský kláštor a nemocnicu, kde opatroval chorých. V r. 1151 prijal premonštrátske rehoľné rúcho v kláštore Dilo. Potom sa vrátil do Neuffonts s mnohými kňazmi, ktorí ho zvolili za opáta. Zomrel 6. júna 1152. BAUTZ, Friedrich Wilhelm. Gilbert. In *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Band 2, Bautz : Hamm, 1990, s. 245.

¹² Blahoslavený Hroznata, bol český šľachtic, narodený okolo roku 1160 (niekedy sa uvádza i letopočet 1170) ako syn Sezemu z Krašova, čašníka kráľovnej Judity a Dobroslavy, ktorá zrejme pochádzala z rodu Drslavicov. Po predčasnej smrti otca Sezimu, ktorý padol v bitke pri Lodeniciach roku 1179, bol vychovávaný u svojej sestry Vojslavy, ktorá bola vydatá v Krakove za krakovského kastelána, či mestského prefekta. Nadaný mladý muž sa po návrate do Čiech oženil, ale veľmi skoro stratil svojho syna i manželku. V roku 1193, výmenou za sľub účasti na krížovej výprave do Svätej zeme, založil na svojom panstve v Teplej kláštor premonštrátov a okolo roku 1200 kláštor pre sestry v Chotěšov, pre svoju ovdovenú sestru Vojslavu. Podľa tradície bol neskôr v Ríme pápežom

Ženské kanónie¹⁴ však určite nevznikali ihneď so vznikom mužskej kanónie. Dvojité kláštory vznikali postupne, podľa potreby vyhovieť žiadateľkám o vstup do rehole.¹⁵

V podstate išlo o dva druhy dvojítých kláštorov:

1. kanónia sestier, relatívne malá, v blízkosti materskej kanónie, s ktorou je úzko spojená. Zvyčajne sa nachádzali blízko seba a fungovala (kanónia) akoby pripojená ku kanónii kanonikov.

2. kanónia sestier od začiatku existujúca ako samostatný kláštor, zväčša vo väčšej vzdialenosti od kanónie bratov, existujúca v istom spoločenstve s kanóniou bratov.¹⁶

Kláštormi 1. typu boli: Bonneuil a Premontre, Gerigny v Cuissy, Dionne a St. Martin pri Laone, Fredy a Belval, Postel a Wanze a Floreffe, Rekem a Mont-Cornillon, Stocquoy, Seumay a Heylissem, dočasne Hellenthal a Steinfeld, Niederkloster a Cappenbergu, Wulfsberg, Steinbach Rommersdorfu, Bethlentrode a Arnstein, Haneav Rothenkirchen, Niederilbenstadt a Ilbenstadt, Oberkappel a Spielkappel, Unterzell a Oberzell, Eisinger a Steingaden, Untermarchtal a Obermarchtal, Maisental a Weissenau, a ženské kláštory v blízkosti Adelbergu.

Kláštormi 2. typu boli: Dunnwald založené zo Steinfeldu, Flaesheim z Knechtstenden, Füssen z Hambornu, Langwaden z Heylissemu, Gommersheim a Besel z Arnsteinu, Marienthal a Enkenbach z Munsterdreisen, Retters, Altenberg a Dorlar z Rommersdorfu, Marienroth z Floreffe, Gerlachsheim z Oberzelli.¹⁷

V úzkom slova zmysle v dvojítých kláštoroch, kde kanonici, kanonisky a konversi¹⁸ žili v duchovnom, právnom a ekonomickom spoločenstve na čele s opátom v jednom kláštornom komplexe, ale v rôznych konventoch, ktoré boli od seba oddelené. Na čele konventu kanonisiiek stála priorka, na čele konventu kanonikov potom prior, resp. opát.¹⁹

Sestry žili vždy v klauzúre a nikdy ju nemohli opustiť. So žiadnym mužom, ani so svojim bratom či ďalším príbuzným nemali povolené rozhovory, s výnimkou miesta pri

Inocentom III. oblečený do bieleho habitu premonštrátov a stal sa rehoľníkom v novo založenom tepelskom kláštore. Vďaka bohatým skúsenostiam ho opäť Ján menoval svojím zástupcom a správcom majetku. Nepriateľmi kláštora bol zajatý a uväznený, a pretože odmietal zaplatiť výkupné, nechali ho zomrieť od hladu. Stalo sa tak 14. júla 1217. JÁNSKÝ, Jiří. *Hroznatovci a páni z Gutštejna*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2009, s. 26 – 46. Doteraz najkomplexnejšie spracovanie problematiky v práci KUBÍN, Petr. *Blahoslavený Hroznata : kritický životopis*. Praha : Vyšehrad, 2000.

¹³ ARDURA, Bernard. *Abbayes, prieures et monasteres de l'ordre de Premontre*. Nancy : Presses universitaires, 1993, s. 24.

¹⁴ Kanónia – označenie pre rehoľný dom (kláštor) rehoľných kanonikov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích II.*, sv. 1. Praha : Libri, 2003, s. 160. JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha : Fénix, 1991, s. 41n.

¹⁵ ERENS, Ambrož. Les Soeurs dans l'Ordre. In *Commissio historica ordinis Praemonstratensis*. (ed.). *Analecta Praemonstratensia*, Tomus V. Tongerlo: Typis Abbatiae, 1929, s. 7 – 26.

¹⁶ KRINGS, Bruno. Die Pramonstratenser und weiblicher Zweig. In CRUSIUS, Irene – FLACHENECKER, Helmut. (ed.). *Studien zum Pramonstratenserorden*. Gottingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, s. 82.

¹⁷ KRINGS, Bruno. Die Pramonstratenser und weiblicher Zweig. In Crusius, Irene – Flachenecker, Helmut. (ed.). *Studien zum Pramonstratenserorden*. Gottingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, s. 82.

¹⁸ *Fratres conversi, sorores conversae* – laickí bratia a sestry s nižšou formou rehoľných sľubov; zabezpečovali hospodársku sebestačnosť kláštora. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. Praha : Vyšehrad a Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 168. Nekrológy z dvanásteho storočia dokazujú, že počet konversov a konvrsiek bol v kláštoroch mnohonásobne väčší v porovnaní s počtom kanonikov a kanonisiiek. (s. 77). Najstarší nekrológ na konci roku 1260 pripomína v Ilbenstadte 224 kanonikov (18%), 394 konversov (32%) a 625 sestier (50%).

¹⁹ KRINGS, Bruno. *Die Pramonstratenser und weiblicher Zweig*, s. 77.

okne v kostole, pričom muža sprevádzali dvaja rehoľníci a sestru dve ďalšie sestry, ktorí boli prítomní pri ich rozhovore.²⁰

O chod spoločenstva sa v podstate starala mužská časť spoločenstva, jednak z podstaty vecí (liturgia u kanonikov, manuálna práca v kláštore a na majetkoch u konversov), jednak z povinnosti klauzúry pre sestry. Sestry sa zúčastňovali na liturgii v spoločnom kostole a vykonávali práce pre mužskú časť v klauzúre (starostlivosť o odevy a potraviny). Konštitúcie vyžadovali, aby kanonicky vedeli čítať, len tak totiž mohli konať chórovú modlitbu a aby zvládli aspoň základy latinčiny. Do klauzúry sestier mal prístup len opát a provízor,²¹ ale vždy v sprievode dvoch alebo troch rehoľníkov a kňaz v prípade udelenia sviatostí umierajúcej sestre.²²

Napriek týmto obmedzeniam prílev sestier do ženských kláštorov rástol. V polovici 12. storočia Herman z Tournai píše, že v Prémontré a domoch priamo mu podriadených, žije tisíc sestier a v celom ráde okolo desaťtisíc.²³ Zaiste toto tvrdenie treba prijímať s istou mierou kritickosti, ale rozhodne možno hovoriť o búrlivom rozvoji ženských komunít premonštrátskej rehole. Rovnako, ako u cistercitov, tento rýchly a búrlivý nárast spôsobil časom istý regres v podobe nedbalosti a uvoľňovania pôvodnej prísnej disciplíny.²⁴ Blízka prítomnosť oboch pohlaví sa považovala za prinajmenej nebezpečnú. Preto od 30-tych rokov 12. storočia badať istú snahu o rušenie dvojitých kláštorov.

Problémom sa mohlo stať aj to, že do komunít vstupovalo niekedy viac členov jednej rodiny, čo z jednej strany prinášalo komunitám mnohé majetkové výhody, ale na druhej strane komplikovalo vzťahy vo vnútri komunít. Ukázalo sa to pri rušení ženských konventov. Niektoré ženské kláštory úporne bojovali proti oddeleniu od mužských kanónií a proces trval nezvyčajne dlho. Predpokladá sa, že oddeleniu ženských komunít bránili ich príbuzenské vzťahy ku kanonikom mužského kláštora a vplyv donátorov spomedzi príbuzných. Stávalo sa, že opáti nemali odvahu presadiť toto oddelenie, aby sa nedostali do konfliktu s donátormi.²⁵

Vo všeobecnosti sa tvrdí, že zrušenie dvojitých kláštorov nariadila generálna kapitula v rokoch 1137 – 1138.²⁶ Neexistuje však nijaký dekrét, ktorý by to nariadil (alebo doteraz nie je známy). C. L. Hugo uvádza, že rozhodnutie urobilo zhromaždenie štyridsiatich prelátov, ktorí sa zišli v Prémontré a jednomyseľne rozhodli, že rehoľnice zo susedstva a blízkosti kláštorov majú byť presťahované.²⁷ O povahe tohto stretnutia sa vedú spory. Bolo toto zhromaždenie generálnou kapitulou, alebo iba kapitulou

²⁰ *Miracula S. Mariae Laudunensis*, PL, 156, s. 996 – 997.

²¹ Správca kláštorného majetku.

²² KRINGS, Bruno. *Die Pramonstratenser und weiblicher Zweig*, s. 78.

²³ ERENS, Ambrož. *Les Soeurs dans l'Ordre*, s. 7.

²⁴ ERENS, Ambrož. *Les Soeurs dans l'Ordre*, s. 8.

²⁵ KRINGS, Bruno. *Die Pramonstratenser und weiblicher Zweig*, s. 87.

²⁶ BACKMUND, Norbert. *Monasticon Praemonstratense id est historia circariorum atque canoniarum candidi et canonici ordinis Praemonstretensis*. I. Straubing : C. Attenkofersche Buchdruckerei, 1949, s. 9.

²⁷ ERENS, Ambrož. *Les Soeurs dans l'Ordre*. In *Analecta Praemonstratensia*, s. 8; DE MEULEMEESTER, Maurice. *La vie conventuelle a Tusschenbeek*, In *Commissio historica ordinis Praemonstratensis*. (ed.). *Analecta Praemonstratensia*, IV. Tongerlo : Typis Abbatiae, 1928, s. 242.

francúzskych opátov? Malo vôbec právomoc vydať takéto rozhodnutie? Bola to skôr provinciálna kapitula, ktoré poznáme z neskorších dôb, napr. z Uhorska?

K roku 1141 je doložená listina biskupa Bartolomeja z Laonu (*Charta Bartholomaei Laudunensis Episcopi*), ktorá vznikla vo vzťahu k problému presťahovania sestier z Prémontré. Keďže sestry mali s presťahovaním z Prémontré značné ťažkosti, biskup Bartolomej pre ne vybudoval v Fontenelles kláštor a dotoval ho majetkom. Kanonici z Prémontré naďalej poskytovali sestrám duchovnú službu.

Listina nespomína dôvod preloženia ženského kláštora. Za iniciátora tohto kroku považuje listina bl. Huga,²⁸ opáta v Prémontré, prvého nástupcu sv. Norberta. Tento nečakaný krok možno považovať za výsledok nejakého rokovania prelátov, ktorý Hugo len realizoval, ale dotýka sa, podľa listiny biskupa Bartolomeja, len sestier z Prémontré. O iných podobných krokoch v tomto období správy nemáme.

Keď vezmeme do úvahy, že kláštor v Prémontré fungoval v podstate v prvej generácii rehoľníkov a jeho majetkové pomery boli ešte obmedzené – skladali sa pravdepodobne len z prvotnej donácie biskupa Bartolomeja – je pochopiteľné, že biskup Bartolomej sa ujíma aj zabezpečenia oddeleného kláštora sestier, keďže usadenie Norberta a jeho žiakov v laonskej diecéze bolo biskupovým prianím. Otázkou ostáva motív tohto rozhodnutia.

Dvojité kláštory začali vznikať spontánne ešte za života sv. Norberta, respektíve pred tým, ako sa stal arcibiskupom v Magdeburgu a jeho nástupcom v Prémontré sa stal bl. Hugo. Hugo začal organizovať rehoľu, keďže dovtedy pod Norbertovým vedením bolo toto spoločenstvo akýmsi viac-menej voľným spoločenstvom komunit, žijúcich podľa spôsobu kanonikov z Prémontré, ako uvádza potvrdzujúca bula pápeža.²⁹

Kódex z Windbergu (Bavorsko) z 12. storočia obsahuje dvadsaťdva dekrétov generálnych kapitúl pred rokom 1154, keď boli prepracované prvé konštitúcie rehole, medzi nimi nariadenia o sprísnení klauzúry sestier a o existencii vnútorných kláštorných škôl aj v ženských konventoch. Dekrét generálnej kapituly, citovaný v rukopise z 12. stor., dnes uchovávanom vo Francúzskej národnej knižnici, zachytávajúci stav k roku 1174, uvádza, že kapitula prijala rozhodnutie neprijímať už žiadne sestry a opátom, ktorí to nedodržia, hrozí zosadením. Ako dôvod sa udáva, že premonštrátske kláštory „*boli zaťažené majetkom*“. Pravdepodobne to treba chápať tak, že spravovanie majetku klauzúrnych sestier bola záťaž, zvlášť v nepokojných časoch, na ktoré sa text odvoláva.³⁰ Navyše istou pohnútkou mohlo byť aj to, že dvojité kláštory zakázal II. lateránsky koncil v roku 1139.³¹ Podľa všetkého toto ustanovenie neprijímať ďalšie sestry vzniklo po roku 1154 (lebo kódex z Windbergu ho ešte neobsahuje) ale pred rokom 1174.

²⁸ Bl. Hugo de Fosses (nar. okolo roku 1093 vo Fosses, Belgicko – 1164 Prémontré), Norbertov spoločník; po vzniku Prémontré prior kanónie, od roku 1128 opát v Prémontré.

²⁹ Bula Honorii II. zo 16. februára 1126 potvrdzuje a schvaľuje existenciu rehole. LE PAIGE, Joannes, *Bibliotheca praemonstratensis ordinis*, Paris, 1633, s. 621.

³⁰ KRINGS, Bruno. *Die Pramonstratenser und weiblicher Zweig*, s. 83.

³¹ BENEDETTO, Robert – DUKE, James O. (ed.). *The New Westminster Dictionary of Church History: The early, medieval, and Reformation eras*. Louisville : Westminster John Knox Press, 2008, s. 437.

Osamostatňovanie sestier sa často nezhodovalo záujmami jednotlivých opátov, lebo bolo spojené s odlivom majetku.³² Z toho dôvodu dochádzalo k diferenciácii ženských konventov. Jednu skupinu tvorili konventy konversiek, ktoré zostávali pod právomocou opáta a po rozdelení dvojitych kláštorov zostávali v neveľkej vzdialenosti od mužských konventov. Ich slabé majetkové zabezpečenie ich nechávalo v odkázanosti na mužský konvent a v istom zmysle boli odsúdené na vymretie. Na čele kláštora stála priorka – *priorissa* – a prepoš, obaja menovaní opátom, ktorý rozhodoval o všetkých vážnejších veciach, keďže sestry viazala prísna klauzúra.³³ Okrem prepošta bolo v kláštore zopár bratov, ktorí sa starali o vonkajšie záležitosti. Už možnosť provízora vstupovať do klauzúry ženského kláštora naznačuje, že sestry v podstate nemali vplyv na hospodárske pomery svojho kláštora.

Modlitby sa mohli konať len bez spevu, preto sa sestry nazývali *sorores non cantantes*. V istom zmysle to boli stále dvojité kláštory, aj keď oddelené od pôvodnej mužskej komunity.

Druhú skupinu tvorili kláštory sestier, ktoré pochádzali zo zámožnejších pomerov, a preto priniesli do kláštora nezanedbateľné veno. V snahe zachovať tieto domy prenášali fundátori a niekedy aj sami opáti tieto kláštory do dobre majetkovo vybavených domov. Vznikali kláštory kanonisek – *sorores cantantes* – v pomerne veľkej vzdialenosti od mužských konventov a teda aj vo väčšej nezávislosti, niekedy dokonca mali právo výberu prepošta.³⁴

Jedným z jasných rozlišovacích znakov kláštorov konversiek a kanonisek je názov predstavenej. Predstavenou konversiek – *sorores non cantantes* – bola priorka, predstavenou kanonisek – *sorores cantantes* – bola magistra³⁵ a ich domy sa nazývali aj prepozitúrami.

Rád postupne začal preferovať kláštory kanonisek.³⁶ Oddelenie konventov zlepšilo postavenie sestier, lebo v dvojitych kláštoroch fungovali v úplnej závislosti a podriadenosti od komunity kanonikov. Kým predtým vzdelané sestry šľachtického pôvodu mohli fungovať vo svojich komunitách maximálne v pozícii reklúz, teraz sa mali možnosť stať plnohodnotnými kanoniskami s vlastným chórom. Organizačne však zostali podriadené materským opátstvám, ktoré im posielali prepoštov, prostredníctvom ktorých vykonávali svoj dohľad, vo vnútornej správe však dosiahli istú autonómiu.

Na druhej strane sa zdá, že oddelenie ženských kláštorov zhoršilo ich ekonomickú situáciu. V prípade dvojitych kláštorov preberali značnú časť nákladov mužské kanónie,

³² TRAWKOWSKI, Stanisław. *Miedzy herezją a ortodoksją; rola społeczna premonstratensów w XII wieku*. Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1964, s. 168 – 169.

³³ ... *nullus regularis vel saecularis domos sororum eiusdem ordinis intrare praesumat nisi pro ecclesiasticis sacramentis exhibendis eidem, vel nisi operisfabrilis...* KNAPIŃSKI, Wojciech. *Święty Norbert i jego zakon. Początki norbertańskich klasztorów w cyrkurii polskiej i nieco z ich dziejów*. Warszawa, 1884, s. 92.

³⁴ Tam, kde mužský konvent zanikol, kanonisky si sami vyberali prepošta. TRAWKOWSKI, Stanisław. *Miedzy herezją a ortodoksją*, s. 187 – 188.

³⁵ ... *(Et illa, quae habebit ad mandandum abbatis magisterium post ipsum abbatem super omnes sorores, non dicatur vel vocetur priorissa de caetero, sed magistra, cum nec ipsa magistra, nec etiam magister domus illius, curam habeant animarum annexam)*... KNAPIŃSKI, Wojciech. *Święty Norbert i jego zakon*, s. 90.

³⁶ *Nulla mulier in ordine nostro de caetero recipiatur in sororem, nisi in illis locis, quae sunt ab antiquo recipiendis cantantibus sororibus in perpetuum deputata. Si quis autem absque consilio generalis capituli aliter aliquam receperit, absque misericordia deponatur.* KNAPIŃSKI, Wojciech. *Święty Norbert i jego zakon*, s. 89.

členovia ktorých neboli viazaní klauzúrou a poverení kanonici mohli bez problémov dozerat' na spravovanie majetku a konversi aj manuálne prispievať na zabezpečenie potrieb ženského kláštora. V nových podmienkach boli sestry odkázané na vlastné sily a možnosti.

Inocent IV. 5. mája 1198 potvrdil ustanovenie o možnosti neprijímať do rádu laické sestry.³⁷ Okrem odporu ženských kláštorov sa prejavila aj nespokojnosť v morálnom zmysle – zrušením ženskej časti dvojitého kláštora totiž majetok prechádzal na mužskú kanóniu, čo mohlo podporiť snahu ľahko a legálne prísť k majetku. Preto v roku 1240 je znovu umožnené prijímanie sestier, ale so sprísnenými podmienkami a dôrazne sa zakazuje budovanie nových dvojitých kláštorov. Inocent IV. toto rozhodnutie v roku 1247 potvrdil,³⁸ čím definitívne odštartoval zánik dvojitých kláštorov v premonštrátskej reholi. Samostatné ženské kláštory ďalej rozkvitali a ustanovovali si vlastné pravidlá.

Začali sa množiť samostatné kláštory pre ženy, aj keď treba poznamenať, že väčšina z nich mala svoj pôvod v rozdelených alebo premiestnených dvojitých kláštoroch. Nachádzali sa v nich už prevažne chórové sestry, aj keď konversky celkom nevymizli. Ostali pod jurisdikciou predstaveného mužského kláštora.³⁹

V našich krajoch (v širšom zmysle slova) existoval dvojitý kláštor Wítow v Poľsku, po spustošení Tatármi bol v roku 1241 obnovený už len ako mužská kanónia.⁴⁰ Zo ženského konventu boli osadené Plock, Busko a Krzyzanowice. Dvojitý kláštor vznikol aj v Hebdowe (dnes Nowe Brzesko); okolo roku 1149 zo Strahova sestry prišli do Zwierzynca pri Krakove.

Podľa Śliwińskiego možno uvažovať o ženských kláštoroch pripojených k Hebdowu o Zwierzynieci, Imbramowiciach a Plocko, ako o pripojených k Olbinie pri Wroclawi o Strzelne, Żukowe,⁴¹ Krzyzanowiciach. Opierajúc sa o tradíciu zachytenú Długoszem, plocký kláštor má však isté spojenie so skôr založenými klášťormi vo Wítowe a Busku. Ukazuje sa to zo zakladacej listiny kláštora v Busku z roku 1190, kde čítame: *Ego Dirsco [...] fratribus et sororibus [...] quos de Vitov per manum meam adduxi*.⁴² Je isté, že pred založením kláštora v Busku existoval už dvojitý kláštor vo Wítowe, založený v 1. štvrtine 12. stor. V súvislosti tlakom na oddelenie komunít došlo okolo roku 1190

³⁷... *abbates nullas de caetero cogantur in sororem recipere, vel conversam...* LE PAIGE, Joannes. *Bibliotheca praemonstratensis ordinis*, s. 644n (Privilegium XXVIII.); MARTON, Hugo, Laszlo. *Acta et documenta Capitularia*. In *Commissio historica ordinis Praemonstratensis*. (ed.). *Analecta Praemonstratensia*, XXXIX., Averbode: Typis abbatae, 1963, s. 218; KNAPIŃSKI, Wojciech. *Święty Norbert i jego zakon. Początki norbertańskich klasztorów w cyrkwi polskiej i nieco z ich dziejów*. Warszawa, 1884, s. 88.

³⁸ ERENS Ambrož: *Les Soeurs dans l'Ordre*, s. 11.

PENNINGTON, Kenneth. Pope Innocent IV. In FASTIGGI, Robert L. (ed.). *New Catholic Encyclopedia* 7. Washington : Thomson Gale, Catholic University of America, 2003, s. 473 – 476.

³⁹ MARTON, Hugo Laszlo: *Acta et documenta Capitularia*, s. 214.

⁴⁰ KĘDZIERSKA, Małgorzata. Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Wítowie. In *Nasza Przyszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, 1996, č. 85, s. 5 – 48.

⁴¹ ŚLIWIŃSKI, Błażej. Okoliczności fundacji klasztoru norbertanek w Stolpie-Żukowie pod Gdańskiem. In *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Folia*, 2007, roč. 40, č. 5, s. 19 – 35.

⁴² RAJMAN, Jerzy. Norbertanie polscy w XII wieku. Możliwość wobec ordinis novi, In KUCZYŃSKI, Stefan Krzysztof. (ed.). *Spółczesność Polski średniowiecznej VII*. Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1996, s. 96.

k zaujímavému rozdeleniu dvojitého kláštora vo Witowe na tri komunity: mužské opátstvo vo Witowe, kláštor konversiek v Busku pod kontrolou opáta a kláštor kanonísk v Plocku.⁴³

Otázkou je kláštor v Czarnowasoch, o ktorom stredoveké katalógy hovoria ako o filiácii Prémontré,⁴⁴ čo je otázne, keďže ide o prenesený konvent. Premonštrátky boli pravdepodobne prvými rehoľnicami, ktoré prišli do Sliezska, a síce medzi rokmi 1202 – 1211 do kláštora v Rybniku, založenom Ľudmilou, manželkou kniežat'a Mieška.⁴⁵ V roku 1228 bol jej synom opolským kniežat'om Kazimírom I. kláštor prenesený do Czarnowasow, kde vznikol dvojitý kláštor s názvom *Monasterium sanctae Mariae in aquis*.⁴⁶

V Čechách je tiež niekoľko prípadov dvojitých premonštrátskych kláštorov. Strahov bol pôvodne tiež dvojitým kláštorom, pretože okrem mužskej komunity zo Steinfeldu tu krátko sídlila aj ženská komunita z Dünnwaldu, ktorá bola ženským náprotivkom Steinfeldu. Tá však skoro prešla do nového kláštora v Doksanoch.⁴⁷ O jeho vzniku nie sú presné údaje, datuje sa do rokov 1143 – 1150.⁴⁸ Až do jeho zrušenia Jozefom II. v roku 1782 bol podriadený Strahovu, odkiaľ bol do Doksan posielaný prepošt. Prvým sa stal Adalbert, ktorý prišiel na Strahov zo Steinfeldu.⁴⁹

S kanóniou v Teplej (filiácia Strahova) sú spojené počiatky ženského kláštora v Chotěšove. Kláštor založil bl. Hroznata na žiadosť svojej ovdovelej sestry Vojslavy,⁵⁰ pravdepodobne po roku 1202, ale pred rokom 1213, keď už vystupuje kláštor v majetkovom spore.⁵¹ Sestry síce prišli z Doksan, ale po smrti Vojslavy bol z Teplej posielaný do Chotěšova prepošt.⁵²

Dvojitým kláštorom boli možno aj Želiv a Louňovice,⁵³ filiácia Dünnwaldu.⁵⁴ Pravdepodobne vznikli súbežne. Louňovický ženský konvent mal na čele do konca 12.

⁴³ STAWSKI, Marek. Początki klasztoru norbertanek w Płocku. In *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Folia*, 2007, roč. 40, č. 5, s. 36 – 52.

⁴⁴ DEPTUŁA, Czesław. Abbatia de Bresca w w. XII–XIII i wybrane problemy najstarszych dziejów grupy brzeskiej premonstratensów polskich, In *Roczniki Humanistyczne*, 1994, roč. 24, s. 5 – 52.

⁴⁵ SUTOWICZ, Anna. Dorobek rękopiśmienny śląskich klasztorów żeńskich (XIII–XVIII w.). In *Wrocławski przegląd teologiczny*, 2008, roč. 16, č. 2, s. 156.

⁴⁶ PIERZCHALANKA-JESKOWA, Stefanja. *Dzieje klasztoru w Czarnowasie na Śląsku w wiekach średnich*. Poznań : b.v., 1929, s. 7. M. Kopková datuje vznik kláštora do roku 1206. KOPKA-JĘDRYCHOWSKA, Monika: Jeszcze o początkach rybnickiej fundacji norbertanek. In RAJMAN, Jerzy. (ed.). *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis 40, Studia Historica V., Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007, s. 65.

⁴⁷ *Construxit et aliam ordini nostro domum in Doxan, locans ibi religiosas feminas, quas de Dunewald, Coloniensis diocesis, adduci fecerat...* Praha : Státní nakl. krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 467.

⁴⁸ DOLISTA, Karel. *Majetkový rozvoj českých premonstrátských klášterů do konce 13. stol.* Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1950, s. 40.

⁴⁹ ŽÁK, Alfons. (ed.). *Listy Oldřicha, probošta steinfeldského: Do Čech a na Moravu zasláné*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1900, s. 24.

⁵⁰ Medzi Teplou a Chotěšovem panoval podobný vzťah ako medzi Strahovom a Doksanami – mali spoločného zakladateľa. ČERMÁK, Dominik Karel. *Premonstráti v Čechách a na Moravě: Stručné vypsání osudů jednotlivých bud' ještě stávajících neb již vyblazených klášterů tobo řádu dle roku jich založení*. Praha : Nákladem Kanonie Strahovské, 1877, s. 395.

⁵¹ DOLISTA, Karel. *Majetkový rozvoj českých premonstrátských klášterů do konce 13. stol.*, s. 48.

⁵² ČERMÁK, Dominik Karel. *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, s. 397.

⁵³ *...de quo loquimur, abbat Godscalc Lünivitensis ecclesiae fundator extitit strenuus*. HERMANŠKY, František. *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, s. 484.

⁵⁴ V roku 1138 bol založený ženský náprotivok ženského Steinfeldu, kláštor premonštrátok v Dünnwalde.

stor. nie prepošta, ale priora (podobne aj Doksany), vysielaného zo Želiva. Louňovickému priorovi, na rozdiel od Doksan, boli podriadené aj sestry a kláštorný majetok. Podobne to bolo v ženskom kláštore v Dolných Kouniciach (filiácia Louňovic, 1183). Oba boli založené želivským opátom Gotsalkom, ktorý si ako *pater abbas* pravdepodobne ponechal právomoc zasahovať hlbšie do života konventov.

Ženské kláštory v Čechách mali na čele magistru; jej zástupkyňou bola priorka. Od 14. storočia sa predstavená označuje ako priorka. Hoci české ženské kláštory neboli v pravom zmysle dvojité, nachádzal sa v každom okrem prepošta aj istý počet rehoľníkov, tvoriaci malý mužský konvent,⁵⁵ na čele ktorého stál prior.⁵⁶ Niekedy sú v listinách spomínaní obaja: prepošt aj prior. Koľko mali tieto mužské komunity členov, nie je známe. Pravdepodobne, okrem vykonávania bohoslužieb mali na starosti aj majetkové záležitosti.⁵⁷

Uhorská cirkária bola jednou z najväčších cirkárií rehole; o žiadnej cirkárii však (okrem frízskej a írskej) niet toľko nejasností o lokalizácii domov, o čase ich existencie a pôvode. Je to spôsobené najmä nedostatkom zachovaných písomných prameňov uhorskej proveniencie. Preto sa výskum z veľkej časti opiera na mimouhorské pramene, hlavne starobylé katalógy, ktoré nie sú veľmi presné.⁵⁸

Problematika ženských kláštorov rádu v Uhorsku je dodnes nepreskúmaná pre nedostatok zachovaných prameňov. Prvé zmienky o ženských kláštoroch sú až z obdobia, keď sa opúšťala prax dvojítých kláštorov, a to v uhorských prameňoch o konvente v Ivanic k roku 1246, ale nie je zrejmé, ktorej reholi patril. Premonštrátky sa spomínajú až k roku 1511 v Szegede, Somlyovásárhely et Moriczhide. Rádový katalóg *Ninivensis secundus*⁵⁹ (spomína Hermannstadt (Sibiu) a Kronstadt (Brašov), Katalógy *H,T, V*⁶⁰

⁵⁵ Cognoscentes hoc nobis dilecti prepositus et fratres eius in Dogzan,... Letopis Jarlochův. In EMLER, Josef. (ed.) *Fontes Rerum Bohemicarum II*. Praha: Museum Království českého, Praha, 1874, s. 502.

⁵⁶ *Commisit autem tam eas, quam omnia, que fuerunt ileus loci, domno Petro Lunwicensi priori, quem de prioratu Lunwicensi transtulerat in prioratum Cunitzensis ecclesiae, virum sane valde idoneum et litteratum, honestum et castum.* Letopis Jarlochův. In EMLER, Josef. (ed.) *Fontes Rerum Bohemicarum II*. Praha: Museum Království českého, Praha, 1874, s. 483.

⁵⁷ DOLISTA, Karel. *Majetkový rozvoj českých premonštrátských klášterů do konce 13. stol.*, s. 28 – 30.

⁵⁸ OSZVALD, Ferenc. *Adatok a Magyarországi prémonstreiek Árpád-kori történetéhez*. Különlenyomat a Művészettörténeti értesítő 1957. 2-3. számából. s. 332.

⁵⁹ V roku 1234 generálny opát a kapitula vyslal do Uhorska ako vizitátora Fridricha (*Fredericus*), bývalého opáta z Hambornu, aby overil údaje uvedené v rádových katalógoch o paternite a filiáciách uhorských prepozitúr pre generálnu kapitolu. Ďalšia vizitácia s tým istým cieľom sa uskutočnila v roku 1270. Na základe vizitácie opáta Fridricha v roku 1234 vznikol Ninivský katalóg, ktorý obsahuje zoznam kláštorov vizitovaných vizitátorom – 20 mužských a 2 ženské kanónie. Katalóg z Ninive je súčasťou spisu *Liber monumentorum Ecclesiae SS. Cornelij et Cypriani juxta Ninive* a existuje v dvoch verziách: starší *Catalogus Ninivensis primus* (Ninivensis I.) je delený podľa cirkárií. Je veľmi stručný a mnohé kláštory neobsahuje; ženské kanónie nespomína vôbec. V Uhorsku uvádza len jednu kanóniu a to Veľký Varadín. Predpokladá sa, že tento katalóg pochádza z pred roku 1240. *Catalogus Ninivensis secundus* (Ninivensis II.) je rozdelený podľa štátov a obsahuje okrem zoznamu kanónií mnoho poznámok o mieste a histórii kláštorov, citácie z dekrétov generálnych kapitúl z rokov 1210 – 1240. Jadro vzniklo v rokoch 1234 – 1240, neskoršie dodatky sa datujú až po rok 1270. V Uhorsku uvádza 22 kláštorov. OSZVALD Ferenc. *Adatok a Magyarországi prémonstreiek Árpád-kori történetéhez*, s. 235. BACKMUND, Norbert. *Monasticon Praemonstratense id est historia circariarum atque canoniarum candidi et canonici ordinis Praemonstretensis*. I. Straubing: C. Attenkofersche Buchdruckerei, 1949, s. 17, 418. LÁSZLÓOVÁ, Henrieta. *Dejiny premonštrátov v Šabách (1238 – 1552)*, s. 20; SOLÁR, Vladimír. *Premonštrátske prepošstvo Panny Márie v Kláštore pod Znievom v rokoch 1248 – 1545*. (diplomová práca). RKCMBF UK Badín, 2001, s. 24.

⁶⁰ Neskoršie katalógy pochádzajú z rokov 1290 – 1320: Tongerloensis (T) - z opátstva v Tongerlo, 22 kláštorov; Lepaige (L) - v diele Le Paige Bibliotheca praemonstratesis – ide o zoznam zostavený z rozličných rukopisov

spomínajú jednu kanóniu: Szalankemen. Zdá sa, že prvé komunity vznikli filiáciou zo Saska medzi rokmi 1211 a 1235 a neprežili tatársky vpád. Podľa doteraz známych prameňov v Uhorsku dvojité kláštory premonštrátov neboli.

Dvojité kláštory mali v cirkevných dejinách svoje miesto zodpovedajúce konkrétnej historickej etape; boli však nepochybne prechodným javom v čase, kedy bola potrebná predovšetkým ekonomická spolupráca rehoľníkov bez ohľadu na pohlavie, pre zabezpečenie bežného života v kanóniách.

RESUMÉ

Táto práca o dvojitých kláštoroch v premonštrátskom ráde popisuje chronologicky vývoj týchto kláštorov od ich začiatku až do 12. storočia. Dvojité kláštory vznikali v 12. storočí v premonštrátskom ráde a rýchlo sa šíril z Francúzska aj do susedných krajín. Prvé premonštrátske sestry boli priťahované životom a dielom sv. Norberta k Prémontré už v jeho prvých rokoch. V stredoveku premonštráti dokonca mali niekoľko dvojitých kláštorov, kde muži a ženy žili kláštoroch umiestnených vedľa seba ako súčasť jedného opátstva; boli to komunity, ktoré preukazovali rádovú jednotu zdieľaním spoločného kostola. Kláštor v Prémontré sa tiež vyvinul do podoby dvojitého kláštora kanonikov a sestier. Norbert považoval takú formu komunity za žijúcu pripomienku života apoštolov v Jeruzaleme, kde všetci žili v jednom spoločenstve v službe Bohu. Sestry v Prémontré žili oddelene kanonikov, ale podieľal sa na ich diele modlitby a apoštolátu, a to najmä v službe chorým a cestujúcim pútnikom. Postupne ako vznikali nové domy, trend vytvárať dvojité kláštory postupne klesal a roku bl. Hugo, opát v Prémontré, rozhodol rozdeliť dvojité kláštory do oddelených komunít. Stavba oddelených alebo samostatných kláštorov žien, však, nie nevyhnutne nesignalizovala koniec dvojitých kláštorov. Niektoré miesta sa držali do tohto systému ešte nejakú dobu. Možno, že pre niektoré opátstva to nebolo možné vykonať také riešenia situácie. Dokonca aj vo Francúzsku možno dokázať, že niekoľko kláštorov prežilo za 12. storočia.

Takto bol prijatý nový súbor pravidiel pre sestry a generálna kapitula rádu rozhodla, že každý kláštor rádu má byť jurisdikciou opáta. Zatiaľ čo mnoho komunít kanonísk prijala tieto nové štatúty, iné sa rozhodli k presunu do oblastí rádu, kde boli nie tak dôsledne presadzovať tieto predpisy. Nakoniec kanonisky takmer úplne vymizli zo západnej Európy a stále viac komunít sa sťahovalo do do Vestfálska, Moravy, Čiech, Poľska a Uhorska, kde sa uplatnili najmä vo vzdelávaní šľachty.

SUMMARY

The paper on the double monasteries in the Premonstratensian Order chronologically describes the development of these monasteries from their inceptions until 12th century.

z 14. storočia z archívov v Prémontré a iných francúzskych opátstiev; Hilgenthalensis (H) z roku 1294 z kanónie Heiligenthal pri Lüneburgu; Windbergensis (W) z 14. storočia. BACKMUND, Norbert. *Monasticon Praemonstratense I.*, s. 17 – 18; LÁSZLÓOVÁ Henrieta : *Dejiny premonštrátov v Šabách (1238 – 1552)*, s. 20; SOLÁR, Vladimír. *Premonštrátske prepošstvo Panny Márie v Kláštore pod Znievom v rokoch 1248 – 1545*, s. 24.

Double monasteries were originating in the Premonstratensian Order during the 12th century and quickly spread from France to the neighboring countries.

First Premonstratensian sisters were attracted by the life and work of St. Norbert to Prémontré even in its earliest years. In the Middle Ages, the Premonstratentians had a few double monasteries where men and women lived in cloisters located next to each other as a part of the same abbey; the communities demonstrating their unity by sharing the church building.

The monastery in Prémontré developed into a double monastery of both canons and sisters as well. Norbert considered such an existence to be a living reminder of life of the apostles at Jerusalem, where all the people lived in one community in the service of God.

The sisters in Prémontré lived separated from the canons but they shared their work of prayer and apostolate, particularly in the service of the sick and travelling pilgrims. As new houses were originating, the trend to create double monasteries gradually declined and in 1137 Blessed Hugh, Abbot of Prémontré, divided double monasteries into separate communities.

The erection of separate or independent women's monasteries, however, did not necessarily signal the end of the double monasteries. Some places kept sticking to this system for some time.

Perhaps for some abbeys it was not possible to make other arrangements. Even in France it can be proved that several convents survived beyond the 12th century.

New set of statutes for the sisters was accepted and the General Chapter of the Order decided that each convent of the Order was to be under the guidance of an Abbot. Whilst many communities of canonesses adopted these new statutes, others decided to move to the areas of the Order where such regulations were not so rigorously enforced. Eventually, the canonesses almost entirely disappeared from Western Europe as more and more communities migrated to eastwards to Westphalia, Moravia, Bohemia, Poland and Hungary, where they influenced the education of the nobility.

Double monasteries had their place in church history which correspond with the specific historical phase. However, they were only a temporary phenomenon at a time when economic cooperation of religioners was necessary, regardless of gender, to ensure an everyday life in the canonries.

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

LISTINA ONDREJA II. Z ROKU 1214 VO SVETLE SÚDNEHO SPORU PREPOZITÚRY Z LELESA A ŠLACHTICOV Z PAVLOVIEC O MAJETKY KRÁĽOVSKÝ CHLMEC A MALÝ HOREŠ (1488 – 1519)

Konštantín Daniel Boleš

LETTER OF ANDREW II FROM 1214 IN THE LIGHT OF LAW DISPUTE OF LELES
PROVOSTRY AND THE NOBLES FROM PAVLOVCE ABOUT POSSESSIONS
KRALOVSKY CHLMEC AND MALY HORES

Abstract: One of the oldest letters linked with Zemplin is the letter of King Andrew II from 1214. It was a privilege according to which premonstratensians from Leles derived their origin as well as proprietary rights of the possessions of Leles provostry. However, in the last decades the originality of the letter has been questioned by various authors. The contribution offers a view while examining circumstances of one of the Leles provostry possession disputes where the letter had played the key role of the proof. The dispute concerned possessions Kralovský Chlmec (Helmech) and Malý Hores (Kis gyeres) on Zemplin. Leles provostry was defending its own proprietary rights on the basis of the above mentioned privilege from 1214 against the nobles from Pavlovce.

Keywords: Kralovský Chlmec. Leles. Malý Hores. Nobles from Pavlovce. Premonstratensians. Privilege of King Andrew II.

Úvod

V tomto príspevku chcem predstaviť jeden z majetkových sporov leleskej prepozitúry proti šľachticom z Pavloviec. Dôvod, ktorý ma viedol k preskúmaniu tejto veci je právna sila listiny kráľa Ondreja II. z roku 1214, ktorú dnes autority spochybňujú, a to buď úplne alebo sčasti.¹ Je listina, ktorú pokladáme dnes za najstaršiu pre územie Zemplína, naozaj sfalšovaná? Táto otázka bola motívom, prečo som sa rozhodol skúmať, ako sa na jej hodnovernosť pozerali Uhorské sudy, napríklad na pozadí súdneho sporu z rokov 1488 – 1519. Tento článok nechce zodpovedať otázku, či je listina sfalšovaná, ale na základe

¹ Szentpétery ju považuje za falošnú. – SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád- házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. I. kötet, 1. füzet. Budapest : Kiadja MTA, 1923, s. 96 – 97; ERDÉLYI, László. *Az első állami egyenes adó elmélete*. Kolozsvár, 1912; HÖMAN, Bálint. *Adó vagy földbér?* In *Századok*, 1913, roč. 47, s. 190; MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. Bratislava : SAV, 1971, s. 144 – 150; ULICNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov : FF UPJŠ v Košiciach, 1995, s. 251.

neskorších písomností skúmať, ako sa na túto listinu pozerali znalci v súdnom spore. Či ju brali za hodnovernú alebo nie.

Privilegium z roku 1214

Leleský prepošť a konvent vystupovali v spore o majetky Kráľovský Chlmec a Malý Horeš z roku 1488 – 1519 ako žalobcovia. Svoje právne nároky voči týmto majetkom zakladali na privilegii kráľa Ondreja II. z roku 1214. V tomto privilegii sa, čo sa týka majetkov Kráľovského Chlmca a Malého Horeša, uvádza nasledovné: „...*Predium etiam Helmech nomine obtulit cum libero foro, quod nos sue fidelitatis obtentu sibi contuleramus a duobus pristaldis nostris Hemone et Mathya comitibus metis circumdatum. Cuius prime incipiunt mete versus meridiem a stagno qui dividit terram eiusdem predii et terram ville de Beyle et vadunt ad monticulum qui est prope ad stagnum. Indeque directe ad stagnum quod vulgo Nadesthau appellatur et inde ad metas que sunt sub magna kercu | | iuxta viam. Indeque procedentes iuxta viam veniunt ad rivum qui Karacha appellatur et inde iuxta Karacha girantes veniunt ad metas de Gyures versus occidentem. Indeque transeunt Karacha et currunt iuxta silvam per montes sabulosas usque ad metas que sunt circa magnam viam retro locum qui Iwanusteluke appellatur. Indeque procedunt secus viam versus orientem usque ad locum qui porcorum | | volutabrum appellatur et inde iterum versus partes occiduas per mediam silvam tendunt ad locum qui Zordoch et inde per medium montem sabulosum ad magnam viam que vadit versus Zemlyn reflectunturque iuxta viam versus orientem et iuxta stagnum usque ad monticulos qui sunt in angulo lutose aque Tyza vocatur et habentur pro metis. Contulit etiam predium Gyures nomine | | quod emerat a filiis Vitalis Chaka et Stephano pro quindecim marcis quod a fine est terre de Helmelyz. Terram etiam predio de Helmelyz adiacentem contulit a Huncone comite pro octuaginta tribus marcis et decem et septem ponderibus et duobus frisaticis emptam...“.²*

„...Daroval tiež predium, ktoré sa volá Helmech³ s voľným trhom, ktorý sme mu kvôli jeho vernosti darovali a hranicami ho pritom označili dvaja naši pristaldi, komesi Hemon a Matej. Jeho prvé medzníky začínajú smerom na juh od stojacej vody, ktorá oddeľuje zem tohto prédia od zeme dediny Beyle a hranice vedú k vršku, ktorý je blízko tejto vody. Po ňom vedú priamo k stojacej vode, ktorá sa ľudovo nazýva Nadesthau a odtiaľ ku medzníkom, ktoré sú pod veľkým dubom pri ceste. Odtiaľ potom vedú popri ceste k potoku, ktorý sa nazýva Karacha. Odtiaľ popri Karacha opisujú oblúk a prichádzajú k medzníkom z Gyures smerom na západ. Odtiaľ prechádzajú Karacha a prebiehajú popri lese po kamenistých kopcoch až k medzníkom, ktoré sú blízko veľkej cesty za miestom, ktoré sa volá Iwanusteluke. Odtiaľ pokračujú popri ceste smerom na východ až k miestu, ktoré sa volá bahno sviň.

² Slovenský národný archív Bratislava, *Súkr. archív Leleského prepošťva*, anni 1334, nr. 1. Ďalej len: SNA Bratislava.

³ Text je z prepisu vytvoreného v kancelárii kráľovnej Alžbety. – SNA Bratislava, *Súkr. archív Leleského prepošťva*, anni 1334, nr. 1; V prepise listiny kráľa Karola, ktorá je v listine kráľa Ľudovíta z roku 1342 sa uvádza: „...*Predium etiam Hermelil nomine contulit cum libero foro quod nos sue fidelitatis obtentu contuleramus a duobus pristaldis nostris Hemone et Mathya comitibus metis circumdatum.* - SNA Bratislava, *Súkr. archív Leleského prepošťva*, anni 1342, nr. 17; „...*Predium etiam Hermely nomine contulit cum libero foro...*“ – KATONA, Stephanus. *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata.* tom. VI., Posonii et Cassoviae: sumpt. Ioan. Michael Landeres, 1783, s. 184; Fejer prevzal text listiny od Katonu. – FEJER, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* tom. III., vol. 1., Budae: Typogr. Reg. Vnivers. Vngaricae, 1829, s. 156; Najnovšie Érszegi uverejnil v archívnej ročenke kritické vydanie listiny z roku 1214. – ÉRSZEGI, Géza. A leleszi monostor alapítóleveléről. In NAGY, Ferencz (ed.) *Szabolcs – Szatmár - Beregi levéltári évkönyv.* XVI. Nyíregyháza : a debrec. Kapit. Nyomdáb., Kapusi Józ., 2003, s. 23.

Odtiaľ priamo na západnú stranu stredom lesa až k miestu, ktoré sa volá Zardoch. Odtiaľ idú stredom kamenistého vrchu k veľkej ceste, ktorá vedie smerom na Zemplín. Potom sa zotáčajú popri ceste smerom na východ a popri stojacej vode vedú k vrškom, ktoré sú v ohybe kalnej vody nazývanej Tyža a sú chápané ako hranica. Daroval tiež prédium Gyueres, ktoré kúpil od Chaka a Štefana, synov Vitalisa za pätnásť hrivien a je na konci zeme Helmelyz. Tiež daroval zem prináležiacu prédium Hermelyz, ktorú kúpil od komesa Huncona za osemdesiat tri hrivien a sedemnást' vážok i dva friesachské fenigy...“⁴

Uvedený text privilégia bol na súde pre právneho zástupcu leleskej prepozitúry pri obrane vlastníckych práv prepozitúry smerodajný. Pri posudzovaní pravdivosti ohľadne oprávnenosti vlastníckych práv si súd všimol pôvod majetku, jeho ohraničenie a confirmácie privilégia, na základe ktorého si vlastník majetok prisvojoval. V prípade prepozitúry z uvedeného textu vieme, že majetok - *predium Helmech* daroval biskupovi Boleslavovi kráľ Ondrej II. V ktorom roku to bolo, sa nateraz presne nevie, ale zrejme to bolo okolo roku 1204 alebo po tomto roku. Podľa textu listiny majetok *Helmech* predtým patril kráľovi. S týmto majetkom bolo spojené i trhové právo (*cum libero foro*). Podľa Szirmaya by táto skutočnosť bola príčinou, že nakoľko *Helmech* „...bol miestom kráľovského trhu *forum regale*...“ a tiež na odlíšenie od *Pupka* – *Helmech* v Užskej župe, dostal neskôr označenie Kráľovský.⁵

V súvislosti s majetkom je smerodajné i jeho ohraničenie. V tomto prípade pri opise hraníc je uvedený začiatok i koniec hranice ako aj smer podľa svetových strán – od východu na západ. Keďže opis hraníc nenaznačuje uzavretý územný celok, možno sa domnievať, že sa jednalo o susedné majetky a tým bola uvedená iba „vonkajšia“ hranica majetku *Helmech*. Hranica smerom k Lelesu by potom uvedená nebola. Proti tomu však hovorí ohraničenie majetku Leles, v ktorom sa spomína tiež „*stojaca voda na juhu, ktorá oddeľuje zem kláštora od zeme dediny Beyle (Biel)*...“ Avšak nijaká zmienka o hraničnom majetku *Helmech* tam nie je. V latinčine *stagnum* označuje stojacu vodu. Stojaca voda *stagnum* je v listine uvedená i ako počiatok hraníc majetku *Helmech* i ako hraničný medzmič majetku Leles. Hranice Horeša v listine uvedené nie sú.

Od roku 1214 členovia prepozitúry dlhú dobu nepožiadali panovníka o potvrdenie svojich vlastníckych práv na majetok *Helmech*. Stalo sa tak až za vlády Karola Róberta v roku 1334. Nakoniec nemožno opomenúť, že Kráľovský Chlmec sa v priebehu 13. – 15. storočia nazýval dvojako – *Hermelyz* a *Helmech*.⁶

⁴ „...*Terram etiam predio de Hermelyz adiacentem...duobus frisaticis emtam...*“ – KATONA, Stephanus. *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, s. 185; FEJER, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae* III/1., s. 156; ÉRSZEGI, Géza. *A leleszi monostor alapítóleveléről*, s. 23; Používanie friesachských fenigov v Uhorsku súvisí s príchodom Gertrúdy a jej dvora do Uhorska. – HUNKA, Ján. Mince Arpádovcov z rokov 1000 – 1301 – Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska. In *Archeologica Slovaca Monographiae, Studia*, tom. XV., Nitra : Archeologický ústav SAV, 2013, s. 88.

⁵ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica, politica inclityi comitatus Zempliniensis*. Budae: M.G. Kovachich, Reg. Vniv. Pest., 1803, s. 327; Autor Uličný lokalitu uvádza ako *Hupka*. – ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 91.

⁶ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica, politica inclityi comitatus Zempliniensis*, s. 326.

Privilegium z roku 1403

Cisár Žigmund daroval v roku 1403 šľachticom z Pavloviec majetok Kráľovský Chlmec. V naračnej časti listiny sa okrem iného uvádza:⁷

„...In quibus quidem erroneis processibus Nicolaus et Ladislaus || filiis quondam Stephani de Horwathy dicti, ex inductione, consensu, uoluntate, annuencia, auxilio, subsidio et iuuamine ac expensarum largicione uxoris, sororum, cognatorum, fratrum et quorumlibet proximorum ac generacionum hominum ipsorum, qui non solum hac vice || verum eciam pluries infideles fuere prefato Ladislauo filio quondam Karuli adherendo sub nomine et vexillo eiusdem premissa perpetrare et quantum potuerunt augmentare non expauerunt. Prefatus autem Mathius mentem suam ad viam dirigens || rectitudinis imitansque tramitem iusticie cum ceteris nostris fidelibus sub vexillo nostre maiestatis prenotatis nostris emulis et rebellibus se tam viriliter et sagaciter opponere studuit, vt in numero iustorum quibus rex reguum aduersus hostes || largitur triumphum, est inuentus. Hiis itaque peraccis et commissis prefatus Mathius a maiestate nostra quandam possessionem Helmech vocatam ac villas Kysgeres, Semyen et Rychenuncupatas ad eandem pertinentes || in comitatu Zempleniensi habitas tam per defectum seminis quondam Ladislai filii Nicolai de Wyfalu quam eciam pretextu infidelitatis eorundem Nicolai et Ladislai, item uxoris, sororum, fratrum, cognatorum et quorumlibet proximorum qui premissis || infidelitatibus et nephariis processibus, eorum consilio [ordinacione], annuencia, auxilio, subsidio et iuuamine ac expensarum largicione participes fuerunt et sunt manifeste, quas apud manus eorundem Nicolai et Ladislai ad presens reperimus || quasque iidem sibi ipsis iusto et vero titulo ac eciam modo pignoris pertinere asserunt, ad manus nostras iuxta approbatam regni laudabilem consuetudinem deuolutas sibi et per eum Emerico et Georgio, fratribus suis carnalibus || eorumque heredibus et posteritatibus vniuersis dari et conferi postulauit....“⁸

„...V týchto iste bludných hnutiach sa Mikuláš a Ladislav, synovia už nebohého Štefana zvaného de Horwathy (Chorváty ?), nebáli nielen pri tejto príležitosti ale i viac ráz byť nevernými, keď sa pridali k spomínanému Ladislavovi, synovi už nebohého Karola a v jeho mene i vo vojnových radoch páchať veci, o ktorých už bola reč a nakoľko aj mohli, tomu napomáhali, a to na základe navádzania, so súhlasom, s ochotou, s privolením, s pomocou ako aj finančnou podporou a na základe náhrady nákladov zo strany manželky, sestier, príbuzných, bratov a rozličných pokrvných či známych. Spomínaný ale Mathius upriamil svoju myseľ na správnu cestu a išiel spolu s ďalšími našimi vernými priamo podľa spravodlivosti v radoch našich vojsk, a tak sa spomínaným našim protivníkom a rebelom postavil mužne a neobrožene, aby bol zadený do počtu spravodlivých, ktorým kráľ kráľov doprial víťazstvo naproti svojim nepriateľom. Po tom všetkom, čo sa stalo a bolo spomenuté, spomínaný Mathius požiadal naše veličenstvo, aby sme mu ako aj jeho bratom Imrichovi a Jurajovi, tiež ich dedičom a nástupcom, darovali majetok Helmech (Kráľovský Chlmec) a tiež i dediny Kys Geres (Malý Horeš), Semyen (Semjén) a Rychen (Ricse), ktoré prináležia k tomuto majetku a sú v župe Zemplín, a to tak kvôli tomu, že už nebohý Ladislav syn Mikuláša z Wyfalu nezanechal potomka ako aj kvôli nevernosti týchto, Mikuláša a Ladislava, tiež manželky, sestier, bratov, príbuzných a akýchkoľvek

⁷ Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai levéltár 8890. Ďalej len: MOL DI. Listina bola vydaná ako regest. – MÁJUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400 – 1410): Első rész (1400 – 1406)*. Budapest : Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3., 1956, č. 2715, s. 317; MOL DI 8891.

⁸ MOL DI 8890.

známych, ktorí mali a majú účasť na uvedených zločinoch a nevernosti z ich popudu, nariadenia, dovolenia, s ich pomocou či podporou a bradením výloh. My sme tieto majetky našli v rukách Mikuláša a Ladislava, ktorí ich doteraz zákonne, ako to potvrdili, vlastnili z titulu zálohu, ale podľa chvályhodného zvyku tohto kráľovstva pripadli nám, tak nás požiadal, aby sme mu tieto majetky darovali...“.

Z obsahu tejto listiny sa v súvislosti s predošlými vlastníkmi možno dozvedieť, že nimi boli šľachtici *de Horwathy*, Mikuláš a Ladislav. Spomína sa tu i meno Ladislava, syna Mikuláša *de Ujfalú*. Mikuláš a Ladislav mali v užívaní majetok *Helmech* z titulu zálohu. O Ladislavovi, synovi Mikuláša, sa nateraz nedá určiť, či bol majiteľom, alebo tiež užíval majetok z titulu zálohu. Taktiež nateraz sa nedá zistiť či predikát *Horwathy* sa chápe ako Chorváty na Above alebo Erdőhorváty na Zemplíne. Tiež v prípade *Wyfalu* nevedno, o ktorú Novú Ves ide.

Hranice majetku *Helmech* v tomto prípade uvedené nie sú, nakoľko ide o darovaciu listinu. Tie sa uvádzajú v inej listine. Zaujímavá je zmienka o tom, že k majetku *Helmech* patrili okrem Malého Horeša i dediny *Riche* (Ricse) a *Semyen* (Semjén), ktoré sa dnes nachádzajú v Maďarsku. Neskôr v roku 1696, ako uviedol Szirmay, pernecký opát František Schöllingen vykúpil majetky Kráľovský Chlmec, Malý Horeš, Ricse a Semjén od Františka Rákoczyho za 18000 zlatých.⁹

Spor na kráľovskom dvore pred kráľmi Matejom Korvínom, Vladislavom II. a Ľudovítom II. (1488 – 1519)

Spor o majetky Kráľovského Chlmca a Malého Horeša začal tým, že pri uvádzaní do vlastníctva majetkov v roku 1488, sa proti prepoštovi Mikulášovi Osthfy postavili Imrich a Štefan, šľachtici z Pavloviec. Bránili mu, aby sa zákonným spôsobom ujal vlastníckych práv.¹⁰ Podľa vtedajších zvyklostí boli predvolaní pred kráľovský súd, aby odôvodnili svoje konanie proti právam prepozitúry. Prípadne sa mali preukázať dostatočnými písomnosťami, ktorými by obhájili svoje vlastnícke práva na tieto majetky. Na súd sa nedostavili ani v prvom a ani v druhom termíne. Medzitým umrel Imrich z Pavloviec. Nakoniec v treťom termíne sa dostavil na súd právny zástupca šľachticov z Pavloviec a ako dôvod zabránenia uvedenia do majetkov uviedol, že jeho klienti majú na majetky Kráľovský Chlmec a Malý Horeš oprávnený nárok a vedia to i listinami potvrdiť. Kráľ Matej, ktorý súdu osobne predsedal, na základe čl. 19 dekrétu z roku 1486 nariadil, aby stránka predložila listiny v nasledujúcom termíne bez nároku na ďalšie odročenie.¹¹

Medzitým však kráľ Matej zomrel a umreli aj prepošt Mikuláš aj Štefan z Pavloviec. Celý prípad prešiel na ich nástupcov a zároveň sa termín pojednávania

⁹ Stalo sa tak na príhovor kardinála Kollonicha aj keď proti tomu protestovala Juliana Rákoczy Aspermonth. – SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica, politica incliti comitatus Zempliniensis*, s. 328.

¹⁰ MOL. DL 72 182.

¹¹ Podľa čl. 19/1486 sa mali všetky majetkovoprávne spory rozsúdiť *in quattuor octavis*, teda súdnych pojednávaniach. – *Decretum Generale incliti regni Hungariae partiumque eidem annexarum*. tom. I., Budae: Typis et sumpt. Typogr. Reg. Univers. Hung., 1844, s. 230.

odročoval. Nakoniec sa v roku 1496 pred súd dostavili právni zástupcovia oboch stránok. Vtedy Andrej z Čičaroviec v mene obžalovanej stránky riekol, že nemôže nateraz predložiť listiny týkajúce sa spomínaných majetkov, lebo počas „...*pohnutých čias boli mesto Sárospatak i brad obsadený poľskými vojakmi*...“, ktorí odniesli so sebou aj listiny. Po viacerých odročeníach sa v roku 1506 žalovaná stránka nedostavila pred súd a tým spor prehrala. Preto súd prisúdil majetky Kráľovský Chlmec a Malý Horeš leleskej prepozitúre a v prítomnosti jágerskej kapituly mal byť prepošt, ktorým bol v tom čase Benedikt Kornýš v mene svojom i v mene konventu uvedený do držby týchto majetkov. Keď sa uvedenie do majetku uskutočnilo, mala jágerská kapitula vyhotoviť písomné svedectvo. Súdne pojednávanie, na ktorom sa mal spor ukončiť, prebehlo na jeseň v roku 1506.

V júli v tom istom roku Anton a Michal z Pavloviec dostali od kráľa za verné služby hrad *Helmech* s majetkom *Kisgeres*.¹² Na základe tejto listiny sa vykonalo uvedenie do majetku v decembri 1506 v prítomnosti budínskej kapituly. V tomto prípade sa prepošt a konvent postavili proti a bránili uvedeniu do majetkov v celom rozsahu. Tentoraz šľachtici z Pavloviec vo veci majetku *Helmech* žalovali prepošstvo u kráľa a prepošt i konvent boli citovaní na deň októbra sv. Juraja v nasledujúcom roku 1507. Majetok Kráľovského Chlmca pod menom *brad Helmech* a Malý Horeš si šľachtici Anton a Michal z Pavloviec vyžiadali od kráľa za verné služby. O ten istý majetok sa však roky súdili s prepozitúrou a spor prehrali. Vskutku zamotaný prípad, ale pre cieľ tohto príspevku je dôležité preskúmať, ako súd prijímal privilégium z roku 1214.

Celý prípad sa uzavrel pred kráľom Ľudovítom II. v oktáve sv. Michala archanjela v roku 1519. Najprv právny zástupca leleského prepošta a konventu informoval kráľovský tribunál o celej veci. Predložil listinu jágerskej kapituly, podľa ktorej sa mala uskutočniť štatúcia a uvedenie do majetkov *Helmech* a *Kisgeures* v prospech leleského prepoštva proti Antonovi a Michalovi z Pavloviec. Tiež predložil listinu budínskej kapituly, v ktorej bol vydaný zákaz na adresu Antona z Pavloviec ohľadne spomínaných majetkov. Právny zástupca znova požadoval žalovanú stránku, aby predložili listiny, na základe ktorých si na tieto majetky nárokuje. Tiež pripomenul, že majetky už dávnejšie násilím odobrali prepozitúre rôzni šľachtici. Vtedy právny zástupca Antona z Pavloviec, Juraj, predložil tri listiny. Prvou bola listina kráľa Žigmunda z roku 1406.¹³ V nej bol prepis listiny z roku 1403, podľa ktorej *Mathius*, syn Petra z Pavloviec, dostal od kráľa za verné služby majetok *Helmech*, ku ktorému patrili v tom čase dediny Malý Horeš, Semjén a Ricse.¹⁴ Zároveň bola v listine z roku 1406 prepísaná aj listina waradínskej kapituly o uvedení Mateja a jeho bratov Imricha a Juraja do držby spomínaných majetkov spolu aj s hranicami majetku.¹⁵ Druhou bola listina palatína Ladislava z Gary, v ktorej bola prepísaná listina kráľa Karola Róberta z roku 1323, podľa ktorej Karol Róbert odňal majetok *Helmech* synom Buduna a daroval ho za verné služby Mičkovi banovi. Do držby majetku *Helmech* uviedol Mička

¹² SNA Bratislava, súkromný archív leleskej prepozitúry 1506, nr. 30.

¹³ MOL DI 8893. MÁJUSZ Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400 – 1410)*, č. 2715, s. 317; MOL DI 8891.

¹⁴ MOL DI 8890.

¹⁵ Tá sa v listine kráľa Ľudovíta z roku 1519, o ktorú sa pri opise a predstavení celého sporu v podstate opieram, uviedla iba v regeste. - MOL DI 72182.

bana Šimon syn Demetera v prítomnosti spišskej kapituly, ktorá spísala aj hranice majetku. Tretia takisto obsahovala v prepise darovaciu listinu kráľa Karola Róberta a vzťahovala sa na majetok *Helmech*.

Právny zástupca leleskej prepozitúry predložil desať listín. Ich právna sila sa opierala o privilégium kráľa Ondreja II. z roku 1214. Prvá listina kráľa Ľudovíta z roku 1364 bola prepisom listiny kráľa Karola Róberta z roku 1334. V nej zase bolo doslovne prepísané privilégium kráľa Ondreja II. Druhou listinou bola listina krajinského sudcu Pavla z roku 1347, v ktorej je zachytený spor leleskej prepozitúry a Mička bana v záležitosti majetku *Helmech*. Podľa nej Mičk banus prehral spor o majetok s leleským prepoštom a prepošt bol uvedený do držby majetku. Ostatné listiny boli uvedené ako *prohibitoriae*, to znamená, že prostredníctvom nich sa verejne zakazovalo užívať majetky *Helmech* a *Kisgereres*.

Prisúdenie majetkov šľachticom z Pavloviec

Pri skúmaní sporu je smerodajný právny titul, ktorý jednej zo stránok pomohol druhej poškodiť. Ide v podstate o základnú príčinu prehratia sporu. Týmto titulom je *praescriptio* - premlčacia doba. Po výpočte listín leleskej prepozitúry je uvedená veta, že listiny „...všetky, ktoré boli vydané od roku 1302 až do začatia procesu do roku 1488, vylúčili premlčaciu dobu určenú pre vlastnícke práva šľachty a cirkevných inštitúcií...“.¹⁶ Pravdou je, že podľa zvykového práva v Uhorsku premlčacia doba v otázke vlastníckych práv na kráľovské majetky bola sto rokov. Keď sa ale jednalo o cirkevné majetky, bola premlčacia doba štyristo rokov a ak išlo o šľachtické majetky, premlčacia doba bola tridsaťdva rokov.¹⁷ Prečo právny zástupca prepozitúry nepočítal premlčaciu dobu štyristo rokov, keď uvádzal dobu od roku 1302 – 1488? V roku 1302 bola vydaná prvá listina o zákaze (*litterae prohibitorae*) zaberat' a užívať majetky. Dôvodom zrejme bude právny titul na obranu prepozitúry, a to *násilné odňatie majetku* (*actus potentiarii*). V tomto prípade sa však premlčacia doba v uhorskom zvykovom práve počítala vo všetkých prípadoch tridsaťdva rokov.¹⁸ To využila druhá strana v spore.

Právny zástupca žalovanej stránky, ako dôvody o nepoužiteľnosti privilégia Ondreja II., pre tento prípad uviedol:

- 1) majetky *Helemch* a *Kisgeres* sa v nich menovite neuvádzajú, ale uvádzajú sa *Hermelyz* a *Gyeres*,
- 2) nie je uvedené, v ktorej župe sa spomínané majetky nachádzajú,
- 3) a od roku 1214 do roku 1302 – kedy leleský prepošt protestoval (*simplex prohibitio*) proti zaujatiu majetkov – boli prekročené určené roky premlčania nielen tie, ktoré sa

¹⁶ „...omnes emanatae praescriptionem iura regni nobilium et ecclesiarum transcribentium ab anno domini millesimo trecentesimo secundo usque ad liti motionem praemissae cause in praedicto anno millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo modo antelato factam excludebant...“ – MOL DI 72182.

¹⁷ *Decretum Generale incliti regni Hungariae*, s. 34.

¹⁸ *Decretum Generale incliti regni Hungariae*, s. 34.

vzťahujú na šľachtické majetky ale i cirkevné a boli nie raz ale dvojnásobne prekročené.¹⁹

Právny zástupca premonštrátov na námietku o rôznosti názvov *Hermelyz* a *Helmech* ako aj *Gyeres* a *Kis gyeres* odpovedal jednoducho, že „...*po dlhom čase a zmene maďarskej reči boli tieto názvy skomolené a ináč sa hovoria...*“ a potvrdiť ich totožnosť mohla obchôdzka hraníc. Na to právny zástupca šľachticov z Pavloviec namietal, že niet listiny a ani sa nedá dosvedčiť, žeby sa táto zmena mien uskutočnila a tiež, že leleská prepozitúra pri obhajobe svojich vlastníckych práv používala a používa označenie *Helmech* a nie *Hermelyz*.

Súd priznal premonštrátom, že v prípade obrany svojich práv išli presne podľa predpisov a dodržali postup v súlade so zákonmi. Predsa však premlčacia doba od roku 1214 do 1302, kedy sa prepošt prvýkrát ozval na obranu vlastníckych práv, bola dvojnásobne prekročená. Vtedy bol majetok *Helmech* v rukách odporcov panovníkov Karola Róberta a Žigmunda. Preto sa „...*na spomínaný kostol neviažalo nijaké vlastnícke právo týchto majetkov...*“²⁰ Na základe prekročenej doby premlčania sa vlastníkom oboch majetkov stali šľachtici z Pavloviec. V tomto prípade sa privilegium Ondreja II. nespochybňovalo, ale kvôli inému právnemu titulu už nebolo použiteľné. Rečou Tripartita: „...*Privilegium stráca (platnosť) vtedy, keď niekto za istý čas toto privilegium neužíva...*“²¹ Treba tiež dodať, že právny zástupca šľachticov z Pavloviec sa dotýkal námietkou o dvojmennom označení majetku Chlmca tzv. *binominii* i pravosti privilegia. Podľa Tripartita bolo jedno z kritérií, podľa ktorého bolo možné pochybovať o pravosti privilegia, *nominis abrasio aut cancellatio*. Skomolenie či zmena názvu bola dôvodom pochybovať, či je privilegium pravé, preto advokát prepozitúry hovoril o „zmene reči“ a „zmene názvov“. Ale súd, hoci bral túto okolnosť vážne, predsa nespochybňoval pravosť privilegia. Z toho možno vyvodiť, že hodnovernosť privilegia sa nespochybňovala, ale na jej základe sa zdôvodňovalo zo strany prepozitúry ako i protistrany.

Záver

Spor, ktorý som predstavil, dáva odpoveď na otázku, ako sa dívali na listinu z roku 1214 znalci v dlhodobom súdnom spore leleskej prepozitúry a šľachticov z Pavloviec. Premonštráti spor prehrali kvôli premlčacej dobe, ktorú nedodržali a kvôli nezhode v názvoch oboch majetkov. Nik však nespochybňoval hodnovernosť listiny, ani právny zástupca žalovaných a ani súdny tribunál. Je síce otázkou, prečo si nenechali premonštráti darovaciu listinu tranzumovať u kráľov Belu IV., Ladislava IV. či Štefana V., prípadne Andreja III. Rozhodli sa tak až za čias kráľa Karola Róberta, čo niektorých autorov vedie k názoru, že v tom čase došlo k falšovaniu.²² Keďže to nebol jediný spor leleských premonštrátov, možno v danej otázke hľadať odpoveď aj na iných miestach. Pre tému

¹⁹ „...*non semel sed numero quodam binario intervenisset...*“ – MOL DI 71128.

²⁰ „...*nullum aliquod reale dominium ecclesia de Lelez prænотата in illis habuisse...*“ – MOL DI 71128.

²¹ *Decretum Generale incliti regni Hungariae*, s. 57.

²² MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I., s. 144 – 150; ULÍČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*, s. 251.

príspevku však postačí povedať, že v tomto prípade sa bralo privilégium Ondreja II. ako hodnoverné a nesfalšované.

RESUMÉ

Jednou z dôležitých otázok, ktorú si položí historik pri skúmaní písomných prameňov, je hodnovernosť prameňa a v akej miere sa možno o tento prameň opierať. Kritika písomností v posledných desaťročiach, zvlášť pri reedíciach písomností, má popredné miesto pri práci s historickým materiálom.

Pri výskume stredovekých dejín premonštrátov na východnom Slovensku zohráva veľmi dôležitú úlohu listina kráľa Ondreja II. z roku 1214. Práve ona sa stala pri kritickom posudzovaní editormi a niektorými historikmi v posledných desaťročiach dôvodom mnohých pochybností v súvislosti s jej pravosťou. Jedni ju spochybňujú úplne iní iba sčasti. Príspevok nemá za cieľ riešiť otázku pravosti listiny, ale chce prispieť do diskusie o jej pravosti. Preto si autor príspevku položil otázku, ako sa vôbec pozerali na listinu pri súdnych pojednávaniach. Skúmanie pravosti či nepravosti privilégií bolo prirodzenou súčasťou zvykového práva v Uhorsku.

V konkrétnosti sa posudzuje jeden z majetkových sporov, ktorý leleská prepozitúra mala so šľachtou. Prebiehal v rokoch 1488 – 1519 a týkal sa majetkov *Helmech* a *Kis gyeres*, čo sú dnes mestečko Kráľovský Chlmec a obec Malý Horeš na Zemplíne. O tieto majetky sa súdili premonštráti so šľachticmi z Pavloviec, obce ležiacej neďaleko Lelesa. Aj napriek zdarnému začiatku spor nakoniec premonštráti prehrali a to kvôli premĺčacej dobe, ktorú nechali uplynúť. Pri skúmaní procesu možno sledovať celé dokazovanie, tak od jednej i od druhej strany, a tým sledovať i dôraz, ktorý kládli na spomínanú listinu obe strany.

Dôležitou časťou je argumentácia právneho zástupcu šľachticov z Pavloviec i postoj súdu k privilégiu. Aj keď druhá strana vytkla premonštrátom dvojmennosť tzv. binomia názvu *Helmech* - *Hermelyz* v prípade majetku Kráľovského Chlmca a *Kis gyeres* - *Gyueres* v prípade majetku Malého Horeša, predsa ani kvôli tomu listina nebola spochybnená, lebo súd uznal vysvetlenie advokáta premonštrátov, že došlo k zmene slov v reči a tým i názvov. Pravdou je i to, čo na to riekol advokát protistrany, že niet nijakých písomností a ani nedá sa dokázať takáto zmena. Na veci však nič nemení, že táto nejasnosť nebola vedená k spochybneniu pravosti samotného privilégia.

Tento príspevok teda chce dať ďalší argument za pravosť listiny a to v jej používaní ako dôkazového materiálu v súdnom spore.

SUMMARY

One of the important questions which a historian poses while examining written documents is trustworthiness of the source and to what extent it is possible to rely on it. Criticism of documents in the last decades, especially reeditions, has a prominent position when working with historical materials.

In the research of medieval history of premonstratensians in Eastern Slovakia very important role plays the letter of King Andrew II from 1214. The letter itself, after

having been critically examined by editors and some historians in the last decades, has become the reason for many doubts connected with its originality. One doubts it completely, the others only partially. The aim of this contribution is not to solve the originality issue of the letter, only to contribute to the discussion of its originality. That is why the author of the contribution posed the question of how the letter had been looked upon at the sessions of the court. Examining the originality or inauthenticity of privileges was a natural part of customary law in Hungary.

We specifically judge one of possession disputes which Leles provostry had with nobility. It was running in 1488-1519 and it concerned possessions Helmech and Kisgyeres what is nowadays the town Kralovsky Chlmec and the village Maly Hores on Zemplin. These possessions were the subject of dispute between the premonstratensians and nobles from Pavlovce – the village near Leles. In spite of a very promising beginning of dispute premonstratensians lost because of limitation of time. Examining the law process, we can observe the whole range of evidence from one side and the other and thus see the importance given to this letter by both sides. An important part is argumentation of the lawyer of the nobles from Pavlovce and attitude of the court towards the privilege. Although the other side pointed out binomy of the name Helmech-Hermelyz in the case of possession Kralovsky Chlmec and Kisgyeres - Gyueres in the case of possession Maly Hores, the letter was not doubted for the court acknowledged the explanation of the attorney of premonstratensians that there had been a change in the language and its words and names as well. The truth is also what the lawyer of the other side said – that there were no documents and this change could not be proved.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

INVENTARIZÁCIE FARNOSTI STARÁ ĽUBOVŇA V 17. STOROČÍ

Peter Žarnovský

INVENTORIES OF THE PARISH OF STARÁ ĽUBOVŇA IN THE 17TH CENTURY

Abstract: The title of the contribution is Inventories of the parish of Stará Ľubovňa in the 17th century. As the title indicates, the study is from the field of ecclesiastical history. Besides the social and political history, it is the ecclesiastical history which shapes the image of religious situation in the parish and religiosity of its people. The studied parish is presented in the light of its inventories from the 17th century. These are the archive materials that reveal many unanswered questions so far. For example, documentary evidence answers the question what was the disposition of the Church of St. Nicholas in the 17th century, what constructional changes it had gone through, how many altars were there, where they were located or where the crypts were situated. The study reconstructs the church administration of the parish of Stará Ľubovňa in the specific period and provides a new interpretation in the light of the latest research.

Keywords: Altar. Articles of inventory. Chapel. Conflict. Documentary evidence. Donation. Ecclesiastical jurisdiction. Entry. Inventory. Liturgical objects. Parish. Priest. Property. Tithe.

Úvod

Nezanedbateľnou súčasťou historického vývoja mesta či obce sú aj cirkevné dejiny. Popri spoločenských a politických dejinách sú to práve ony, ktoré poskytujú obraz o duchovnom živote farnosti a religiozite jej obyvateľov. Práve inventarizácie poskytujú najviac informácií o konkrétnej farnosti. Stará Ľubovňa, ako mesto, má veľmi bohatú, aj keď ešte nie celkom objavenú históriu. Jej dejiny nie sú bohaté len na politické udalosti väčšieho či menšieho významu, ale veľmi zaujímavé sú aj jej cirkevné dejiny.

Ako každá farnosť, aj tá staroľubovnianska, bola viackrát inventarizovaná, teda bol spísaný jej majetok. Takéto záznamy sú veľmi dobrým prameňom pre rekonštrukciu cirkevných dejín a cirkevných pomerov v konkrétnom meste. Tiež poskytujú zaujímavé informácie o tom, ako vyzeral kostol v minulosti, aké sa v ňom nachádzali oltáre, obrazy a iné vybavenie. Rovnako je to aj so staroľubovnianskou farnosťou. Až doteraz sa predpokladalo, že kompletný inventárny súpis tejto farnosti pochádza až z roku 1728. Čiastkový súpis farského inventára sa nachádza v mestskej knihe zmlúv z roku 1518. Ide

však iba o torzo. Tieto útržkovité zápisy prezentovala už skôr v svojej štúdií Virgínia Mislovičová.¹

Prvý inventarizačný súpis zo 17. storočia pochádza zo 4. augusta 1611. Inventarizátormi boli: Nicolai Wonsowic, prepoš z Nowego Sącza, Bartholomei Fusory, kustód Sąddeckej farnosti² (asi sa tu myslí, Sąddecky archidiakonát) a Stanislav Wiernek de Lossosina, vicekapitán hradu Ľubovňa a 13 spišských miest. Inventarizácia bola vždy internou záležitosťou rímskokatolíckej cirkvi. Prítomnosť druhej najvyššie postavenej osoby v Spišskom starostovstve môže naznačovať, že tým inventarizátori chceli umocniť vážnosť tohto aktu. Tiež to môže byť svedectvom toho, že reformácia ešte stále mala v našom meste silné postavenie a že prítomnosť najvyššieho úradníka mala uľahčiť priebeh inventarizácie. Sú to však len hypotézy a širšie interpretácie.

Bohužiaľ, zo spomínaného inventarizačného súpisu sa zachovalo iba torzo. V materiáli je vidieť, že strany boli vytrhnuté. V zachovanej časti sa píše, že v majetku fary boli 3 strieborné kalichy s paténami, 1 medený pozlátený kalich s paténou, strieborný pozlátený kalich s paténou, veľký strieborný kríž celý pozlátený s insígniami woiniczského kastelána, malý medený pozlátený kríž, menší kríž, strieborný pacifikál.³ Tu záznamy končia. Táto inventarizácia vyvoláva jednu dôležitú otázku. Je známe, že územie Ľubovnianskeho dekanátu bolo začlenené do Sąddeckého archidiakonátu v roku 1643 na synode Krakovskej diecézy.⁴ Akosi podvedome sa naskytá otázka, či si nerobil poľský klérus aspirácie na cirkevnú správu Starej Ľubovne už o niečo skôr. Je možné usudzovať, že áno, pretože inventarizátori boli vysoko postavení duchovní z Poľska. Ďalším dôkazom, ktorý by to mohol podporovať je fakt, že Sebasitán Lubomirski žiadal o katolíckeho kňaza z Poľska. „*Sebastián Lubomirski sa obrátil na krakovského biskupa, aby mu poslal katolíckeho kňaza.*“⁵ Prvý poľský kňaz, pôsobiaci v Starej Ľubovni, bol Bartolomej Grochowský. Z roku 1603 pochádza listina poľského kráľa Žigmunda III., kde sa píše, že „*nedávno dosadený Bartolomej Grochowský tam mal samé problémy.*“⁶ Z uvedeného vyplýva, že klérus Krakovskej diecézy sa pripravoval na začlenenie staroľubovnianskej farnosti pod svoju jurisdikciu systematicky a precízne. Najprv tu bol vyslaný vyššie spomínaný kňaz na žiadosť starostu, potom sa uskutočnila inventarizácia. Je pravdepodobné, že celý proces začleňovania skúmanej farnosti, pod poľskú cirkevnú jurisdikciu sa začal práve tu a vyššie spomínanou inventarizáciou. Z prameňa nie je jasné, či sa urobila inventarizácia iba staroľubovnianskej farnosti, alebo aj iných farností. Je to kvôli tomu, že záznamy boli poškodené. Tiež tam nie je uvedené, ktorý kňaz vtedy pôsobil v Starej Ľubovni.

¹ MISLOVIČOVÁ, Virgínia. Súdna právomoc Starej Ľubovne v zrkadle najstaršej mestskej knihy. In *Z minulosti Starej Ľubovne*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2001, s. 73 – 91. ISBN 80-966964-6-7.

² V Prameni je doslovne napísané: „...custodis et concionator collegiatam ecclesiae Sandecensem.“ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 3.

³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 3.

⁴ TRAJDOS, Tadeusz Mikołaj. Dekanat Spiski diecezji krakowskiej w świetle wizytacji 1728 roku. In *Nasza Przegląd*. Krakov: Instytut wydawnictwa księży misjonarzy, 1998, s. 113 – 154.

⁵ AKIMJAK, Amantius. 1985. *Katolicyzmus farnosti Stará Ľubovňa* (Seminárna práca). Bratislava, 1985, s. 48.

⁶ AKIMJAK, Amantius. 1985. *Katolicyzmus farnosti Stará Ľubovňa* (Seminárna práca). Bratislava, 1985, s. 48.

Inventarizácia z roku 1639

Ďalší inventarizačný súpis pochádza z roku 1639.⁷ V tom roku postihol Starú Ľubovňu ničivý požiar. Táto inventarizácia bola vykonaná po spomínanom nešťastí. Napríklad sa tam píše, že na hlavnom oltári bola nad oltárnym obrazom umiestnená socha sv. Anny Metercie.⁸ Nie je tam uvedený celý rok, pretože strana v archívnom materiáli je práve v tom mieste poškodená.

Ďalšie záznamy už nie sú súčasťou inventarizácie, no napriek tomu sú veľmi zaujímavé. Hovoria o majetkových pomeroch farnosti a inventári kostola. Bohužiaľ tieto záznamy majú zväčša kusý charakter krátkych zápisov a poväčšine nie sú datované. To je ich veľká nevýhoda, no napriek tomu ich výpovedná hodnota je veľmi veľká.

V jednom takom zázname sa opisuje nová monštrancia. Podľa opisu je celá strieborná s pozlátenými časťami. Na jej vyhotovenie prispeli aj obyvatelia Starej Ľubovne sumou 55 uhorských zlatých. Pravdepodobne ide o zreštaurovanú monštranciu, ktorá bola vystavená v expozíčných priestoroch hradu Ľubovňa a je piatou najvyššou monštranciou na Slovensku.⁹

V rámci inventára liturgických predmetov je uvedené kompletne strieborné vybavenie kostola. Napríklad píše sa tam, že v kostole boli strieborné cibória (ich presný počet sa neuvádza), pozlátené kalichy s paténami, medený pozlátený kalich s paténou, ktorý daroval Bernard Maciejowski, krakovský biskup, strieborné ampulky, strieborný pozlátený kríž s insígniami Sebastiana Lubomirského, strieborné kadidlo darované z testamentu Mathiasa Sieciechoniusa, strieborná loďka ku kadidlu, lavabo, nádoba na svätenú vodu pri vchode do kostola a krstiteľnica.¹⁰ Pomerne početný inventár strieborných liturgických predmetov je dôkazom toho, že staroľubovnianska farnosť bola dosť bohatou farnosťou. Tento fakt bude ešte viac viditeľný v neskorších inventarizačných záznamoch a popisoch.

O kostolný inventár bolo vždy potrebné starať sa. Dôkazom tejto činnosti je ďalší zápis z inventárnej knihy staroľubovnianskej fary. Píše sa v ňom, že bol opravovaný obraz a oltár Preblahoslavenej Panny Márie. Panna Mária mala, podľa zápisu, na hlave korunu, ktorá bola poškodená. Koruna bola z korálikov, a korále mala aj okolo krku a na ruke. V oltárnej architektúre sa nachádzali tri väčšie strieborné tabuľky a dve menšie. Oboetný stôl mal pozlátené antependium. Obraz bol zdobený zlatou hodvábnou niťou a vyšívanými kvetmi. Na oboetnom stole boli tri podkorporály zdobené kvetinovým motívom s kvetmi rôznej farby pretkávané zlatou niťou. Aj kalichové véľum bolo zdobené hodvábnou niťou vyšívaným kvetinovým vzorom pretkávaným zlatou niťou. Bolo kúpené z peňazí farskej pokladnice. V prameni je doslovne napísané: „ze skarbu kościelnego.“¹¹

⁷ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 4.

⁸ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 4.

⁹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 7.

¹⁰ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 7 – 8.

¹¹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 8.

Pri komparácii informácií z archívneho materiálu s dnešným stavom je zaujímavé zistenie, že takýto oltár sa dnes vo farskom kostole sv. Mikuláša v Starej Ľubovni nenachádza. Spomínaný záznam má však veľkú výpovednú hodnotu preto, lebo poskytuje veľmi cenné informácie o tom, ako vyzeral jeden z oltárov vo farskom kostole sv. Mikuláša v prvej polovici 17. storočia. Tiež je dokladom toho, že farnosť nebola zanedbaná, ale miestny farár a nepochybne aj farníci dbali o výzdobu svojho kostola.

Každá farnosť musela vlastniť liturgické knihy. V skúmanom archívnom materiáli je zápis, že staroľubovnianska farnosť vlastnila v prvej polovici 17. storočia 2 misály, Knihu exorcizmov, Graduál, Žaltár a Anitifonár. Okrem toho sú pod týmto zápisom ešte dva mladšie, kde sa píše, že v roku 1723 sa v kostole nachádzal nový misál a v roku 1724 bol získaný ešte jeden nový misál. Tieto posledné dva záznamy sú nepochybne mladšie a do skúmaného archívneho materiálu boli dopísané zrejme preto, lebo tam jednoducho bolo voľné miesto.¹²

Okrem vyššie spomínaných liturgických predmetov a kníh museli byť v kostole aj bohoslužobné rúcha, používané počas svätých omší a obradov. V skúmanom archívnom materiáli sa píše, že v prvej polovici 17. storočia bolo v kostole šesť álb vyšívaných kvetmi, niekoľko álb tiež vyšívaných kvetmi, alba vyšívaná červenou niťou spolu so štólou, damasková látka na odev, čierny ornát so štólou, ešte niekoľko álb a ďalšie štóly, superpelicia pre miništranta. Okrem toho sa tam uvádza ešte osem korporálov, osem búrs, osem pál a dvanásť purifikatórií.¹³ Záznamy pokračujú ďalej a píše sa v nich, že v kostole boli dva lustre. Jeden bol nad hlavným oltárom.¹⁴ Druhý luster bol darom od farníka.¹⁵ V kostole boli aj menšie lampy.¹⁶

Ďalej sa uvádza, aké boli v kostole obrazy. Bol tam napríklad obraz Preblahoslavenej Panny Márie, obraz Sv. Jána Evanjelistu,¹⁷ obraz sv. Joachima a Anny, obraz proroka Daniela v jame s levmi¹⁸ a obraz sv. Ruchusa, lebo v Starej Ľubovni bola v júni roku 1645 morová epidémia.¹⁹ Svätý Rochus bol uctievaný ako ochranca pred morovou epidémiou. Uvedený fakt je jasným dôkazom toho, že v meste prepukol mor, dokonca je aj presne datovaná epidémia. S najväčšou pravdepodobnosťou aj spomínaný obraz vznikol v tomto období.

Inventarizácia z roku 1648

V skúmanom archívnom materiáli je zápis, že staroľubovniansku farnosť inventarizoval 29. februára 1648 krakovský biskup Peter Gembický.²⁰ Je to ten biskup, ktorý oficiálne

¹² Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 9.

¹³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 9 – 10.

¹⁴ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 12.

¹⁵ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 12.

¹⁶ Pri jeho mene je uvedené, že bol obyvateľ Starej Ľubovne a zbrojár. V prameni sa doslovne píše, že bol „*cive ac tormentorum bellicorum*.“ Pozri: Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 12.

¹⁷ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 12.

¹⁸ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 13.

¹⁹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 13.

²⁰ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 21.

pričlenil farnosť do Krakovskej diecézy v roku 1643. Bohužiaľ v prameni nie je uvedený text inventarizácie. Je tam len uvedené, že sa uskutočnila a že by jej text mal byť v „*Acta visitationis*“.²¹ Tento prameň by mal byť uložený v Archiwum kurii metropolitalnej w Krakowie.

Bližšie, aj keď nie príliš obsiahle informácie o vybavení kostola poskytujú neskoršie zápisy. V roku 1650 boli v kostole strieborné lampy (bez určenia počtu, či umiestnenia) a pozlátený strieborný kalich s paténou.²² O päť rokov neskôr, teda v roku 1655, sa spomínajú ešte 3 alby s humerálmy kúpene za farské peniaze.²³ Tieto zápisy sa, s najväčšou pravdepodobnosťou, týkajú iba novozískaných predmetov a liturgických rúch. Je logické, že tak rozsiahly inventár, aký bol popisovaný vyššie, sa nemohol len tak stratiť.

Inventarizácia z roku 1665

Táto inventarizácia bola vykonaná 17. novembra 1665.²⁴ V zápise je uvedené, že v kostole sv. Mikuláša sa vtedy nachádzali 3 oltáre s patrocíniami sv. Mikuláša, hlavný oltár, Preblahoslavenej Panny Márie a Sv. Kataríny, panny a mučenice. Oltár Preblahoslavenej Panny Márie mal „*starý obraz*“.²⁵ Takéto opísanie oltárnej maľby môže azda naznačovať, že buď bola oltárna maľba vyhotovená už dávnejšie, alebo že mala staršie umelecké prvky. Bohužiaľ, v tom je prameň nejasný, nie je to tam jednoznačne definované, ani sa tam neuvádza rok či obdobie vyhotovenia oltára.

Oltár Preblahoslavenej Panny Márie a sv. Kataríny, panny a mučenice boli umiestnené napravo od hlavného oltára. Tento údaj je veľmi cenný pre utvorenie si celkového obrazu o dispozícii kostola v 2. polovici 17. storočia.

V kostole sa nachádzali organy. Pravdepodobne boli dva. Tiež sa tu nachádzali cirkevné zástavy sv. Mikuláša a sv. Anny. Okrem nich tu ešte boli 2 menšie cirkevné zástavy červenej farby, 6 malých zástav a 4 jednoduché zástavy. Asi sa tu myslí to, že neboli veľmi zdobené. V strede kostola bolo 6 svietnikov nad hlavným oltárom, aj nad oltárom Preblahoslavenej Panny Márie bol lampáš. Okrem toho v strede kostola bol aj kríž a pod krížom sv. Ján Evanjelista a Panna Mária. Dnes je v strede kostola veľký kríž nad tzv. víťazným oblúkom. Je to gotický lomený oblúk, podľa ktorého bol kostol datovaný do 80. rokov 13. storočia. Samotný kríž s plastikou Krista je polychrómia zo 16. storočia, avšak v súčasnosti je bez plastík sv. Jána Evanjelistu a Panny Márie. Preto sa nedá presne určiť, či ide o ten istý kríž.

Ďalej nasleduje opis strieborného inventára. Spomína sa tu strieborná monštrancia, s najväčšou pravdepodobnosťou tá istá, ktorá je spomenutá aj vo vyššom popise. Potom sa v inventári ešte nachádzali štyri strieborné kalichy, ktoré boli pozlátené zvnútra aj

²¹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 21.

²² Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 21.

²³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 21.

²⁴ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 24.

²⁵ V prameni je doslova napísané „*antiqua picture*.“ Pozri: Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 24.

zvonku, jeden strieborný kalich, strieborný kalich spolu so strieborným pozláteným cibóriom, strieborná lampa pred veľký obraz, strieborné kadidlo a cínová navikula.²⁶

Na oltári Preblahoslavenej Panny Márie boli tri väčšie strieborné tabuľky a dve menšie. Nie sú tam uvedené ich rozmery, či bližší popis. Panna Mária mala na hlave perlovú korunu, v ruke držala ruženec z pravých korálov. Na oltárnom obraze mala oblečené rúcho zelenej farby.

Z ďalších liturgických predmetov sa uvádzajú dve cínové nádoby na svätené oleje, z toho jedna z nich bola prázdna, tri nádoby na svätenú vodu, strieborné ampulky na vodu, jeden pár starší, jeden novší a nová forma na pečenie oblátok.

V kostole sa ešte nachádzali tri mosadzné svietniky, dva zvony na cintoríne, tretí zvon bol rozbitý vo zvonici. Bol tu ešte signálny zvon na kostole, päť malých medených zvončekov ku oltáru. Cintorín bol pri kostole, ako to vyplýva z iných zápisov, napríklad v zápise o pochovaní 200 vojakov kráľa Jána Sobieskeho.²⁷ Zvonica zrejme vtedy nebola súčasťou kostola, resp. nie všetky zvony už boli umiestnené v kostolnej veži. Dokladom o tom môže byť až neskoršia inventarizácia z roku 1728, kde sa spomína veža pred kostolom.²⁸ Základy tejto zvonice boli odkryté počas stavebných prác okolo kostola sv. Mikuláša.

Potom nasleduje popis obrazov. Bol tu napríklad pozlátený obraz Panny Márie, ktorý býval vystavený k úcte na oltári a bolo tu ešte desať ďalších obrazov.²⁹ Je zaujímavé, že pri obrazoch sa neuvádza oltárny obraz sv. Mikuláša na hlavnom oltári. Je jasné, že dnešná oltárna maľba nepochádza zo 17. storočia, ale jej absencia v tomto období navodzuje predpoklad, že ak tam nebol obraz patróna, musela tam byť jeho plastika alebo iné umelecké stvárnenie. Lenže v tejto otázke prameň nepodáva jednoznačné vysvetlenie.

Ďalej tu boli ešte tri koberce, jeden zachovalý, dva staré, staré červené súkno pred veľkým (hlavným) oltárom, hodvábná vzorovaná kapucňa zdobená červenými lístkami, druhá kapucňa z bieleho damasku, potrháná. Potom nasleduje popis ornátov. Bolo tu päť bielych ornátov, z toho 1 atlasový, tri damaskové a jeden starý. Červený ornát bol jeden jednostranne pozlátený, polohodvábnny z tureckého materiálu s glazúrovanou obrubou zelenej farby. Rovnako jeden kus bol aj zelený, damaskový, jednostranný vzorovaný ornát. Dva ornáty boli modrej farby, jeden nový damaskový, jednostranný, druhý bol atlasový, vzorovaný. Ornáty čiernej farby boli dva, jeden bol z axamitu s bielou obrubou, druhý bol damaskový, ale starý a potrháný. Okrem toho tu bolo tabernákulum a jedna červená záclonka vyšívaná zlatom, dve boli modré, tiež vyšívané.³⁰

V kostole bolo osem bielych vél, tri červené, tri zelené, jedno fialové. Dve biele bursy s palami, tri červené, jedna zelená, jedna fialová a jedna stará bez paly. Okrem toho

²⁶ Navikula alebo loďka je nádoba na myrhu do kadidla.

²⁷ Keď sa poľský kráľ Ján III. Sobieski vracal ako premožiteľ Osmanov pri Viedni, časť jeho vojska táborila pri Starej Ľubovni. Spomínaní vojaci pravdepodobne zomreli na táborové choroby.

²⁸ TRAJDOS, Tadeusz Mikołaj. Dekanat Spiski diecezji krakowskiej w świetle wizytacji 1728 roku. In *Nasza Przegląd*. Krakov: Instytut wydawnictwa księży misjonarzy, 1998, s. 113 – 154.

²⁹ Ani v pramennom materiáli nie sú vymenované ostatné obrazy, je tam uvedený len ich počet. Pozri: Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 24.

³⁰ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 24.

tu bolo pätnásť korporálov, trinásť podkorporálov, dvadsaťdeväť purifikatórií, osem álb s humerálmi,³¹ päť nových álb, štyri staré, osem kamží pre miništrantov, jeden obal na obraz Panny Márie, sedem antependií, z toho jedno atlasové na hlavný oltár, dve sa používali na oltár Preblahoslavenej Panny Márie. Ďalej tu boli štyri podušky ku oltárom. V kostole bolo päťdesiatjeden obrusov na oltáre, osem uterákov na umývanie rúk na oltáre.³²

Okrem inventára používaného počas slávenia liturgie sa v kostole nachádzalo aj niekoľko kníh. Boli tu napríklad štyri misály, graduál, žaltár, antifonár, Výuka a kázania od Bierkowskiewicza a Biblia. Podľa zápisu boli všetky knihy staré a v poľskom jazyku.³³

Potom nasleduje opis architektúry kostola. Pri kostole bola primurovaná kaplnka sv. Anny. Je to prvé písomné doloženie existencie tejto kaplnky. V Starej Ľubovni pôsobilo Bratstvo sv. Anny, preto je existencia tejto kaplnky pri kostole celkom logická. Sv. Anna mala ešte jednu kaplnku, ktorá ešte aj dnes stojí za mestom pri ceste smerom ku obci Hniezdne. Kaplnka bola postavená zrejme niekedy v 60. rokoch 17. storočia, pretože sa spomína v tejto inventarizácii, ale v zápisoch z 50. rokov 17. storočia sa neuvádza. Táto zmienka je veľmi dobrým prameňom, ktorý poskytuje bližšie informácie o architektúre kostola a jeho dispozícií v 2. polovici 17. storočia. Z uvedeného je možné jednoznačne usudzovať, že kostol sv. Mikuláša bol vtedy jednodňová stavba s jednou pristavanou kaplnkou.³⁴

Čo sa týka lokalizácie spomínanej kaplnky, tá bola pravdepodobne pri severnom múre kostola, zrejme v priestore dnešnej severnej kostolnej lode. Tento predpoklad vychádza z toho, že aj dnes je oltár sv. Anny Metercie umiestnený v tomto priestore. Túto lokalizáciu potvrdzujú neskoršie zápisy. Pri ich komparácii s dnešnou dispozíciou kostola, iné umiestnenie, resp. lokalizácia ani nie je možná. Toto tvrdenie bude podložené v ďalších častiach práce týkajúcich sa stavebných úprav kostola sv. Mikuláša.

O samotnej kaplnke sa v pramennom materiáli píše, že bola vnútri vymaľovaná a že v nej bol oltár sv. Anny. V popise sa uvádza, že bol „*staroswieckiej roboty*“.³⁵ To opäť môže naznačovať, že oltár bol vyhotovený v staršom umeleckom slohu, aj keď, samozrejme, nie je presne definované, v akom. To by do istej miery mohlo posúvať vybudovanie tejto kaplnky do skoršieho obdobia, ale z hľadiska pramennej bázy je vyššie uvedená zmienka stále najstarším dokladom o existencii kaplnky. V tejto súvislosti by bolo vhodné disponovať aj výsledkami z architektonického výskumu. Ten však až doteraz absentuje, preto sú uvedené tvrdenia prezentované len na základe pramenného materiálu. Na samotnom oltári boli dve strieborné tabuľky, jedna väčšia, druhá menšia. Svätá Anna mala na krku koráliky, Kristus mal ruženec z koralov.³⁶ Je viac ako pravdepodobné, že v tomto prípade išlo o oltár sv. Anny Metercie. Ak bol pri sv. Anne Kristus, dá sa

³¹ Humerál – šatka pod albu.

³² Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 24 – 25.

³³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 25.

³⁴ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 25.

³⁵ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 25.

³⁶ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 25.

predpokladat', že tam bola aj Panna Mária, teda v tom prípade by skutočne išlo o oltár Metercie. Pri oltári bolo ešte šesť obrazov, tri podkorporály, tri utieraky na utieranie rúk, staré biele atlasové antependium, jedno červené antependium, červené súkno, deväť obrusov a štyri utierky. V kaplnke boli drevené maľované lampáše. Jeden lampáš bol mosadzný. Ďalej tu bol kríž, pod krížom bola z jednej strany Panna Mária, z druhej strany sv. Ján, jedno véľum a pred oltárom boli dve modré zástavy.

Tu sa záznamy tejto inventarizácie končia. Dole je ešte datovanie a podpis, 17. novembra 1665. Inventarizačný zoznam spísal Stanislav Pícek, novosádecký kancelár a kaplán v Starej Ľubovni.

Ďalší záznam nepochádza priamo z inventarizácie, ale je súčasťou zápisov s historickým charakterom, resp. záznamu naračného typu. Pochádza z roku 1672 a hovorí o oltároch v kostole sv. Mikuláša. V spomínanom roku sa uvádzalo šesť oltárov v kostole. Kým podľa predošlého zápisu sa v kostole nachádzali štyri oltáre, resp. tri priamo v kostole a jeden v Kaplnke sv. Anny, v roku 1672 pribudli ďalšie dva. Boli to menšie oltáre, jeden bol zasvätený Sv. Jánovi Krstiteľovi a druhý bol oltár Kristovej tváre. Oba boli umiestnené v Kaplnke sv. Anny.³⁷ Menší oltár Kristovej tváre sa v skúmanom archívnom materiáli spomína iba jediný raz, a to práve v tomto zápise. Umiestnenie ďalších dvoch menších oltárov do jednej kaplnky, kde už jeden veľký oltár bol,³⁸ jednoznačne svedčí o tom, že kaplnka bola dostatočne priestranná, aby so do nej vošli ešte ďalšie dva menšie oltáre.

Inventarizácia z roku 1674

Je to len veľmi stručný zápis, ktorý ani nie je vo forme klasickej inventarizácie, resp. je to skôr odkaz na inventarizáciu, ktorá sa uskutočnila 21. februára 1674.³⁹ Píše sa tam, že miestny farár spolu s kostolníkmi, Jánom Paczoltom Baltazárom Konurowiczom a Stanislavom...?,⁴⁰ dali po spomínanej inventarizácii opraviť hlavný oltár sv. Mikuláša. To stálo farnosť 231 zlatých. V prameni sa bližšie neopisuje úprava oltára. Okrem toho nechal miestny farár opraviť stodoly a budovy pri fare. To stálo farskú pokladnicu ďalších 216 zlatých. Mešťania darovali farnosti pole na hranici s obcou Chmeľnica a za ním veľký les. Odtiaľ mala farnosť drevo, potrebné na opravu farských budov.

Text samotnej inventarizácie síce nie je v skúmanom archívnom materiáli obsiahnutý, ale je možné dedukovať, že inventarizátor odporúčal vykonať vyššie uvedené úpravy. Vyplýva to z textu zápisu.⁴¹

³⁷ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 29.

³⁸ Aj keď v prameni nie sú uvedené presné rozmery oltára sv. Anny Metercie, z jeho popisu uvedenom vo vyššej časti je možné jednoznačne usúdiť, že nešlo o malú oltárnu architektúru.

³⁹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 30.

⁴⁰ Prameň je na tomto mieste poškodený. Pozri: Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 30.

⁴¹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 31.

Prestavby a úpravy kostola v 80. rokoch 17. storočia

Nasledujúci záznam sa netýka inventarizácií, ale stavebných úprav kostola. Je to zápis z roku 1687 a hovorí o tom, že vtedajší kňaz spolu s kostolníkmi, Martinom Konerym, Jurajom Kraigierom a ...⁴² Pongraczom, dokončili stavebné úpravy kostola. Tie boli ukončené už v roku 1686, ale zápis vznikol až v roku 1687.⁴³ Podľa prameňa bola postavená ďalšia kaplnka. V archívnom materiáli je označená ako „*kaplica dluga ad meridiem*“, teda „*dlhá kaplnka na juhu*.“⁴⁴ Stavebné práce na stavbe druhej kaplnky stáli farský rozpočet 224 zlatých. Je viac ako pravdepodobné, že rozšírením tejto kaplnky vznikla pri neskoršej prestavbe južná loď kostola sv. Mikuláša. Podľa Súpisu pamiatok na Slovensku, prešiel kostol sv. Mikuláša v Starej Ľubovni barokovou prestavbou v 2. polovici 17. storočia.⁴⁵ Na základe uvedenej skutočnosti sa podarilo datovať túto prestavbu presnejšie a to približne do obdobia 80. rokov 17. storočia s tým, že prestavba bola dokončená v roku 1686, kedy bola postavená spomínaná kaplnka.

Ďalší záznam tiež hovorí o zásahu do vybavenia kostola. V roku 1688 dal miestny farár spolu s kostolníkmi do Kaplnky sv. Anny ďalší oltár. Bol to oltár Premenenia Pána.⁴⁶ Je to prvá zmienka o tomto oltári. Jeho vybudovanie stálo farnosť 236 zlatých. Dnes sa už v kostole vo svojej pôvodnej podobe nenachádza, ale niektoré jeho časti boli použité pri stavbe oltára Sv. Kríža,⁴⁷ ktorý je dnes hneď vedľa oltára sv. Anny Metencie. Tento uvedený poznatok opäť otvára hypotézy o rozľahlosti Kaplnky sv. Anny, ale v každom prípade, opäť sa potvrdzuje to, že celý tento priestor musel byť dostatočne priestorový. V prameni sa tiež nepíše, čo sa stalo s dvomi menšími oltármi, ktoré tu boli a sú spomenuté vyššie.

Hneď ďalší záznam je z toho istého obdobia a hovorí o opravách pivnice pod Kaplnkou sv. Anny.⁴⁸ S najväčšou pravdepodobnosťou ide o kryptu pod kostolom. Opravy stáli farnosť 120 zlatých.

Jednoznačne možno povedať, že v 80. rokoch 17. storočia kostol sv. Mikuláša prešiel skutočne veľkými stavebnými úpravami. Okrem vyššie spomínaných stavebných zásahov bolo tiež dokončené podpivničenie „*dlhej kaplnky na juhu*.“⁴⁹ Z hľadiska dispozície kostola je nepochybné, že Kaplnka sv. Anny bola lokalizovaná správne, teda približne v priestoroch dnešnej severnej kostolnej lode. K tejto pomerne presnej lokalizácii prispela práve „*dlhá kaplnka na juhu*“, z ktorej rozšírením potom s určitosťou vznikla tretia, južná

⁴² Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 30.

⁴³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 33.

⁴⁴ Aj v ďalších častiach tejto práce sa bude vyskytovať označenie „*dlhá kaplnka na juhu*.“ Je to preto, lebo táto kaplnka neniesla podľa pramenného materiálu žiadne bližšie pomenovanie, ako to bolo napríklad v prípade Kaplnky sv. Anny.

⁴⁵ KOL. autorov. *Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok 3*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 190.

⁴⁶ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 33.

⁴⁷ Táto hypotéza sa javí ako veľmi pravdepodobná na základe neskorších popisov interiéru kostola a datovania samotného oltára, resp. jeho jednotlivých častí.

⁴⁸ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 33.

⁴⁹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34.

kostolná loď. Taktiež v tom istom roku boli okrem podpivničenia „*dlhej kaplnky na juhu*“ tiež dokončené steny kostola.⁵⁰

Okrem toho, v tom čase dal vtedajší farár vybudovať do kostola ďalší oltár. Bol to oltár svätého Jána Krstiteľa a svätého Jána Evanjelistu. Oltár bol vybudovaný na vlastné náklady vtedajšieho miestneho farára a stál 450 zlatých.⁵¹ To je nespochybniteľný dôkaz o tom, že sa kostol stavebne rozšíril, lebo dovtedy v ňom boli len oltáre sv. Mikuláša, biskupa a vyznávača, Preblahoslavenej Panny Márie, sv. Kataríny, panny a mučenice, sv. Anny Metercie a oltár Premenenia Pána postavený v roku 1688.⁵² Oltár sv. Jána Krstiteľa a sv. Jána Evanjelistu bol, s najväčšou pravdepodobnosťou, umiestnený v „*dlhej kaplnke na juhu*.“ V pramennom materiáli sa síce neuvádza jeho presná lokalizácia, ale keďže bola v kostole vybudovaná nová kaplnka, logicky vychádza, že bol tento oltár umiestnený práve v tomto priestore.

Z roku 1689 pochádza kratučký zápis o tom, že bol opravený obraz, resp. že ho miestny farár dal postriebrisť, čo stálo farskú pokladnicu 30 zlatých.⁵³ Bohužiaľ, tento zápis je veľmi skromný na bližšie popisné informácie. Nepíše sa tam, aký obraz bol postriebsený, ani kde bol umiestnený. Za to na druhej strane je zápis bohatý na to, od koho farár získal prostriedky na tento účel. Časť výdavkov pokryl z vlastných nákladov a časť boli milodary farníkov.⁵⁴

Inventarizácia z roku 1690

Posledná inventarizácia staroľubovnianskej farnosti v 17. storočí bola najrozsiahlejšia a zároveň aj najpodrobnejšia. Je rozdelená do dvadsiatich častí a v každej z nich sa nachádza podrobný opis. Prvá časť obsahuje históriu farnosti. V rámci prvej časti však nie sú len zápisy týkajúce sa histórie farnosti, ale sú tam aj informácie o úpravách v kostole sv. Mikuláša. Napríklad opisujú sa tam pivnice a krypty. Jedna krypta sa nachádzala pod Kaplnkou sv. Anny a bola vymurovaná s finančným príspevom Bratstva sv. Anny. Druhá krypta bola pod „*dlhou kaplnkou na juhu*,“ pod oltárom sv. Jána Krstiteľa a sv. Jána Evanjelistu.⁵⁵ V prameni sú tieto priestory opísané ako „*sklep, seu grob dla cial ludzi*,“ teda „*pivnica, alebo hrob, pre ľudské telá*.“⁵⁶ To je možné s určitosťou a jednoznačne interpretovať ako krypty. Okrem toho bola pod Kaplnkou sv. Anny pivnica, ktorá sa využívala ako Boží hrob, počas obradov Veľkého piatku, kedy sa symbolicky ukladá kríž s korpusom Krista do Božieho hrobu.⁵⁷ Štvrtá pivnica bola pod sakristiou a vchádzalo sa do nej z ulice smerom od budovy farského úradu.⁵⁸ S najväčšou pravdepodobnosťou túto pivnicu zachytila sonda pracovníkov pamiatkového úradu. Sonda sa nachádza vpravo od

⁵⁰ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34.

⁵¹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34.

⁵² Do tohto vymenovania oltárov neboli zaradené už vyššie uvedené menšie oltáre sv. Jána Krstiteľa a Kristovej tváre, pretože sa už viac v pramennom materiáli nevyskytujú, teda nie je jasné, čo sa s nimi ďalej stalo.

⁵³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34.

⁵⁴ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34.

⁵⁵ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34 - 35.

⁵⁶ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34 - 35.

⁵⁷ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34 - 35.

⁵⁸ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 34 - 35.

dnešných dverí do sakristie. Nad sakristiou bol sklad, ten sa tam nachádza aj dnes. Všetky spomínané pivnice mali mrežované okná. V tomto prípade je na mieste pochybnosť, či aj krypty boli vybavené mrežovanými oknami, ale pramenný materiál to bližšie neupresňuje.

V súvislosti so sakristiou je zaujímavá nasledujúca informácia. Podľa tohto inventarizačného záznamu mal kostol novú sakristiu s tromi zamrežovanými oknami. Zo sakristie viedli schody hore do skladu⁵⁹ pravdepodobne tak, ako je tomu aj dnes. Je jasné a nesporné, že aj v skoršom období musel existovať v kostole takýto priestor, ale nikde predtým sa v doteraz známom archívnom materiáli nevyskytuje zmienka o sakristii. Nie je známa, ani jej približná lokalizácia, ani jej rozmery. Isté je ale to, že v neskoršom období musela prejsť prestavbou, pretože v čase spisovania tejto inventarizácie sa v zápise uvádza, že ma tri okná, zatiaľ čo dnes je v nej iba jedno zamrežované okno.

Podľa tohto inventarizačného záznamu boli v kostole štyri veľké okná a rovnaký počet malých okien.⁶⁰ V kostole boli tiež dvojce dverí, do sakristie viedli drevené dvere.⁶¹ Okolo kostola bol podľa prameňa oddávna múr s brámkou smerom od radnice. Bránka viedla na cintorín. V roku 1677 dal vtedajší farár urobiť dve nové bránky.⁶² Okrem toho bola pred kostolom veža a v nej hodiny. Tiež tam bola aj izba pre trubača. Autor inventarizačného zápisu napísal, že túto informáciu zaznamenal podľa výpovedí starých ľudí.⁶³ Možno povedať, že zápis vznikol na základe výpovedí pamätníkov. To navodzuje dojem, že v čase vzniku zápisu už hodiny na kostole neboli. Je to jediná zmienka o farských hodinách na veži v skúmanom archívnom materiáli a v ďalších zápisoch sa už nevyskytujú. Základy tejto veže odkryl archeologický výskum pred kostolom sv. Mikuláša pred dvomi rokmi.

V druhej časti sú podrobne opísané kaplnky, ale informácie o týchto menších sakrálnych stavbách budú podané v samostatnej časti venovanej práve im.

Ďalšia časť poskytuje informácie o zvonoch a zvončekoch. Podľa inventarizácie bolo v staroľubovnianskej farnosti desať z toho iba jeden veľký zvon bol požehnaný v roku 1670 krakovským sufragánom, Mikulášom Oborskim. Zvyšné menšie zvony či zvončeky boli v kaplnkách alebo na oltároch.⁶⁴

V štvrtej časti sú opísané oltáre. Hlavný oltár sv. Mikuláša bol v roku 1674 opravovaný.⁶⁵ Potom sa tu nachádzal oltár Ružencovej Panny Márie, starý oltár s obrazom Sedembolestnej Panny Márie.⁶⁶ V Kaplnke sv. Anny bol oltár sv. Anny Metercie a oltár Sv. Kríža, Premenenia Pána a Márie Magdalény. Presne tak je opísaný tento oltár v inventarizačnom zápise.⁶⁷ V predchádzajúcej inventarizácii sa takýto oltár neuvádzal. Miesto neho bol v kaplnke umiestnený len oltár Premenenia Pána. Môže sa

⁵⁹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 35.

⁶⁰ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 35.

⁶¹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 35.

⁶² Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 35.

⁶³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 35.

⁶⁴ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 36.

⁶⁵ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 36.

⁶⁶ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 37.

⁶⁷ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 37.

zdať, že v Kaplnke sv. Anny pribudol nový oltár. Ale nie je to tak! Je to opäť oltár Premenenia Pána, len s najväčšou pravdepodobnosťou tam bol aj výjav znázorňujúci ukrižovanie alebo Máriu Magdalénu. Už skôr bolo spomenutý predpoklad, že dnešný oltár Sv. Kríža bol vyskladaný zo starších častí oltára Premenenia Pána. Skutočne, tieto staršie časti sú tu umiestnené aj dnes a rovnako je tu aj plastika znázorňujúca Máriu Magdalénu, čo len potvrdzuje vyššie uvedenú interpretáciu.

V „*dlhej kaplnke na jubu*“ bol umiestnený oltár sv. Jána Krstiteľa a sv. Jána Evanjelistu. Ďalej tu bol oltár sv. Kataríny, panny a mučenice. Ten sa spomínal už v skoršej inventarizácii a jeho vtedajšie umiestnenie bolo napravo od hlavného oltára sv. Mikuláša. Bolo to však ešte v čase, keď bol kostol bez „*dlhej kaplnky na jubu*“.⁶⁸ Okrem toho bol tu v tomto priestore ešte oltár sv. Antona Paduánskeho. Je to prvá zmienka o tomto oltári, pričom v skúmanom archívnom materiáli nie je uvedené obdobie jeho vzniku, ani žiadne bližšie okolnosti. Dokopy teda bolo v kostole v roku 1690 osem oltárov.

Okrem toho bolo v kostolnom inventári desať obrazov, sedem krížov, dvadsaťjeden rôznych skriniek a nádob na uchovávanie sviatostí a iných liturgických predmetov.⁶⁹ Čo sa týka strieborného inventára kostola, uvádza sa tu strieborná monštrancia vyrobená v roku 1612.⁷⁰ Je možné s určitosťou povedať, že je to tá istá monštrancia, ktorá je uvedená už v skoršej inventarizácii rozanalyzovanej vyššie.⁷¹ Ďalej tu bolo ešte 23 ďalších rôznych strieborných liturgických predmetov, ako sú kalichy, cibória, bursy, kríže,...

Priebeh liturgie sprevádzajú náboženské spevy, ktoré boli od obdobia baroka sprevádzané hudobnými nástrojmi. Tie boli aj v kostole sv. Mikuláša. Inventarizačný zápis z roku 1639 informuje o 2 organoch v kostole. Jeden bol z roku 1670. Druhý bol z roku 1683 a nachádzal sa v Kaplnke sv. Anny.⁷² Pravdepodobne bol umiestnený na chóre. Umiestnenie staršieho organa sa v pramennom materiáli neuvádza. Tiež tu bolo jedno violončelo a jedny husle.⁷³

Neodmysliteľnou súčasťou slávenia liturgie sú liturgické rúcha, teda ornáty, alby a tiež aj korporály, purifikatória a ďalšie súčasti. Analyzovaný inventarizačný záznam uvádza, že v roku 1690 bolo v kostole 7 kapucní a 15 ornátov, z toho šesť bolo bielych, štyri červené, dva zelené, jeden modrý a dva čierne.⁷⁴ Bolo tu tiež dvadsaťtri antependií,⁷⁵ koberce, baldachýny, deväť cirkevných zástav, osemnásť álb s humerále, päťdesiatštyri obrusov, dvanásť podkorporálov, osem vél, päť záster na kríž, štyri prikrývky na krstiteľnicu, trinásť kamží, štyridsaťdva uterákov, štyri birety. Tým sa však zoznam liturgických predmetov neskončil, lebo tu ešte bolo ďalších šesťnásť vél, z toho tri biele,

⁶⁸ Pozri stranu 15, časť 2.4 Inventarizácia z roku 1665.

⁶⁹ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 38.

⁷⁰ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 38.

⁷¹ Pozri stranu 11, časť 2.2 Inventarizácia z roku 1639.

⁷² Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 39.

⁷³ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 40.

⁷⁴ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 40.

⁷⁵ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 41.

šesť červených, dve zelené, tri modré a dve čierne, plus v inventári bolo ešte devätnásť ďalších vél. Nachádzalo sa tu aj dvadsaťjeden búrs, devätnásť pál, osemnásť korporálov a štyridsať purifikatórií.⁷⁶ Kostol musel byť aj osvetlený. Okrem prirodzeného svetla, ktoré tu prenikalo cez oká tu bolo ešte štyridsaťštyri lúč a kahancov.⁷⁷ Tie boli rozmiestnené buď v hlavnej lodi, alebo menšie lampáše boli pri oltároch. Posledná časť inventarizácie je zhrnutie.⁷⁸

Záver

Dejiny mesta Stará Ľubovňa nemajú dodnes zodpovedané všetky otázky. Jednou z týchto nezodpovedaných otázok sú aj cirkevné dejiny Starej Ľubovne. Príspevok je zameraný práve na túto problematiku. Cieľom je rekonštrukcia cirkevných dejín staroľubovnianskej farnosti v 17. storočí. Práca takéhoto druhu a zamerania až doteraz absentovala v regionálnej historiografii. To bol dôvod na výskum skúmanej témy a tiež spísanie jeho výsledkov. Pri práci bola použitá priama metóda spojená s analýzou archívneho materiálu a odbornej historickej spisby domácej i zahraničnej proveniencie. Výsledky boli metódou syntézy spojené do záverov z výskumu. Vyplynulo z neho, že staroľubovnianska farnosť bola inventarizovaná aj v skoršom období, ako sa doteraz predpokladalo. Konkrétne je predstavených päť inventarizácií zo 17. storočia. Tiež bol, v rámci výskumov, čiastočne rekonštruovaný stavebný vývoj kostola sv. Mikuláša v Starej Ľubovni v 17. storočí.

RESUMÉ

Cirkevné dejiny sú neoddeliteľnou súčasťou histórie spoločnosti. Dejiny Starej Ľubovne majú dodnes mnoho „bielych miest“ a nezodpovedaných otázok. Tie sa vyskytujú aj v oblasti cirkevných dejín. Predkladaná štúdia predstavuje staroľubovniansku farnosť vo svetle inventarizácií v 17. storočí. Nosnou časťou výskumov tejto štúdie bolo predstavenie šiestich inventarizačných súpisov zo 17. storočia a poukázania na zmeny, ktorými prešla farnosť a kostol sv. Mikuláša v priebehu jedného storočia. Na základe predstavených informácií je potom možné urobiť si obraz o vybavení kostola v jednotlivých obdobiach a tiež o jeho architektúre, prestavbách, či opravách starých a umiestneniu nových oltárov. Týmto výskumom sa podarilo bližšie datovať barokovú prestavbu kostola sv. Mikuláša v Starej Ľubovni. Bolo zistené, že prestavba sa uskutočnila v 80. rokoch 17. storočia. Z tohto pohľadu sa tento údaj nemusí javiť ako bližšie datovanie, ale v skoršej odbornej spisbe bola táto prestavba datovaná do 2. polovice 17. storočia, takže možno povedať, že čo sa týka datovania, došlo tu ku výraznému posunu. Taktiež tento výskum prispel k vyvráteniu niektorých hypotéz o cirkevných dejinách Starej Ľubovne a o histórii jej farského kostola.

Na základe historických zmienok o farnosti zachytených v prezentovanom archívnom materiáli sa tiež, aspoň čiastočne, dajú rekonštruovať niektoré dejinné udalosti

⁷⁶ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 41.

⁷⁷ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 41 – 42.

⁷⁸ Rímskokatolícky farský úrad Stará Ľubovňa, Inventárna kniha farnosti Stará Ľubovňa, s. 43.

z histórie Starej Ľubovne. Okrem toho pramene bližšie osvetľujú otázku cirkevnej správy skúmanej farnosti a priebeh rekatolizácie v nej.

SUMMARY

Ecclesiastical history is an integral part of the history of society. To the present day, the history of Stará Ľubovňa has had many blank spaces and unanswered questions. These also occur in ecclesiastical history. This study represents the parish in Stará Ľubovňa in the light of inventories in the 17th century. The main part of research of this study was to introduce six inventory registers from the 17th century and highlight the changes that the parish and the Church of St. Nicholas went through over a century. Based on the presented information, it is possible to make an image about the church equipment in the particular period and also about its architecture, reconstructions, or repairs and location of new altars. On the basis of this research we are able to provide closer dating of baroque reconstruction of the Church of St. Nicholas in Stará Ľubovňa. It was found out that the reconstruction had taken place in the 80's of the 17th century. From this perspective, this information may not seem like a closer dating, but in the older literature this reconstruction was dated to the second half of the 17th century. So we can say that with regard to the dating, there has been a significant step forward. Moreover, this research has contributed to disposing of some hypotheses about the ecclesiastical history of Stará Ľubovňa and about history of its parish church.

Based on historical mentions about the parish collected in the presented archive materials we can, at least partially, reconstruct some historical events from the history of Stará Ľubovňa. In addition, sources enlighten the question of ecclesiastical administration of the examined parish and the course of recatholisation in it.

Adresa autora:

Mgr. Peter Žarnovský

Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni

Zámocká 22, 064 01 Stará Ľubovňa

e-mail: peter.zarnovsky@hradlubovna.sk

EXISTENCIA PÚTNICKÝCH MIEST V ZEMPLÍNSKEJ ŽUPE V POLOVICI 18. STOROČIA

Štefan Lenčič

EXISTENCE OF PLACES OF PILGRIMAGE IN THE ZEMPLIN COUNTY IN THE MID-18TH CENTURY

Abstract: Places of pilgrimage had a very special place in the lives of believers. These were primarily the places where the pilgrims searched for reinforcement of their faith – spiritual and physical healing. Main reasons for pilgrimages were the following motives: to see a place of pilgrimage, to pray, reverence toward martyrs, to fulfill a promise, to stay there until one's death, to reach answering one's prayers (mainly physical healing) and to get reliques. Places of pilgrimage which were in the closest surroundings were significant as well. Here belong the pilgrimages which took place in the Zemplin county in the mid-18th century. We can find many information about the state and conditions of individual parishes in the records of the canonical visitation which give us the evidence that the bishop took a closer look at the local places of pilgrimage. During his stay he visited the parishes of the Zemplin Archidiaconate where 45 parishes belonged and 118 processions were made to each place of pilgrimage. Places of pilgrimage had 3 basic divisions of patron saints: soteriological, mariological and hagiographical.

Keywords: Bishop. Pilgrim. Pilgrimage. Relics. Repentance.

Pri pohľade na ľudský život a na jeho zavŕšenie v Bohu, ktosi napísal aj tieto slová: *Viatores sumus quod patres nostres*. Všetci sme pútnikmi a preto pútnici a púte predstavujú v celých dejinách ľudstva osobitný fe nomén. Aj oni svojou existenciou do značnej miery ovplyvnili spoločenský, hospodársky, kultúrny, ale hlavne náboženský život ľudí rôznych národov, kultúr a náboženstiev. Ich dejinné poznávanie nám pomáha objavovať a lepšie pochopiť vnútorný svet človeka s jeho túžbami po vyšších hodnotách. Život veriaceho človeka v širokom zmysle slová vyjadril aj Georg Thurmair, keď napísal túto pravdivú myšlienku: „*Sme kresťanmi na Zemi a putujeme bez oddychu s mnohými ťažkosťami smerom k večnej vlasti*“.¹

¹ JUDÁK, Viliam. *Jubilejné roky v dejinách*. Nitra : Kňazský seminár sv. Gorazda 1997, s. 16; Katechizmus Katolíckej cirkvi definuje púte nasledovne: „Púte pripomínajú naše pozemské putovanie do neba. Tradične sú intenzívnymi chvíľami obnovy modlitby. Svätynie sú pre pútnikov, ktorí pre seba hľadajú živé pramene mimoriadnymi miestami, aby tam prežívali „ako Cirkev“ formy kresťanskej modlitby“ (KKC 2691).

Svoje osobitné miesto pri uvažovaní o pútiach majú púte menšieho rozsahu – miestne púte. Oni pripravujú veriacich ľudí na väčšie a náročnejšie púte. Aj miestne púte v Zemplínskom archidiakonáte v polovici 18. storočia tvorili súčasť náboženského života. Aj tento fenomén putovania vo veľkej miere prispel ku katolíckej obnove v niekdajšej Zemplínskej stolici.

Fenomén putovania

Slovo „*peregrinatio*“ (putovanie) v latinskom jazyku je odvodené od „*peregre*“, čo znamená „*ísť ďaleko*“. Pútnik je teda človek, ktorý sa vydáva na dlhú cestu, obyčajne do neznámeho kraja a istý čas tam pobudne. Putovanie pre veriaceho človeka je pohyb na posvätné miesto. Z prvých kresťanských spisovateľov, ktorí spomínajú putovanie veriacich, je Tertulcián (2. stor.), ale namiesto slova putovanie používa výraz „*cesta*“.²

V kresťanskom chápaní sa výraz putovanie (pút') chápe v trojakom význame:

1. Odísť ďaleko – opustiť svoj domov, rodinu, vlast' a stať sa cudzincom.
2. Pozemský život človeka chápaný ako vyhnanstvo – veriaci človek si uvedomuje, že pozemský život je ešte len cestou do skutočného domova.³

3. Putovanie ľudským životom, ktoré má svoje završenie v nebeskom Jeruzaleme. V stredoveku (medzi 11. a 13. stor.) sa začal používať aj termín putovanie v duchovnom zmysle. Tento druhý rozmer putovania môžeme rozdeliť na dve časti:

a) Putovanie v duchu – tento smer sa vyvinul z myšlienky skutočného putovania na posvätné miesta v 15. storočí.

b) Celý ľudský život chápaný ako putovanie – takéto chápanie putovania sa objavuje zreteľnejšie v 14. storočí. Duchovní autori v tom čase sa vo svojich dielach zamýšľajú nad životom človeka, ktorý vlastne „putuje“ tým životom.

Najhlavnejšími miestami na Východe, ktoré veľmi priťahovali pútnikov boli hlavne biblické miesta nachádzajúce sa v Palestíne. Predmetom týchto púti sa stávali tam existujúce posvätné miesta, hroby mučeníkov, svätých a ich relikvie. Na západe sa hlavným centrom pútnikov stali hroby apoštolov sv. Petra a Pavla v Ríme.⁴

Pri pohľade na púte a na pútnikov je dôležité hľadať, aké boli dôvody, že títo pútnici sa vydávali často na tak veľmi náročné cesty. Obyčajne existovalo niekoľko dôvodov na putovanie. Medzi tie najhlavnejšie dôvody patrili tieto motívy:

a) Vidieť – dôvod veľmi ľudský a potrebný pre pútnika, ktorý chce na vlastné oči vidieť posvätné miesta, relikvie, zažiť duchovnú atmosféru pútnického miesta, ale tiež aj poznať historické miesta.

b) Modliť sa – to je najčastejší dôvod, ktorý sa spomína v súvislosti s púťami, keď sa v kronikách uvádza, že „*pútnik sa vyberá na púť, aby sa modlil*“.

² DANCÁK, František. *Náboženská turistika*. Prešov : PETRA 2004, s. 18; Podľa historika Norberta Ohlera problematika púti v sebe skrýva pomerne široký záber, pretože: „*Nemocní i zdraví, bohatí i chudobní, zřívali i šťastní putují od štvrtého storočia po Kristovi po cestách, aby na posvátných místech chválili Boha, prosili ho o pomoc, vzdávali vděky, kajali sa zo svojich vin*“: - OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*. Vyšehrad : Praha 2000, s. 11.

³ (Kolektiv autorov): *Spisy apoštolských otců*. Praha 1986, s. 228.

⁴ GAVENDA, Marián. *Putovanie v dejinách a súčasnosti putujúcej Cirkvi I*. In Duchovný pastier 8, roč. LXXXVI., Trnava 1995, s. 350 – 351.

c) Úcta k mučeníkom – zvyčajne to bol najhlavnejší dôvod, ako vzdať úctu tým, ktorí vynikali hrdinským a čnostným životom.

d) Splniť sľub – dôvod, kvôli ktorému putovali veriaci, aby sa poďakovali za získané milosti alebo vykonali pokánie, ktoré si uložili sami, alebo ho dostali od cirkevnej authority.

e) Zotrvat' tu až do smrti – pútné miesto mnohých ľudí oslovilo tak silno, že sa rozhodli zostať v tesnej blízkosti posvätných miest.

f) Dosiahnuť vyslyšanie prosieb, zvlášť uzdravenie – veľký priestor modlitieb tvorili hlavne prosby, ktoré predkladali pútnici nielen za seba, ale aj za svojich blízkych. Najčastejšie to boli prosby za uzdravenie.

g) Získať relikvie – pre mnohých pútnikov to bol veľmi dôležitý dôvod a niekedy bola púť konaná len výlučne kvôli relikviám. Pútnici, ktorí prišli na sväté miesto, si chceli niečo priniesť, či „naplniť“ sa svätosťou.

h) Negatívne stránky – každá púť sa vyznačovala svojou náročnosťou – fyzickou, ale aj psychickou. Veľmi dôležitá bola vždy príčina a úmysel putovania. Tak, ako veriacich motivovali na púte náboženské myšlienky, našli sa aj takí, ktorým chýbali čisté dôvody.⁵

Relikvie sv. Petra a sv. Pavla, najväčších mučeníkov (*corona sanctorum martyrum*), priťahovali vždy najviac pútnikov takmer z celého sveta. Na pútiach sa zúčastňovali všetky vrstvy obyvateľstva, ako jednoduchí, tak aj vznešení ľudia, ale tiež pochopiteľne aj mnísi, kňazi a biskupi. Predovšetkým duchovenstvo túžilo po tom, aby sa dostalo k dvom najväčším apoštolom, k *prahom apoštolov*, z čoho sa vyvinula púť s názvom *Ad limina apostolorum*. Neskôršie z toho vznikla povinnosť pre diecézneho biskupa vykonať si každých päť rokov túto púť k hrobom mučeníkov a zároveň podať správu pápežovi o stave vlastnej diecézy.

Pri pohľade na tých, ktorí putovali na sväté miesta, je možné sledovať dve hlavné skupiny pútnikov:

- a) tí, ktorí chcú, aby získali telesné uzdravenie,
- b) tí, ktorí chcú, aby získali duchovné uzdravenie.

Z ďalšieho pohľadu na púte môžeme vidieť, že problematika pútí zachycovala v sebe oveľa širší záber. Svedčia o tom aj nasledujúce formy pútí:

- a) Púť ako askéza.
- b) Misionárske putovanie – to bol ďalší z dôvodov, ako chápať svoju cestu k Bohu.
- c) Návšteva svätých miest.
- d) Púť ako pokánie – náročnosť každej púte sa chápalo ako pokánie, ktoré sa stáva prostriedkom odpustenia hriechov.
- e) Získanie odpustkov – s pokáním sú spojené odpustky, ktoré sa zvlášť rozvinuli pri konaní pokánia veľkých hriešnikov. Na začiatku bola v popredí viac úcta k relikviám, neskôr už však prevládla túžba získať odpustky.⁶

⁵ GAVENDA, Marián. *Putovanie v dejinách a súčasnosti putujúcej Cirkvi I.* In Duchovný pastier 8, roč. LXXXVI., Trnava 1995, s. 352 – 353.

Vydat' sa na pút' znamenalo pre človeka zmenu v jeho spoločenskom živote. Vydaniu sa na pútnickú cestu predchádzal ešte slávnostný obrad vo farskom kostole, spojený s rozlúčkou s blízkymi a požehnaním pútnických insígnií. Pútnici zhromaždení v chráme sa zúčastnili na slávení sv. omše, ktorá bola obetovaná za nich. Počas nej pristupovali k sv. spovedi a prípadne prijímali aj určité pokánie uložené spovedníkom. Po sv. omši kľáčiaci pútnici sa pred oltárom modlili a spievali žalmy. Na záver kňaz nad nimi prednášal predpísané modlitby a udelil im kňazské požehnanie. Úplne na záver im odovzdal pútnické znaky, ktoré boli charakteristické pre pútnikov podľa „*Ordo peregrinorum*“: žobrácku kapsu a palicu. Tieto insígnie sa opierali o právne štatúty, ktoré do istej miery ochraňovali pútnikov. Žobrácka kapsa bola symbolom almužny, ktorá bola dosť malá na to, aby sa do nej vošlo veľa peňazí, takže pútnik má žiť z lásky a milosrdenstva. Palica, ktorá slúžila na podopieranie a osobnú ochranu, bola symbolom boja proti nástrahám diabla.

Svätá spoveď sa vykonávala len zriedka, pretože pútnici si ju vykonávali na začiatku púte. Zachovala sa aj prax zanechávať svoje hriechy napísané na papieri pri nohách svätca.

Ďalšiu dôležitú časť tvorila súkromná modlitba, v ktorej pútnik zotrval v tichu a v osobnom rozhovore s Bohom. Najdôležitejšou úlohou však bolo zúčastniť sa na hlavnej svätej omši, pretože sa verilo, že počas sv. omše je svätec osobitne intenzívne prítomný.

Pre pútnika bolo tiež dôležité, aby zostúpil do krypty sanktuária, rukou sa dotkol relikvií svätca, ktorému bol zasvätený chrám, a zotrval v tichej modlitbe. Tento posledný bod púte hral dôležitú úlohu pre pútnika. To boli chvíle veľkého dojatia, ktoré boli sprevádzané aj slzami, nábožnými zvolaniami a konečne dotknutím sa relikvií a ich pobozkaním – to znamenalo dosiahnuť cieľ púte – relikvie svätca.

Po skončení púte a pred spiatočnou cestou domov sa usilovali ešte pútnici o to, aby si priniesli relikvie svätca. Získať pravé relikvie sa podarilo len zriedkavo. Najčastejšie však získali len „relikvie“, ktoré získali dotykom skutočných relikvií. Druhú túžbu si naplňali tým, že si odnášali nejaké predmety, ktoré im mali pripomínať túto púť. Sú známe rôzne pútnické odznaky, väčšinou medaily, na ktorých bol zobrazený svätec alebo nejaká hlavná charakteristika pútnického chrámu či miesta. V posledných storočiach stredoveku začali vznikať aj pútnické bratstvá.⁷

Kanonická vizitácia biskupa Františka Barkóciho

Do starobylej Jágerskej diecézy patrilo až 10 žúp, ktorých hranice sa obyčajne kryli s jednotlivými archidiakonátmi. Jedna z najstarších žúp v Uhorsku, ktorá patrila do tejto veľkej diecézy, bola práve Zemplínska župa. Táto župa (komitát) sa stala súčasťou

⁶ GAVENDA, Marián. *Putovanie v dejinách a súčasnosti putujúcej Cirkvi II.* In Duchovný pastier 9, roč. LXXVI., Trnava 1995, s. 401 – 403; TETTAMANZI, Dionigi. *Duchovný rozmer Jubilea: odpustky a putovanie.* In POUPARD, Paul. *Sprievodca Rómom.* Bratislava : Nové Mesto, 1999, s. 20 – 22.

⁷ OHLER, Norbert. *Życie pielgrzymów w średniowieczu.* Kraków 2000, s. 75 – 103; OHLER, Norbert. *Cestování ve středověku.* Jinočany : H & H 2003, s. 323 – 338.

Uhorska (nie celé územie) asi okolo roku 1018 za panovania kráľa Štefana I. severné hranice Uhorska sa posúvali čoraz viac na sever, až kým na konci 12. storočia sa hranica medzi Poľskom a Uhorskom neustálila na hrebeni Karpát tak, ako ju poznáme dodnes. Hlavným centrom tejto župy bol Zemplínsky hrad a neskôr aj Blatný Potok (Sárospatak). V 13. a 14. storočí bola župa známa aj pod menom *Potocký komitát* (*comitatus de Potok*). Na juhu Zemplínskeho komitátu existoval *Serenčský komitát*, ktorý splynul so Zemplínskym komitátom najneskôr koncom 14. storočia. Ešte koncom 16. storočia sa jeho územie rozlišovalo ako *Dolnozemplínska stolica*. V 13. storočí sa táto župa (komitát) zmenila na šľachtickú stolicu.⁸ Aj Zemplínska župa sa svojimi hranicami kryla so Zemplínskym archidiakonátom, ktorý sa skladal z troch dekanátov: Podhorského, Novomestského a Humenského.

V 18. storočí máme prvý súpis (conscriptio), ktorý bol vykonaný v Zemplínskej župe v roku 1733. V tom istom roku sa takýto súpis konal aj v Abovskej župe. Z rozhodnutia kráľovskej miestodržitejskej rady z 28. marca 1733 ho vykonali Ján Martinides a František Putnoky a Juraj Sartoris. Vzniknutý súpis priniesol prvú ucelenú informáciu o základnom stave jednotlivých žúp.⁹

Vykonaný súpis v Zemplínskej župe v roku 1733 sa stal podkladom pre biskupskú vizitáciu. Vizitácie, ktoré nariadľoval diecézny biskup, buď ich vykonával osobne, alebo poveril niekoho iného, zvyčajne niektorého svojho kanonika. Vizitácie museli mať aj svoju administratívnu prípravu. Už v roku 1746 bola takáto príprava urobená pre vizitáciu Abovskej, Zemplínskej a ďalších žúp. Vizitácia mala stanovený svoj protokol, podľa ktorého poverení jágerskí kanonici pripravili inventár kostolov, fár, majetkové pomery farára a cirkevných zamestnancov, patróni, informácie o morálnej úrovni ľudu, o cintorínoch a pod. Takto pripravené podklady slúžili biskupovi, aby si mohol samotnú vizitáciu naplánovať vzhľadom na vzdialenosti, veľkosti farnosti, existenciu kláštorov, udeľovania sviatosti (zvlášť sviatosti birmovania), požehnaní kostolov, zvonov, alebo aj preskúšania nelatinských duchovných. Harmonogram celej vizitačnej cesty ukazuje, že v niektorých farnostiach sa zdržal aj dlhšie. Biskup sa usiloval, aby navštívil predovšetkým všetky farské kostoly a s nimi spojené fary. Nechýbali však ani návštevy niektorých filiálnych kostolov, ba aj niektorých gréckokatolíckych. Pre biskupa Barkóciho vizitácia zemplínskeho archidiakonátu bola zvlášť významná, pretože z tejto župy pochádzal,¹⁰ v nej mala rodina svoje rodové majetky a navyše jeho otec a starý otec boli Zemplínskymi županmi. Biskup, pretože bol šľachtic, ubytovaný bol v miestnych kaštieľoch u zemepánov.

Biskupská služba Františka Barkóciho v rokoch 1745 – 1761 predstavovala pre Jágerskú diecézu veľmi dôležité miesto pre cirkevné dejiny. Bolo to obdobie, za ktorého „pôsobenia bola dovŕšená jedna z finálnych fáz rekatolizácie, po ktorej prirodzene nasledovalo erigovanie nových rímskokatolíckych diecéz so sídlami v Košiciach, Satmári

⁸ ŽUDEĽ, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, 203 s.

⁹ SEDLÁK, Peter. *Kresťanstvo na území Košického arcibiskupstva*. Prešov : VMV 2004, s. 200 – 201.

¹⁰ Biskup František Barkóci sa narodil 15. októbra 1710 na hrade Čičva a zomrel 18. júna 1765 v Bratislave.

(Satu Mare), ale aj gréckokatolíckych eparchií v Mukačeve a neskôr aj v Prešove“.¹¹ V celej Jágerskej diecéze mal biskup Barkóci spolu 241 farárov (217 diecéznych, 4 rehoľní a 2 kapláni). V Zemplínskom archidiakonáte, ktorého hranice sa kryli so samotnou Zemplínskou župou, bolo 45 kňazov (37 diecéznych, šiesti rehoľní a dvaja kapláni).¹² Z náboženského hľadiska sa v čase konania biskupskej vizitácie na Zemplíne nachádzalo približne: katolíkov 28346, uniátov 36634, luteránov 4709 a kalvínov 23273.

Počet farností v Zemplínskom archidiakonáte v období rokov 1700 – 1750¹³

vznik/obnovenie	počet farností
pred rokom 1700	12
r. 1701 – 1710	2
r. 1711 – 1720	15
r. 1721 – 1730	7
r. 1731 – 1740	5
r. 1740 – 1750	4
spolu	45

Biskup František Barkóci začal vizitácie jednotlivých farností a kláštorov v roku 1749 (19. mája) a ukončil ich 4. septembra. Navštívil farnosti Zemplínskeho, Užského a Šarišského archidiakonátu. V samotnom Zemplínskom archidiakonáte vizitácia trvala od 19. mája do 17. júla 1749. Dňa 18. mája začal s vizitáciou v Zemplínskom archidiakonáte, v Podhorskom dekanáte vo farnosti Nad'-Kerestúr a následne vizitoval Girincs, Mád, Tályu a Monok. Do Šátoraljaujhelyu sa biskup Barkóci povolal na „examen“ kalvínskych kazateľov a gréckokatolíckych presbyterov. Mnohí z nich prišli 3. a 5. júna 1749, aby boli „skúšaní vo veciach nevyhnutných“. Samotnú farnosť v Šátoraljaujhelyu biskup vizitoval 3. júna 1749, do ktorej patrili aj fílie: Čerhov, Veľká a Malá Trňa, Viničky a Borša. Po tejto farnosti 4. júna nasledovala farnosť Cejkov. Takmer každý deň biskup vizitoval jednotlivé farnosti. Na konci júna (27.) zašiel až do Užhorodu, kde vykonal skrutínia pre kazateľov. Gréckokatolícki kňazi zo severnejších oblastí boli preskúšaní biskupom aj 14. júna 1749 v Sečovskej Polianke. Vizitácia ďalej pokračovala návštevou Horného Zemplína v Michalovciach a ukončená bola v Stropkove 17. júla 1749. Biskupská vizitácia nebola vykonávaná len formálne, ale mala dôležitý pastoračný význam. Okrem iného biskup diktoval svojim pisárom záverečné vizitačné dekréty. Na Zemplíne to bolo na štyroch miestach: v Olaszi-Liszke, Šátoraljaujhelyi, Sečovskej Polianke a v Pavlovciach nad Uhom.¹⁴

¹¹ ZUBKO, Peter. *Zemplínski a abovskí uniati v Barkóczyho vizitácii – Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia IV*. Ružomberok : Verbum, 2013, s. 12.

¹² SUGÁR, István. *Az egri püspökök története*. Budapest : Szent István társulat, 1984, s. 408.

¹³ ZUBKO, Peter. *Zemplínski a abovskí uniati v Barkóczyho vizitácii – Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia IV*. Ružomberok : Verbum, 2013, s. 11.

¹⁴ SEDLÁK, Peter. *Kresťanstvo na území Košického arcibiskupstva*. Prešov : VMV 2004, s. 212 – 218.

Pútnické miesta

Každá kánonická vizitácia mala stanovený svoj protokol, podľa ktorého poverení kanonici pripravili podklady pre biskupa. Hlavný obsah protokolu sa zameriaval predovšetkým na tieto oblasti: inventár kostolov, fár, majetkové pomery farára a cirkevných zamestnancov, patróni, informácie o morálnej úrovni ľudu, o cintorínoch a ďalšie. Biskupská vizitácia Františka Barkóciho v roku 1749 v Zemplínskom archidiakonáte mala aj svoju jednu zvláštnosť, pretože okrem iných dôležitých skutočností súvisiacich s celou pastoračnou činnosťou kňazov a rehoľníkov, biskup si osobitne všimol problematiku miestnych pútí. Vo vizitačných protokoloch nájdeme údaje – pri niektorých farských, ale aj filiálnych kostoloch – o danom mieste ako pútnickom mieste v spojitosti so sviatkom svojho patróna (kostola či kaplnky). Na inom mieste zas nájdeme informácie o tom, na ktoré miestne pútnické miesta putovali veriaci a odkiaľ. Nasledujúca časť príspevku ponúka konkrétny výskum takýchto miest v tomto archidiakonáte počas vizitácie biskupa Barkóciho v roku 1749.

Zemplínsky archidiakonát sa skladal z troch dekanátov: Podhorského, Novomestského a Humenského.

Podhorský (Submontanus) dekanát pozostával z týchto farností: Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Gesztely, Köröm, Girincs, Mád, Monok, Olaszliszka, Sárospatak, Szerencs, Tállya, Tarczal, Tokaj, Tolcsva.¹⁵

V tomto dekanáte s otázkou pútí boli spojené nasledujúce miesta:

Köröm

V Köröme bol starobylý kostol Narodenia Panny Márie, ktorý obnovili paulíni z Ládu. Na toto miesto putovali veriaci z farností Girincs a Gesztely. Veriaci z farnosti Gesztely si konali púť aj do Sajó Ládu na sviatok Navštívenia Panny Márie, potom aj kostola minoritov v Miškolci na sviatok Nanebovzatej P. Márie, tiež do Tapolcza do opátskeho kostola na sviatok apoštolov Petra a Pavla a do Vico-mid-Szent na sviatok Všetkých svätých.¹⁶

Tokaj

Kostol v Tokaji navštevovali pútnici na sviatok sv. Jána Krstiteľa, a to z mestečiek Tarczal a Bodrog-Keresztur.

Bodrog-Keresztur

Veriaci mali zasvätený kostol ku cti Povýšenia sv. Kríža. Na tento sviatok putovali veriaci z mestečiek Tarczal a Tokaj.

Mád

Púte do Mádu prichádzali na sviatok Najsvätejšej Trojice z Tarczalu, Bodrog-Kereszturu, Tállye a Erdő-Bénye.

¹⁵ Arcibiskupský archív *Košice*, Kanonické vizitácie, Dolný Zemplín, 1749, s. 291. Ďalej len: AACass.

¹⁶ K severným farnostiam v tomto dekanáte patria farnosti: Mád, Tállya, Monok, Tokaj, Tarczal, Bodrog-Keresztur, Olasz-Liszka, Erdő-Bénye, Tolcsva a Sárospatak. V prípade týchto severných farností je zaujímavé, že mali pravidelné recipročné pútne procesie, ktoré si farnosti navzájom oplácali pri príležitosti sviatku zasvätenia kostola (dedicatio).

Rátka

Rátka bola filiálna obec s kostolom zasväteným sv. Anne. Záznamy však v tomto prípade neuvádzajú, odkiaľ prichádzali pútnici na odpustovú slávnosť.

Monok

Kostol bol zasvätený Narodeniu P. Márie a mal aj plnomocné odpustky septennium, ale púte sa tu konali na sviatok Navštívenia P. Márie. Procesie tu prichádzali z Tállye. Samotní veriaci z Monoku putovali do Bologkö, ktoré sa nachádzalo v Abovskej župe.

Tállya

Veriaci v tejto obci mali svoj kostol zasvätený ku cti sv. Ladislava, uhorského kráľa a na ich odpustovú slávnosť prichádzali veriaci z Mád a Erdö-Bénye.

Erdö-Bénye

V tejto obci mali kostol ku cti sv. Juraja a prichádzali do nej pútnici z Mád, Tállye, Olaszi-Liszky a Tolcsy.

Tolcsa

Veriaci slávili sviatok Narodenia P. Márie Imaculaty. Sem prichádzali pútnici z Olaszi-Liszky, Erdö-Bénye a Blatného Potoka (Sárospatak). Púť do Blatného Potoka nebola opätovaná.

Budkovce

V Budkovciach bol postavený kostol ku cti Najsvätejšej Trojice a získal aj plnomocné odpustky na septennium. Do tejto obce prichádzali každoročne veriaci v procesiách z Michaloviec, Trhovišť a Dúbravky.

Senné

Veriaci slávili odpustovú slávnosť na sviatok Navštívenia P. Márie a pútnici prichádzali z Michaloviec.

Veľké Zalužice

Kostol mali zasvätený ku cti sv. Petra a Pavla a aj do tejto obce prichádzali pútnici z Michaloviec.

Novomestský (Ujhelyiensis) dekanát pozostával z týchto farností: Bot'any, Cejkov, Lastovce, Pácin, Parchovany, Plechotice, Rad, Sátoraljaújhely, Sečovce, Slivník, Trebišov, Veľké Ozorovce, Veľké Trakany, Veľký Kazimír.¹⁷

V tomto dekanáte s otázkou pútí boli spojené nasledujúce miesta:

Sečovská Polianka

Do Sečovskej Polianky prichádzali veriaci na sviatok Najsvätejšej Trojice. Po Podčičve to bolo najviac navštevované pútnické miesto v Zemplínskej župe.¹⁸ Prichádzali tu pútnici z farností: Soľ, Vranov nad Topľou, Nižný Hrušov, Trebišov, Veľké Ozorovce, Plechotice, Sečovce a Parchovany.

¹⁷ AACass, Kanonické vizitácie, Dolný Zemplín, 1749, s. 292 – 294.

¹⁸ Patrónom Košickej Polianky sa v roku 1708 stal otec biskupa Františka Barkóciho - gróf František Barkóci.

Sečovce

Starobyľý a kamenný kostol v Sečovciach bol zasvätený Nanebovzatiu Panny Márie. Každoročne sem chodili procesie z farností: Veľké Ozorovce, Plechotice, Bačkov a Parchovany.

Veľatý

Kostol tu mali veriaci zasvätený ku cti sv. Martina. Krátko pred rokom 1749 bola dokončená kaplnka ku cti Panny Márie Bolestnej. K tejto kaplnke putovali veriaci z Nového Mesta pod Šiatrom, Cejkova, Lastoviec, Trebišova, Slivníka, Veľkých Ozoroviec a Plechotíc.

Nové Mesto pod Šiatrom

Veriaci v tomto mestečku mali starobyľý kostol zasvätený ku cti Sv. Imricha, kráľa. Procesie sa tam konali každoročne z farností: Cejkov, Lastovce, Veľký Kazimír, Trebišov a Slivník.

Lastovce

V Lastovciach bol kostol zasvätený sv. Michalovi Archanjelovi. Procesie sa tam konali z Veľkého Kazimíra, Slivníka a Veľkých Ozoroviec.

Svätá Mária

Veriaci mali starý murovaný kostol zasvätený ku cti Narodenia Kráľovnej anjelov (Natae Reginae Angelorum). Pannu Máriu si tu prichádzali uctiť veriaci z farností: Cejkov, Rad, Nové Mesto Šiatrom.¹⁹

Humenský (Homonnensis) dekanát pozostával z týchto farností: Budkovce, Dlhé nad Cirochou, Dobrá nad Ondavou, Humenné, Jankovce, Lieskovec, Michalovce, Nižný Hrušov, Ohradzany, Ondavské Matiašovce, Papín, Skrabské, Soľ, Staré, Strážske, Stropkov, Trhovište, Udavské, Vranov nad Topľou.²⁰

V tomto dekanáte s otázkou pútí boli spojené nasledujúce miesta:

Podčúva

V Zemplínskej župe patrila k najvýznamnejším pútným miestam. Pod miestnym hradom sa nachádzala kaplnka zasvätená Povýšeniu Sv. Kríža a bola obdarená plnomocnými odpustkami na septennium na tento sviatok. Na odpustovú slávnosť každoročne tu prichádzali pútnici z farností: Humenné, Malá Domaša, Soľ, Vranov nad Topľou, Parchovany, Nižný Hrušov, Strážske a Staré. Táto kaplnka patrila do farnosti Ondavské Matiašovce.

Vranov nad Topľou

Vo Vranove nad Topľou mali otcovia paulíni svoj kláštor a kostol, v ktorom sa nachádzal obraz, ktorý ľud považoval za zázračný. Kostol bol zasvätený Kráľovnej anjelov a odpustová slávnosť sa konala každoročne na sviatok Narodenia Panny Márie. Farský kostol bol od povstania Tökölyho v ruínach. Na toto pútné miesto prichádzali veriaci z farnosti: Stropkov, Skrabské, Soľ a Nižný Hrušov.

¹⁹ AACass, Kanonické vizitácie, Dolný Zemplín, 1749.

²⁰ AACass, Kanonické vizitácie, Horný Zemplín, 1749, s. 250 – 256.

Udavské

Púť do Udavského sa konala na sviatok Najsvätejšej Trojice. Na túto slávnosť každoročne prichádzali veriaci z farností: Humenné, Papín, Dlhé nad Cirochou a Sniny.

Staré

Odpustová slávnosť v tejto farnosti sa konala na sviatok Nanebovzatia Panny Márie. Toto miesto bolo obdarované aj odpustkami septennium. Do Starého prichádzali veriaci z farností: Michalovce, Nižný Hrušov, Strážske a Budkovce.

Strážske

Kostol bol zasvätený Nanebovstúpeniu Pána (z predošlého starého kostola) a od roku 1717 veriaci získali na tento sviatok aj odpustky septennium. Na hlavnom oltári bol umiestnený obraz Navštívenia Panny Márie a veriaci ľud mal k nej veľkú úctu a vyžiadali si z Ríma aj na tento sviatok pápežské odpustky septennium. Do strážskeho prichádzali veriaci z farností: Nižný Hrušov, Staré, Lieskovec a Budkovce.

Nižný Hrušov

Kostol bol zasvätený sv. Filipovi a Jakubovi. Aj tento kostol bol obdarovaný pápežskými odpustkami septennium. Na púť do tejto farnosti prichádzali pravidelne pútnici zo Starého a Strážskeho.

Humenné

Púť do tejto farnosti sa konala na sviatok Všetkých svätých a na sv. Annu. Farský kostol bol zasvätený Všetkým svätým a kaplnka s tromi oltármi na cintoríne sv. Anne. Na tieto sviatky prichádzali pútnici z farností Udavské a Dlhé nad Cirochou a na deň Všetkých svätých veriaci z Lieskovca. V Humennom sa konali tiež verejné procesie za spevov a odriekania veľkých litánií na Vigíliu každého sviatku Panny Márie do Loretánskej kaplnky u františkánov, rovnako aj na Veľký piatok. Tieto púte zabezpečovali františkáni. Na sviatok sv. Štefana sa konala púť do kaplnky sv. Valentína v poli. Veľké procesie cez mesto boli aj na sviatok Božieho Tela za účasti veriacich z okolitých dedín.

Myslína

Pútnici prichádzali do Myslíny na sviatok Nanebovstúpenia Pána. Drevený kostol získal pápežské odpustky septennium. Každoročne sem prichádzali púte zo Strážskeho, Ohradzian, Humenného a Lieskovca.

Ohradzany

Farský kostol bol postavený z kameňa a zasvätený Nanebovzatiu Panny Márie. K tomuto sviatku mali získané aj odpustky septennium. Na púť tu prichádzali každoročne veriaci z Udavského a Lieskovca.

Kochanovce

Kostol bol zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi. Na púte, ktoré sa tu konali, chodievali veriaci z Humenného a Dlhého nad Cirochou.

Dlhé nad Cirochou

Kamenný kostol bol zasvätený Božiemu Telu. Púte do tejto farnosti konali veriaci zo Sniny a Kamenice nad Cirochou.

Kamenica nad Cirochou

Každoročná púť sa konala na sviatok Nanebovstúpenia Pána. Na túto púť prichádzali veriaci z Udavského a Dlhého nad Cirochou.

Rovné

Veriaci tu mali postavený drevený kostol zasvätený Narodeniu Panny Márie. Pravidelne tu putovali veriaci z Dlhého nad Cirochou.

Petrovce nad Laborcom

V tejto obci si kostol postavili miestni roľníci a zasvätili ho sv. Jánovi Nepomuckému. Navyše získali aj plnomocné odpustky na septennium. Na tento sviatok tu prichádzali pútnici z Michaloviec.

Nižný Kručov

Púť sa tu konala na sviatok Márie Magdalény ku kaplnke vystavenej medzi roľami obce Nižný Kručov (pri Vranove nad Topľou). Ako pútnici tu prichádzali veriaci z Vranova nad Topľou.

Sol'

Kostol bol tu zasvätený sv. Mikulášovi, biskupovi. Púte sa tu konali každoročne a prichádzali na ne veriaci zo Skrabského.

Monastir (Krásny Brod)

Púte sa viazali k baziliánskemu monastieru, v ktorom bol uctievaný Zázračný obraz Krásnobrodскеj Madony. Na toto gréckokatolícke pútne miesto prichádzali veriaci v procesiách z Papína na 6. fériu predchádzajúcu sviatku zoslania Ducha Svätého. Biskup František Barkóci pri svojej vizitácii v roku 1749 vydal nariadenie, podľa ktorého veriaci z Papína už nemali putovať do Udavského a do Krásneho Brodu mali putovať len katolíci gréckeho obradu: „*Nech sa konajú všetky procesie podľa zvyku všeobecnej cirkvi každoročne náležite podľa predpísaného obradu do krásnobrodského Monastira, a následne nech sa tiež nevedie žiadna procesia do Udavského*“.²¹

Zo šarišských pútnych miest so Zemplínom bola spojená Kurima, ktorá mala svoj kostol zasvätený Nanebovzatiu P. Márie. Do Kurimi prichádzali veriaci zo Stropkova. Rovnako zo Stropkova putovali veriaci aj do Jaslička v Poľsku.²²

V Zemplínskej stolici najviac pútnických miest tvorili farské kostoly, ale aj niektoré filie, ba aj malé kaplnky.

V severnom Zemplíne najvýznamnejšie pútnické miesta boli: Vranov nad Topľou (zázračný obraz, sviatok na Narodenie Panny Márie), Stropkov (Škapuliarska Panna Mária), Sečovská Polianka (Najsvätejšia Trojica), Podčičva (Povýšenie Svätého kríža), Humenné. Filie: Podčičva, Sečovská Polianka. Na juhu Zemplína Sátoraljaújhely.

Pútnické miesta podľa patrocínia môžeme rozdeliť na tri skupiny: soteriologické, mariánske a hagiografické.

²¹ AACass, Kanonické vizitácie, Horný Zemplín, 1749, s. 148.

²² V Stropkove bolo kánonicky pápežskou bulou v roku 1669 zriadené škapuliarske bratstvo. – AACass, Kanonické vizitácie, Horný Zemplín, 1749, s. 227 – 228, 230.

Patrocínia v Zemplínskom archidiakonáte

patrocínium	počet procesií
soteriologické	43
mariánske	47
hagiografické	28
spolu procesií	118

Soteriologické patrocínia

patrocínium	pútnické miesto	počet procesií
Najsvätejšia Trojica	Sečovská Polianka, Udavské, Mád, Budkovce	19
Povýšenie Sv. Kríža	Podčičva, Bodrog-Keresztur	11
Nanebovstúpenia Pána	Myslina, Kamenica nad Cirochou, Tarczal	9
Božie Telo	Dlhé nad Cirohou, Bačkov	4

Mariologické patrocínia

patrocínium	pútnické miesto	počet procesií
Nanebovzatie P. Márie	Staré, Ohradzany, Sečovce, Nové Mesto pod Šiatrom	17
Narodenie P. Márie	Vranov nad Topľou, Sv. Mária, Köröm, Tolcsva	14
Navštívenie P. Márie	Strážske, Monok	8
Sedembolestná P. Mária	Veľpaty	7

Hagiografické patrocínia

patrocínium	pútnické miesto	počet procesií
Všetkých Svätých	Humenné	4
Sv. Anna	Humenné, Rátka	4
Sv. Ján Krstiteľ	Kochanovce, Tokaj	4
Sv. Juraj	Erdő-Bénye	3
Sv. Michal Archaniel	Lastovce	2
Sv. Peter a Pavol	Tapolcza, Veľké Zalužice	2
Sv. Filip a Jakub	Nižný Hrušov	2
Sv. Mária Magdaléna	Nižný Kručov	2
Sv. Ladislav	Tállya	2
Sv. Ján Nepomucký	Petrovce	1

Uvedené tabuľky nám dokumentujú, že bol približne rovnaký počet mariologických a soteriologických pútnych procesií (47/43). Zemplínčania navštevovali spolu 18 mariánskych pútnych miest, z toho 12 mimo svojho územia. Bolo zvykom, že sa zvlášť slávnostne slávil sviatok Panny Márie ako patrónky Uhorska. Tento sviatok sa slávil na sviatok Panny Márie Nanebovzatej, ktorý sa niekedy nazýval aj *Magne Dominae Hungarorum*.

Najväčší počet pútnických miest bolo na sviatok Najsvätejšej Trojice, potom na Nanebovzatie Panny Márie, na Narodenie Panny Márie a na Povýšenie sv. Kríža. Najväčšou púťou v Zemplíne podľa počtu procesií a aj podľa rozsahu územia, odkiaľ prichádzali pútnici, bola púť na sviatok Panny Márie Sedembolestnej, ktorá sa konala v kaplnke v katastri obce Veľaty.

Priebeh púti

Na čele procesie bol nesený kríž, za ním nasledovali kostolné zástavy a potom procesiový obraz. Procesiový kríž niesol starší chlapec, ktorý ešte nemohol byť prijatý do mládeneckého spolku, za krížom išli spravidla chlapci, za nimi zástavníci, za zástavníkmi mládenci, za nimi bol nesený obraz dievčatami, za ktorými išli ostatné slobodné dievčatá. V prípade, že to bola procesia a monštranciou, nasledovali lampáše, baldachýn s kňazom, znova lampáše, potom kráčali ženatí muži a potom vydaté ženy. Procesie do pútnych miest sa konali bez monštrancie a spravidla aj bez kňaza a kantora.

Procesie s monštranciou sa konali v rámci cirkevnej obce podľa predpísaného poriadku jednotlivých diecéz v určené dni v roku. Tieto procesie boli spravidla na deň sv. Marka (svätenie ozimín), na sviatky Očisťovania Panny Márie, Kvetnú nedeľu, Vzkriesenie na Bielu Sobotu, Božie Telo, Zasvätenie chrámu (dedicatio). Vo fíliách sa konali procesie na svätenie ozimín v nedeľu po sv. Markovi, ďalej v nedeľu medzi oktávou Božieho Tela a v sviatok zasvätenia chrámu. Každá procesia mala iný priebeh (modlitby, litánie, spevy, obrady).

Procesiový kríž, zástavy a obraz sa zdobili ku každej procesii zelenými výhonkami rastlín (zimo-zeleň, asparágus, rozmarín alebo buxus) a stužkou. V prípade osobitných slávností (napr. posvätenie nového obrazu alebo sochy do chrámu) bývali osobitné procesie s týmto kultovým predmetom s osobitnou dekoratívnou výpravou, najčastejšie s vejárovito nesenými stužkami a družinou.

Priebeh procesie usmerňoval predspevák a predmodleník. Striedaním sólového a zborového spevu, sólovej a skupinovej modlitby sa utvárala osobitná emotívna atmosféra v procesii. Pri striedaní dvoch procesií alebo pri prechádzaní okolo kríža, kaplnky a kostola sa procesie obradne pozdravovali. Nosič procesiového kríža alebo zástavníci jedenkrát uklonením kríža alebo zástavy smerom k prichádzajúcej procesii, ktorá podobne pozdrav opakovala, dievčatá nesúce obraz sňali ho z pliec a trikrát ním opakovali pohyb smerom dopredu k pozdravovanému kultovému miestu alebo procesii. Procesiová družina z miesta, kde sa konala púť, vždy vychádzala oproti prichádzajúcim

procesiám, spravidla až na kraj dediny a sprevádzala došlé a domov odchádzajúce procesie až na koniec dediny (mesta). Víťanie a vypravádzanie sa konalo za sprievodu zvonov.²³

Čas konania hlavných pútí možno rozdeliť do troch cyklov:

- a) veľkonočný cyklus,
- b) letný cyklus,
- c) septembrový cyklus.

Do veľkonočného cyklu, hlavne do jeho záveru, patria procesné púte na sviatky Nanebovstúpenia Pána, Najsvätejšej Trojice a Božieho Tela, z hagiografických sviatkov sv. Juraj, Filip a Jakub a Ján Nepomucký. Letný cyklus má dva vrcholy – mariánske púte na sviatok Navštívenia Panny Márie a Nanebovzatie P. Márie. Z hagiografických sviatkov sem patria sv. Ján Krstiteľ, Ladislav Peter a Pavol, Mária Magdaléna a Anna. Ďalší – septembrový cyklus je pomerne bohatý. Patria tu púte k povýšeniu Sv. Kríža, Narodenie P. Márie, P. Márie Sedembolestnej a sv. Michala Archanjela. Mimo týchto cyklov bola púť len na sviatok Všetkých Svätých. Vo veľkonočnom cykle bolo 13 pútí a konalo sa 39 procesií, v letnom cykle bolo 12 pútí a konalo sa tiež 39 procesií, v septembrovom cykle bolo 8 pútí a zistených je k nim 36 procesií.²⁴

Dôvody prečo sa konali púte je viac. Obyčajne sa púte konali k miestam, ktoré sa nejakým spôsobom zapísali do náboženského vedomia ľudu. Bolo to či už na základe dôveryhodných, alebo málo vierohodných udalostí. K nim môžeme zaradiť:

zázračne uzdravenia, splnenie prosby, zjavenie alebo vnuknutie myšlienky (napr. postaviť na tomto mieste kostol), nájdenie obrazu, orosenie (plač) obrazu a pod.

Možno konštatovať, že púte boli často oslavou rôznych dejinných udalostí v živote Cirkvi. (napr. na počesť Heleninej cesty do Jeruzalema a nájdenie dreva z kríža sa slávil sviatok a konali púte k Povýšeniu sv. Kríža). Na počesť mučeníckej smrti a neskôr objavenia neporušeného jazyka sv. Jána Nepomuckého sa tiež rozšírilo v baroku slávenie jeho pamiatky. K zázračným obrazom v tomto dekanáte sa konali púte do Monastiru (Krásny Brod), Vranova nad Topľou a do Mária Pócsu.

V tomto storočí je možné si všimnúť aj skutočnosť, že púte sa konajú aj k osamelým, resp. mimo intravilánu obce stojacim kaplnkám, ktoré slúžili ako verejné kultové miesto len raz do roka na túto príležitosť. Pritom sa k nim schádzalo pomerne najviac pútnych procesií. Je to príklad kaplnky Povýšenia P. Márie vo Veľatoch, kaplnky sv. Anny, ktorá stála na cintoríne v Humennom alebo kaplnky na počesť Márie Magdalény, ktorá stála uprostred polí obce Nižný Kručov. Reformy Jozefa II. sa však negatívne dotkli Katolíckej cirkvi aj v oblasti pútí, zvlášť čo sa týkalo na málo významné miesta, ako napr. aj pútí ku kaplnkám.

Čo sa týkalo počtu pútí z jednotlivých farností bolo ich obyčajne z jedného miesta tri. Poznáme však aj výnimky, ako napr.: cirkevné obce v Michalovciach, Geszthely a Mád, organizovali po 5 procesií ročne a cirkevné obce Strážske, Humenné, Dlhé nad Cirochou, Lieskovec, Tállya a Veľké Ozorovce so štyrmi procesiami ročne. Nebolo

²³ AACass, Kanonické vizitácie, Dolný Zemplín 1749, s. 17.

²⁴ KALAVSKÝ, Michal. Pútne miesta v Zemplíne v 18. storočí. In *Slovenský národopis*, roč. 40/1992, s. 211 – 212.

v záujme Cirkvi, aby sa počet pútnych miest rozširoval, skôr sa usilovala korigovať a povzbudzovať k ich pravidelnému uskutočňovaniu. V niektorých prípadoch bolo potrebné vydať aj niektoré nariadenia, napr.: cirkevnej obci v Michalovciach bolo uložené, aby procesie do iných miest už nevykonávala,²⁵ alebo cirkevnej obci Veľké Ozorovce sa ukladalo, aby prestali konať procesie do Lastoviec a Veľat.²⁶

Jednotlivé púte vytvárali predovšetkým silný priestor pre prehĺbenie náboženského života veriacich ľudí. Stávali sa aj príležitosťou osobne prežívať svoju púť na pútne miesto s istým emocionálnym zážitkom a v neposlednom rade to bola príležitosť pre vytváranie silných sociálnych vzťahov v blízkom i vzdialenejšom okolí.²⁷

RESUMÉ

Pútnické miesta predstavovali v živote veriacich dôležité miesto náboženského života. Boli to predovšetkým miesta, kde putujúci hľadali posilnenie svojej viery – uzdravenie tela i ducha. K najhlavnejším dôvodom pútí patrili tieto motívy: vidieť pútnické miesto, modliť sa, úcta k mučeníkom, splniť sľub, zotrvať tu až do smrti, dosiahnuť vyslyšanie prosieb (zvlášť telesné uzdravenie) a získať relikvie.

Veľký význam pre veriacich ľudí mali nielen významné pútnické miesta, ale aj miestne, ktoré pre časovú nenáročnosť boli veľmi obľúbené. Jedným z takýchto pútnických miest boli aj púte konané v Zemplínskej župe v polovici 18. storočia. Najviac informácií o existencii pútnických miest v tejto župe máme z kanonickej vizitácie, ktorú v roku 1749 vykonal jágersky biskup František Barkóci. Každá kánonická vizitácia mala stanovený svoj protokol, podľa ktorého poverení kanonici pripravili podklady pre biskupa. Biskupská vizitácia v uvedenom roku mala aj svoju jednu zvláštnosť, pretože okrem iných dôležitých skutočností súvisiacich s celou pastoračnou činnosťou kňazov a rehoľníkov, biskup si osobitne všimol problematiku miestnych pútí. Vo vizitačných protokoloch nájdeme údaje – pri niektorých farských, ale aj filiálnych kostoloch – o danom mieste ako pútnickom mieste v spojitosti so sviatkom svojho patróna (kostola či kaplnky). Na inom mieste zas nájdeme informácie o tom, na ktoré miestne pútnické miesta putovali veriaci a odkiaľ.

Počas svojej vizitácie navštívil farnosti Zemplínskeho, Užského a Šarišského archidiakonátu. V tomto období mal zemplínsky archidiakonát spolu 45 farností a na jednotlivé pútnické miesta existovalo spolu až 118 procesií. Pútnické miesta mali tri základné delenia patrocínii:

a) Soteriologické patrocínia: Najsvätejšia Trojica, Povýšenie Sv. Kríža, Nanebovstúpenia Pána, Božie Telo.

b) Mariologické patrocínia: Nanebovzatie P. Márie, Narodenie P. Márie, Navštívenie P. Márie, Sedembolestná P. Mária.

²⁵ AACass, Kanonické vizitácie, Horný Zemplín, 1749, s. 55.

²⁶ AACass, Kanonické vizitácie, Dolný Zemplín, 1749, s. 253.

²⁷ KALAVSKÝ, Michal. *Pútne miesta v Zemplíne*, s. 213 – 214.

c) Hagiografické patrocínia: Všetkých Svätých, Sv. Anna. Sv. Ján Krstiteľ, Sv. Juraj, Sv. Michal Archanjel, Sv. Peter a Pavol, Sv. Filip a Jakub, Sv. Mária Magdaléna, Sv. Ladislav, Sv. Ján Nepomucký.

Dôvodov prečo sa konali púte bolo viac. Obyčajne sa púte konali k miestam, ktoré sa nejakým spôsobom zapísali do náboženského vedomia ľudu. Bolo to či už na základe dôveryhodných, alebo málo vierohodných udalostí. K nim môžeme zaradiť: zázračné uzdravenia, splnenie prosby, zjavenie alebo vnuknutie myšlienky a nájdenie obrazu, orosenie (plač) obrazu a pod. V tomto storočí je možné si všimnúť aj skutočnosť, že púte sa konali aj k osamelým, resp. mimo obce stojacim kaplnkám, ktoré slúžili ako verejné kultové miesto len raz do roka na túto príležitosť. Pritom sa k nim schádzalo pomerne najviac pútnych procesií.

Pútnici a púte predstavujú osobitný nábožensky fenomén. Svojou existenciou do značnej miery ovplyvnili spoločenský, hospodársky, kultúrny, ale hlavne náboženský život.

SUMMARY

Places of pilgrimage had a very special place in the lives of believers. These were primarily the places where the pilgrims searched for reinforcement of their faith – spiritual and physical healing. Main reasons for pilgrimages were the following motives: to see a place of pilgrimage, to pray, reverence toward martyrs, to fulfill a promise, to stay there until one's death, to reach answering one's prayers (mainly physical healing) and to get reliques.

Of great importance were not only the significant places of pilgrimage but also those little time-consuming in the close surroundings. Here belong the pilgrimages which took place in the Zemplin county in the mid-18th century. We get most information about the existence of these places of pilgrimage from the canonical visitation which was performed by the Eger bishop František Barkóczy. Each canonical visitation had its own protocol according to which delegated canons prepared the documents for the bishop.

The bishop visitation in the mentioned year had a unique feature. Except other important facts connected with pastoral care of priests and friars, the bishop exceptionally followed the issue of pilgrimages. In records of the visitation we can find information about some place as a place of pilgrimage in connection with the holiday of its patron saint (of a church or a chapel). In other part of the document we can find information revealing which places were visited by believers and where these people came from.

During his visitation, the bishop visited parishes in Zemplín, Ung and Šariš Archidiaconate. At that time, the Ung Archidiaconate had 45 parishes and there were 118 processions for each place of pilgrimage. Places of pilgrimage had 3 basic divisions of patron saints:

- a) soteriological: Holy Trinity, Feast of the Cross, Ascension Day, Corpus Christi.
- b) mariological: Assumption of the Virgin, Nativity of Mary, Visitation, Our Lady of Sorrows.

- c) hagiographical: All Saints' Day, St. Anne, St. John the Baptist, St. George, St. Michael the Archangel, St. Peter and Paul, St. Philip and Jacob, St. Mary Magdalene, St. Ladislaus, St. John Nepomucene.

There were more reasons why these pilgrimages took place. Generally, pilgrimages were linked to the places which somehow got into religious awareness of people. It was based more or less on trustworthy events. We can rank among them miraculous healing, an answered prayer, apparition or a thought inspired by the Holy Spirit, discovery of a miraculous image, weeping image or a statue etc. In this century we can perceive the fact of pilgrimages to isolated chapels or to the chapels standing outside a village which served as a public place of worship only once a year and only for this occasion. Many processions were made to them.

Pilgrims and pilgrimages present a special religious phenomenon. By their existence they influenced social, economic, cultural and mainly religious life to a great extent.

Adresa autora:

doc. PhDr. ThDr. Štefan Lenčíš, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.lencis@ku.sk

JÁN ŠPAVELKO A HENRIK I. NÁHLIK, VÝZNAMNÍ KŇAZI PÔSOBIACI V KOŠICKEJ DIECÉZE V 19. STOROČÍ

Peter Sedlák

JOHN ŠPAVELKO AND HENRIK I. NÁHLIK, SIGNIFICANT PRIESTS WORKING IN
THE DIOCESE OF KOŠICE IN THE 19TH CENTURY

Abstract: Ján Špavelko, a native of Bardejov was a diocesan priest in the Diocese of Košice. He served in rural parishes Udavské and Dlhé nad Cirochou. He gained recognition in the history of episcopacy as a devoted priest and creator of Slovak cantilens and hymns, which he introduced to the people in his second parish with the consent of the bishop. Henrik Náhlík was a friar priest and a Franciscan. He was born in Považie region but as a franciscan he worked in Nižná Šebastová, where he was a priest as well as a guardian. Later he worked in a small parish in Hankovce. He stepped into the history of episcopacy as a great preacher who published his homilies in contemporary homiletic journals.

Keywords: Priest. Parish, School. Psalm. Cantilena. Church. Bishop. Franciscan. Teacher. Homily.

Ján Špavelko (Spavelko), honorárny kanonik

Narodil sa a pokrstený bol 24. augusta 1775 v Bardejove v rodine sluhu Jána Spavelka a jeho manželky Heleny. Pri krste, ktorý mu udelil kaplán Ignác Paracelsus, dostal mená Ján Bartolomej.¹ Nemal žiadnych súrodencov.² Triviálnu školu navštevoval v rodnom meste. Humanitné štúdiá absolvoval v Košiciach, filozofické v Jágri. Ovládal slovenský, latinský a maďarský jazyk.

V roku 1790 ho prijali do jágerského seminára. Po ukončení teologických štúdií bol v roku 1798 vysvätený za kňaza. Ako diakona ho biskup Karol Esterházi disponoval za študijného prefekta v malom seminári v Jágri, kde pôsobil sedem mesiacov. Potom ho

¹ Štátny archív Prešov, CM, Matricula baptisatorum Bardejov, inv. č. 24, s. 197. Otec Ján Spavelko bol sluhom zrejme u Hlavačovcov, alebo u Záborských v Bardejove, pretože krstnými rodičmi Jána Špavelka ml. boli Ignác Hlavač (*D. Ignatius Hlavacs*) a Anna Záborská. Šľachtici alebo bohatsí mešťania zvykli byť krstnými rodičmi deťom svojich sluhov. Ďalej len: ŠA Prešov.

² Špavelko v testamente napísal, že nemá súrodencov. Ako starší mohli zomrieť skôr ako on. Lenže prehľadali sme v cirkevnej matrike pokrstených v Bardejove obdobie rokov 1769 – 1780, a tam sa skutočne nenachádza žiaden záznam o nejakom súrodencovi J. Špavelka.

disponovali za administrátora do Udavského, kde pôsobil do roku 1805.³ Z Udavského zastupoval lokálnu kapelániu Vyšný Hrušov v období dva a pol roka do ustanovenia administrátora Jána Demeka. V liste adresovanom biskupovi Františkovi Miklošimu z roku 1804 píše, že zemepán Štefan Čáki zaujal cirkevné pozemky, iné mu ničia povodne a z tohto dôvodu sa ocitol v úbohej ekonomickej situácii. Preto biskupa žiadal o finančnú subvenciu.⁴

Pôsobenie vo farnosti Dlhé nad Cirochou

Vo februári 1805 ho Kristína Ottliková, vdova po Alexandrovi Sirmaiovi (*Szirmay*), po smrti farára Alexandra Almášiho (*Almásy*), prezentovala na obsadenie farnosti v Dlhom nad Cirochou, čo biskup Andrej Sabo (*Szabo*) schválil.⁵

V Dlhom nad Cirochou bol farárom v rokoch 1805 – 1845. Tu bol vymenovaný za asessora stoličného súdu Zemplínskej župy a v roku 1826 sa stal vicedekanom Humenského dekanátu a neskôr honorárnym kanonikom košickej katedrálnej kapituly.

Už v januári 1806 písal biskupovi, že s pomocou patrónky Kristíny Sirmaiovej, hoci bola oddaná luteránskeму vierovyznaniu, sa mu podarilo opraviť a zrenovovať v interiéri aj exteriéri farský kostol.⁶ Škola vo farskej obci bola v úbohom stave. Zdá sa, že aj oprava kostola v roku 1806 bola urobená narýchlo, pretože v roku 1810 už znova žiadal biskupa o povolenie na opravu kostola a dreveného chóru, ktorému hrozilo zrútenie. Ohrozený bol tak aj organ a hrozilo mu veľké poškodenie. Podľa Špavelkovych prepočtov to mala byť investícia za 5000 florénov. V jeho snahe o opravu kostola podporil jeho žiadosť aj dekan Alojz Gostoni (*Gosztonyi*).⁷

Pastoračne spravoval vyše 2000 farníkov. Na veľké cirkevné sviatky prichádzalo k sviatosti zmierenia 1500 – 1700 penitentov. Kvôli chorobám, ktoré ho sprevádzali takmer počas celého života, a kvôli veľkému počtu penitentov pred sviatkami, žiadal viackrát biskupa o zriadenie kaplánskej stanice. Podarilo sa mu dostať kaplánov, ale o ich honorovanie a ubytovanie sa musel postarať sám. V areáli fary postavil kaplánsky dom. V rokoch 1808 – 1811 pôsobil uňho ako prvý kaplán Jakub Humeník (*Humenyik*). Špavelko však nemal naňho dobré spomienky, pretože údajne on bol príčinou jeho sporu so svetskou patrónkou farnosti Kristínou Sirmaiovou. Spor, ktorý sa tiahol v rokoch 1811 – 1813 sa dostal až pred biskupa Andreja Saba. Biskup Špavelka listom vyzval k pokoju a svornosti.⁸ Po Humeníkovi jeho kaplánom bol Melichar Berzevici, po ňom Juraj Buger. V roku 1820 písal biskupovi Čechovi, že už tretí rok trpí reumatickými bolesťami. Biskupa žiadal, aby ho oslobodil na čas zotavenia od funkcií vykonávaných v kostole.⁹ V máji 1824 prosil biskupa Štefana Čecha, aby ho pred Majestátom prezentoval za

³ Arcibiskupský archív Košice, Biographia Joannis Spavelko Parochi Udvensis de Anno 1804.

⁴ AACass. Košice, Acta personalia, Spavelko Ján, can., personalia et testamentalia, 1797 – 1852, list J. Špavelka biskupovi do Jágra zo 29. 4. 1804. Ďalej len: AACass, Košice.

⁵ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 166/1805.

⁶ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 161/1806.

⁷ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 901/1810.

⁸ AACass. Košice, Acta personalia, Spavelko Ján, can., personalia et testamentalia, 1797 – 1852, sign. 387/1813.

⁹ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1288/1820.

honorárneho kanonika košickej kapituly.¹⁰ Odpoveď biskupa bola negatívna, ale 18. decembra 1826 ho vymenoval za vicedekana Humenského dekanátu¹¹ a disponoval k nemu kaplána Jána Nováka, ktorý neskôr odišiel za administrátora do Hažľína. V roku 1821 s farníkmi postavil vo filii Modra vežu a chór v kostole sv. Štefana, ktorý pochádzal z roku 1767. V roku 1826 žiadal biskupa, aby mu dovolil inštalovať na spomínanom chóre nový organ, ktorý dal zhotoviť z darov modranských farníkov.¹² V tomto období ku kostolu pristavali aj novú sakristiu, ktorú budoval murársky majster Jozef Rajnisch z Kamenice nad Cirochou.¹³ V roku 1826 bol jeho ďalším kaplánom Andrej Dvorčák (*Dvortsák*). V roku 1830 sa Špavelko vzdal funkcie vicedekana, lebo 4. augusta ho zasiahla ťažká (neurčená) choroba, počas ktorej sa dal zaopatrit' sviatosťami, lebo sa nazdával, že je blízko smrti.¹⁴

Jeho choroba pretrvávala a spôsobovala mu ťažkosti. Preto sa v roku 1832 žiadal do služby špirituála v malom seminári v Košiciach, ale biskup Imrich Palud'ai jeho žiadosť zamietol. Špavelko v liste biskupovi priznal, že ho trápili hemoroidy. Do Košíc sa preto chcel dostať aj kvôli lekárskej starostlivosti.¹⁵ Keď mu tento zámer nevyšiel, hoci už bol vo veku okolo šesťdesiatky, pustil sa ešte do stavebných prác na cirkevných objektoch svojej farnosti. V Dlhom postavil s farníkmi a patronátom Sirmaiovcov murovanú vežu ku kostolu. Patróni prispievali finančne, farníci prácou, zhromažďovaním kameňov, vápna, palivového dreva a 7 tisícmi kusov tehál. Významne pomáhal svetský patrón Mikuláš Sirmai, ktorý sa postaral o stavebné drevo od grófký Fetterovej z lesov v katastri Osadného (*Telepovcz*). Vežu stavali v rokoch 1837 – 1840. V roku 1837 začali zhromažďovať finančné prostriedky,¹⁶ majstrov murárov, v roku 1838 vykopali základy a nahromadili stavebný materiál. Celú stavbu realizoval murársky majster Michal Neuser z Humenného v hodnote 1270 florénov.¹⁷ V roku 1828 postihol požiar kostol na filii v Kamenici nad Cirochou. Za pomoci vtedajšej patrónky Juliany Sapariovej a farníkov opravili strechu, poškodené klenby, priečelie, postavili nový chór a kostol spevnili železnými ankrami zo Sniny. Kostol opravili v interiéri aj exteriéri za pomoci Adelaidy Andrášiovej, rodenej Sapariovej. Materiál a práce murárskeho majstra Jozefa Schoonvisza sa vyšplhali na sumu 1100 florénov.¹⁸ Napokon v opravenom kamenickom kostole dal Špavelko v roku 1839 postaviť novú kazateľnicu.

Ako už bolo vyššie zaznačené, Špavelkovi pomáhali kapláni. Ale ich finančná otázka bola stále nevyriešená a spočívala na pleciach farára. Preto v roku 1834 znova

¹⁰ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1281/1824.

¹¹ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1638/1826.

¹² AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1043/1826.

¹³ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, Specificatio materialium et sumptum in erectionem Zakrystia penes filialem Ecclesiam Modrensem.

¹⁴ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1051/1830.

¹⁵ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1305/1832, 1329/1832.

¹⁶ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 719/1837. Špavelko o tom píše aj vo svojom testamente na s. 7.

¹⁷ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, Specificatio materialium et sumptum in fabricam turris Parochialis Ecclesiae Cziroka-Hosszü-Mezöensis.

¹⁸ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 586/1843.

žiadal biskupa Palud'aiho, aby štát určil pre jeho kaplána systematickú kongruu.¹⁹ Jeho pastoračné zásluhy ocenil biskup Imrich Palud'ai, ktorý ho v roku 1836 vymenoval za honorárneho kanonika katedrálnej kapituly.²⁰ V období rokov 1837 – 1839 bol uňho kaplánom Štefan Kolenovský, od roku 1839 františkán Valerián Kozma. Jeho posledným kaplánom bol tiež františkán Kanut Hřebiček, ktorý ho zaopatril sviatosťami pred smrťou.

Ján Špavelko zomrel zaopatrený sviatosťami „nábožne v Pánovi“ 17. marca 1845 o 10. hodine dopoludnia vo veku nedožitých 70 rokov. Pochoval ho dekan Anton Jelínek 19. marca 1845 za účasti Ľubišského farára Jána Fedáka, dvoch františkánskych pátrov a kaplána v Snine.²¹

Špavelko, poznajúc svoj zdravotný stav a vidiac, že sa vekom blíži k sedemdesiatke, 1. januára 1845 napísal pri plnom vedomí vlastnoručne svoj desaťstranový testament.²² Želal si, aby ho pochovali pri farskom kostole v Dlhom nad Cirochou v murovanej hrobke, kde bola pochovaná jeho matka. Liturgické odevy zanechal chudobným kňazom na okolí. Z pozostalosti daroval financie na zaopatrenie a štúdiá siroty Alojza Langerera, ktorý bol synom panského hájnika, Mateja Langerera z Moravy. Neveľké finančné obnosy, ktoré vykonávatelia testamentu získali z licitácie jeho pozostalosti, venoval diecéznemu fondu, semináru a farskému kostolu. Ešte počas svojho aktívneho života z vlastných prostriedkov kúpil pre farský kostol ostenzórium, cibórium a kalich s paténou. Pretože súrodencov nemal, malé finančné čiastky poručil iba známym v Kamienke a vzdialeným príbuzným v Stropkove, ktoré im mal odovzdať tamojší gvardián františkánskeho kláštora.

Literárna tvorba

Ján Špavelko nebol iba dedinským farárom, ale bol erudovaným kňazom a kazateľom. Z inventára kníh, ktoré vlastnil v Dlhom nad Cirochou a ktorých katalóg spísali v rokoch 1843 a 1845 sa dozvedáme, že okrem Pálkovičovho prekladu Slovenskej biblie z roku 1829, vlastnil pomerne veľké množstvo kazateľských príručiek od nemeckých, španielskych a maďarských autorov ako Matej Faber, Fridrich Nauser, Pavol Segneri, Günther, Anton Vieira, Kiselius, Pavol Baranyai,²³ Gerard Pauli, Sebastián Baader, Jozef Barzia, Jozef Haberkorn, Michael Leonhard, Bossányi, Egger. Po jeho smrti v roku 1845 zostalo po ňom 114 kníh. Školské deti učil zo slovenskej katechetickkej príručky arcibiskupa Františka Xavera Fuchsa: *Učeni mudrosti krestanskej*.²⁴

¹⁹ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 1567/1834.

²⁰ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 789/1836.

²¹ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, sign. 409/1845, tiež list dekana A. Jelínka biskupovi A. Očkajovi z 22. 3. 1845.

²² AACass. Košice, Acta personalia, Špavelko Ján, can., personalia et testamentalia, 1797 – 1852, sign. 364/1845.

²³ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, Inventarium Librorum Parochiae Cziroka-Hosszú-Mezöiensis 1843, sign. 852/1843.

²⁴ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Dlhé nad Cirochou, Inventarium Librorum Parochiae Cziroka-Hosszú-Mezöiensis 1845, spísal ho dekan A. Jelínek.

V arcibiskupskom archíve v Košiciach, vo fonde *Acta litteraria*, sa zachovala korešpondencia medzi Jánom Špavelkom a biskupom Štefanom Čechom z roku 1829.²⁵ Jedná sa iba o štyri listiny, ktoré sú však pre nás veľmi vzácne. Potvrdzujú totiž, že vtedy 54-ročný Ján Špavelko aj literárne tvoril. V roku 1829 napísal a poslal biskupovi Čechovi na schválenie slovenské preklady hymnov a piesní (kantilén), ktoré chcel zaviesť do liturgie vo farských chrámoch, kde sa používa slovenský jazyk.²⁶ V spomínanom liste z 26. októbra 1829 písal biskupovi, že nie je spokojný s tým, ako pri nedeľných večerách kantor, resp. organista sám spieva latinské žalmy a ľudia mlčia, lebo tomu nerozumejú. Preto, aby mali plnšiu účasť na večernej liturgii, žiadal biskupa, aby mu dovolil naučiť ľud spievať hymny a piesne (kantilény) v reči ľudu, t. j. slovenské, ktoré on sám zostavil. Pritom pripomína, že on sám svojich farníkov naučil spievať žalmy v gregoriánskych tónoch a že farníci ich pri večerách s obdivuhodnou zbožnosťou spievajú.²⁷

O biskupovi Čechovi, rodákovi z Prešova, bolo známe, že bol národnostne tolerantný a mal veľký zmysel pre umenie, teda aj pre hudobnú umeleckú tvorbu. Biskup preto ním poslané hymny a piesne odovzdal na revíziu diecéznemu cenzorovi, kanonikovi Matejovi Joobovi. Kanonik po preskúmaní textov dal písomnú odpoveď biskupovi. Na základe tohto posudku biskup poslal Špavelkovi odpoveď. Z cenzorského posudku Mateja Jooba aj z odpovede biskupa Čecha je zrejme, že piesne a hymny, ktoré Špavelko zostavil, boli preklady z poľských, chorvátskych a českých zdrojov. Takéto spevy vznikali podľa cenzora za čias reformácie, keď protestanti ich nahrádzali za latinské spevy. Joob zdôrazňoval, že v latinskej Cirkvi, kde sú striktne vymedzené texty spevov, nie je možné ich nahrádzať inými spevmi. Biskup však na základe vyjadrení cenzora dovolil Špavelkovi používať ním zostavené hymny a spevy v jeho farnosti v tých častiach liturgie, t. j. pri večerách a slávení omše, kde má miesto ľudový spev.

Texty spomínaných hymnov a piesní sa v archívnom materiáli nezachovali. Z predmetnej korešpondencie iba vieme, že to boli štyri žalmy, potom podľa liturgických období menlivé antifóny na počesť Panny Márie s príslušnými oráciami a tri hymnusy. Prvý z nich, ktorý zložil Špavelko mal byť určený na záver vešpier, ďalšie dva hymnusy, ktoré preložil z latinčiny, boli venované Najsvätejšej Eucharistii. Autor pripomína, že tieto skladby preložil nielen tak, aby boli v poriadku kompozične, ale usiloval sa ich preložiť aj podľa presných gramatických pravidiel exaktnej (t. j. spisovnej bernolákovskej) slovenčiny.²⁸ V liste biskupovi píše, že urobil to preto, aby ľud neznalý kultivovaného jazyka sa tak učil spisovnej reči. V závere listu ešte pripomína, že okrem spevov, ktoré poslal na schválenie, zložil ešte ďalšie, a to čiastočne sám, čiastočne z prekladov iných národov.

²⁵ AACass. Košice, *Acta litteraria*, sign. 1315/1829.

²⁶ AACass. Košice, *Acta litteraria*, sign. 1315/1829, „*ut, si Illustritatis Vestrae approbationem tulerint, etiam aliis Parochialibus Ecclesiis, in quibus lingua Slavica obtinet, communicari possint*“.

²⁷ AACass. Košice, *Acta litteraria*, sign. 1315/1829, „*per me instructi, juxta Cantus Gregoriani psalmorum tonos, has vespertas cum notabili pietate decantant*.“

²⁸ Keďže J. Špavelko zložil, resp. preložil, spomínané spevy v roku 1829, zostavil ich v bernolákovskej slovenčine.

Isté ale je, že spomínané sakrálne slovenské spevy existovali, že ich zostavil Ján Špavelko a že so súhlasom biskupa Štefana Čecha sa spievali vo farnosti Dlhé nad Cirochou, do ktorej vtedy patrili aj rímskokatolíci z Kamenice nad Cirochou, z Modrej nad Cirochou a azda aj z Valaškoviec.

Henrik Ľudovít Náhlík, OFM, gvardián

Pochádzal z Považskej Bystrice, kde sa narodil 14. júla 1836 v rodine Jána Náhlíka a Kataríny, rodenej Bellonovej. Pokrstený bol v deň narodenia a pri krste dostal mená Ľudovít Alexej.²⁹ Do františkánskej rehole Salvatoriánskej provincie vstúpil 10. februára 1853. Po noviciáte zložil slávnostné sľuby 27. mája 1856 a prijal rehoľné meno Henrik. Po absolvovaní filozofického a teologického štúdia bol 24. augusta 1859 vysvätený za kňaza. Okrem rodnej slovenčiny ovládal latinský, nemecký a maďarský jazyk. Bol uznávaný pedagóg, obratný rétor a výborný organista.

Po kňazskej vysviacke pôsobil do roku 1864 ako učiteľ v ľudovej škole v Žiline. Po založení františkánskeho gymnázia v Žiline pôsobil tu ako profesor do roku 1870. Už tu bol uznávaným a vynikajúcim kazateľom. Od roku 1870 do zatvorenia pôsobil ako katechéta a profesor na slovenskom katolíckom gymnáziu v Kláštore pod Znievom, kde okrem náboženstva a zemepisu učil slovenský, latinský, nemecký a maďarský jazyk.³⁰ Sám toto gymnázium finančne podporoval už od jeho založenia.³¹ V rokoch 1876 – 1878 pôsobil vo františkánskom kláštore v Kremnici, kde bol špirituálom 1. a 2. ročníka bohoslovcov a na františkánskej škole bol aprobovaným lektorom teológie, orientálnych jazykov a biblických vied.

V roku 1878 ho predstavení poslali do Nižnej Šebastovej, kde pôsobil ako gvardián a administrátor tamojšej farnosti. Po plodných desiatich rokoch v Nižnej Šebastovej odišiel do františkánskeho kláštora v Bardejove ako defínitor rádu a odtiaľ pôsobil do svojej smrti ako administrátor v Hankovciach. Zomrel po dlhotrvajúcej a ťažkej, trpezlivo znášanej chorobe 10. februára 1897 o 5. hodine ráno v Hankovciach pri Bardejove vo veku nedožitých 61 rokov. Sviatosťami ho zaopatril bardejovský gvardián Cyprián Jozef Vaško, ktorý sa v tom čase zdržiaval v Hankovciach. Listom z 10. februára 1897 oznámil jeho skon biskupovi Bubičovi. Správu o tom poslal biskupovi aj dekan Jozef Adamovič, farár v Kurime.³² Dňa 12. februára 1897 Henrika Náhlíka pochovali na miestnom cintoríne v Hankovciach. Informácie o jeho smrti poslali bardejovskí františkáni, kňazi bardejovského dekanátu ako aj farníci z Hankoviec, do redakcií súdobých slovenských časopisov. Chceli, aby najmä jeho žiaci zo Žiliny, Kláštora pod Znievom a Kremnice sa

²⁹ Štátny archív Bytča, fond: Cirkevné matriky, Matricula baptisatorum Považská Bystrica, inv. č. 788, s. 67; *Slovenský biografický slovník* IV., Martin : Matica slovenská, 1990, s. 259. Ďalej len: ŠA Bytča.

³⁰ *Slovenský biografický slovník* IV., Martin : Matica slovenská, 1990, s. 259.

³¹ *Prvá zpráva patronátneho samostatného katolíckeho reálneho Gymnasia v Kláštore pod Znyvom v školskom roku 1869 – 70*. T. Sv. Martin 1870, s. 7.

³² AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Hankovce, sign. 366/1897.

dozvedeli o jeho skone a modlili sa za spásu jeho duše.³³ Po pohrebe dekan J. Adamovič navrhol, aby biskup za dočasného administrátora v Hankovciach vymenoval vyššie spomínaného pátra Cypriána, čo biskup aj urobil. Po krátkom čase, po konkurze, sa tam stal riadnym farárom diecézny kňaz Karol Leiteregh.³⁴

Pôsobenie v Nižnej Šebastovej

Po kanonickej voľbe troch nových gvardiánov, ktorá sa konala 14. júla 1878 na provinciálnej kapitule františkánov v Gyöngyöši, provinciál rehole Šimon Pažický (*Simeon Pazsicky*) oznámil košickému biskupovi Konštantínovi Schusterovi, že pre nižnošebastovský konvent bol zvolený a ním vymenový gvardián Henrik Náhlík. Nového gvardiána označil ako kazateľa, aprobovaného lektora teológie a filozofie. Od biskupa žiadal, aby mu udelil ako administrátorovi nižnošebastovskej farnosti, príslušné právomoci.³⁵ Náhlík v kláštore a farnosti v Nižnej Šebastovej pôsobil v rokoch 1878 – 1889. Okrem bežných denno-denných povinností týkajúcich sa chodu kláštora a kostola, o ich opravy a hospodárske riadenie, sa predovšetkým venoval duchovnej obrode šarišského ľudu. V deň Porciunkuly, v roku 1883, založil v Nižnej Šebastovej III. rád sv. Františka. Po slovensky začal písať *Knihu Tretieho rádu sv. Františka v Šebeši*, ktorá zostala v rukopise a je deponovaná v Štátnom archíve v Prešove-Nižnej Šebastovej. V knihe zaznačil históriu terciárov, najmä výzvu pápeža Leva XIII. k zakladaniu terciárskych rádov, členstvo, príjmy a výdavky tohto spolku. Do roku 1889 bol riaditeľom III. rádu sv. Františka v Nižnej Šebastovej. V knihe spomína, že III. rád sa pomerne ťažko zakladal, pretože v Šarišskej župe už fungovali iné náboženské spolky a bratstvá. Napriek tomu on sám medzi terciárov zapísal 170 členov. Boli zo Šarišskej, Spišskej, Abovsko-turnianskej, ba aj zo Sabolčskej župy. V okolí Jasova jeho terciársku myšlienku pomáhal realizovať premonštrát Justín Ventko, farár a dekan v Rudníku.³⁶ V roku 1888 rezignoval na funkciu gvardiána a 24. júla uvedeného roku odovzdal v prítomnosti dvoch pátrov financie svojmu nástupcovi, P. Polykarpovi Borodáčovi. V nižnošebastovskom kláštore zostal ešte ako účtovník a kazateľ do marca 1889.³⁷

Náhlík sa staral o vnútorné aj exteriérové opravy kostolov a ich vybavenie. Spomenieme aspoň opravu filiálneho kostola v Ľuboticiach, na ktorú mu uvoľnil financie košický biskup Konštantín Schuster v roku 1886. Z košickej kurately dostal v apríli 1887 financie na postavenie nového bočného oltára v kláštornej a farskej kostole v Nižnej Šebastovej. V decembri toho istého roku mu košický kapitulný vikár František Szabad uvoľnil 200 florénov na opravu oltára v spomínanom kostole.³⁸

³³ OSVALD, František Richard. *P. Henrik Náhlík O. S. Fr.* In Literárne listy. Príloha ku „Kazateľni“, roč. VII., 1897, č. 1. s. 55-56; *Prvá zpráva patronátneho samostatného katolíckeho reálneho Gymnasia v Kláštore pod Znyovom v školskom roku 1869 – 70.* T. Sv. Martin 1870, s. 7; HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium*, s. 179.

³⁴ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Hankovce, sign. 386/1897.

³⁵ AACass. Košice, Acta religionaria, Františkáni v Nižnej Šebastovej, sign. 1441/1878.

³⁶ ŠA Prešov, fond: Františkáni v Nižnej Šebastovej, inv. č. 3., nestr.

³⁷ ŠA Prešov, fond: Františkáni v Nižnej Šebastovej, inv. č. 22, kr. č. 7, Liber rationis conventus Sebess, 1837 – 1901, nestr.

³⁸ ŠA Prešov, fond: Františkáni v Nižnej Šebastovej (Františkáni v Košiciach), Spisy, inv. č. 30, kr. č. 10.

Pôsobenie v Hankovciach

Začiatkom roka 1889 ho košický biskup Žigmund Bubič vymenoval, už ako člena františkánskeho konventu v Bardejove, za administrátora v Hankovciach.³⁹ V prvom roku svojho pôsobenia v Hankovciach začal s opravou farského kostola, zakúpil liturgické odevy a vo fare dal postaviť dve kachľové pece.⁴⁰ V nasledujúcom roku 1890 založil vo farnosti Spolok sv. Ruženca, Bratstvo Božského srdca Ježišovho a pokračoval v oprave kostola a fary.⁴¹ V opravách kostola a fary pokračoval aj v nasledujúcich rokoch. V roku 1893 dal v kostole vymeniť staré, nevyhovujúce okná.⁴² Pozornosť však venoval aj škole a osobe kantora-učiteľa. Usporiadal konkurz na nového učiteľa, dbal o jeho plat a opravu školy.⁴³ Bol známym kazateľom na okolí. Kázal na mnohých odpustových slávnostiach, pri kňazských jubileách a výročiach kostolov. V roku 1894 bol napr. kazateľom na pohrebe kňaza Juraja Takáča, farára v Hrabovci.⁴⁴

Literárna tvorba

František Richard Osvald o ňom v Literárnych listoch napísal: „Náhlik bol jeden z najučinlivejších údov z rádu sv. Františka, a právom môže sa počítať medzi jeho najlepších kazateľov; kdekolvek vystúpil, všade zaujímavou, presvedčujúcou rečou svojou mocne pôsobil na srdce posluchačov. Kázne jeho z častky vyšli v „Kazateli“ aj teraz vychodia v „Kazateľni“. Veliké zásluhy má v rozšírení dvoch cirkvi katolíckej veľmi spasiteľných spolkov: Bratstva božského Srdca Ježiš a tretieho rádu sv. Františka, o ichž rozkvet sa všemožne namáhal nielen oblašťovaním slova božieho ale i skrze spísanie a vydanie príručných kníh pre tieto spolky.“⁴⁵

Napísal dve modlitebné knižky 1. *Cesta k nebeskému Jeruzalemu, ktorú ukazuje regula III. rádu sv. Otca Františka z Assisi*. Túto knižku, ktorá má 313 strán, vydal Spolok sv. Vojtecha v Trnave v roku 1885. 2. *Božské Srdce Pána a nepoškvrnené Srdce Panny Márie*. So súhlasom Košického ordinariátu knižka bola vydaná v roku 1889 v tlačiarňi Arpáda Koscha v Prešove. Tri články publikoval v Katolíckych novinách v rokoch 1874 – 1878.⁴⁶

Henrik Náhlik vydal tlačou aj viacero svojich kázní. V časopise *Kazateľ* ich publikovali v rokoch 1875 – 1878. V homiletickom časopise *Kazateľňa* mu publikovali kázne v rokoch 1881 – 1882, 1897 – 1900. Ide o kázne, ktoré napísal vychádzajúc z nedeľných čítaní evanjelia, kázne venované kultu Panny Márie a iných svätcov (sv. Šimon a Júda, sv. František Serafínsky, sv. Martin a ďalší), kázne príležitostné, najmä na významné sviatky Vianoc, Veľkej noci, ale písal aj kázne sobášne a pohrebné. Vo svojich kázňach sa nedržal zaužívaného spôsobu predniesť ich úvodom, tromi bodmi a záverom.

³⁹ ŠA Prešov, fond: Františkáni v Nižnej Šebastovej, inv. č. 3; AACass. Košice, Acta religionaria, Františkáni v Nižnej Šebastovej, sign. 1424/1889.

⁴⁰ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Hankovce, sign. 1740, 2553, 1969, 1870, 2242, 2585/1889.

⁴¹ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Hankovce, sign. 991, 1662, 1786, 2007, 2013, 2198, 2916/1890.

⁴² AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Hankovce, sign. 1709, 2476/1893.

⁴³ AACass. Košice, Acta parochialia, Acta parochiae Hankovce, sign. 1675, 1999, 2126/1893; 1993, 2831/1894; 362, 1566, 2174, 2658, 2201/1895.

⁴⁴ NÁHLIK, Henrik. *Pri pohrebe farára*. In *Kazateľňa*, roč. XVII., Ružomberok, 1897, s. 148 – 151.

⁴⁵ OSVALD, František Richard. *P. Henrik Náhlik O. S. Fr.* In *Literárne listy*, s. 56.

⁴⁶ RIZNER, Ľudovít Vladimír. *Bibliografia písomníctva slovenského III.*, Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1932, s. 262 – 264.

Používal živý jazyk, naratívny modus reči, vychádzajúc z aktuálneho evanjelia, resp. zo života svätca, či z podstaty sviatku, alebo aktuálnej udalosti (napr. pri pohrebe). Preto jeho prednes bol pôsobivý, zaujímavý, pre posluchačov ľahko pochopiteľný a prijateľný. Tým si získal povesť vynikajúceho kazateľa, ktorý ohlasované Božie slovo podopieral svojim intenzívnym rehoľným a kňazským životom.

RESUMÉ

Ján Špavelko sa narodil 24. augusta 1775 v Bardejove. Po triviálnych skúškach v rodnom meste a gymnaziálnych štúdiách v Košiciach ho v roku 1790 prijali do jágerského seminára. Keď završil filozofické a teologické štúdiá, v roku 1798 bol vysvätený za kňaza. Ovládal slovenský, latinský a maďarský jazyk. Z Jágra ho predstavení disponovali za administrátora do Udavského, kde pôsobil do roku 1805. Potom dlhých 40 rokov pôsobil vo farnosti Dlhé nad Cirochou. Do dejín Košického biskupstva sa zapísal ako obetavý kňaz a tvorca slovenských kantilén, ktoré so súhlasom biskupa zaviedol do ľudových pobožností vo svojej druhej farnosti. Texty piesní sa v jeho archívnej pozostalosti nezachovali. Ale zo zachovanej korešpondencie vieme, že to boli štyri žalmy, menlivé antifóny na počesť Panny Márie a tri hymnusy venované Najsvätejšej Eucharistii. Hymnusy preložil z latinčiny. Kantilény preložil z českého, poľského a chorvátskeho jazyka. Tieto skladby preložil podľa presných gramatických pravidiel spisovnej bernolákovskej slovenčiny. Urobil to so zámerom, aby ľud neznalý kultivovaného jazyka sa tak učil spisovnej reči. Zomrel 17. marca 1845 v Dlhom nad Cirochou.

Henrik Ľudovít Náhlík bol rehoľný kňaz, františkán. Pochádzal z Považskej Bystrice, kde sa narodil 14. júla 1836 v rodine Jána Náhlíka a Kataríny, rodenej Bellonovej. Do františkánskej rehole vstúpil 10. februára 1853 a prijal rehoľné meno Henrik. Po absolvovaní filozofického a teologického štúdia bol 24. augusta 1859 vysvätený za kňaza. Okrem rodnej slovenčiny ovládal latinský, nemecký a maďarský jazyk. Bol uznávaný pedagóg, obratný rétorik a výborný organista. Od roku 1870 učil na Slovenskom katolíckom gymnáziu v Kláštore pod Znievom. V rokoch 1878 – 1889 pôsobil ako františkán v Nižnej Šebastovej, kde bol súčasne gvardiánom a farárom. Neskôr pôsobil v malej dedinskej farnosti Hankovce. Do cirkevných dejín Slovenska sa zapísal ako výborný kazateľ, ktorý svoje kázne publikoval v súdobých homiletických časopisoch *Kazateľ* a *Kazateľňa*. Zomrel po dlhotrvajúcej a ťažkej chorobe 10. februára v Hankovciach pri Bardejove, vo veku nedožitých 61 rokov.

SUMMARY

Ján Špavelko was born on August 24, 1775, in Bardejov. After having passed basic exams in his home town and high school studies in Košice in 1790, he was admitted to the seminar in Eger. After the completion of his philosophical and theological studies in 1798, he was ordained a Catholic priest. He was fluent in Slovak, Latin, and Hungarian. He was reassigned by his superiors from Jágr to Udavské, where he served until 1805. He worked for 40 years in the parish of Dlhé nad Cirochou. He gained recognition in the

history of episcopacy as a devoted priest and creator of Slovak cantilens and hymns, which he introduced to the people in his second parish with the consent of the bishop. Unfortunately, lyrics of the songs have not come down to us. However, we learnt from the preserved correspondence that there were four psalms and variable antiphons in honour of Virgin Mary and three hymns dedicated to Holy Communion. Hymns were translated from Latin, cantilens from Czech, Polish, and Croatian. These songs were translated according to the precise grammatical rules of Bernolak's language. He aimed to teach the common people of his parish to understand cultivated and literary language. Ján Špavelko died in March 17, 1845, in Dlhé nad Cirochou.

Henrik Ľudovít Náhlík was a friar priest and a franciscan. He came from Považská Bystrica, where he was born in July 14, 1836, in the family of Ján and Katarína, born Bellonova. Ľudovít joined the franciscan order in February 10, 1853, and adopted the monastic name Henrik. After having passed his philosophical and theological study in August 24, 1859, he was ordained a priest. Except his knowledge of Slovak language, he spoke Latin, German, and Hungarian. He was a respected teacher, a skillful speaker and an excellent organist. Since 1870, he taught at the Slovak catholic grammar school in Kláštor pod Znievom. In 1878 – 1889 he served as a franciscan in Nižná Šebastová where he was a priest and a guardian at the same time. Later he worked in a small parish in Hankovce. He stepped down in the history of episcopacy as a great preacher who published his homilies in contemporary homiletic journals. He died after a long and severe illness February 10, in Hankovce near Bardejov, at age of 61.

Adresa autora:

doc. ThDr. Peter Sedlák, PhD.

Rímskokatolícky farský úrad Rožkovany 170

082 71 Rožkovany

email: martineum@centrum.cz

ČINNOSŤ ÚSTREDNEJ KARITY NA SLOVENSKU A VYDÁVANIE ČASOPISU DOBROČIN V POVOJNOVOM OBDOBÍ

Milan Molokáč

ACTIVITIES OF THE CENTRAL KARITA IN SLOVAKIA AND PUBLISHING OF THE JOURNAL DOBROČIN IN THE POST-WAR PERIOD

Abstract: The article deals with the journal Dobročín – Úradný orgán Ústrednej karity na Slovensku. Dobročín was published in 1948 and served to inform about activities of the Catholic charity in Slovakia. In addition to official statistics and regulations for charity workers, it also contained a lot of spiritually oriented articles. Up to this day no study has been published about this journal and activities of the Central Karita in Slovakia in the post-war period. Dobročín is, from today's perspective, an important historical source that can help us to examine history of charitable activities in Slovakia.

Keywords: Dobročín. Central Karita in Slovakia. Charity. Journal.

Úvod

Časopis Dobročín, ktorý vychádzal v roku 1948 s podtitulom *Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, nepatrí medzi najvýznamnejšie katolícke periodiká svojej doby, no napriek tomu si zasluhuje pozornosť. Predstavuje totiž významný historický prameň, ktorý nám môže poslúžiť pri skúmaní histórie Ústrednej Karity na Slovensku (ďalej ÚKS) a jej činnosti. Je sondou do povojnového obdobia na Slovensku, mapuje rozsah charitatívnych aktivít ÚKS, ako aj Slovákov žijúcich v zahraničí. Zároveň obsahuje množstvo duchovne zameraných článkov. Doposiaľ nebol vykonaný adekvátny historický výskum, ktorý by zmapoval pôsobenie ÚKS a vydávanie časopisu Dobročín v povojnovom období. Táto štúdia si preto kladie za cieľ priniesť podrobné informácie o tomto periodiku a analýzu jeho jednotlivých čísel.

Historické pozadie vydávania periodík ÚKS

ÚKS bola založená v roku 1927 z iniciatívy rožňavského biskupa Michala Bubniča. Od začiatku si jej predstavitelia kládli za cieľ splnenie ambiciózneho plánu, ktorý počítal s vytvorením pobočiek ÚKS v každej farnosti v rámci všetkých diecéz na Slovensku. Za

účelom informovania o charitatívnej činnosti, realizovaných i plánovaných projektoch ÚKS, bol v roku 1929 založený časopis Caritas. Vychádzal (rovnako ako neskôr Dobročín) s podtitulom *Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*. Od roku 1931 vychádzal pravidelne s prílohou Srdiečko, ktorá bola určená pre detského čitateľa.¹ Náklad Srdiečka postupne prevýšil náklad Caritasu a stal sa samostatným časopisom. Caritas, ako aj Srdiečko, vychádzali s pravidelnou periodicitou desaťkrát za rok od januára do decembra okrem obdobia prázdnin.² Vydávanie časopisu Caritas bolo ukončené v roku 1942, pričom posledné dva roky vychádzal už len raz za štvrt'rok. Dôvodmi ukončenia činnosti boli predovšetkým nerentabilnosť časopisu a vysoké náklady na jeho vydávanie, ktoré ÚKS nedokázala pokryť zo svojich zdrojov. Časopis Srdiečko vychádzal naďalej aj v rokoch 1943 – 1944. Vydávanie oboch periodík nebolo po skončení druhej svetovej vojny obnovené.

Povojnové obdobie

ÚKS sa po skončení druhej svetovej vojny, v období tzv. ľudovej demokracie (1945 – 1948), nachádzala v komplikovanej situácii. Voči Katolíckej cirkvi prechovávali predstavitelia československej vlády značnú nedôveru a antipatiu. Vládnuca garnitúra používala v súvislosti s predstaviteľmi cirkvi pojem „klérofašizmus“. Už od prevzatia moci na oslobodenom území začala Slovenská národná rada vydávať zákony, ktoré mali sekularizačný charakter a ich cieľom bolo oslabiť vplyv cirkvi na spoločnosť.³ ÚKS, aj keď bola apolitická a venovala sa charitatívnym aktivitám, bola na Katolíckej cirkvi priamo závislá. Organizovanie pobočiek v jednotlivých farnostiach prebiehalo najmä pod vedením katolíckych kňazov. Preto nemohla ako organizácia riadená Katolíckou cirkvou počítať s podporou štátu.

Perzekúcie voči ÚKS začali v lete 1945. ÚKS bola dňa 22. augusta 1945 vypovedaná zo svojich priestorov na Heydukovej ulici, a rovnako tak bol zo svojho bytu násilne vyst'ahovaný jej vtedajší generálny riaditeľ František Bujna.⁴ Perzekúcie vyvrcholili na jeseň 1945, keď bola na základe zákona č. 50/1944 Sl. z. uvalená na ÚKS tzv. vnútená správa.⁵ Spolok Caritas napojený na ÚKS bol podrobený vnútenej správe už 18. júna 1945.⁶ Obom spolkom bol určený spoločný správca, ktorým sa stal po dohode jednotlivých povereníctiev komunista Augustín Michalička.⁷ Funkciu vykonával z pozície štatutárneho orgánu. Vnútená správa bola napokon 30. januára 1946 odvolaná, no

¹ Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Spišskej Kapitule – Spišskom Podhradí. Ďalej len: ARBÚ Spišská Kapitula – Spišské Podhradie. *Diecezársky obehník Biskupstva Spišského*. 1941, číslo 7, s. 60.

² KOVÁČ, Belo. KARITA. In JANDA Josephus (ed.). *Katolícke Slovensko*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933, s. 514 – 515.

³ Napríklad nariadenie č. 34/1945 Zb. o poštátnení cirkevných škôl.

⁴ Archív Trnavskej arcidiecézy, Apoštolská administratúra trnavská 1922 – 1977, Ďalej len ATA – AAT, 1945 F.R. 2/55.

⁵ ATA – AAT, 1945 REL 4/31.

⁶ Spolok Caritas organizoval výstavbu lacných bytov a vykonával správu niektorých zariadení ÚKS – ATA – AAT, 1945 F.R. 2/48.

⁷ PEŠEK, Jan et al. *Aktéri jednej doby – Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 226 – 252.

povereníctvo vnútra rozpustilo doposiaľ existujúce orgány a nahradilo ich novými. Opätovné fungovanie ÚKS podmienilo zmenou stanov.⁸ V roku 1947 sa pomery v ÚKS znormalizovali, boli vydané nové stanovy a aktivizovali sa jednotlivé pobočky. Predsedom ÚKS sa stal Ambróz Lazík. Generálnym riaditeľom, fakticky zodpovedným za vedenie ústredia, bol zvolený katolícky kňaz Jakub Šefčík.

Druhou skutočnosťou, ktorá skomplikovala postavenie charity na Slovensku, bola internácia spišského biskupa J. Vojtaššáka. J. Vojtaššák bol dlhoročným predsedom ÚKS a pristupoval veľmi aktívne k organizovaniu charitatívnej činnosti na celom Slovensku.⁹ 5. mája 1945, teda ešte pred skončením druhej svetovej vojny, bol internovaný na základe zatykaču vydaného Slovenskou národnou radou.¹⁰ Tým sa začalo jeho prenasledovanie, ktoré vyvrcholilo v roku 1950 tzv. procesom s vlastizradnými biskupmi.¹¹ Ďalším významným predstaviteľom ÚKS, ktorý bol po roku 1945 stíhaný štátnou mocou, bol Belo Kováč, dlhoročný generálny riaditeľ ÚKS. B. Kováč sa v tridsiatich rokoch aktívne angažoval v politike za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (ďalej HSĽS).¹² V období prvej Slovenskej republiky zastával úrad mešťanostu Bratislavy. Po roku 1945 bol ako jeden z „exponentov fašistického režimu“ pozbavený slobody a viedlo sa voči nemu vyšetrovanie.¹³ Charita na Slovensku bola v súvislosti s internáciou a vyšetrovaním J. Vojtaššáka a B. Kováča skompromitovaná. Povereníctvo vnútra a ďalšie štátne orgány vo svojich rozhodnutiach voči ÚKS opakovane poukazovali na angažovanie sa členov jej vedenia v HSĽS. Túto skutočnosť využívali ako argument pre zásahy do činnosti a majetkovoprávných pomerov ÚKS.

Tretím problémom, ktorý ovplyvnil činnosť katolíckej charity v povojnovom období bola skutočnosť, že Československá republika (ďalej ČSR) bola poznamenaná vojnou. V súvislosti s vojnou na východnom fronte, ako aj Slovenským národným povstaním, pribudol počet sirôt, vdov a invalidov. Celková ekonomická a sociálna situácia na Slovensku (aj keď nebola taká kritická ako v Poľsku, Nemecku, či v európskej časti Sovietskeho zväzu) bola zlá. ÚKS mala ambíciu angažovať sa v pomoci všetkým potrebným, ktorých vojna poznačila. Tým sa značne rozšíril rozsah činnosti ÚKS. Ústredie apelovalo na diecéznych biskupov, aby iniciovali obnovu zaniknutých pobočiek ÚKS ako aj zakladanie úplne nových pobočiek a charitných domov.¹⁴ Taktiež začala aktívna spolupráca s americkými katolíkmi, ktorí participovali na pomoci vojnou zničenej krajine.

⁸ ATA – AAT, 1946 REL 4/40.

⁹ Svedčí o tom množstvo ústavov a pobočiek charity vybudovaných v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia. – KOVÁČ, Belo. KARITA. In JANDA Josephus (ed.). *Katolícke Slovensko*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933, s. 514 – 518.

¹⁰ Na základe rozhodnutia vlády č. 1224/945 bol J. Vojtaššák najprv eskortovaný do Štiavnik a odtiaľ do štátnej väznice v Bratislave. Bez konkrétnej obžaloby a bez súdu bol pozbavený slobody až do 30. novembra 1945. – ĎURICA, Milan. *S. Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Svornosť, 1995, s. 206.

¹¹ LETZ, Róbert. Význam a miesto procesu s biskupmi J. Vojtaššákom, M. Buzalkom a P. Gojdičom. In LETZ, Róbert. (ed.). *Bolí traja*. Bratislava : Zväz protikomunistického odboja, 2001, s. 29 – 75.

¹² KOL. AUTOROV. *Reprezentatívny lexikón Slovenska a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Academia, 1936, s. 326 – 327.

¹³ Pomenovanie „exponenti fašistického režimu“ používalo Oblastné veliteľstvo národnej bezpečnosti Bratislava v oficiálnych dokumentoch v čase uvalenia vnúternej správy na ÚKS. – ATA – AAT, 1945 REL 4/40.

¹⁴ ATA – AAT, 1945 REL 4/33.

Napriek všetkým skutočnostiam a vyt'ážnosti jednotlivých pobočiek ÚKS bola v roku 1948 obnovená tradícia vydávania charitného časopisu. Týmto časopisom bol Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku.

Formálna stránka časopisu a obsahové zameranie

Dobročín vydávala ÚKS od februára 1948 do decembra toho istého roku. Časopis vychádzal raz mesačne okrem obdobia prázdnin, teda júla a augusta. Celkovo bolo vydaných desať čísel, pričom číslo za december vyšlo ako dvojčíslo.¹⁵ Redakcia Dobročinu sídlila rovnako ako ústredie ÚKS na Heydukovej 20 v Bratislave. Zodpovedným zástupcom časopisu bol predseda ÚKS Ambróz Lazík.

Titulnú stranu časopisu tvoril názov v hornej časti obálky, obrázok svätice uprostred a obsah čísla v dolnej časti. Názov časopisu – Dobročín – bol napísaný čiernymi písmenami, na rozdiel od podtitulu *Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, ktorý sa nachádzal pod ním a mal bielu farbu zvýraznenú čiernym podkladom. Uprostred názvu sa nachádzalo srdce, z ktorého šľahali plamene.

Obal každého čísla obsahoval vyobrazenie svätice v habite, ku ktorej sa utiekali dve deti, z ktorých jedno bolo nahé a druhé len sporo odeté. Žena na obrázku jednou rukou zahaľovala nahé dieťa svojím plášťom a v druhej držala ovocie. Druhé dieťa kľáčalo pri jej nohách. Aj keď sa v časopise nenachádza zmienka o tom, koho mal výjav na obale symbolizovať, je možné s istotou konštatovať, že ide o sv. Alžbetu Uhorskú (Durínsku). Rovnaký výjav sa použil na plagáte, ktorý vyzýval k účasti na Nedeli Charity 1948.¹⁶ V dolnej časti obálky sa v čiernom obdĺžniku nachádzal obsah čísla. Obsah pozostával z autora a názvu príspevku bez vyznačenia, na ktorej konkrétnej strane sa text nachádza. Niektoré články (najmä informácie o ústavoch a pobočkách ÚKS) nemali uvedeného autora.¹⁷

Cena časopisu bola 5 Kčs, pričom ho bolo možné predplatiť za 50 Kčs na rok. Pre potreby miestneho farského úradu a príslušnej pobočky sa tento poplatok mohol uhradiť aj z farskej pokladnice.¹⁸

Súčasťou obsahu Dobročinu boli štyri pravidelné rubriky: *Zo života našich odbočiek*, *Zo života našich ústavov*, *Charita doma* a *Charita v cudzine*. Prvé tri referovali o činnosti ÚKS na Slovensku. Rubrika *Charita v cudzine* prinášala správy o charitatívnych aktivitách Katolíckej cirkvi v zahraničí. Predovšetkým katolíckej charity v Poľsku, Francúzsku, Švajčiarsku a Rakúsku a charitatívnej činnosti Vatikánu. Venovala sa tiež najnovším akciám Medzinárodnej charitatívnej organizácie – Caritas Internationalis.

Špecifikom boli články o Sociálne-zdravotnom odbore. Podľa svojich stanov si ÚKS kládla za cieľ napomáhať aj „dobrému fyzickému, duševnému a mravnému rozvoju ľudí.“¹⁹

¹⁵ Dvojčíslo bolo koncipované z dôvodu predloženia výročných správ o činnosti jednotlivých pobočiek ÚKS za rok 1947.

¹⁶ ATA – AAT, 1947 REL 4/25.

¹⁷ V týchto prípadoch uvádzam v poznámkovom aparáte miesto autora článku otáznik – [?].

¹⁸ ARBÚ Spišská Kapitula – Spišské Podhradie. *Litterae Circulares Ordinarius Scepusiensis*. 1948, nr. 1.

¹⁹ ATA – AAT, 1947 REL4/23.

Za týmto účelom vznikol z iniciatívy katolíckych lekárov Sociálne-zdravotný odbor, ktorý pôsobil v Bratislave ako samostatný spolok podliehajúci ÚKS. O svojej činnosti chceli lekári pôsobiaci v spolku písať články do Dobročinu a zároveň chceli zriadiť rubriku – zdravotnú poradňu pre čitateľov. Napokon boli vydané len dva články, ktoré vyšli v prvom a druhom čísle. Prvý sa týkal zriadenia Sociálne-zdravotného odboru a druhý obsahoval rady pre lekárov, ako zachovávať kresťanského ducha vo svojej profesii.²⁰

Okrem týchto stálych rubriík tvorili obsah Dobročinu nariadenia pre charitatívnych pracovníkov aj duchovne zamerané články. Len výnimočne boli súčasťou čísla články o spoločenskom či politickom dianí na Slovensku. Redakcia Dobročinu si nemohla dovoliť urobiť z časopisu politický manifest, čo napokon ani nebolo jeho účelom. Ostáva však pravdou, že oproti Caritasu, ktorý sa venoval aktívne aj politickým otázkam (napríklad občianska vojna v Španielsku, kritika boľševizmu a pomerov v Sovietskom zväze a iné), sa Dobročin obmedzil z politických tém na vyjadrenie podpory sociálnemu programu vlády a boju proti alkoholizmu na zákonomnom podklade. Zo spoločenských tém to boli predovšetkým témy týkajúce sa druhej svetovej vojny a jej následkov (celkové škody, situácia členov odboja po vojne, počty sirôt a ich sociálna situácia a iné).

Keďže Dobročin začal vychádzať až po februárovom prevrate 1948, redakcia nemohla publikovať články, ktoré by odporovali komunistickému svetonázoru. Bolo by to ťažko predstaviteľné aj v období rokov 1945 – 1947, pre ktoré bolo charakteristické zbližovanie sa ČSR so Sovietskym zväzom. Obsah Dobročinu bol preto z tohto hľadiska ohrozený dobou, v ktorej bol vydávaný.²¹

Zaujímavé sa z dnešného pohľadu ukazujú byť tiež články týkajúce sa amerických katolíkov a ich pomoci vojnou poznačenému Slovensku. Vychádzali sporadicky, no obsahovali presné výkazy materiálnej a finančnej pomoci.

Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku – informovanie o činnosti

Dobročin nepredstavoval len obyčajné kresťanské periodikum, keďže plnil funkciu oficiálneho úradného orgánu ÚKS. Obsahoval výkazy činnosti vybraných pobočiek charity, charitných domov, ústavov, diecéz a odporúčania a smernice pre charitatívnych pracovníkov. Už v prvom čísle biskup A. Lazík predstavil časopis Dobročin a zdôraznil potrebu obnovy tlačového orgánu ÚKS, ktorý chápal ako nevyhnutnú súčasť povojnového rozvíjania charitatívnej činnosti na Slovensku.²²

²⁰ [?]. Sociálne zdravotný odbor : Lekárska čítareň. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 16; CHMELO, Kornel. Sociálne zdravotný odbor : Lekár a charita. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 2, s. 30 – 31.

²¹ Časopis Caritas nemusel riešiť problém autocenzúry, keďže vychádzal prevažne v období prvej ČSR, teda v čase demokratického štátneho zriadenia. Napriek sekulárnemu charakteru prvej ČSR neboli kladené vydávaniu katolíckych periodík prekážky a zo strany štátu nebola potrebná výraznejšia cenzúra. To sa prejavovalo otvorenosťou článkov v Caritase, ktoré často vyjadrovali ostrú kritiku komunizmu doma i za hranicami. V období prvej Slovenskej republiky boli navyše takéto články priam žiadúce, aj keď je nutné zdôrazniť, že Caritas nikdy neskĺzol k lacnej propagande a aj v čase druhej svetovej vojny sa venoval naďalej predovšetkým charitatívnym témam a článkom prinášajúcim duchovné povzbudenie.

²² LAZÍK, Ambróz. Láska účinná. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 3 – 4.

Časopis Caritas ukončil svoju činnosť v roku 1942. Odvtedy neexistoval oficiálny spôsob, ktorým by ÚKS oboznamovala jednotlivé farnosti i širšiu verejnosť o svojich charitatívnych aktivitách. Vydávanie Dobročinu preto znamenalo návrat k tradícii vydávania charitného časopisu, ktorý zároveň slúžil ako oficiálny „mediálny“ orgán ÚKS.

Je potrebné si uvedomiť, že ÚKS, aj keď čelila nátlaku zo strany štátnej moci, stále predstavovala najväčšiu katolícku organizáciu na Slovensku. Je preto pochopiteľné, že sa jej predstavitelia snažili referovať o jej aktivitách a poukazovať na rozsah činnosti kňazov a laikov, ktorí sa venovali dobročinnosti. Ako už bolo spomenuté, pôsobeniu Katolíckej charity na Slovensku sa venovali tri rubriky: *Zo života našich odbočiek*, *Zo života našich ústavov* a *Charita doma*. Všetky tri existovali už od prvého vydania a tvorili základ každého čísla Dobročinu.

Rubrika *Zo života našich odbočiek* mala mapovať činnosť konkrétnych odbočiek v rámci diecéz na celom Slovensku. V roku 1948 existovalo na Slovensku 443 pobočiek ÚKS, v ktorých pôsobilo 26 772 členov.²³ Napriek veľkej členskej základni prispievalo do Dobročinu len niekoľko vybraných pobočiek. V prvom čísle to boli vrútocká, vranovská a zvolenská pobočka. Zaujímavosťou je, že vrútocká pobočka patrila medzi najstaršie na Slovensku. Vznikla v roku 1923, teda štyri roky pred vznikom ÚKS. Pomoc potrebným mala vo Vrútkach tradíciu, o čom svedčí, že v roku 1947 podporila táto pobočka 72 chudobných sumou 32 209 Kčs.²⁴

V nasledujúcich číslach sa rubrika rozrástla a neobmedzovala sa už len na výpočet pomoci finančnej a materiálnej pomoci konkrétnej pobočky, ale obsahovala aj články o charitatívnej činnosti spolkov stojacich mimo členskú základňu ÚKS. Príkladom je článok vo štvrtom čísle o činnosti spolku sv. Vincenta v Banskej Bystrici, alebo článok o charitatívnej práci v Bardejove. Ten nepojednával len o charitatívnych akciách kresťanských organizácií v Bardejove, ale vyzdvihoval aj dobročinné akcie, ktoré organizovalo mesto.²⁵

Rubrika *Zo života našich ústavov* v každom čísle referovala o jednom z 19 ústavov, ktoré spravovala ÚKS. Išlo o rôznorodé zariadenia, ako napríklad sirotince, hospice, detské domovy, detskú ozdravovňu, ale aj ústavy na prevýchovu mládeže.

Veľký priestor bol venovaný Dievčenskej vychovávateľni Ústrednej Karity v Byčici. V ústave boli umiestnené neprispôsobivé maloleté dievčatá. V prvom čísle bola popísaná činnosť ústavu a spôsob prevýchovy chovankýň. V nasledujúcich číslach sa v rubrike objavili ďalšie dva články o tomto zariadení, pričom oba vyznievajú v pozitívnejšom duchu. Týkajú sa oslavy Veľkej noci a Dožíniek v ústave, pričom prvý je prepisom listu chovankyne a druhý je napísaný formou rozprávania.

Medzi ďalšie zariadenia ÚKS, ktorým bol venovaný priestor v Dobročíne, patrili napríklad Útulok v Pohorelskej Maši pre nevyliciteľne chorých, Detský domov

²³ [?]. Valné zhromaždenie Ústrednej Karity na Slovensku. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 9 – 10, s. 181.

²⁴ [?]. Zo života našich odbočiek. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 16.

²⁵ [?]. Zo života našich odbočiek – Charitatívna práca v Bardejove. In *Dobročin – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 5, s. 92 – 93.

v Mokradi, Charitný domov v Spišskej Novej Vsi a Detská ozdravovňa v Dolnom Smokovci. Okrem zariadení, ktoré priamo podliehali ÚKS, bola v Dobročine vyzdvihovaná aj činnosť iných kresťanských charitatívnych ústavov (napríklad Sirotinec „pod ochranou Panny Márie“ v Bratislave, Mariánsky ústav v Trnave, Ústav dcér kresťanskej lásky Marianum vo Zvolene), ako aj štátnych zariadení (Radostný domov starcov v Dunajskej Strede).

Rubrika *Charita doma* sa venovala rôznym témam z oblasti charity, pričom na rozdiel od rubriky *Zo života našich odbočiek* sa už od prvého čísla sústredila na plnohodnotné články, nielen na výpočet aktivít pobočiek ÚKS. Články pojednávali napríklad o činnosti Sociálnych sestier a ich sociálnom seminári pre kandidátky pre vstup do spoločenstva, o pomoci obetiam druhej svetovej vojny, o rekreačnom a ozdravnom pobyte pre deti účastníkov odboja, či o charite organizovanej kňazskými seminármi. Osobitná pozornosť bola venovaná Apoštolátu chorých.

Najvýznamnejším zdrojom informácií o charitatívnej činnosti je záverečné dvojčíslo Dobročinu. Jeho súčasťou bola správa o valnom zhromaždení ÚKS. Dôvodom valného zhromaždenia bolo podanie výkazov činností ÚKS v jednotlivých diecézach. Správy diecéznych riaditeľov sú podrobné a obsahujú výkazy materiálnej a finančnej pomoci. Určitou výnimkou je správa trnavského diecézneho riaditeľa Františka Mynarovýcha. Ten zhrnul činnosť ÚKS v Trnavskej diecéze (napriek rozsiahlosti textu) len veľmi všeobecne.

Najstručnejšou zo správ je výkaz činnosti Gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove. Vzhľadom na to, že miestny diecézny riaditeľ sa valného zhromaždenia nemohol zúčastniť, poslal len krátke finančné vyúčtovanie.

Okrem zhodnotenia stavu ÚKS v diecézach sa správa zaoberá aj činnosťou ústavov, pomocou amerických katolíkov Slovensku a ofery na Nedeľu charity.²⁶

Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku – nariadenia pre pobočky

Okrem oboznamovania verejnosti o charitatívnej činnosti bol Dobročín miestom vydávania oficiálnych smerníc a nariadení pre jednotlivé pobočky a charitatívnych pracovníkov.

Už zo samotného „posolstva Dobročinu“, ktoré sa nachádzalo takmer v každom čísle na prvej strane, bolo zrejmé, že časopis obsahoval oficiálne stanoviská a nariadenia ÚKS pre charitatívnych pracovníkov a kňazov vo farnostiach, kde boli zriadené pobočky.²⁷ Ústredie charity riadilo svoje pobočky buď priamo, alebo prostredníctvom okresných referentov a diecéznych riaditeľov. Úlohou Dobročinu nebolo usmerňovať konkrétne pobočky ÚKS, ale vydávať všeobecné smernice. Napríklad išlo o stanovenie úloh pre jednotlivé pobočky charity v úvode tretieho čísla. Ústredie požadovalo, aby sa

²⁶ [?]. Valné zhromaždenie Ústrednej Karity na Slovensku. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 9 – 10, s. 171 – 185.

²⁷ Posolstvo (motto) Dobročinu znelo: „Šíriť posolstvo kresťanskej lásky, prinášať správy o charitatívnej činnosti doma i za hranicami a prinášať pokyny pracovníkom na poli charity.“

jednotlivé pobočky zamerali na organizovanú charitatívnu činnosť, pod ktorou chápalo predovšetkým:

1. Šírenie ducha činnej kresťanskej lásky v obvode pobočky,
2. Vedenie evidencie všetkých, ktorí sú odkázaní na charitatívnu pomoc,
3. Obstarávanie finančných a iných zdrojov pre svoju charitatívnu činnosť (zbierky, pomocné akcie, divadlá atď.),
4. Udeľovanie podpory chudobným a trpiacim v núdzi,
5. Udržovanie stykov s Ústrednou Karitou prostredníctvom diecéznych riaditeľov a okresných referentov, alebo aj priamo,
6. Navštevovanie a poskytovanie pomoci chorým,
7. Rozširovanie okruhu čitateľov časopisu Dobročín a zasielanie správ o svojej činnosti do redakcie časopisu,
8. Vykonávanie nariadení, ktoré pobočky dostávajú od nadriadených orgánov.²⁸

V rôznych obmenách sa podobné smernice, ako organizovať charitatívnu činnosť, objavovali aj v nasledujúcich číslach.

Medzi ďalšie nariadenia ústredia pre pobočky uverejnené v Dobročíne patrili napríklad výzvy na zverejnenie výkazov o charitatívnej činnosti za rok 1947, ktoré mali slúžiť pre súhrnný výkaz charity v diecézach a na celom Slovensku. Ďalej smernice na prípravu a oslavu Nedele Charity a Týždňa kresťanskej lásky, či výzva pre kňazov na vstup do Slovenského chrámového družstva.²⁹

Najmä inštrukcie ohľadom Nedele Charity a Týždňa kresťanskej lásky obsahovali podrobné nariadenia pre pobočky. Prípravy začínali už v októbri. Organizovali sa zbierky, akademie a inštruktážne stretnutia. Vo farnostiach, kde boli rehole, sa dohodol spoločný postup.

Už v minulosti prebiehala aktívna korešpondencia medzi ÚKS a diecézami o tom, na ktorý deň slávnosť pripadne.³⁰ Spočiatku sa uvažovalo o niektorej nedeli v októbri, no keďže október bol zasvätený misiám, Nedeľa Charity bývala stanovená na niektorú nedeľu v mesiaci november. V roku 1947 to bolo 16. novembra a v roku 1948 pripadla po vzájomnej dohode na 7. novembra. Mesiac november nebol stanovený náhodne. 17. november je v Cirkvi zasvätený Alžbete Uhorskej, patrónke žobrákov, vdov a sirôt, chorých, prenasledovaných, núdzných, pekárov, čipkárov a charitatívnych

²⁸ [?]. Aké sú úlohy odbočiek Ústrednej Karity. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 3, s. 32.

²⁹ Slovenské chrámové družstvo vzniklo 20. apríla 1948 v Bratislave ako organizácia zameraná na dodávanie kostolných potrieb, devocionálií a omšového vína svojim členom. Okrem toho malo pomáhať pri oprave cirkevných pamiatok. Organizovanie chrámového družstva čerpalo zo skúseností z Českej časti republiky a krajín západnej Európy, kde sa obdobné organizácie dobre osvedčili. Za predsedu bol zvolený A. Lazík, ktorý inicioval, aby sa úradným orgánom družstva stal časopis Dobročín, v ktorom sa mali pravidelne uverejňovať správy o jeho činnosti. Avšak z dôvodu ukončenia vydávania Dobročínu na konci roku 1948 nebola uverejnená ani jedna správa. – [?]. Zprávy Slovenského chrámového družstva. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 5 – 10, s. 95.

³⁰ ATA – AAT, 1944 REL 4/23; ATA – AAT, 1945 INT 18/52.

organizácií.³¹ ÚKS vyzdvihovala jej odkaz pri mnohých príležitostiach, ako aj v článkoch v Dobročine a v minulosti v Caritase. Plagáty upozorňujúce na konanie Nedele Charity obsahovali jej vyobrazenie totožné s vyobrazením na obálke Dobročinu.³²

Na Nedeľu Charity mala byť pripravená špeciálna kázeň, zbierka, odpoľudňajšia pobožnosť a akadémia s charitatívnym námetom. Rovnako tak bola ÚKS a je pobočky nápomocné pri slávení Týždňa kresťanskej lásky (14. – 20. november 1948).³³

Informovanie o charite v zahraničí

Súčasťou väčšiny čísel Dobročinu bola, aj rubrika *Charita v cudzine*. Príspevky informovali o činnosti charitatívnych organizácií v zahraničí. Napríklad články o dobročinnej organizácii Caritas v Poľsku a Rakúskej katolíckej charite.³⁴ Niektoré príspevky pojednávali o konkrétnej akcii týchto organizácií a mali slúžiť pre ústredie a pre pobočky ako príklad a motivácia k ďalšej činnosti. Išlo napríklad o článok týkajúci sa akcie Katolíckej pomoci vo Francúzsku nazvanej „Kolísková akcia“.³⁵

Osobitná pozornosť bola venovaná Medzinárodnej organizácii charity Caritas Internationalis so sídlom v Luzerne vo Švajčiarsku. Bola založená v roku 1943 a v povojnovom období sa aktívne zapájala do pomoci obetiam druhej svetovej vojny v dvanástich štátoch, ktoré boli vojnou najviac poznačené.³⁶

Z dnešného pohľadu je veľmi zaujímavý článok *Charitná činnosť Vatikánu*. Článok bol písaný formou reportáže a patrila medzi najrozsiahlejšie články v Dobročine. Jeho autorom bol Jozef Tomko, ktorý v tom čase v Ríme študoval ako bohoslovec. Článok stručne mapoval charitatívnu činnosť Svätej stolice od staroveku až po dvadsiate storočie. Sústredil sa však predovšetkým na aktivity Pápežskej pomocnej komisie (Pontificia Commissione di Assistenza). Vyzdvihoval najmä jej charitatívne pôsobenie počas vojny, starostlivosť o mládež, pričom predkladal konkrétne fakty o poskytnutej pomoci. V článku je možné nájsť aj duchovné povzbudenie a výzvy k dobročinnosti. J. Tomko píše: „Bohatším sa stále viac vstępuje myšlienka, že majetok je dar boží, daný ľuďom do správy a že teda sú povinní rozdať neupotrebené prebytky úbohým spolubližným. Majú im to dať nie vo forme almužny, za ktorú by bedár musel poklonkovaním snižovať svoju dôstojnosť, ale ako vec, ktorú vyžaduje spravodlivosť; nezavinene úbohým a biednym majú rozdať nadbytočné bohatstvo nie dobrovoľne, ale

³¹ SCHAUBER, Vera – SCHINDLER, Hans Michael. *Rok se svatými*. Augsburg : Karmelitánske nakladatelství Kostelní Vydří, 1993, s. 596 – 598.

³² Išlo o sv. Alžbetu Uhorskú (Durínsku) starajúcu sa o siroty.

³³ [?]. Smernice na prípravu a oslavu Nedeľu Charity a Týždňa kresťanskej lásky. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 7, s. 131.

³⁴ [?]. Charita v cudzine – z charitatívnej činnosti v Poľsku. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 4, s. 65 – 66; [?]. Charita v cudzine – Charita v Rakúsku. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 4, s. 66 – 67.

³⁵ Vo Francúzsku, v povojnovom období, z 1000 narodených dojčiat umieralo priemerne 67, pričom až 42 následkom prechladnutia a nedostatočnej stravy. Akcia mala charakter dobročinnej zbierky a skončila sa na Veľkú noc, kedy tisíce chudobných mladomanželov dostali do daru kolísku s detskou výbavou a základnými potravinami. – [?]. Charita v cudzine – Charita vo francúzsku. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 14.

³⁶ [?]. Charita v cudzine – Medzinárodná organizácia charity. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 4, s. 65.

povinne. Táto základná zásada kresťanskej sociológie vyrovná pokojne veľké sociálne rozdiely. A láska – charita – prídá ešte nad to: láska doplní spravodlivosť. Ovocím tohto diela je potom pokoj: Opus justitiae pax.“³⁷ Napriek mladému veku mal J. Tomko už v tom čase veľký cit pre písanie a jeho článok patrí z dnešného pohľadu medzi najhodnotnejšie.

Ďalšou zaujímavosťou v rubrike *Charita v cudzine* bol list košickej rehoľnej sestry Alice zo Spoločnosti sociálnych sestier uverejnený v štvrtom čísle. Sestra Alica bola preložená zo Spojených štátov amerických, kde v tom čase pôsobila, do Číny. V Číne sa stala vedúcou novíciek v Šanghaji. Tu sa stretla s katolíckym kňazom, vdp. Šmotzerom, ktorý bol rovnako ako ona rodákom z Košíc. V Číne mal pôsobiť na misii.³⁸ List vyznieva veľmi pozitívne. Je z neho cítiť úprimnú radosť nad stretnutím dvoch rodákov v odľahlej krajine.

Informovanie o pomoci amerických katolíkov

Významnými historickými prameňmi, ktoré dokumentovali povojnovú situáciu na Slovensku, boli články o charitatívnej pomoci amerických katolíkov obyvateľom ČSR. V pomoci vojnou zničenej Európe sa angažovala organizácia War Relief Services (ďalej WRS), ktorá vznikla v roku 1943 pod dohľadom amerických kardinálov a biskupov. Ešte v tom istom roku jej charitatívny program a vyslanie pracovníkov do Európy schválil Vojnový pomocný kontrolný výbor prezidenta Spojených štátov. V roku 1943 začala pôsobiť v Portugalsku a postupne, s prechodom frontu, sa sústredila na Rakúsko, Poľsko a územie Československa. Do ČSR prišiel delegát WRS William J. Sullivan 11. marca 1946 a ihneď nadviazal kontakt s predstaviteľmi charity. O mesiac neskôr dorazila prvá 500 tonová zásielka, ktorá obsahovala potraviny, šaty a lieky.³⁹

Dobročín referoval o tejto pomoci hneď v prvom čísle. V stručnosti predstavil organizáciu WRS a jej delegáta W. J. Sullivana. Článok vyzdvihoval jeho prácu a obsahoval srdečnú gratuláciu k jeho vyznamenaniam rytierskym rádom sv. Silvestra, ktoré mu udelil Vatikán za jeho charitatívnu činnosť. Článok sa ďalej zameriaval na rozsah pomoci poskytnutej ČSR.⁴⁰

Doposiaľ nebola vydaná štúdia, ktorá by sa venovala pomoci, ktorú poskytli americkí katolíci ČSR v povojnovom období. Je zrejmé, že išlo o rozsiahlu a nezištnú pomoc, ktorá si zasluhuje pozornosť. Preto prikladám vyúčtovanie pomoci, ako bolo zaznamenané v prvom čísle Dobročínu.

Celková hodnota zásielok do roku 1948 predstavovala 90 miliónov Kčs. Pomoc určenú pre Slovensko prerozdeľovala ÚKS prostredníctvom svojich pobočiek.

³⁷ TOMKO, Jozef. Charita v cudzine – Charitná činnosť Vatikánu. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 6, s. 109 – 114.

³⁸ [?]. Charita v cudzine – Úryvok z listu Sociálnych sestier v Šanghaji. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 4, s. 67 – 69.

³⁹ [?]. Charita doma – Pomoc amerických katolíkov Slovensku. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 11 – 12.

⁴⁰ Celkový presný výpočet pomoci bol zverejnený až v poslednom dvojčíslí. V podstatných bodoch sa nelíšil od pôvodného výpočtu, okrem vyrátania celových finančných nákladov pomoci, ktoré boli vyčíslené na 90 miliónov Kčs, oproti pôvodným 80 miliónom v prvom čísle. – [?]. Valné zhromaždenie Ústrednej Karity na Slovensku. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 9 – 10, s. 182.

Celkovo bolo na Slovensku prerozdelených:

1. 45 q⁴¹ pšeničnej múky,
2. 45 q kukuričnej múky,
3. 500 kg kakaa,
4. nové šatstvo a obuv (561 kusov svetrov, 798 ženskej bielizne, 86 detských výbav, 746 párov detských topánok, 590 párov ženských topánok a 925 párov mužských topánok),
5. 95 vriec a 48 debien staršieho šatstva,
6. 48 debien nového šatstva (pánske nohavice, dámska a mužská bielizeň),
7. 25 vriec a 80 debien obnoseného šatstva,
8. liečivá (18 debien príručných lekárníčiek pre prvú pomoc, 16 debien svrabovej masti, 1 debna vaty, 2 debny éteru, 2 debny lanolínu, 1 debna sódobicarbonát, 2 debny CP soľ, 1 demižón žltého petroleja, 400 „fioliek“ a 40 ccm inzulínu a 140 „fioliek“ streptomycínu),
9. 2 debny chlapčenských nohavíc a 3 debny prestieradiel,
10. 50 debien infadolu – práškoveho detského mlieka.

Duchovne zamerané články

Podstatná časť článkov vychádzajúcich v Dobročine mala umeleckú hodnotu. Išlo o krátke zamyslenia, básne, úvahy a poviedky. Dobrým príkladom typológie duchovne zameraných článkov je krátky príbeh Štefana Koštiala *Láska divy dokáže*. Je o gazdovi, ktorý pomôže blížnemu v núdzi a následne odmietne ponúkanú odmenu. Príbeh vyzdvihuje odvahu a skromnosť obyčajného človeka a zdôrazňuje, že „jeho meno je na nebesiach dobre zapísané“.⁴² V podobnom duchu je písaná väčšina beletristických žánrov. Autormi týchto článkov boli zväčša katolícki kňazi a rádové sestry, často členovia ÚKS. Medzi najaktívnejších prispievateľov patrili Štefan Košťál, Ján Dobroslav a františkán Teodorik Zúbek⁴³

Články T. Zúbeka sa na rozdiel od iných vyznačovali častým citovaním sv. písma a rozoberaním teologických otázok. Ich hodnota nie je len umelecká, ale má aj teologický rozmer. Príkladom je článok *Kresťanská láska podľa písma svätého*.⁴⁴ Nad pojmom

⁴¹ Metrický cent; 1q = 100 kg

⁴² KOŠTIAL, Štefan. Láska divy dokáže. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 9.

⁴³ P. Teodorik Zúbek bol františkánsky kňaz, historik a prekladateľ, mladší brat spisovateľa Ľuda Zúbka. Do kláštora vstúpil v roku 1929 v Trnave. Teológiu študoval v Bratislave a v Záhrebe. Za kňaza ho vysvätili v roku 1938 v Dóme sv. Martina v Bratislave. Potom študoval na švajčiarskej univerzite vo Fribourgu, kde získal v roku 1940 doktorát z teológie. Neskôr vyučoval na teologickej fakulte, resp. na františkánskom teologickom učilišti, kde sa stal rektorom. V roku 1947 bol zaistený a krátko väznený. Pri likvidácii kláštorov (13.04.1950) bol zaistený v Bratislave a odvezený do koncentračného kláštora vo Sv. Beňadiku. Z tábora sa mu podarilo utiecť. Až do 10.02.1951 sa skrýval na Slovensku. Potom tajne prešiel cez hranice do Rakúska a odtiaľ do Ríma. Tam si vybavil prijatie do Komisariátu Najsvätejšieho Spasiteľa v Amerike a emigroval do Spojených štátov amerických (r. 1952). T. Zúbek patrila medzi najproduktívnejších slovenských kňazov v emigrácii. V Spojených štátoch amerických pôsobil až do svojej smrti v roku 1988. – P. Teodorik Jozef Zúbek, OFM [online]. Dostupné na internete: <<http://www.frantiskani.sk/nekr/06/zubek.htm>> (12. 4 2015).

⁴⁴ ZÚBEK, Teodorik. Kresťanská láska podľa písma svätého. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 1, s. 4 – 5.

kresťanskej lásky sa zamýšľal aj v článku *Kresťanská láska a naša ľudská prirodzenosť*.⁴⁵ T. Zúbek bol už v roku 1947 na krátko uväznený. Uvedomoval si, že pomery, ktoré zavládli v ČSR po nástupe komunistov k moci, sú totalitné a kriminálne. Napriek tomu vyzdvihuje odpúšťajúcu, nesebeckú kresťanskú lásku ako nevyhnutnú cnosť človeka. Odmietla pomstu a násilie, ako aj oplácanie krivdy. Odpoveďou na úder má byť nastavenie druhého líca.

Azda najvýznamnejším prispievateľom mimo katolíckeho kléru bol známy prekladateľ a spisovateľ Teofil Ušák. Jeho príbeh *Sirota Janko* patrí medzi najdlhšie články.⁴⁶ Posolstvo príbehu by sa dalo zhrnúť do vety, ktorú pred smrťou povie starinka (ktorá pomohla Jankovi, biednej sirote) ošetrojúcemu lekárovi: „*Jedine súcť a láska k blížnemu robia život šťastným a smrť pokojnou.*“

Zo skladby prispievateľov do Dobročinu je zrejmé, že tento časopis mal čo ponúknuť aj po umeleckej stránke. Aj keď články boli (najmä z dôvodu rozsahu časopisu) krátke, prinášali duchovné povzbudenie nielen pre charitatívnych pracovníkov, ale aj pre širokú verejnosť.

Ukončenie činnosti

Je zaujímavou skutočnosťou, že vydávanie Dobročinu začalo práve v čase, keď došlo k uchopeniu moci v ČSR Komunistickou stranou Československa (ďalej KSČ). Režim, ktorý začali komunisti budovať, počítal s násilným zákazom demokratickej tlače. Ak by sa ÚKS rozhodla vydávanie Dobročinu o pár mesiacov odložiť, pravdepodobne by už nebolo možné vydať ani jedno číslo.

Od februárového prevratu začali byť zavádzané do praxe zákony a vládne nariadenia, ktoré obmedzovali slobodu slova. Ústava prijatá 9. mája formálne zaručovala slobodu tlače, ako aj ďalšie ľudské práva a slobody, no malo to len deklaratórny význam. Politika KSČ v oblasti cenzúry demokratickej tlače sa naplno prejavila už 12. marca 1948, keď sa vláda uzniesla na potrebe revízií vychádzajúcich periodík. Periodická tlač sa v budúcnosti mala stať zdrojom informácií, poučenia, výchovy a zábavy pre potreby „ľudovodemokratického režimu“.⁴⁷ 19. apríla 1948 vydalo ministerstvo informácií spolu s ministerstvom priemyslu vyhlášku, podľa ktorej mohol držiteľ tlačiarenskej živnosti dať do tlače len tie periodiká, ktorým udelil povolenie Zbor povereníkov. V máji, po prijatí zákona č. 123/1948 Sb. o znárodnení polygrafických podnikov, prešiel celý monopol vydávania tlače do kompetencie štátu.⁴⁸ Zákon sa síce týkal len podnikov, ktoré mali viac ako 50 zamestnancov, no malé vydavateľstvá boli prakticky zlikvidované uzneseniami vlády z 25. apríla a 10. júna. Tie stanovili zníženie množstva dodávaného papiera pre periodickú tlač o jednu tretinu.⁴⁹ Od marca do decembra 1948 bolo takýmto spôsobom

⁴⁵ ZÚBEK, Teodorik. Kresťanská láska a naša ľudská prirodzenosť. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 3, s. 33 – 35.

⁴⁶ UŠÁK, Teofil. Sirota Janko. In *Dobročín – Úradný orgán Ústrednej Karity na Slovensku*, 1948, roč. 1, č. 3, s. 39 – 42.

⁴⁷ SERAFÍNOVÁ, Danuša – VATRÁL Jozef. *Náčrt dejín slovenskej žurnalistiky*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2005, s. 62.

⁴⁸ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura – sovětizace české kultury 1948 – 1950*. Praha : Libri, 2004, s. 36.

⁴⁹ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura – sovětizace české kultury 1948 – 1950*, s. 49 – 51.

zastavené vydávanie približne 570 periodík (regionálnych aj celonárodných).⁵⁰ Išlo predovšetkým o periodiká nekomunistických strán a kresťanské časopisy, akým bol aj Dobročín.

Decembrovým dvojčísлом bola definitívne ukončená činnosť Dobročinu.⁵¹ Informovanie o činnosti charity na Slovensku sa naďalej realizovalo prostredníctvom výročných správ a zápisníc z plenárnych zasadnutí kuratória ÚKS.

RESUME

Skúmanie moderných slovenských dejín je náročnou vedeckou disciplínou. Vzhľadom na rýchlo meniace sa politické pomery musí historik pracovať s veľkým počtom rôznorodých historických prameňov, aby zachytil dejiny v ich komplexnosti. Periodiká, akým bol Dobročín, prinášajú často unikátne informácie a je preto na škodu, ak sú odbornou verejnosťou prehliadané.

Časopis Dobročín vychádzal v pohnutej dobe. To sa odzrkadlilo aj vo veľmi krátkej dobe jeho vydávania. Napriek tomu je významným svedectvom o charitatívnej činnosti na Slovensku v povojnovom období. Ak by nedošlo k prebratiu moci v Československej republike komunistami, nepochybne by vychádzal aj naďalej a stal by sa stálym periodikom Ústrednej Karity na Slovensku, ako pred ním časopis Caritas. Aj keď vyšlo len desať čísel, ktoré obsahujú dokopy 190 strán, Dobročín mal čo ponúknuť po stránke duchovných posolstiev i odborných informácií. Články o pomoci amerických katolíkov povojnovému Slovensku a výkazy o činnosti Ústrednej Karity na Slovensku z neho činia unikátny historický prameň. Beletristické články významných autorov dopĺňovali odbornú časť Dobročinu a prinášali duchovné povzbudenie. Niektoré články (najmä články T. Zúbeka) predstavovali teologické zamyslenia. Dobročín preto môžeme zaradiť medzi významné katolícke periodiká dvadsiateho storočia na Slovensku.

SUMMARY

Research of modern Slovak history is a demanding discipline. Regarding the rapidly changing political situation, a historian must work with a large number of diverse historical sources to grasp history in its complexity. Periodicals such as Dobročín often bring unique information and therefore it is a pity when the professional public overlook them.

Dobročín was being published in troubled times. This reflected in a very short time of its publishing. Nevertheless, it is an important testimony of charitable work in

⁵⁰ KÖPPLOVÁ, Barbara et al. *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území české republiky*. Praha : Státní ústřední archiv v Praze a Centrum mediálních studií FSV UK, 2002, s. 74.

⁵¹ To, že Dobročín vychádzal až do konca roku 1948 a nebol zrušený už skôr, svedčí o prvotnom nezáujme predstaviteľov KSČ o ÚKS, ktorú v tomto období nechápali ako hlavného ideologického nepriateľa. Navyše išlo o prakticky úplne apolitické periodikom, takže pre KSČ nepredstavoval v informačnej rovine hrozbu. Situácia sa diametrálne zmenila v päťdesiatych rokoch. ÚKS bola obvinená z podnecovania protištátnej činnosti za účasti Vatikánu a bola na ňu a celý jej majetok uvalená národná správa. V tom čase však už neexistoval časopis typu Caritasu či Dobročinu. – SNA Bratislava, SÚC, krabica 7. *Zpráva o reorganizácii Ústrednej Karity na Slovensku* číslo 236/1954 – sekr. zo dňa 18. novembra 1954.

Slovakia in the post-war period. If the communists had not taken power in Czechoslovakia, publishing of Dobročín would have undoubtedly continued and would have become a permanent periodical of the Central Karita just like the journal Caritas before it. Despite the fact that only ten issues were published together containing 190 pages, Dobročín can still offer spiritual messages and technical information about the Central Karita in Slovakia. Articles about the support of American Catholics to post-war Slovakia and reports about activities of the Central Karita in Slovakia make Dobročín a unique historical source. Fiction articles of influential authors complemented the professional part of Dobročín and offered spiritual encouragement. Some articles (especially by T. Zúbek) accounted for theological reflection. Therefore we can rank Dobročín among significant Catholic periodicals of the twentieth century in Slovakia.

Adresa autora:

JUDr. Milan Molokáč
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: milan.molokac@gmail.com

PREŠOVSKÝ GRÉCKOKATOLÍCKY EPARCHA JÁN HIRKA VO VYBRANÝCH DOKUMENTOCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Tatiana Janočková

JÁN HIRKA – THE EPARCH OF GREEK CATHOLIC CHURCH IN PREŠOV IN SELECTED DOCUMENTS OF THE STATE SECURITY

Abstract: A checked person, a monk, a priest, a reactive consecrated person, a checked nun, a checked group, a checked team. In the times of totality in Czechoslovakia, these were the most frequent designations for persons who performed the so called "anti-state activities" or persons who were suspected of the mentioned kind of activities. Their monitoring began with the establishment of the "signal file" with the relevant code name. Comprehensive material which the State Security (ŠtB) created for the needs of the regime in the form of documents concerned the eparch of Prešov Ján Hirka. This forms the main part of the article. Effort to clarify mentioned documents by words of eparch Ján Hirka is possible to find in valuable part of the article, which bishop Hirka offered in his comprehensive biographical work published in 2013, called Under the protection of Mary. A shepherd in the service of Church. This comparison helps us to get a better view of the facts. The aim of the article is to publish information, which summarize the techniques of the regime, which were very common to discredit person in various forms.

Keywords: Church. State security. Greek Catholics. Bishop. Document.

„OZ' ORDINÁR“

Rozpracovaný objekt, rehoľník, kňaz, reakčný duchovný, preverovaná rehoľníčka, skupina, rozpracované zoskupenie. Toto boli v časoch totality v Československu najčastejšie pomenovania pre tzv. osoby vykonávajúce protištátnu činnosť, prípadne osoby, ktoré boli z takejto činnosti podozrivé. Ich sledovanie začínalo zavedením tzv. signálneho zväzku² s príslušným krycím menom. Detailné podklady, ktoré Štátna

¹ osobný zväzok

² Takýto zväzok obsahoval nasledujúce (chronologicky) podľa dátumu usporiadané písomnosti: písomnosti, ktoré zhodnocovali poznatky nasvedčujúce tomu, že malo ísť o spoločensky nebezpečné jednanie, plány k napojeniu tajnej služby a iných spravodajských prostriedkov, písomnosti, ktoré by potvrdili alebo vylúčili spoločenskú nebezpečnosť, písomnosti, ktoré mali charakterizovať: objekt trestného činu, subjekt trestného činu, objektívnu a subjektívnu stránku jednania, vývojové štádia trestnej činnosti, informácie o spolupráci alebo spoluúčasti, ďalej písomnosti, ktoré mali vylúčiť spoločenskú nebezpečnosť jednania. Zväzok tiež obsahoval písomnosti, ktoré mali potvrdiť zánik trestnej činnosti, plány preverenia u a ich vyhodnotenie, písomnosti o odovzdaní, prerušení, ukončení, obnovení alebo realizácii prípadu, iné písomnosti súvisiace s prípadom a lustračné listy evidovaných osôb ku zväzku.

bezpečnosť (ďalej ŠtB) zostavila pre potreby režimu v podobe dokumentov k osobe prešovského eparchu Jána Hirku, tvoria hlavnú časť nasledujúceho príspevku. Vzácnosťou tohto príspevku je vhodné doplnenie a objasnenie mnohých z týchto dokumentov slovami samotného otca biskupa, ktoré ponúkol vo svojom obsiahlom biografickom diele, vydanom v roku 2013 pod názvom *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Takáto forma komparácie prispieva k objektívnemu pohľadu na dané skutočnosti. Cieľom článku je publikovanie informácií, ktoré zhŕňal štát pre vlastné potreby, a ktoré boli veľmi často domnienkou, domýšľaním, či snahou o diskreditáciu sledovanej osoby v najrôznejších formách.

Osobou sledovanou štátom v časoch panovania totalitného režimu v Československu bol aj prešovský ordinár Ján Hirka. Jeho osoba v spisoch ŠtB niesla označenie OZ ORDINÁR. V tomto smere sám otec biskup Hirka uviedol: „Bol som pre komunistický režim, ako ordinár gréckokatolíckej cirkvi, doslova nežiadúcou osobou. Keďže ma nemohli z funkcie odvolať, rozhodli sa ma zlikvidovať psychickým nátlakom, ktorý som pociťoval stále silnejšie. Formy boli rôzne.“³ Ročné vyhodnotenie výsledkov spravodajstva ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1985 z januára 1985 potvrdzuje pod označením OZ ORDINÁR totožnosť osoby Jána Hirku. Dokument uvádza, že bol: „OZ ORDINÁR zavedený na ordinára gréckokatolíckej cirkvi v Prešove Jána Hirku, narodeného v roku 1923 pre podozrenie z trestného činu podľa §-u 98 trestného zákona.“ Ďalej uvádza: „Bolo potvrdené, že objekt je iniciátorom majetkovo-právneho vysporiadania s pravoslávnu cirkvou a vo svojej činnosti sa riadi pokynmi Vatikánu.“⁴

Jedno z vyhodnotení situácie, ktoré boli štvrťročne i ročne spracúvané, uvádza rovnako, že v osemdesiatych rokoch bola operatívna situácia po strane gréckokatolíckej cirkvi prostredníctvom ŠtB charakterizovaná akousi snahou ordinára Hirku presadiť jeho osobu vo Vatikáne a tiež jeho snahou o zanášanie rozporov do vzťahu s pravoslávnu cirkvou.⁵ Podľa slov iného dokumentu ŠtB mal byť reakčne zameraný a vo svojej činnosti ovplyvňovaný redemptoristami. Rovnako mal udržiavať kontakty s reakčným klérom v Maďarsku a v Poľsku. K hlavným opatreniam a cieľom patrila v rámci nariadení diskreditácia jeho osobnosti.⁶ Spisy z roku 1986 rozpracovali jeho osobnosť s podozrením

na silné reakčné postoje. Jedno z nariadení priamo uvádza nasledovný postup: „Vhodne obsahovo zameranými a časovo pripravenými nútenými stykmi tlmiť nežiaducu aktivitu objektu.“⁷ Nadväzujúc na situačné správy z decembra 1986, správa z apríla nasledujúceho roku uisťuje o odhodlaní ordinára Hirku dosiahnuť definitívne vysporiadanie vzťahov

³ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 156.

⁴ ABS Praha (Arhcív bezpečnostných složek v Prahe), X.správa SNB, o. Ročné vyhodnotenie pracovných výsledkov – predloženie, 1985, i.j. 472, sign. 5

⁵ ABS Praha, Vyhodnotenie operatívnej situácie za rok 1984, Krajská správa ZNB, o. Ročný plán II. odboru SŠtB Košice na r. 1985, i.j. 429, sign. 4.

⁶ ABS Praha, Vyhodnotenie operatívnej situácie za rok 1984, Krajská správa ZNB, o. Ročný plán II. odboru SŠtB Košice na r. 1985, i.j. 429, sign. 35.; ABS Praha Vyhodnotenie operatívnej situácie za rok 1984, Krajská správa ZNB, o. Ročný plán II. odboru SŠtB Košice na r. 1985, i.j. 429, sign. 36.

⁷ ABS Praha, X. správa SNB, o. Ročný plán II. odboru SŠtB Košice na rok 1986, i.j. 430, sign. 28.

s pravoslávnu cirkvou.⁸ V roku 1987 bolo podľa slov *Ročného plánu* cieľom: „*tlmiť nežiaducu činnosť objektu, kompromitovať ho v prostredí gréckokatolíckej cirkvi vo Vatikáne.*“⁹ V tomto roku, podľa slov jednej zo správ pražského *Archívu bezpečnostných zložiek*, aktivizačným činiteľom oficiálneho kléru, nelegálnej cirkvi, ale aj latinského apoštolátu, bola biskupská synoda vo Vatikáne, na ktorú bol pozvaný aj ordinár Prešovskej diecézy Ján Hirka, ktorému však štátna správa nedala súhlas k účasti.¹⁰ Slová potvrdzuje aj ďalšie z vyhlásení, ktoré uvádza, že na biskupskú synodu vo Vatikáne bol pozvaný aj gréckokatolícky ordinár Hirka, ktorému nebola cesta do Ríma povolená. Podľa slov vyhodnotenia, zostaveného ŠtB v Košiciach, mal byť ordinár Hirka „*na predstaviteľov štátnej správy urazený, nakoľko neočakával negatívne stanovisko k výjazdu do Vatikánu. Svoje reakcie a stanovisko vyjadril na porade v Trebišove, kde vyzval duchovných ku zvýšenej propagácii cirkevných pútí v Klokočove a Lutínej s tým, že farnosti, ktoré zabezpečia aktívnu účasť veriacich na pútiach, zvýhodní aj finančne.*“¹¹ Následné kroky objasňuje aj dokument s názvom *Ročné vyhodnotenie* za rok 1987, ktoré uvádza, že na základe spomínanej podpisovej akcie boli vykonané opatrenia, ktoré mali paralyzovať činnosť ordinára Jána Hirku.

Dokument ďalej opisuje postupy nasledovne: „*Objektovi bol začiatkom roka 1987 odňatý hodnostný príspevok. Pred konaním levočskej púte 1987 boli s objektom vykonávané nútené styky s kladným účinkom. Postoje objektu sa zmenili po zistení, že štátna správa mu neumožní vycestovať do Ríma na zasadnutie biskupskej synody. Jeho reakčné názory sa v plnom rozsahu prejavili v priebehu zasadania poslednej dekankej rady, kedy vyzval kňazov k aktívnejšiemu propagovaniu pútnických miest gréckokatolíckej cirkvi podľa vzoru rímskokatolíckej cirkvi.*“¹² Situačná správa z augusta 1987 naopak za účinné považuje práve spomínané pozvanie ordinára Hirku na zasadnutie biskupskej synody vo Vatikáne. Toto pozvanie malo zmeniť postoj ordinára Hirku voči štátnej správe. Správa uviedla: „*Vychádzajúc zo súčasných postojov objektu je predpoklad, že jeho účasť na biskupskej synode vo Vatikáne pozitívne ovplyvní jeho vzťah ku štátnej správe.*“ Naďalej sa však odporúčalo rôznymi prostriedkami sledovať ďalšiu činnosť ordinára Hirku.¹³ Synoda sa mala podľa slov ďalšej zo správ uskutočniť od 1. októbra 1987 a trvať mala jeden mesiac. Ďalšia správa už potvrdzuje oficiálne pozvanie ordinára Hirku aj kardinála Tomáška na zasadnutie, ktoré zaslal kardinál Casaroli.¹⁴ Podľa správy z novembra 1987, ako bolo uvedené, štátna správa ordinárovi Hirkovi neumožnila vycestovať na stretnutie do Vatikánu. Zdôvodnením, podľa slov spomínanej správy, mali byť obavy z možného menovania ordinára Hirku za kardinála. Podľa pozorovania štátnej správy „*rozhodnutie nepustiť Hirku na jednanie synody ho podnietili k väčšej náboženskej aktivite v gréckokatolíckej cirkvi a neposlušnosti voči štátnej správe.*“¹⁵ Takéto rozhodnutia padali zo strany štátu už skôr. Už

⁸ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 16.

⁹ ABS Praha, X. správa SNB, o. Ročný plán II. odboru SŠtB Košice na rok 1987, i.j. 431, sign. 30.

¹⁰ ABS Praha, X. správa SNB, o. Ročný plán II. odboru SŠtB Košice na rok 1988, i.j. 432, sign. 1.

¹¹ ABS Praha, Vyhodnocení bezpečnostní situace po linii církví a sekt za IV. čtvrtletí 1987 v jednotlivých krajích ČSSR, i.j.34, sign.12.

¹² ABS Praha, X. správa SNB, o. Ročné vyhodnotenie pracovných výsledkov po vnútornom spravodajstve Správy ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1987, i.j 10, sign. 4.

¹³ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 77.

¹⁴ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 84.

¹⁵ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 165.

v dňoch 25. novembra - 8. decembra 1985 sa konala vo Vatikáne mimoriadna synoda na dvadsiate výročie ukončenia Druhého vatikánskeho koncilu. Napriek pozvaniu pápežom, otcovi Hirkovi štátna moc nedovolila vycestovať.¹⁶

Nepokoj, ktorý vniesla do života ordinára Jána Hirku, štátna správa vyvrcholil v obvineniach jeho osoby zo sprenevery cirkevných peňazí, či vzťahu so ženou.¹⁷ Najautentickejšie snád' situáciu biskupa Hirku v tých časoch vyjadrujú slová z ďalšej správy, kde sú uvedené jeho slová, podľa ktorých štát, televízia, rozhlas i tlač hlásali slobodu, avšak v skutočnosti to bolo naopak. Dodal tiež, že v štáte panovalo bezprávie, nespravodlivosť. Gréckokatolícki veriaci boli podľa jeho slov „*utláčaní, ničení, udupaní*“, čo mali potvrdiť aj mnohí duchovní.¹⁸ K neudeleniu súhlasu na vycestovanie sa samotný otec biskup Ján Hirka po rokoch dodal: „*Pápež Ján Pavol II. ma listom zo dňa 28. júla 1987 vymenoval za člena Generálnej biskupskej synody, ktorá bola zvolaná na 1. októbra 1987. Ihneď som sa listom obrátil na Sekretariát pre veci cirkevné so žiadosťou o povolenie vycestovať.*“

Odpoveď neprichádzala, tak sa po dlhšom čase otec Hirka len telefonicky dozvedel, že na vycestovanie mu nebolo udelené povolenie z dôvodu „*intolerancie k pravoslávnej cirkvi*“.¹⁹

Ešte v roku 1988 uvádza agentúrne rozpracovaný prípad ordinára Jána Hirku, vo vzťahu k jeho osobnosti nariadenie „*vytvárať konfrontačné situácie so štátnou správou*“ ďalej „*kompromitovať ho v prostredí gréckokatolíckej cirkvi i vo Vatikáne*“, ako aj „*pokračovať v nútených stykoch s objektom s kompromitačným úmyslom, ovplyvňovať jeho názory a postoje voči štátnej správe.*“²⁰

Menovanie za biskupa

Dokument ŠtB z roku 1984 uvádza: „*Ordinár Hirka s cieľom vybudovania si pozície na zvolenie za biskupa, aktivizuje i svojich podriadených, hlavne v smere pôsobenia na mládež a gréckokatolíckych veriacich.*“²¹ Iná štvrt'ročná správa, podobného pôvodu, zo septembra 1984 uvádza o otcovi Hirkovi jej autormi spísané slová: „*V snabe získať si dôveru a ambície na gréckokatolíckeho biskupa naďalej podnecoval duchovných k aktivizácii náboženského života medzi veriacimi a usiloval sa o obnovenie bývalého pútnického miesta v obci Rafajovce, okres Vranov nad Topľou.*“²² Správa ďalej informuje o stretnutí ordinára Hirku s kardinálom Casarolim na Velehrade a o pozvaní ordinára Hirku na biskupskú synodu, ktorá sa mala uskutočniť v októbri 1985 vo Vatikáne a mala sa tu prejednať otázka menovania ordinára Hirku za biskupa. Po týchto informáciách správa odporúča „*cestou vhodnej agentúrno-dôverníckej siete*

¹⁶ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 174.

¹⁷ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 15.

¹⁸ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 40.

¹⁹ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 186.

²⁰ ABS Praha, X. správa SNB, o. Ročný plán II. odboru SŠT Košice na rok 1988, i.j. 432, sign. 29.

²¹ ABS Praha, X správa SNB, o. Štvrt'ročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva Správy ŠtB Východoslovenského kraja za I. štvrt'rok 1984, 1984, i.j. 472, s. 4.

²² ABS Praha, X správa SNB, o. Štvrt'ročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva Správy ŠtB Východoslovenského kraja za III. štvrt'rok 1984, 1984, i.j. 4, s. 3.

*preveriť zistené poznatky a podľa výsledku prijať opatrenia s cieľom zamedziť Hirkevi menovanie ho za biskupa.*²³ Správa Zboru národnej bezpečnosti z Košíc zo dňa 1. apríla 1985 informuje o situácii obsadenia do úlohy biskupa gréckokatolíckej cirkvi, pričom ako kandidátov uvádza ordinára Jána Hirku a duchovného Jána Potaša, ktorý mal túto úlohu odmietnuť.²⁴ *Správa za posledný štvrt'rok* z roku 1985 upresňuje rozpory cirkví, ktoré mali byť započaté v niektorých obciach Michalovského okresu v súvislosti s užívaním kostolov pre bohoslužby. Tieto rozpory mali byť riešené za pomoci štátnej správy. Správa tiež zdôrazňuje otázku obsadenia „funkcie biskupa“, na ktorú si mal nárokovať ordinár Hirka.²⁵ Ďalšia situačná správa z roku 1986 potvrdzuje tieto snahy, pričom vysvetľuje tiež návštevu Poľska predsedom pre východnú cirkev z Vatikánu ako pokus o vysvätenie tajných biskupov gréckokatolíckej cirkvi. Správa objasňuje, že jeden z členov doprovodu spomínaného predsedu z Vatikánu mal za účelom vysvätenia ordinára Hirku za tajného biskupa pricestovať do Prešova. Kvôli nezhode v niektorých náboženských otázkach, ako to uvádza správa, k vysväteniu nemalo dôjsť.²⁶ Správa z decembra 1987 vyjadruje potrebu menovať biskupa gréckokatolíckej cirkvi. Potrebu ba dokonca pociť diskriminácie, ako to uádzajú slová tohto dokumentu, vyjadrili aj gréckokatolícki a rímskokatolícki veriaci na Slovensku. Podľa nich: „*bolo zistené, že v kruhu gréckokatolíckych duchovných vládne nespokojnosť s postupom štátnej správy v jednaní s predstaviteľmi Vatikánu pri riešení otázky biskupských miest v cirkvi gréckokatolíckej. Duchovní riešenie tohto problému považujú za veľmi naliehavý a objavujú sa názory, že do funkcie biskupa treba menovať ordinára Jána Hirku.*“²⁷ Menovanie za biskupa dostal oficiálne otec Hirka až v decembri 1989.²⁸

Boj ordinára Hirku za jednotu cirkví, kňazov i veriacich

K nasledujúcej problematike vzťahov jednotlivých cirkví na Slovensku je potrebné vrátiť sa do počiatkov obdobia, kedy sa totalitný systém značne začal šíriť aj na území Československa. Neblahý osud gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku predpokladal hneď po „víťaznom februári“ 1948 už aj jej najvyšší hierarcha. Otec biskup Gojdič sa takto už v roku 1949 usiloval na situáciu pripraviť aj svojich kňazov, najmä v rámci dekanských porád. Žiadal ich, aby sa na blížiacu nebezpečenstvo pripravovali, pričom mali na nadchádzajúce snahy likvidácie gréckokatolíckej cirkvi pripraviť najmä svojich veriacich. Radil im, aby v prípade takejto situácie usmerňovali veriacich na rímskokatolícku cirkev.

S ňou, ako to uviedol vo svojom diele otec biskup Hirka, samotná viera je rovnaká, hoci obrad je odlišný, avšak s pravoslávnu cirkvou je to naopak.²⁹ Ešte pred začatím akcií komunizmu proti cirkvám, v roku 1948 uvádzalo spravodajstvo ŠtB, že

²³ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 50.

²⁴ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 31.

²⁵ ABS Praha, X. Správa SNB, o. Štvrt'ročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠTB Východoslovenského kraja za IV. štvrt'rok 1985, sign 4.

²⁶ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign.24.

²⁷ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 144.

²⁸ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 200.

²⁹ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 27.

duchovenstvo „na rôznych cirkevných slávnostiach, ako na odpustoch, vysviackach a pod., sa zhrbomazďuje, kde v úzkych kruboch rozoberá medzinárodnú svetovú terajšiu politiku a situáciu. Podľa toho potom zariaduje svoje cirkevné kázne a týmto vnáša medzi veriacich nedôveru k vláde a štátnemu zriadeniu. Gréckokatolícke duchovenstvo sa zlučuje s duchovenstvom rímskokatolíckym.“³⁰ Aj ďalšia správa z novembra 1948 uvádza: „Medzi duchovenstvom rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi možno pozorovať, že títo s terajším štátnym režimom nesympatizujú. Duchovní obidvoch cirkví sa veľmi úzko spolu zomkli a pri rôznych príležitostiach, ako posviackach a iných cirkevných slávnostiach, v úzkych kruboch medzi sebou preberajú súčasnú politickú svetovú situáciu, pričom všetci sú naklonení k západným mocnostiam.“³¹ V inom dokumente z roku 1948 opísala ŠtB situáciu nasledovne: „Medzi rímskokatolíckym a gréckokatolíckym duchovenstvom je badateľná značná snaha po zjednotení a utužení jednoty uvedených cirkví. Tieto dve cirkvi vzájomne spolupracujú, čo sa javí najmä pri poriadaní cirkevných obrádov a slávností.“³²

Otec biskup Hirka vo svojom biografickom diele uviedol na snahy režimu v rokoch 1948-1989 slová: „Vedenie strany sa rozhodlo postupovať voči nám podľa starej zásady *Divide et impera!* (Rozdeľuj a panuj!) Spojencov pre svoje zábery teda hľadali aj medzi našim duchovenstvom. Predpokladám, že chceli využiť aj rozdielny postoj niektorých našich spolubratov v kňazskej službe vo veci zavádzania slovenčiny ako liturgického jazyka na slovenské farnosti i prechod z Juliánskeho na Gregoriánsky kalendár.“³³ Ordinár, neskôr biskup Ján Hirka však vždy zdôrazňoval potrebu stretať sa a komunikovať o potrebách ťažko prenasledovanej cirkvi, ako aj dôležitosť jednoty medzi kňazmi. Mmimoriadny význam stretnutí kňazov neskôr otec biskup objasnil nasledovne: „Veľký význam mali pre mňa pravidelné porady kňazov po jednotlivých dekanátoch. Boli pre mňa miestami bezprostredného styku s kňazmi, miestami, kde bolo možné aj pri pozornosti štátnej moci operatívne koordinovať našu vzájomnú činnosť a spoluprácu. Bolo to náročné, ale veľmi potrebné, lebo som tak získaval lepší prehľad o potrebách i ťažkostiach našej miestnej cirkvi priamo od kňazov a v prípade nejakého väčšieho problému som mohol okamžite pristúpiť k riešeniu priamo na mieste.“³⁴ Podľa slov jednej zo zvodiiek³⁵ sa po zrušení únie niektorí kňazi gréckokatolíckej cirkvi nezjednotili. Ich činnosť mala spočívať predovšetkým v útočení proti pravoslávnej cirkvi. Mimo toho mali títo kňazi prevádzkať ilegálne náboženské obrady podľa rítu gréckokatolíckej cirkvi.³⁶ Ďalší dokument z roku 1975 rovnako uvádza nejednotnosť v gréckokatolíckej cirkvi, čomu sa štát potešil, nakoľko situáciu považovali autori dokumentu za kladnú. V tom čase, podľa slov dokumentu, mali byť v gréckokatolíckej cirkvi dva tábory. Prvým mal byť tábor biskupa Hopka a druhým

³⁰ AÚPN (Archív Ústavu pamäti národa), Pomery obranného spravodajstva, k.č. B 10 , i.j. 37, o. Okresné oddelenie MV PO – Situačné správy 1948, sign. 41.

³¹ AÚPN, Pomery obranného spravodajstva, k.č. B 10 , i.j. 37, o. Okresné oddelenie MV PO – Situačné správy 1948, sign. 42.

³² AÚPN, Politické pomery, k.č. B 10 7, i.j. 37, o. Okresné oddelenie MV PO – Situačné správy 1948, sign. 85.

³³ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 156.

³⁴ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 167.

³⁵ dokument ŠtB.

³⁶ AÚPN, Týždenná zvodka o agentúrno-operatívnej činnosti KS MV Východoslovenského kraja za obdobie od 3. marca do 10. marca 1962, o. Správy /denne zvodky/ o politickej, hospodárskej, štátnobezpečnostnej situácii, mimoriadne udalosti v rámci Východoslovenského kraja 1961 – 1962, k.č. B 10, i.j. 91, sign. 78.

mal byť tábor ordinára Hirku. Rozlíšenie táborov sa malo uskutočniť na základe jazyka používaného v obradoch.³⁷

Informácia z júna 1985 uvádza: „V gréckokatolíckej cirkvi naďalej pretrvávali tendencie o majetko-právne vysporiadanie s pravoslávnu cirkvou, na základe čoho dochádzalo i ku konfliktným situáciám. Ordinár Hirka pokračoval v presadzovaní slovakizácie náboženských obradov i v oblastiach, kde tieto sú doposiaľ vykonávané v staroslovienčine.“³⁸ Ďalšia správa dodáva: „Ordinár gréckokatolíckej cirkvi Ján Hirka z Prešova, vedený v OZ ORDINÁR, pokračuje v presadzovaní slovakizácie do náboženských obradov v gréckokatolíckej cirkvi. V súčasnosti sa zameriava na oblasti, kde doposiaľ tieto náboženské obrady sú vykonávané v staroslovienčine. Do týchto oblastí sa snaží presadzovať mladých kňazov, absolventov Cyrilometodskej bobosloveckej fakulty, ktorí v podstate náboženské obrady v staroslovienčine neovládajú. Okrem toho, do okresu Humenné snaží sa koncentrovať i rehoľníkov rádu redemptoristov, ktorí v presadzovaní slovakizácie do náboženských obradov v gréckokatolíckej cirkvi sú Hirkovi najviac nápomocní.“ Napokon dokument odporúča „cestou agentúrno-dôverníckej siete naďalej kontrolovať činnosť Hirku a spôsob realizovania zámerov Vatikánu v gréckokatolíckej cirkvi.“³⁹ Aj septembrová správa uvádza pokračujúce spory a narušenie spolunažívania gréckokatolíckej cirkvi s pravoslávnu cirkvou. O ordinárovi Hirkovi správa uvádza, že „Do konfliktu prichádzal i s okresným cirkevným tajomníkom, ktorému vyčítal, že mu nevychádza v ústrety a nerešpektuje jeho požiadavky. Napriek nesúhlasu Odboru kultúry Okresného národného výboru Michalovce v obci Klokočov počas púte vykonal náboženské obrady mimo objekt kostola“, čím mal porušiť § 4 zákona o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností. Informácia tiež obvinila ordinára Hirku z jeho snahy viesť „dvojitvárnú politiku, pričom na jednej strane aktivizuje náboženský život priamou účasťou na významných púťových slávnostiach, na ktorej strane vystupuje v prospech cirkevnej politiky.“⁴⁰ Prvú tvár tejto politiky možno potvrdiť aj slovami spisu desiatej správy Zboru národnej bezpečnosti, podľa ktorých ordinár Hirka bojoval za účasť gréckokatolíkov na jubilejnej púti na Velehrade nasledovne: „Z dôverných zdrojov bolo zistené, že v obežníku gréckokatolíckeho ordinariátu v Prešove vydanom k jubilejnému 1100. výročiu úmrtia Metoda sa okrem iného uvádza, že na Velehrade do programu púte nebola zaradená omša východného obradu.“ V tejto súvislosti mal ordinár Hirka značné výhrady proti takémuto postupu. Bojoval predovšetkým o možnosť gréckokatolíckych veriacich aktívne sa zúčastniť na významnej jubilejnej púti vo Velehrade. „Odvolávajúc sa na historické pramene požiadal ministerstvo kultúry SSR, aby do programu púte boli zaradené aj gréckokatolícke náboženské obrady v staroslovienčine.“⁴¹ Jeho žiadostiam malo byť vyhovené aj prostredníctvom kardinála Tomáška, ktorý mal podľa situačnej správy z augusta 1985 dostať pokyny, aby „gréckokatolíckym duchovným

³⁷ AÚPN KS ZNB SŠTB Košice, *Rozbor činnosti po cirkvi a sektách*, i.j.1645 sign. 20-21.

³⁸ ABS Praha, X. Správa SNB, o. Štvrťročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠTB Východoslovenského kraja za II. štvrťrok 1985, i.j. 10, sign 4.

³⁹ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 31.

⁴⁰ ABS Praha, X. Správa SNB, o. Štvrťročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠTB Východoslovenského kraja za III. štvrťrok 1985, sign 4,5.

⁴¹ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 28

*vychádzal v ústrety, posilňoval ich cirkev, pomáhal k návratu do cirkvi bývalých veriacich, ktorí prešli k pravoslávii a pod.*⁴²

Situačná správa z roku 1986 potvrdzuje záujem ordinára Hirku o výstavbu nových farských budov pre potreby gréckokatolíckych veriacich. Správa opäť obviňuje ordinára Jána Hirku z „vytvárania rozporov so štátnou správou i s pravoslávnu cirkvou.“⁴³ Záujem otca Hirku o efektívnu pastoračnú činnosť v gréckokatolíckej cirkvi vyjadruje správa z apríla 1986. Podľa jej slov: „boli opätovne zistené poznatky o jeho snahách získavať do pastoraácie absolventov bobosloveckej fakulty, ktorí nepôsobili ako duchovní a toho času už sú na dôchodku.“ Následne správa „v súvislosti s uvádzanou aktivitou a snahou objektu vykonať opatrenia“ odporúča zabrániť udeľovaniu súhlasov k pastoračnej činnosti.⁴⁴ Ďalšia správa z roku 1986 potvrdzuje vypätie i odvahu ordinára Hirku v prípade, v ktorom sa zastával spolubrata v kňazskej službe, ktorý mal podľa slov správy porušiť dohodu medzi gréckokatolíckou cirkvou a pravoslávnu cirkvou o spoločnom užívaní kostola v istej obci. Správa uvádza, že na uvedenú situáciu mal ordinár Hirka reagovať „zastrašovaním tajomníka okresu“, pričom mal „napadnúť postup orgánov štátnej správy“ voči osobe spomínaného spolubrata v kňazskej službe. „Tento (postup) dával do súvislosti s prenasledovaním gréckokatolíckej cirkvi.“ Poukázat mal aj na benevolentný prístup štátnej správy k činnosti pravoslávnej cirkvi, na rozdiel od prístupu ku gréckokatolíckym veriacion. Správa následne odporúča „vykonať aktívnu kontrolu činnosti Hirku v akcii ORDINÁR.“⁴⁵ K tejto problematike sa biskup Hirka vyjadril i v Katolíckych novinách z novembra 1990, pričom chcel situáciu objasniť. Uviedol: „Touto problematikou sa často zaoberajú aj naše masovokomunikačné prostriedky, avšak tie sa nezriedka uspokojujú s povrchným pohľadom na jednotlivé udalosti a skutočnosť ešte väčšmi zahmlievajú. Rozličné rozporuplné správy môžu vyvolávať falošný dojem, že cirkvám nejde o nič iné iba o majetok, v záujme ktorého sú schopné ignorovať aj príkazy evanjelia a potierať sa navzájom. Takto podávané informácie potom u mnohých ľudí, veriacich i neveriacich, nezriedka vzbudzujú pocity pohoršenia, smútku i rozčarovania. Iní sa zasa škodoradostne pýtajú, čo sú to za cirkvi, ktoré sa nevedia dohodnúť.“ Následne biskup Hirka vysvetľuje korene problémov: „Do roku 1950 nemala pravoslávna cirkev na území Slovenska viac ako 20 chrámov a tomu zodpovedajúci počet veriacich. Gréckokatolícka cirkev mala postavených 434 chrámov, 72 kaplniek, 239 farských budov a približne 300 tisíc veriacich. V tom čase medzi nami neexistovali nijaké rozpory. Tie sa začali v období po komunistickom prevrate, keď štátna moc ovládaná komunistickou stranou zneužívala niektorých predstaviteľov pravoslávnej cirkvi na to, aby oddelila gréckokatolícku cirkev od Ríma a zlomila ju. Pre štátne orgány prestala gréckokatolícka cirkev existovať, jej veriaci začali byť automaticky pokladaní za pravoslávnych a všetky jej objekty prešli v roku 1952 protiprávne a protiústavne do vlastníctva pravoslávnej cirkvi. Totalitná moc sa dopustila ťažkej krivdy. Zneužívala predstaviteľov jednej kresťanskej cirkvi na likvidáciu druhej, čím nesmierne poškodila obe. Zasiala medzi ne semeno sváru, ktoré rastie ako divá burina, poškodzuje naše vzťahy a zastiera radostnú zvesť evanjelia, ktorú sú obe cirkvi povolané ohlasovať tomuto svetu. Nič na tom nezmenil ani

⁴² ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 50.

⁴³ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign.109.

⁴⁴ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign.121.

⁴⁵ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 124.

rok 1968, v ktorom bola iba znova povolená činnosť gréckokatolíckej cirkvi, ale spravodlivosť nebola obnovená.“ Riešenie problému naznačuje v článku ďalej otec biskup nasledovne: „Niet pochyb o tom, že naše chrámy si musíme žiadať späť. Tak si to žiada spravodlivosť, ktorá však nie je v protiklade s láskou, ale je jej nositeľkou. Žiadať ich však môžeme iba od toho, kto nám ich vzal, teda od štátu. Ten nás však v tejto veci núti vyjednávať s pravoslávnu cirkvou, pričom si zrejme neuvedomuje, že prijíma pravidlá hry vnútené stalinským režimom, ktorého cieľom bolo skompromitovať a neskôr likvidovať obe cirkvi.“ Problém videl najmä v rozporuplnosti „zákonného opatrenia predsedníctva SNR zo dňa 29. mája 1990, ktoré v §1 síce stanovuje, že majetok, ktorý bol pred 28. aprílom 1950 vo vlastníctve gréckokatolíckej cirkvi, je opäť jej majetkom, avšak následne tieto vlastnícke práva obmedzuje § 2, ak sa obe cirkvi nedohodnú na spôsobe užívania, rozhodne o ňom splnomocnenec vlády SR. Je jasné, že splnomocnenec ani pri najlepšej vôli, nie je povolaný rozhodovať o cudzom majetku. Vzhľadom na to, že pravoslávna cirkev je nám zo všetkých odlúčených kresťanských cirkví najbližšia, nie je nám jej osud vôbec ľahostajný, ani to, že jej štátom poškodená povest' znižuje hodnovernosť blásaného evanjelia. V prvom rade jej musí pomôcť štát, ktorý ju dostal do súčasnej nezávideniahodnej situácie. Ani my, a som presvedčený, že ani veriaci ostatných cirkví, neuzatvárame sa pred poskytovaním pomoci pri výstavbe sakrálnych objektov a v odôvodnených prípadoch sme ochotní aj ponúknuť spoločné užívanie našich chrámov, ale z vlastného presvedčenia, a nie z rozhodnutia štátnej moci. Mne, ako biskupovi gréckokatolíckej cirkvi, je jasné, že to, čo nás spája, ďaleko prevyšuje všetky rozdelenia. Preto si želám obnovu vzájomných vzťahov, tak neblaho poznačených totalitnou mocou, ktoré by sa nezakladali iba na rešpektovaní sa našich cirkví, ale aby prerástli do živého a plodného dialógu a spoločne s ostatnými cirkvami by vydávali presvedčivé svedectvo vzájomnej úcty a lásky.“⁴⁶ „Nevysporiadané majetkové vzťahy s pravoslávnu cirkvou, ktoré by vlastne mal doriešiť štát, ale vtedajší režim na tom nemal záujem, boli bremenom, ktoré sme museli niesť už vyše 20 rokov. Tento stav však bol veľmi vhodnou témou pre komunistickú tlač na naše obováranie. Typickým príkladom bol článok vo Východoslovenských novinách zo dňa 27. júla 1989 pod názvom: „Pomeria sa rozpadení bratia?“⁴⁷ Opakom takýchto lživých tendencií bolo neskôr aj stretnutie otca biskupa Hirku s arcibiskupom pravoslávnej cirkvi Nikolajom v rodných Abranovciach, kde otec biskup Hirka dňa 15. novembra 2003 slávil osemdesiatku. Toto stretnutie bolo nazvané tiež ako *Akt vzájomného ospravedlnenia*.⁴⁸

Tzv. Ročné vyhodnotenie ŠtB za rok 1986, zostavené v januári 1987, potvrdzuje, že ordinár Ján Hirka mal byť naďalej sledovaný a jeho počínanie malo byť zdokumentované. Spomínaný dokument vnáša do zväzku o ordinárovi Jánovi Hirkovi, okrem už uvedených aj nasledujúce informácie: „V priebehu rozpracovania bolo zistené, že objekt pokračuje v aktívnej činnosti, čomu nasvedčuje aj nim zorganizovaná podpisová akcia v súvislosti s majetkovo - právnym vysporiadaním medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Bude vykonaná dokumentácia jeho protispoločenskej činnosti.“⁴⁹ Situačná správa z decembra 1986 potvrdzuje organizovanie spomínanej podpisovej akcie slovami: „Agentúrno-operatívnyimi prostriedkami bolo zistené, že podpisové akcie gréckokatolíckej cirkvi doposiaľ boli

⁴⁶ HIRKA, Ján. Gréckokatolíci, pravoslávni a štát. In *Katolícke noviny*, 1990, roč. 141, č. 45, s. 1 – 2.

⁴⁷ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 195.

⁴⁸ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 502.

⁴⁹ ABS Praha, X. správa SNB, o. Ročné vyhodnotenie pracovných výsledkov po vnútornom spravodajstve Správy ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1986, i.j 10, sign. 3.

realizované v 11-tich okresoch východoslovenského kraja. Odhaduje sa, že tieto už boli vykonané v 63 až 73 obciach - farnostiach gréckokatolíckych. Najviac aktívni v tomto smere sú dekaní a veriaci tejto cirkvi.“ Správa odporúča v súvislosti s uvedeným „zísťovať ďalšie zábery objektu ORDINÁR, ktorý uvedenú akciu zorganizoval.“⁵⁰ Zámer organizovanej podpisovej akcie mala objasniť ďalšia zo situačných správ slovami: „Tieto akcie majú postupne prebiehať vo všetkých dekanátoch gréckokatolíckej cirkvi do konca roka 1986. Ich cieľom je prevedenie cirkevného majetku z vlastníctva pravoslávnej cirkvi na gréckokatolícku cirkev, ktorý bol v 50-tych rokoch prevzatý do správy pravoslávnej cirkvi. Materiály z týchto akcií majú byť zasielané na kanceláriu prezidenta republiky do Prahy.“⁵¹ Podrobnejšie informácie uvádza ďalší dokument zameraný na štvrt'ročné zhodnotenie situácie. „Operatívna situácia v problematike gréckokatolíckej cirkvi bola charakterizovaná podpisovou akciou z konca minulého roka, kde gréckokatolícki duchovní, na čele s ordinárom Hirkom, žiadali najvyššie štátne orgány o prinavrátenie majetku tejto cirkvi. Na tejto akcii sa zúčastnil značný počet duchovných a veriacich uvádzanej cirkvi. K tlmeniu tejto aktivity, za spolupráce so štátnou správou, boli prijaté opatrenia v tom smere, že najaktívnejším dekanom z okresu Košice-mesto, Stará Ľubovňa a Michalovce budú v dohľadnej dobe odňaté hodnosti dekanov.“ Napokon uvádza dokument informáciu o odňatí príspevkov za výkon funkcie a znížení platov všetkým aktívnym duchovným, nevynímajúc ordinára Jána Hirku.⁵² Tieto opatrenia potvrdzujú aj slová dokumentu s názvom *Vyhodnocení bezpečnostní situace po linii církví a sekt za I. čtvrtletí 1987 v jednotlivých krajích ČSSR*.⁵³ Následnú úlohu paralyzovať činnosť ordinára potvrdzuje aj ďalšia *Štvrt'ročná správa*.⁵⁴ V súvislosti so spomínanou podpisovou akciou uviedol samotný otec biskup Hirka, že na ministerstve sa v tomto čase usilovali vyšetriť predovšetkým to, kto bol iniciátorom podpisovej akcie. „Keďže som potvrdil, že celá podpisová akcia sa konala z mojej iniciatívy a s mojim súhlasom, podarilo sa mi eliminovať útoky voči kňazom, ktorým sa chystali zobrať štátny súhlas. Aj v tomto prípade sa obeť stala vinníkom a ja som bol postihnutý odobratím hodnostného prídavku s účinnosťou od 1. februára 1987.“⁵⁵

Rôznorodosť problémov

Nasledujúcu časť otvoria slová ordinára Hirku o jeho zasadení sa za dovoz rozmnožovacieho stroja z Viedne, čím podľa slov autorov dokumentu mal zabezpečiť zefektívnenie činnosti gréckokatolíckej cirkvi. Ten istý dokument uvádza informácie o doručovaní pošty z Juhoslávie, ktorej obsahom bola náboženská literatúra. Pošta s Ilustrovanou Bibliou v slovenčine mala byť podľa zistení ŠtB zasielaná duchovným pre

⁵⁰ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign.3.

⁵¹ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign.8.

⁵² ABS Praha, X. správa SNB, o. Štvrt'ročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠtB Východoslovenského kraja za I. štvrt'rok 1987, i.j.5, sign. 4.

⁵³ ABS Praha, X. správa SNB, o. Vyhodnocení bezpečnostní situace po linii církví a sekt za I. čtvrtletí 1987 v jednotlivých krajích ČSSR, i.j.F10, sign.13/14.

⁵⁴ ABS Praha, X. správa SNB, o. Štvrt'ročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠtB Východoslovenského kraja za II. štvrt'rok 1987, i.j.5, sign. 5.

⁵⁵ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 180.

potreby gréckokatolíckej cirkvi vo Východoslovenskom kraji. „Podľa neoverených poznatkov zasielanie dojednal gréckokatolícky ordinár Ján Hirka z Prešova s gréckokatolíckym biskupom Mikulášom⁵⁶ z Juhoslávie, ktorý v roku 1983 v Prešove vysvätil gréckokatolíckych novokňazov.“⁵⁷ Iný dokument sa vracia k problematike slovami: „Aktivita gréckokatolíckej cirkvi bola tlmená nútenými stykmi s ordinárom Jánom Hirkom.“ Ďalej sa správa vracia k spomínaným zásielkam slovami: „Pre potreby gréckokatolíckej cirkvi naďalej boli z Juhoslávie zasielané biblie, ktoré svojim obsahom a ilustráciou sú určené pre mládež.“⁵⁸ Vyššie spomínané svätenia kňazov prostredníctvom biskupa z Juhoslávie potvrdzuje v ďalšom roku aj správa Zboru národnej bezpečnosti z júna 1985. Správa uvádza: „Vysviacku novokňazov vykonal biskup Slavomír Miklovič z Juhoslávie.“ Dokument pripomína aj slová ordinára gréckokatolíckej cirkvi Jána Hirku, ktorý „pri tejto príležitosti mal k vysväteným dvojzmyselný príhovor v tom smere, že slúžiť môžu len jednému pánovi, a nie dvom, pretože, keď budú slúžiť dvom pánom, jedného z nich zákonite budú podvádzať.“ V závere správy sa nachádza informácia, podľa ktorej sa vysviacky zúčastnilo asi 1500 veriacich.⁵⁹ Spomínané svätenia vo svojej bohatej biografii uviedol aj samotný otec biskup Hirka. K roku 1984, okrem iného uviedol: „V prešovskej katedrále boli v nedeľu 17. júna križevackým biskupom Slavomírom Miklovičom vysvätení traja novokňazi: Vladimír Dráb, Milan Mojžiš a Ján Závacký.“⁶⁰ Ďalej k roku 1986 uviedol: „Aj v tomto roku prišiel Mons. Slavomír Miklovič, sídelný križevacký biskup z Juhoslávie. V prešovskej katedrále 13. júna udelil nižšie svätenia boboslovcom: Leontínovi Ližákovi ml., Petrovi Rusnákovi, Vladimírovi Turčaníkovi a Cyrilovi Vasilovi. V sobotu, 14. júna, udelil diakonát a v nedeľu 15. júna sviatosť kňazstva Pavlovi Repkovi.“⁶¹

S rokom 1987 sa spája problematika tajného doručovania pošty. Šlo o riešenie problému zasielania pošty z biskupského úradu pod kryciami adresami. Takýto postup mal, podľa slov správy, zdôvodniť ordinár Hirka vyjadrením, podľa ktorého „biskupský úrad musí voľiť takúto formu odosielania zásielok kňazom, aby sa zásielky nedostali do rúk ŠtB.“ Takto bola podľa slov *Situačnej správy* zaslaná z biskupského úradu v Prešove aj zásielka do farnosti Cejkov, ktorá obsahovala liturgikon. Podľa zistení správ musel biskupský úrad dôkladne premyslieť spôsob a cesty doručovania dôležitých dokumentov a písomností na určené miesta. Na základe týchto zistení bolo teda zo strany bezpečnosti štátu nariadené „odhaliť krycie adresy, ktoré využíva Biskupský úrad gréckokatolíckej cirkvi v Prešove a obsadzovať ich našimi prameňami.“⁶²

Ďalším objektom pozornosti štátu sa stali púte. Pred konaním pútí v obciach Klokočov, Ľutina a Čirč sa štátna správa rozhodla spomínané pútnické udalosti

⁵⁶ Miklovičom.

⁵⁷ ABS Praha, X správa SNB, o. Štvrťročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva Správy ŠtB Východoslovenského kraja za I. štvrťrok 1984, 1984, i.j. 472, s. 4.

⁵⁸ ABS Praha, X správa SNB, o. Štvrťročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva Správy ŠtB Východoslovenského kraja za IV. štvrťrok 1984, 1984, i.j. 10, s. 4.

⁵⁹ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 67.

⁶⁰ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 166.

⁶¹ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 176.

⁶² ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 51.

diskreditovať, prípadne znemožniť. Situačná správa z júna 1987 potvrdzuje tieto snahy slovami: „v tejto súvislosti bolo konštatované, že štátna správa vykonáva opatrenia k narušeniu priebehu uvádzaných pútí, a to takým spôsobom, že v pútnických miestach sú nainštalované kolotoče, strelnice, stánkový predaj alkoholických nápojov a pod.“⁶³ Podobné praktiky zaznamenal otec Hirka už v roku 1986 v súvislosti s odpustovou slávnosťou v Lutine. Štátne orgány sa podľa jeho slov usilovali v čase odpustovej slávnosti organizovať rôzne protiakcie ako: diskotéky, športové podujatia, či cvičenie požiarníkov. Taktiež požiadali o zrušenie pobožností a obradov. Keďže v tomto smere im nebolo vyhovené, postarali sa o vypnutie elektrického prúdu počas púte, na čo boli veriaci patrične pripravení a zaobstarali si vlastný náhradný zdroj prúdu. Iné premyslené kroky zo strany štátu viedli k presviedčaniu duchovných cirkevnými tajomníkmi o nevhodnosti pútí pre mládež, ďalej to boli žiadosti na dopravné podniky, aby neposkytovali veriacim autobusy na tieto účely, ako aj cestné kontroly áut.⁶⁴ Túžbu nevzdávať sa, zo strany otca biskupa Hirku, ako aj mnohých gréckokatolíckych veriacich v neľahkých časoch vysvetľujú aj slová ďalšieho štvrt'ročného dokumentu: „Operatívna situácia po gréckokatolíckej cirkvi v uplynulom období bola charakterizovaná konaním významných gréckokatolíckych pútí v rámci gréckokatolíckej diecézy, najmä v obci Klokočov, Ľutina. I keď počas týchto pútí nedošlo k negatívnym javom, ani protispoločenským vystúpeniam, púte mali značný vplyv na aktivizáciu náboženského života v celej gréckokatolíckej cirkvi. V rámci gréckokatolíckej diecézy sa plánuje vytvoriť z Kolokočova púťové stredisko pre veriacich Zemplína a Ľutinej, pre veriacich zo Šariša. Účasť veriacich na týchto pútiach (Ľutina 7000 a Kolokočov 1800) to v plnej miere potvrdila a v tomto duchu sa vyjadril i samotný Hirka vo svojich kázniach, v ktorých obidve púte nazval púťami diecéznymi.“ Správa ďalej uisťuje, že v súvislosti s uvedenými informáciami boli vykonané príslušné opatrenia ako nútené styky a pohovory s ordinárom Hirkom, ako aj s inými aktívnymi kňazmi diecézy, zvlášť z okresu Michalovce a Prešov, ktorí v minulosti organizovali procesie na klokočovskú a ľutinskú púť. Týmto kňazom nebol podľa slov správy, udelený súhlas k účinkovaniu na pútiach. Spomínané opatrenia správa označuje za účinné.⁶⁵

Svoje, Bohu vďaka! za časy pekné aj tie zložité, vyjadril otec biskup Hirka pri príležitosti osláv svojich 70. narodenín a zároveň 25. výročia v službe ordinára a administrátora prešovskej diecézy dňa 13. novembra 1993 nasledovne: „Prijmite moje srdečné poďakovania za účasť a prejavene dobrožičenia. Iste čakáte, ako prežívam ja sám tieto jubileá. Uvediem niekoľko myšlienok. Keď pozeráme na staré časopisy a spomíname na prežité udalosti, ktoré sa nám zdali neznesiteľné, vážne ohromujúce život, hýbajúce svetom, dnes vidíme, že už stratili svoju aktuálnosť. Nie sme uzavretí do prítomnosti. Tá je v stálom pohybe. Tvorí minulosť a preteká do budúcnosti. Naša veľkosť je v našej núdzi, v našej biede, lebo „sila sa v slabosti zdokonaľuje.“ „Naše očakávanie i moje je

⁶³ ABS Praha, X. Správa SNB, o. X. Správa ZNB, Situačná správa, sign. 58.

⁶⁴ HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 177 – 184.

⁶⁵ ABS Praha, X. správa SNB, o. Štvrt'ročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠtB Východoslovenského kraja za III. štvrt'rok 1987, sign. 5

nádej. Nevieme, čo bude zajtra, za mesiac, za rok, ale vieme, že celé dejiny ľudstva i jednotlivca sú dejinami Kristovho prichádzania a pôsobenia. Keď prijímame život a čas ako Jeho príchod, potom nás nebude znepokojovalť t'archa minulosti, naše slabosti, hriechy, ale nebudeme vydaní ani osudu a tme budúcnosti.“ Múdrost' života otca biskupa Hirku, ako aj isté nasmerovanie skutočného kresťana sa prejavujú v jeho slovách plných vďačnosti: „*Čas je vždy novou ponukou a požiadavkou. Nie je samozrejmosťou, že nám Boh ponúka vždy nový deň a ďalší čas.*“⁶⁶

RESUMÉ

Osobnosti gréckokatolíckej cirkvi, akými boli Pavol Gojdič, Vasil' Hopko, Dominik Metod Trčka, Ján Hirka, ako aj mnohých zasvätených i laických veriacich na Slovensku, možno považovať za hybateľov dejín celej Cirkvi. Kto iný, ak nie ten, kto odpustí vlastné zničenie (hoci nikdy nebolo oficiálne uznané), dokáže nadchnúť pre pochopenie Kristovej obety? Dobu totality, dobu plnú krívd a bolesti gréckokatolícki veriaci ustáli a dnes práve ona je základom silnej viery a jednoty. Nič totiž človeka nepriblíži k Bohu tak ako bolesť a utrpenie. A byť blízko Boha je životnou výhrou, víťazstvom pre život pozemský, no zvlášť pre večnosť. Nech uvedený príspevok dopomôže k objasneniu pravdy o tendenčnom konaní totalitného štátu voči cirkvám a ich členom. Nech nezabúdame na tých, ktorí sa zaslúžili o zachovanie dedičstva otcov. Vyprosujme v modlitbách všetkým týmto vzorom skutočných kresťanov, nasledovníkov Krista v láske aj utrpení, ktorí nás predišli do večnosti, večné odpočinutie.

SUMMARY

Personalities of the Greek Catholic Church like Pavol Gojdič, Vasil' Hopko, Dominik Metod Trčka, Ján Hirka and many other consecrated persons or faithful laity in Slovakia can be regarded as movers of history of the whole Church. Who else, if not the one who forgives one's own destruction (although it has never been officially acknowledged) can enthuse for understanding of Christ's sacrifice? The Greek Catholic believers withstood the period of totality, the period full of injustice and pain. Today it is the foundation of strong faith and unity. Nothing could approach a man to God more than pain and suffering. Being close to God is the victory of life, the victory of life for this world and particularly for eternity. Let the article helps to clarify the truth about tendentious actions of the totalitarian state towards churches and their members. Let us not forget about those, who contributed to the preservation of the heritage of our fathers. Let's pray for eternal rest in our prayers for all these shiny examples of Christianity, followers of Christ in love and suffering, who preceded us into eternity.

⁶⁶ HIRKA, Ján. Hymnus vďaky za najcennejší dar. In *Slovo*, 1993, roč. 25, č. 23, s. 4 – 5.

Adresa autorky:

ThLic. Tatiana Janočková, PhD.

Čanianska 5

044 14 Gyňov

e-mail: janockova.tatiana@gmail.com

PREHĽADNE O VÝSKUME OBSAHU A NÁZVE GOTICKÉHO ARTEFAKTU „TRÓNU MILOSTI“ V ROKU MILOSRDENSTVA

Mária Spoločníková

SUMMARY OF THE RESEARCH, CONTENT AND NAME OF THE GOTHIC ARTIFACT "THRONE OF GRACE" IN THE YEAR OF MERCY

V rámci súčasného záujmu o historické pamiatky nášho stredovekého územia Vám predstavíme, čitateľom sakrálného umenia, doslova poklad, ktorý vlastníme, ale veľa o jeho význame a dôležitosti nevieme, hoci bol v zahraničí ako reprezentačná ukážka gotiky niekoľkokrát vystavený. Je predpoklad, že v cudzine ho zaregistrovali asi viackrát, než naši konzumenti umenia doma. Jedná sa o takmer neznáme súsošie, o „Trón milosti“, o vzácnu pamiatku z nášho fondu umelecko-historických artefaktov z územia Východného Slovenska, z kostola sv. Egídia, baziliky minor v Bardejove. Prvýkrát obsérnejším príspevkom oboznamovala som s plastikou odbornú verejnosť in: ARS-revue Slovenskej akadémie vied v Bratislave v roku 1975 – 1976, v ktorej slovenský text preložili do francúzštiny a uverejnili s fotodokumentáciou záchrany a výsledkami vzhľadu po reštaurovaní. Skrátенý referát o tejto pamiatke bol bez fotodokumentácie v roku 1978 vydaný „tajne“ vdp. Magom v samizdate, ktorý sa však dostal do rúk iba obmedzenému počtu veriacich. Ale podľa spätnej väzby s čitateľmi bolo poznanie s naším neznámym dokumentom dejín osožné.

Polychrómovaný drevorezbársky skvost bol použitý ako exponát na reprezentačných podujatiach na výstavách nášho sakrálného umenia najprv v zahraničí. Bolo to prvýkrát v roku 1957, pod titulom „Československé umenie gotiky“ v Paríži a v Prahe, neskôr v Petrohrade, opäť vo Francúzsku a v roku 2011 znova na výstave slovenského stredovekého umenia v Paríži. Napokon na výstave autorky reštaurátorského zásahu vo Východoslovenskej galérii v Košiciach, na domácej pôde, kde vzbudil ako artefakt mimoriadnu úctu a záujem, hlavne pre nepoznanú úroveň nášho zreštaurovaného sakrálného objektu. Pod vplyvom týchto historických okolností bolo možné predstaviť kvality a ohlasovať poslanie závažného vyjadrenia obsahu nielen vo výtvarnej forme, ale aj so slovným doprovodom počas trvania výstavy s vyinštalovaným originálnym exponátom. Obsažnejšie bola jeho obsahová náplň predstavená v prednáške na vedeckej konferencii s medzinárodnou účasťou v novembri 2011 v centre spirituality VÝCHOD – ZÁPAD na Komenského č. 14 v Košiciach, vo výskumnom pracovisku Teologickej fakulty Trnavskej univerzity.

Po tomto informatívnom úvode nech je prijatý prehľadný príspevok o závažnom identickom prejave nášho gotického kultúrneho dedičstva, ktorý má dvíhať vzdelanostnú a intelektuálnu úroveň, vedomie tradície súnálezitosti vo viere, sprítomňovať nádej

a bázeň voči prozreteľnostnému riadeniu radostných darov Ducha zachovaných v tvorbe talentovaných majstrov aj pre našu spoločnosť.

„TRÓN MILOSTI“ z Bardejova

Predmetom rozboru je polychrómovaná drevorezba s námetom „Trón milosti“. Pochádza z majetku rímsko-katolíckeho farského kostola sv. Egídia v Bardejove, toho času s novým názvom proveniencie: z Baziliky minor. Ojedinelé zachovalé súsošie patrí medzi pozoruhodné, esteticky pôsobivé artefakty gotiky a osobitú pozornosť vzbudzuje jeho pomenovanie. Ani Starý, ani Nový Zákon totiž neobsahuje výslovné učenie o Trojici, ale v Novom Zákone sú také „vyjadrenia“, ktoré poukazujú na „Trojjednosť“, tri božské osoby v jednom Bohu – Boh Otec, Syn a Duch Svätý. Tieto sa stali základom rozhodnutia učiteľského úradu Cirkvi neskôr. „Sv. Trojica“ kresťanského učenia sa podstatne líši od pohanských „trojbohov“, kde rodinu tvorí otec, matka, syn. Na božskú Trojicu poukazujú zvlášť texty Pavlových listov (2.Kor 13,13, 1.Kor 12.4-6, Ef 1,3-14, 1Pt 1,2), tiež Matúšovo evanjelium (28,19, Sk. 2,33), (Jn 15,26), Jn (1,1, 10,30.38, 14,11, 17,11.21) a tiež Jn (14,9, 14,16, 16,7-11.13) Pavol, v druhom liste Korint'anom hovorí jasne o Duchu, že ho Otec dáva ľuďom skrze Krista a v liste ap. Pavla Rimanom 8,9, že Duch je dušou života zmŕtvychvstania Syna, ktorého Otec posielal a v liste Ef 4,3-6, Tit 3,4, že skrze neho sa uskutočňuje dielo spásy.

Kristologická dogma Sv. trojice, ktorej opodstatnenie a definovateľnosť zaznamenalo teda evanjelium samotné, bola v priebehu storočí ako pojem vo výtvarnom umení mnohokrát zobrazovaná a rozmanito ponímaná, i keď slovné znenie dogmy poskytuje práve takú malú oporu pre znázorňovanie podnes, ako jej koncipovanie prvotnými teológmi.

Ako prvé slovo „TRINITAS“ napísal apologeta Tertulián.

Od tých čias spôsob zobrazenia v jednotlivých dejinných epochách vykazuje svoj vývoj. Bohaté svetové ale i naše pokladnice cirkevného umenia nám aj zachovali ne jeden cenný a nenahraditeľný doklad tohto zaujímavého a rôznorodého vývinu.

V ranej kresťanskej tradícii najčastejšou vyjadrovacou formou takýchto hesiel bol symbol. K najstarším zobrazeniam Sv. Trojice patrí: stvorenie Adama a Evy tromi starcami na sarkofágu zo 4. storočia v Lateránskom múzeu a jedna postava Boha(?) a Mojžiša (?), ktorý je zobrazený s baránkom a holubicou v kostole sv. Pavla za hradbami v Ríme – ale ich autenticnosť je zatiaľ sporná. Durrovský evanjeliár z roku 700 obsahuje jeden ornamentálne riešený list, na ktorom sú tri kruhy posiate hviezdami, obkľúčujú malý kríž uprostred veľkého kruhu. Prvotným kresťanom bol symbol, jednoduchý rovnoramenný trojuholník, znamením viery. Od 9. storočia zobrazovali Trojicu ako tri rovnaké postavy, v stredoveku trojuholník spojený kruhom ako aj tri navzájom sa pretínajúce kruhy sa stali predmetom meditácií o Trojici. Pamiatky z Aachenu Lotharkreuz z roku 1000, okno zo St. Denis z roku 1140 a rad miniatúr v iluminovaných rukopisoch z 12. stor. sú dôkazmi nanajvýš výrečnými.

Od 13. stor. sa množia doklady, kde sa ako znak Trojice používa motív slnka, svetlo, žiara, často sa užívala symbolicky zoradená ruka, jahňa, holubica a iné.

V ilustráciách žaltárov z 12. – 13. stor. je oslava milosrdného Pána vyhradená pre žalm 117 a 118, ňou sa začínajú nové zobrazenia, ktoré potom preberajú misále, antifonáre a pod. Sú to dve postavy sediace na tróne, nad ktorými sa vznáša holubica obkolesená hlavami, alebo štylizovanými postavami anjelov, dúhy a pod. Kompozíciu možno považovať za jednu z dvoch najvýznamnejších vyobrazení Trojice v dejinách západných krajín.

Druhým najdôležitejším zobrazением za účelom znázornenia dogmy o trojjedinosti Boha je špeciálne vyobrazenie, ktorému dejiny umenia dali názov „Trón milosti“. Boh Otec, Kráľ, sediaci na tróne väčšinou drží pred sebou kríž s korpusom Krista. Nad nimi sa vznáša ako symbol tretej božskej osoby holubica. Používalo sa v sakramentári omše pre ilustrovanie spomienky na Kristovo vykupiteľské dielo v texte kánonu, ktorej je presnou, zrozumiteľnou reprodukciou. Odtiaľ sa rozšírilo jeho používanie v rôznych technikách: v sklomaľbe, mozaikách, nástennej maľbe, frekventované sú vo významných oltárnych retabulách v podobe obrazov tabuľových malieb a zvlášť v neskorom stredoveku i v rezbárskom spracovaní.

Nám ide najmä o terminológiu „Trón milosti“, ktorý sa ako polychrómovaná drevorezba zachovala v bezpríkladnej kráse a neopakovateľnej forme z dôb prebohato kvitnúcej gotiky na území východného Slovenska, v Bardejove. V terminológii našej umeleckej histórie sa zatiaľ neudomácnil názov „Trón milosti“, ako by sa obsah diela nekryl dostatočne zreteľne a výstižne s týmto pomenovaním. V odbornej literatúre sa používa „Trojica“, „Vir dolorum“, Kráľ Dávid predstavuje Spasiteľa“ a iné. Kodifikátorom nemeckého jazyka M. Lutherom bol pojem „Thronum gratiae“ preložený z latinského textu Vulgáty doslovne ako „Gnadenstuhl“, ktorý potom oveľa neskôr do dejín umenia zaviedol historik F.X. Kraus. Vo francúzštine zodpovedá tomuto výrazu „Throne de grâce“, v angličtine „Throne of grace“, alebo „Mercy seat“, tiež „Our Father of Pity“, švédsky „Nodalstolen“, dánsky „Naadelstolen“. V maďarskom názvosloví zaužívaný je tiež iba názov „Fájdalmas Szentháromság“, t.j. „Bolestná trojica“ a s Thronum gratiae sa úplne rozchádza. Pojem „Bolestnej Sv. Trojice“ nie je frekventovaný ani v umení východného obradu, v Byzancii a takýto spôsob zatiaľ nie je doložený ani v kresťanskej antike, v starom koptickom umení, či arménskyh rukopisoch, alebo iných hmotných dokladoch Východu.

Výjav stretnutia so zmučeným Synom, i keď je vlastne len pomyselným, imaginárnym obrazom, má svoje hlboké zdôvodnenie až v myšlienkovom svete stredovekej mystiky a v revokovaní teologických polemík o sv. Trojici. Rozsiahlosť ľudskej nevďačnosti je stále veľká a aktuálna, človek odmieta Božie milosrdenstvo a nevšíma si vykupiteľské dielo Krista, ktorý dal dôkaz svojej lásky Otcovi žertvou svojho života. Bol vyslancom Otca, aby svojím utrpením a obetovaním seba zachránil ľudské pokolenie. „*Adeamus cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur, et gratiam*

inveniamus in auxilio oportuno.“ (Žid 4,16). „Predstupujeme s dôverou pred trón milosti, aby sme obsiahli milosrdenstvo a našli milosť a pomoc v pravom čase“.

Rozhodnutie učiteľského úradu Cirkvi o samotnom vykúpení rozrástlo sa v 15. storočí na vlastnú, samostatnú obrazovú tému, pričom takéto zobrazenie pripomína už skôr spodobenie Kristovej poslušnosti voči Stvoriteľovi, než symbol Trojice. Početné významné oltárne retábulá v dejinách stredovekej Európy siahajú po motíve a predstavujú ho v obsiahlych teologických súvislostiach.

Naše vyobrazenie Boha Otca s telom Krista v náruči je výtvarom z prelomu 15. – 16. storočia od neznámeho rezbára. Boh Otec, sediaci na kráľovskom tróne v bohato riasenom pozlátenom rúchu, predstavuje zmučeného Syna, odetého iba bedrovým rúškom. Ježiš Kristus v našom súsoší nie je pribitý na kríž, stojí voľne a vyplňuje pravú stranu pri tróniacom Kráľovi nebies. Stojí po boku Vševládcu zlomený a pokorený – dlažby sa zľahka dotýka iba prednými časťami chodidiel. Celé jeho telo je nadnášané, akoby dvíhané nad zem rukami Otca, ktorý ho objímajúc podopiera v podpaží. Kým ťažký horný plášť Kráľa, Boha Otca, je plný vzruchu, pohybu a mnohých záhybov, jednoduché Kristovo bedrové rúško padá zľahka nadol až smerom k pozadiu trónu. K Božím kráľovským insígniám patrí nízka pozlátená, teraz jednoduchými zubmi zdobená koruna, ktorá je nasadená na šedobiele mierne sa vlniace vlasy. Tie vpredu splývajú s úctyhodným plnofúzom, charakterom a vzhľadom spĺňa reálne videného zjavu dobrotivého starca.

Hlava Kristova je ovenčená zelenou trňovou korunou, žiaľ, dnes už veľmi poškodenou a v baroku doplnenou novými čiastkami dreva na tých miestach, kde bol veniec najviac poodlamovaný. Charakteristikou oboch tvárí sú vysadené líce kosti, prepadnuté líca s realistickými prvkami portrétu. Postava Krista svojimi rozmermi a tvarom v pomere k sediacej figúre Boha Otca je nízka a útla. Ruky má bezvládne ovisnuté, avšak anatomicky, spolu s ostatnými časťami tela, v klasicky prijateľných proporciách a správne formované. Na ich povrchu plasticky vystupujú silne do modra sfarbené žily, medzi ktorými preteká široký prúd krvi. Stvárnenie kvapiek krvi na hrudníku, tvári, čele a nohách je realisticky pojaté a ich farba je krapľaková v tmavom odtieni. Tak isto rany po vytiahnutých klincoch v dlaniach a na priehlavkoch oboch nôh sú znázornené krapľakovou červeňou. Inkarnát Krista nadobúda týmto jemným zafarbením na subtilnosti a rezba ostáva čistá pre distingvovaný výtvarný názor a ďalšiu adjustáciu polychrómie. Svojimi rozmermi je to dielo malé (výška 71,5 cm, šírka 55 cm, hĺbka 32 cm), ale jeho expanzívna sila je v ňom skrytá. Je nepriamou výzvou odpútať sa od vecí pozemských a hmotných, výzvou vnímať milosrdenstvo a prijímať milosť, hľadať transcendentné a spojiť sa s Bohom – lebo On je tvorcom a jediným zdrojom milosti – „Thronum gratiae“ – „Gnadenstuhl“! Scéna je lyrická, ako keby tragický priebeh ukrižovania bol v tomto stretnutí vedľajší, iba že majstrovsky ťaží z napätia predchádzajúcej atmosféry, v ktorej odzneli Ježišove slová: „Otče, do Tvojich rúk porúčam svojho ducha“. Celá pozornosť sa sústreďuje skôr na chvíľu po snatí z kríža, kedy Boh-Otec prijíma obeť „dokonané je“. Tu pramení i pomenovanie byzantsko-ruských ikon „Otečestvo“, ktoré

sa zachovalo z 15. – 16. storočia. Symbolický obsah dostáva pre svoje vyjadrovacie uplatnenie menej priestoru. Je celé vybudované akoby na dvoch protirečiacich skutočnostiach, na dvoch kontrastných témach: telo Kristovo so svojím utýraným a i v bolesti majestátnym výrazom a pomerne mohutnou, živo pôsobiacou postavou Boha-Otca s napätou drapériou, vyúsťujúcou do netradičnej dynamickosti. Východiskom je trpiteľsky prežitá skutočnosť Krista, skutočnosť, ktorej stopy sa vtisli do samej bytostnej postavy Bohočloveka. Ťarcha udalostí, prelínanie minulého utrpenia a prítomnosť po boku Otcovom, si vynútili osobitné riešenie kompozičné aj tvarové. Oproti starším zobraziam „Trojice“, cca z 13. stor., kde telo Kristovo bolo pribité na kríž a kríž bol umiestnený centrálné v rukách Boha-Otca, je v našom „Tróne milosti“ telo uvoľnené z kríža a postavené na pravú stranu Otca. Takýto spôsob zobrazenia zjavuje sa v cirkevnom umení sporadicky v priebehu 14. storočia, ale zrelšie až v 15. a 16. storočí – i keď znázornenie Boha-Otca držiaceho kríž s korpusom Krista v rukách sa pestovalo i popri tomto novom ponímaní temer nepretržite a udržalo sa po celé nasledujúce stáročia, napr. Albrecht Durer – z roku 1511, dielo maliara Theotocopuli zvaný El Greco – z roku 1577 a iní, ako aj v barokovom bohato ilustrovanom maliarstve. Tým, že rezbár oslobodil korpus zo zajatia ukrižovania, nielenže dokázal duchapľne uplatniť svoje kvality technickým majstrovstvom, ale víťazí aj ušľachtilou invenciou. Pritom nezotrváva v polohe súčasných výrazových možností, ale objavuje a používa nové a nové nuancy, ktoré súčasne prerastajú dobovú konvenciu, vyčnievajú aj nad svoju epochu a ukazujú cestu ďaleko dopredu. Mohli vzniknúť iba zo zrelého tvorivého majstrovstva ojedinelých talentov. Slohové prvky sa dostali k slovu akoby na podoprenie obsahovej stránky zobrazeného výjavu. Zvlášť povšimnutia hodný je už spomínaný horný plášť Boha-Otca svojou skladbou hlbokých záhybov takmer v horizontálnych polohách. Odvážna reč tejto nevertikálnej skladby drapérie pôsobí nielen ojedinelosťou, originalnosťou, ale napriek kompozičnej uzavretosti, ucelenosti a vyváženosti dodáva súsošiu tvorivý rozlet. Autor vo svojom diele nevládne veľkými formami, dáva prednosť bohatému, azda aj rozdrobenému popisnému prednesu. Dokazuje, že jeho sochárske cítenie a myslenie je mnohostranne kultivované. Jeho drapérie sú v porovnaní s mätko rezaným a lyricky formovaným telom Kristovým plné dynamickosti so sklonom k bohatým kontrastom. Vzájomný vzťah týchto dvoch formálnych komponentov súsošia je však len na prvý pohľad kontrastný. V celej skladbe je obsiahnutá stupnica citových vzruchov a charakteristických znakov najjemnejšej lyriky až po nespútaný temperament a vygradovanú realitu. Svedčia aj o vzostupnej tendencii rozvoja neskorogotického sochárstva, ktoré smerovalo už v tejto fáze vývoja k ďalšiemu umeleckému vyjadreniu. Už tu sa perspektívne ukazuje cesta k ďalšiemu umeleckému napredovaniu k dispozícii slohu – k renesancii a k tvarom veľkého obdobia baroka.

Tento neznámy stredoveký rezbár, z rúk ktorého akiste vyšli najvyššie hodnoty neskorogotického sochárstva, sústreďuje na seba pozornosť u nás hlavne odkrytím pôvodnej koncepcie po reštaurovaní. Z celej kompozície je zjavné, že bola výplodom tvorivého obdobia majstra, v ktorej odhaľuje svoj talent a umeleckú zrelosť.

Neopakovateľným zážitkom a veľkým vkladom majstra je aj snaha po hľadaní pravdivosti výrazu oboch postáv. Úsilie po zintenzívnení a realizovaní tohto výrazu vyjadruje i zložitý teologický problém. Zvládnutie je dielom zrelého umelca s istotou prejavu, je pohľadom na filozofiu doby v ktorej žil, i na predzvest' slohovej zmeny vývoja sochárskeho umenia. Jeho tvorivé snahy sa dajú charakterizovať i v tomto jeho jedinom diele, ako hľadanie výrazu i nachádzanie nového. Rezba je brilantne virtuózna, majstrovská, má ohromnú invenciu, mnohostrannú pestrosť, nefalšovanú umeleckosť a všetko toto ho robí prít'azlivým a životaschopným. Navyše do statického pojmu „milosti“ dokázal uzavrieť dynamickú skutočnosť. Umenie jeho veku chápalo dogmu ako jednu zo základných aspirácií človeka.

Do niky predely na oltári sv. Barbory v Bazilike minor, kostole sv. Egídia v Bardejove, kde dnes stojí, nikdy nepatrilo. Výklenok je prihlboký, kompozícia v ňom je akoby pohltená a stratená akákoľvek možnosť pohľadov z boku. Okrem toho, súsošie je štýlom nesúrodé s ostatnými rezbovými časťami oltára a nemožno ho pripísať ani dielňam majstrov, ktorých rezbárske práce s odkrytou pôvodnou polychrómiou v Bardejove poznáme.

Rezbár „Trónu milosti“ bol pravdepodobne činný v zaalpských krajinách, odkiaľ mohlo byť toto „komorné“ dielo azda aj privezené na objednávku. Po odstránení znetvorujúcich, neskorších nánosov, kde sa ostrosť rezania drapérií prejavila v najvernejšej podobe, možno zvlášť jasne ukázať, že je to práca so vzťahom ku Gerhaertovskému okruhu, alebo pod priamym vplyvom jeho neprekonateľnej tvorivosti. Určité prvky, podobné črty a príbuznosť prejavu možno hľadať tiež v plastikách nástavca oltára „Korunovania P. Márie“ v katedrále sv. Martina na Spišskej Kapitule. Na tomto mieste možno spomenúť aj plastiku hlavy sv. Jána Krstiteľa z Tajova, umiestnenú toho času vo Vlastivednom múzeu v Banskej Bystrici, ktorej tvár je typologicky blízka obličajom oboch figúr nášho súsošia.

Obsahom zriedkavý námet v drevorezbárskom umení mala som možnosť objaviť u nás aj na fragmente tela Krista, toho času uchovávaného v Galérii mesta Bratislavy, po ukončení reštaurovania „Trónu milosti“ z Bardejova. O niekdajšej kompozícii, ktorej súčasťou bola postava Krista vo fragmentálnom stave, predložila som ďalšiu štúdiu po závere reštaurovania na doplnenie súboru diel s touto tematikou. Pre znázornenie je doložená aj fotodokumentácia nálezu v periodiku Východoslovenského múzea v Košiciach: „Historica Carpatica“.

V kresťanskej tradícii, v duchovných pozostalostiach Východu, ako aj v iných kultúrach a civilizáciách je symbol výsostne viac, ako sú len jeho materiálne znamenia, vonkajšie znaky, ktoré ho tvoria a určujú. Pohľad na zachovalé súsošie sa citeľne rozchádza s určitou predstavou o skutočnom symbole Trojice. Len ťažko by sa dalo povedať, že plastika je ešte symbolom. Azda, ale len v intelektuálnej formulácii Západu, v ktorej už ale nastalo úplné stotožnenie a dokonalá zhoda medzi symbolom a skutočnosťou, medzi symbolizmom a realizmom. A pretože pojem symbolu nestavia sa

proti realizmu, majster neskorého stredoveku využíva vo svojom zobrazujúcom prejave práve túto historickú a slohovú situáciu.

Týmto stručným opisom diela a príspevkom k úvahe o symboloch a Trojici sme sa dostali k záveru o správnom používaní pomenovania nášho súsošia, ktoré mu právom patrí. A je to výstižný názov prijatý dejinami: „Trón milosti“.

Adresa autorky:

Mária Spoločníková

akademická maliarka

Športová 6, 040 10 Košice

LISTINA ČANÁDSKEJ KAPITULY POTVRDZUJÚCA PREDAJ KENDÍC V ROKU 1322

Konštantín Daniel Boleš, Lenka Straková

CHARTER OF CANAD CANONRY CONFIRMING THE SALE OF KENDICE IN 1322

1. *Capitulum eccl(es)ie chanadien(sis) om(n)ib(u)s X(risti) fīdelib(u)s tam p(re)sentib(u)s q(uam) futuris p(re)sente(m) pagina(m) inspecturis salute(m) insalutis largitore. Ad | |*
2. *vnū(er)so(rum) notitiām ha(rum) serie volumus p(er)uenire. Quod petro dicto de boznus filio nigute tam pro se q(uam) etiam pro nicolao fī(līo) | |*
3. *michaelis fr(atr)e suo ac ladislao filio magistri nicolai dicti de boznus filii eiusd(e)m nigute pro se et pro eod(e)m mag(ist)ro nicolao | |*
4. *patre suo ab una parte item michaele filio powis tam pro se q(uam) etiam pro nicolao egidio et levkus filiis eiusd(e)m Powis ab alt(er)a | |*
5. *coram nobis (con)stitutis iūd(e)m petrus et lad(islaus) pro se et pro aliis p(re)missis dix(eru)nt nobis et confessi su(n)t vīa uoce quod q(on)ndam pos | |*
6. *sessione(m) ip(s)o(rum) Kendi vocatam in comitatu abanyvar iuxta ciuitate(m) Epuries existente(m) eisd(e)m filiis powis et per eos ip(s)o(rum) post(er)ita | |*
7. *tibus sev heredibus et suo(rum) heredum successorib(us) pro trecentis martis per eosd(e)m filios Powis plene p(er)solutis nicolao et aliis p(re)d(i)c(t)is | |*
8. *ut ambe partes ass(re)ebant uendidissent et distraxissent per eosd(e)m filios powis et hered(e)s ip(s)o(rum) p(er)petue iure possid(e)ndam om(n)i iuri suo | |*
9. *quod in ip(s)a possessione iūd(e)m filii nygute ex collat(i)one regia habebant coram nobis penitus renu(n)tiando hoc inch(il)ominus iūde(m) | |*
10. *petrus et lad(islaus) adiecerunt se et p(re)missos nicolaum et michaelem ac om(ne)s post(er)itates suas coram nob(is) fu(er)unt obligando, quod si aliqui | |*
11. *eo(run)d(e)m filio(rum) nigute aut aliqui alii ex fr(atr)ibus et filiis siue heredibus ip(s)o(rum) eosd(e)m filios powis aut hered(e)s eo(run)d(e)m ratione p(re)d(i)c(t)e | |*
12. *poss(ess)ionis (pro)cessu t(em)p(or)um impet(er)ent aut molestare nite(re)nt(ur) ex tunc iūd(e)m impetitores aut molestatores ita ac si imbello (sic!) cecideri(n)t | |*
13. *contra sepediccos filios Powis aut successores eo(run)d(em) coram quouis iudice conuicantur. It(em) si aliqui ex filiis steph(an)i filii thome aut | |*
14. *filiū alio(rum) f(rat)rum eiusd(e)m St(ephani) an(te)diccos filios Powis aut successores ip(s)o(rum) ratione eiusd(e)m poss(ess)ionis ordine iudiciario im | |*
15. *pete(re)nt tunc iūd(e)m filii nigute et fr(atr)es aut filii eo(run)d(e)m eosd(e)m filios powis et post(er)itates ip(s)o(rum) expedire tenebunt(ur) p(ro)priis laboribus et | |*
16. *expensis. qui si expedire neglig(e)nt g(ra)uami(ni) (pre)dicte pene, ut assu(m)ps(er)unt subiace(re)nt. In cuius uendic(i)onis et emp(c)i(oni)s testimo(nium) et p(er)petuam | |*

17. *f(ir)mitate(m) has eis(d)e(m) filis powis et h(er)edib[us] litt(er)as n(ost)ras (con)cessimus p(ri)uilegiales pend(e)ntis sigilli n(ost)ri mu(ni)m(in)e roboratas et alpha | |*
18. *beto int(er)cisas. Datu(m) p(er)manus discreti vi[ri]....pet(ri) l(e)ctoris ecc(lesie) n(ost)re. anno d(omi)ni m(illesimo) CC-o (sic!)XX-o se(cun)do p(rae)sentibus ven(er)ab(i)libus et discre | |*
19. *tis viris petro cathedralis math(i)o sancti saluatoris eccl(es)ia(rum) p(rae)positis, herrico cantore, Em(er)ico custode St(ephano). Thymisien(si) | |*
20. *nicolao Orodien(si) ipolito de Turunc[alensi L]ad(islavo) vlt(ra)morisiensi, paulo de Carastro et cora(m) cet(er)is cano(n)icis tu(n)c i(n) ecc(lesia) d(e)i existentibus.*

1. Kapitula čanádskej cirkvi všetkým v Kristu verným, tak teraz ako aj v budúcnosti, ktorí budú čítať tento list pozdrav v tom, ktorý udeľuje spásu. Na
2. známost' všetkým chceme, aby týmto sa dostalo, že keď sa Peter, zvaný de Hožnus syn Nigutov, za seba ako i za Mikuláša, syna
3. svojho brata Michala a tiež Ladislav, syn Mikuláša, zvaného de Hožnus, tiež syna Nigutovho za seba i za magistra Mikuláša,
4. svojho otca na strane jednej a takisto Michal, syna Puša, tak za seba ako i za svojich synov, Mikuláša, Egida a Levkusa na strane druhej
5. dostavili pred nás, títo Peter a Ladislav za seba i za ostatných už uvedených nám povedali a ústne dosvedčili, nakoľko svoj niekdajší
6. majetok, nazývaný Kendice v komitáte Abaujvár neďaleko mesta Prešova predali týmto synom Puša a skrz ich nástupcom
7. či dedičom, ako aj ich dedičov nasledovníkom, za tristo hrivien, ktoré synovia Puša vyplatili Mikulášovi a ostatným menovaným,
8. ako to aj obe strany potvrdili a tým ho scudzili skrz týchto synov Puša a ich dedičov, aby oni ho naveky vlastnili; tak aj čo sa týka vlastníckeho práva,
9. ktoré títo synovia Niguta mali na tomto majetku na základe kráľovského darovania, sa ho pred nami úplne zriekli. Zároveň však títo
10. Peter a Ladislav dodali, že seba i spomínaných Mikuláša a Michala, ako aj všetkých nástupcov svojich v našej prítomnosti zaviazali k tomu, že ak by niektorý
11. zo synov Nigutových alebo iní z bratov a ich synov či dedičov týchto synov Puša, alebo ich dedičov kvôli spomenutému
12. majetku po čase napádali alebo sa snažili znepokojovať, tak títo narušitelia alebo záujemcovia tak akoby padli vo vojne
13. pred ktorýmkoľvek sudcom proti už viac ráz spomínaným synom Puša a ich nasledovníkom by prebrali spor. Takisto keby niektorí zo synov Štefana, syna Tomáša,
14. alebo synovia ďalších bratov tobož Štefana už uvedených synov Puša alebo ich nástupcov by si robili nároky vo veci tohto majetku súdnou cestou
15. tak vtedy synovia Nigutovi a ich bratia alebo ich synovia budú povinní týchto synov Puša a ich následníkov brániť z vlastnej snahy a na vlastné

16. *náklady. Keby sa o to nestarali, budú podliehať už spomenutému trestu, ako to na seba prijali. Na svedectvo tejto kúpy a predaja a jeho*
17. *nezrušiteľnosť sme vydali túto listinu privilégia synom Puša aj ich dedičom, ktorá je potvrdená visiacou našou pečaťou i písmenami abecedy, ktoré sú*
18. *prerezané. Dané rukou váženého muža Petra lektora nášho chrámu, v roku Pána tisícého dvestého dvadsiateho druhého v prítomnosti ctihodných a vážených*
19. *mužov Petra katedrálneho prepošta, Mateja prepošta kostola sv. Spasiteľa, Henricha kantora, Imricha kustóda, kanonikov Štefana Temešského,*
20. *Mikuláša aradskeho, Hipolita torontálskeho, Ladislava žamarského, Pavla z Krašó ako aj pred ostatnými kanonikmi toho čase, ktorí sú v Božej Cirkvi.*

Listina čanádskej kapituly vydaná v roku 1322 – hoci omylom je uvedený rok 1222¹ – dosvedčuje predaj majetku Kendíc synmi a vnukmi Niguta. Pozoruhodné v tomto prípade je, že šľachtici, ktorí sa podieľali na tejto majetko-právnej transakcii, požiadali o vydanie hodnoverného zápisu čanádskej kapituly. Teda hodnoverné miesto ďaleko na juhu až pri rieke Maroš (Maďarsko) navštívili šľachtici z horného Uhorska, aby písomne potvrdili kúpno – predajnú zmluvu. Listina bola vydaná v zbierke listín archívu rodiny Melczer.² Bola tiež vydaná ako regist.³

Adresy autorov:

ThLic. Lenka Straková, PhD.

Janáčkova 51

080 05 Prešov 5

mail: strakova@speakwell.sk

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67

040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

¹ NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár, II. kötet*. Budapest : A Magyar Tud. Akad. könyvtárak-hivatala, 1881, nr. 99, s. 109.

² KELLEMESI MELCZER, István. *Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából XIII., XIV., XV. század*. Budapest : Hornyán. Viktor könyvnyomdája, 1890, nr. 11, s. 18 – 19.

³ SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae, tom. II*. Bratislava : SAV, 1987, č. 888, s. 387.

RECENZIE | REVIEWS

POJSL, Miloslav: *Velkomoravské otazníky*. Uherské Hradiště : Historická společnost Starý Velehrad, 2014, 263 s. ISBN 978-80-86157-44-3

V jubilejnom roku 2013 sme ukončili oslavy 1150. výročia príchodu sv. Konštantína – Cyrila a sv. Metoda na Veľkú Moravu. Oslavy boli veľkolepé na oboch stranách rieky Moravy, či už na úrovni náboženskej, či spoločenskej. S ukončením osláv sa však na mnohých miestach zabudlo na to, ako sa všetci svorne hlásili k ich odkazu. Čo pre to môžeme spraviť?

Známy historik prof. PhDr. Miloslav Pojsl, vedúci Katedry cirkevných dejín a dejín kresťanského umění na Cyrilometodějskej teologickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci, to nechce nechať v zabudnutí, ale chce prispieť k tomu, aby sa rázne rozlišovali pojmy a udalosti, ktoré všetci tak v roku osláv používali.

Profesor sa netají snahou o pravdivé poznanie misie dvoch bratov a ich zásah do západnej kristianizácie územia Moravy. Samostatne sa venuje výsledkom archeologického výskumu dvoch lokalít a popretiu veľkomoravského pôvodu Velehradu. Zdôrazňuje fakt, že toto územie bolo už predtým kristianizované slovanským jazykom s latinskou liturgiou, že prví misionári na Moravu prišli už v poslednej tretine 8. stor., či už zo severnej Itálie, z oblasti Akvileje, Benátska a Ravy. Bratia tu prišli z dalmatsko-istrijského pobrežia a iroškótska misia skončila smrťou sv. Bonifáca (+754). Vytvorenie slovanského písma pre Slovanov bolo výnimočným dokonalým kultúrnym dielom, ktoré začína znamením kríža. V tomto jazyku bol vytvorený vlastný liturgický formulár, ktorý bol zhodný s liturgiou východnou i západnou.

Autor podrobne opisuje ďalšie osudy Konštantína - Cyrila a Metoda, Vichinga, Gorazda i písomného silencia 10. stor. spojeného so zánikom Veľkej Moravy. V otázke cirkevnej správy má Olomoucké biskupstvo kontinuitu s veľkomoravskou cirkevnou správou, no nie s arcibiskupstvom sv. Metoda, pretože to zaniklo jeho smrťou 6. apríla 885. Druhou dôležitou skutočnosťou je počiatok biskupstva v Olomouci, ktorý bol výhradne v rukách českého kniežat'a a od roku 1085 prvého českého kráľa, Vratislava II.

Spojenie s Byzanciou sa skončilo vyhnaním Metodových žiakov, oživenie nastalo až vo vrcholnom stredoveku, no nie vo velehradskom kláštore, ale na pražskom dvore a odtiaľto k olomouckému biskupstvu. Dnes po rozsiahlych archeologických nálezoch v oblasti Uherského Hradišťa a Starého Města, nemôže byť pochybností o veľkomoravskom pôvode tejto lokality.

Konštantín – Cyril zomrel v Ríme 14. februára 869 a bol pochovaný v bazilike sv. Klementa v Ríme. Metod zomrel na Morave v metropolitnom kostole „na ľavej strane za

oltárom sv. Bohorodičky“. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o lokalitu Starého Mesta a Uherského Hradišťa.

Z predstavených výskumov autor vidí za potrebné predstaviť zle vysvetlený výskum kostola v Modrej pri Velehrade, cisterciátskeho komplexu na Velehrade a „Staroslovanského nápisu“ v Starom Meste.

Som rád, že autor dokázal odovzdať ďalším generáciám očistenú históriu pre jej ďalšie opätovné a nové skúmanie. Dúfam, že takýto počín nájde odozvu aj na slovenskej strane rieky Moravy.

Adresa recenzenta:

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: peter.borza@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

doc. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.lencis@ku.sk

JUDr. Milan MOLOKÁČ

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: milan.molokac@gmail.com

ThLic. Tatiana JANOČKOVÁ, PhD.

Čanianska 5
044 14 Gyňov
e-mail: janockova.tatiana@gmail.com

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

ThLic. Lenka STRAKOVÁ, PhD.

Janáčkova 51
080 05 Prešov 5
mail: strakova@speakwell.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK, O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*
ročník | *Volume 4, číslo | Issue 1, rok | Year 2015*

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2015 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok
web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hlavná 89, 041 21 Košice
web: www.icd.ktfke.sk
email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Fotografie na prednej a zadnej obálke predstavujú polychrómovanú drevorezbu s námetom „Trón milosti“, ktorá sa nachádza v Bazilike minor sv. Egídia v Bardejove.

Foto: Ing. Ľudovít Spoločník

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: jún 2015